

MAGYAR KÖNYV-SZEMLÉ.

KÖZREBOCSÁTJA

A M. NEMZETI MÚZEUM
KÖNYVTÁRA.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA

1884.

AZ ELSŐ NÉGY FÜZET TARTALMA.

	Lap.
Nagy Sándor: Horvát István kéziratai a Magy. Nemzeti Múzeum könyvtárában	1—26
Majláth Béla: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához	27—29
Komáromy András: A kis-rhédei gróf Rhédey-család levéltára a Nemzeti Múzeum könyvtárában . . .	30—60
Csontos János: Adalék Oláh Miklós könyvtárához	61—66
Horváth Ignác: Négy hazai könyvlajstrom 1471, 1520 és 1522-ből	67—69
Barna Ferdinánd: Hazai könyvtáraink rendezéséről	70—75
Néhai Mátray Gábor: József Nádor törekvései a wolfeubütteli Corvin-codexek visszaszerzésére	76—83
Pulszky Ferencz: Hegedűs Candid Lajos emlékezete	84—86
Markovics Sándor: A legelső magyar Ábéczés-könyv	87—99
Fejérpataky László: A német-újvári sz. ferenczrendi zárda könyvtára	100—137
Major Lajos: Nagybritánia könyvtárusainak czímtározási szabályai	138—143
Barátosi Mircse János emléke	144—147
Dr. Szinnyei József: A magyar nyelvészeti irodalom bibliographiája Revay előtt	148—163
Hazánkat érdeklő külföldi szemle.	
Csontos János: A velencei könyvtár magyarországi vonatkozású latin kéziratai	164—203
Vegyes közlemények	204—228

Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról. A múzeumi könyvtár kéziratgyűjteményének félévi gyarapodása. A múzeumi könyvtár oklevélgyűjteményének félévi gyarapodása. M. B.: gróf Nádasdy Ferencz könyvtára Nádasd-Ladányon. Janus Pannonius bászeli Frobenius-féle kiadásának megvásárlása. Hazai és külföldi könyvtári buvárlatok. Néhai Tarczy Lajos könyvtára. A budapesti Thökölyi Sabbas-féle könyvtár rendezése. A budapesti ferenczrendi könyvtár rendezése. Sz. S.: Luther Márton munkái a törökök ellen. Zágrábi breviarium 1505-ből. Kaprinay István egy könyvfeljegyzése. Egy 1499-ik évi boroszlói missale ára 1515-ben. Régi könyvbejegyzések a győri püspöki papnövelde könyvtárában. Ferenczy József: Az első erdélyi magyar hírlapról. Magyarországi pálosok régi inventáriuma. Tabulae monasteriorum Ordinis S. Pauli Eremitae. Ismeretlen Grolier kötés a kismartoni ferenczrendiek könyvtárában. Hornyánszky Viktor nyomdája. Tudnivaló.

43592

25

HA 1.759.7

MAGYAR KÖNYV-SZEMLÉ.

KÖZREBOCSÁTJA

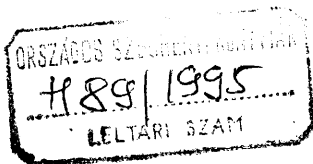
A M. NEMZETI MŰZEUM
KÖNYVTÁRA.

1883-ik ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA

1884.

Budapest. Weisemann testvérek könyvnyomdája.

TARTALOM.

	Lap.
Barna Ferdinánd:	Hazai könyvtáraink rendezéséről 70—75.
Békesi Emil:	Adalék könyvkereskedésünk XVIII. század- beli történetéhez 266—269.
Csontos János:	Adalék Oláh Miklós könyvtárához 61—66.
»	Barátosi Mircse János emléke 144—147.
»	A velencei könyvtár magyarországi vonat- kozású latin kéziratái 164—203.
»	A kalocsai főegyházi könyvtár kéziratái 271—308.
Fejérpataky László:	A német-ujvári szent-ferenczrendi zárda könyvtára 100—137.
R. F. Görög Gyula:	Még egy adalék Szabó Károly »Régi magyar könyvtára«-hoz 339—340.
Horváth Ignác:	Négy hazai könyvrajstrom 1471, 1520 és 1522-ből 67—69.
Komáromy András:	A kis-rhédei gróf Rhédey-család levéltára a Nemzeti Múzeum könyvtárában 30—60.
Majláth Béla:	Adalékok Szabó Károly »Régi magyar könyvtára«-hoz 27—29.
»	Jelentés a Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról 1882/3-ban 341—351.
Major Lajos:	Nagy-Britannia könyvtárusainak czímtá- rái szabályai 138—143.
Markovics Sándor:	A legelső magyar Ábéczés-könyv 87—99.
Néhai Mátray Gábor:	József nádor törekvései a wolfenbütteli Corvin-codexek visszaszerzésére 76—83.
Nagy Gyula:	Adalék Basirius Izsák XVII. századbeli gyu- lafejérvári tanár könyvtárához 258—266.
Dr. Nagy Sándor:	Horvát István kéziratái a Magy. Nemzeti Múzeum könyvtárában 1—26.
»	Hazai tanodai drámák a Nemzeti Múzeum könyvtárában 309—335.
Pulszky Ferencz:	Hegedüs Candid Lajos emlékezete 84—86.
Ráth György:	Adalékok Szabó Károly »Régi magyar könyv- tára«-hoz 270—274.
Szabó Károly:	Régi magyar könyvészeti adalékok. VI. köz- lemény 246—248.

Szilágyi Sándor:	Adatok az 1640—1642-iki irodalmi per történetéhez	249—257.
Dr. Sziunyei József:	A magyar nyelvészeti irodalom bibliographiája Révai előtt	148—163.
Thaly Kálmán:	Kurucz hirlapok 1705-ből Berlinben	229—245.
A Somogyi-könyvtár	megnyitása Szegeden	336—339.
Vegyes közlemények:		

I. Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtáráról. — A múzeumi könyvtár kéziratgyűjteményének félévi gyarapodása — A múzeumi könyvtár oklevélgyűjteményének félévi gyarapodása. — M. B.: gróf Nádasdy Ferencz könyvtára Nádasd-Ladányon. — Janus Pannonius bázeli Frobenius-féle kiadásának megvásárlása. — Hazai és külföldi könyvtári buvárlatok. — Néhai Tarczy Lajos könyvtára. — A budapesti Thökölyi Sabbas-féle könyvtár rendezése. — A budapesti ferenczrendi könyvtár rendezése. — Sz. S.: Luther munkái a török ellen. — Zágrábi breviarium 1505-ből. — Kaprinay István egy könyvfeljegyzése. — Egy 1409-ik évi boroszlói missale ára 1515-ben. — Régi könyvbejegyzések a győri püspöki papnövelde könyvtárában. — Ferenczy József: Az első erdélyi magyar hirlapról. — Magyarországi pálosok régi inventariuma. — Tabulae monasteriorum Ordinis S. Pauli Eremitae. — Ismeretlen Grolier-kötés a kismartoni ferenczrendiek könyvtárában. — Hornyánszky Viktor nyomdája. — Tudnivaló 204—228. l.

II. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtáráról. — Jelentés a budapesti tud. egyetem könyvtárának rendezéséről, gyarapodásáról és forgalmáról 1883-ban. Szilágyi Sándor-tól. — A magyar tud. Akadémia könyvtárának állapota 1883. H. Á. — A múzeumi könyvtár kéziratgyűjteményének félévi gyarapodása. — A Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának félévi gyarapodása. — Fénykép-másolatok régi hazai kéziratokról. — Könyvkiállítás Brassóban. — A »Magyar Kurir« történetéhez. Ferenczy Józseftől. — Hazai könyvtáraink lajstromozása. — Szabó Károly könyvjegyzéke. — Registert kérünk az akadémiai kiadványokhoz. — Hellebrant Árpád bibliographiai munkája. — A kalocsai ó-német kéziratok. — Egy ismeretlen brassói német naptár 1643-ból. H. Á. — A Jankowich-féle gyűjtemény történetéhez. — Dr. Kováts Gyula házasságjogi munkája és régi szerkönyveink. — Sennyei István kéziratban maradt munkája Duxban. — Rákóczy György könyvbejegyzése. — Ismeretlen pannonthalmi Breviarium 1519-ből Mőlkben. — Thurzó János boroszlói püspök könyvbejegyzése 1506-ból. — Sajtóhíbak. — Olvasóinkhoz 352—375. l.

HORVÁT ISTVÁN KÉZIRATAI A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.¹⁾

Közli: Nagy Sándor.

Horvát Istvánnak, a tudósnak és hazafinak emléke sokkal élénkebben él nemzetünk szívében, hogy sem születése közelgő százados évfordulójára (1884 máj. 3.) előre figyelmeztetni kellene a hazai tudományos világot; s halhatatlan érdemei, melyeket a nemzeti szellem fejlesztése s a hazai tudomány és irodalom művelése körül szerzett, sokkal ismeretesebbek, hogy sem azokat fejtegetni, avagy csak előszámlálni is szükség lenne. Sem az egyiket, sem a másikat nem szándékom tenni, mert — bár készülletekről még alig szól a hir, — hiszem így is, hogy tudományos és írói köreink versenyezni fognak egymással az említett évforduló kegyeletes megünneplésében.

Az oltár körül, melyen ez alkalommal e nagy szellem emlékének fog áldozatot nyújtani a nemzet, kiváló helyet követel a M. Nemzeti Múzeum s különösen ennek könyvtára, mely Horvát Istvánt minden másoknál több joggal magáénak vallja s azon 34 évre terjedő időszakot, mely alatt őre, igazgatója volt, legnevezetesebb korszakai közé számítja. A pezsdülő tevékenység, a fáradhatlan munkásság éveinek nevezhetnők ez éveket s eredményeik, melyek a könyvtár felvirágzásának legelső tényezőivé váltak, valóban nagy becsülésre tarthatnak számot. Az alapvetés, a kezdeményezés fáradságos munkája, a könyvtárnak, mint ilyennek megalapítása várt Horvatra s ő e roppant fel-

¹⁾ 1884 május 3-án lesz Horvát István születésének 100-dik évfordulója, ki életének 62 évéből 34-et a múzeumi könyvtár szolgálatában mint ennek igazgató-őre töltött el. Működése a könyvtár történetében új korszakot nyit meg, melyhez a hazai közművelődés legnemesebb emlékei fűződnek. A múzeumi könyvtár egykori nagy főnöke iránti hálánkat kívánjuk tehát első sorban leróni, midőn születésének századik évfordulója alkalmából annak hátrahagyott kézíratait folyóiratunkban megismertetjük.

Szerk.

adatot derekason megoldotta. Valóban el kell ismernünk, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárát Horvát István tette azzá, a minék lennie kell. Mindazon irányok és törekvések, melyek e könyvtárnak, mint elsőrangú nemzeti tudományos intézetnek jól fölfogott rendeltetéséből folynak s a melyeket ápolni, gyámolítani mindvégig föladata leend, — egyenesen ezen korszakból, egyenesen Horvát Istvántól származnak. Azt a működési irányt, melyet a könyvtár — sokkal szélesebb körben — manap is követ, ő indította meg rendszeresen s ő vitte, mint első anyyira, a mennyire az akkori gyarló segédeszközökkel s az ő fáradhatlan buzgalmaival vinni lehetett.

A nagy fontosságu föladatra, minő ez időben a Széchenyi-országos könyvtár vezetése volt, nálánál alkalmasabb, rátermettebb embert, akár erős hazafias lelkületét, akár széleskörű alapos szakismereteit s roppant szorgalmát tekintsük, keresve sem lehetett volna találni; valamint másfelől meg kell vallanunk azt is, hogy e nagy tudományu férfiú, a magyar őstörténetek fáradhatlan lelkes buvára, »a nemzeti szellem tüzes ébresztője« — mert őt legtöbb joggal illeti meg e név — épen itt, a nemzeti tudomány és irodalom leggazdagabb kincstárában volt legméltóbb helyén, mint gondos őrizője, hű sáfárja egy egész nemzet ezredéves szellemi kincseinek, melyeket érdemök szerint becsülni s értékesíteni nálánál jobban senki sem tudott.

Páratlan érdemeit, melyeket e helyütt szerzett, csak azok ismerik igazában, kik az ő örökében munkálkodnak; de elismerte s méltányolta maga a nemzet közvéleménye, a nemzet képviselőinek tanácsa is; maga Deák Ferencz volt az, ki az 1836. országgyűlésen a legmelegebb szavakban emlékezett meg a nagy férfiuról, kinek hazai nyelvünk s nemzetiségünk ügye a halhatatlan Révai után legtöbbet köszönhet.

Ám számítsa őt nagyjai közé tudomány-egyetemünk, hol Horvát egymaga két tanszéket töltött be; büszkélkedjék vele szülővárosa, Székes-Fejérvár; több joggal senki sem vallhatja őt magáénak, mint roppant munkásságának színhelye, a M. Nemz. Múzeum könyvtára. Hiszen ő nemcsak életében volt ez intézeté; az maradt halála után is s az marad örökre. Lényének halhatatlan része, nagy szelleme itt maradt elhunytá után is; nagy elméjének alkotásai, tudományos művei, melyeknek csak pusztá

czímsorozata is egész könyvet tenne ki, itt vannak összegyűjtve legteljesebb számban; s ki tőle akár mélyreható tudományt, alapos szakismereteket s ellenállhatlan tudományszomjat, akár valódi hazafiui érzületet s magas eszményi lelkesedést kíván tanulni, itt keresi fel s itt találja meg a nagy mestert mai nap is.

Erőmet fölülhaladó munkára vállalkoznám, ha e műveket egyenkint ismertetni szándékoznám. Horvát István tudományos működésének egész roppant területét be kellene járnom, egy rengeteg erdőt, melyben a jövő és menő, távozó és visszatérő, járt és föl hagyott utak szeszélyesen keresztezik egymást s könnyen labirinthba csalják a tapasztalatban vándort. Elég legyen tehát csak egy szűkebb határok közé szorított, de még kevésbé ismert területre szorítani szemlénket, elég legyen csak kiadatlan munkáiról, a M. Nemz. Múzeum könyvtárában őrzött kézíratairól szólni röviden, általános tájékoztatásul azoknak, kik a közelgő évforduló alkalmából Horvát István írói működéséről s tudományos törekvéseiről egyet-mást írni szándékoznak.

Közkönyvtárainkban számos kéziratgyűjtemény található, melyek — vétel útján — egyes magángyűjtők, vagy kiváló tudósok, nagy írók hagyatékából kerültek oda, mint legilletékesebb helyökre. Hevenessi és Kaprinai, Kazinczy és Toldy, Jankovich és Farkas Lajos kézirat-gyűjteménye szakembereink előtt eléggé ismeretes. Horvát István gyűjteménye mindezeketől lényegesen különbözik s mindezeket messze fölülmulja. Jankovich és Farkas Lajos csak gyűjtők, amatőrök voltak; épen ezért gyűjteményök egészen másnemű, mint Horvát Istváné. Hevenessi és Kaprinai hagyatékát inkább lehet hozzá hasonlítani; de tömegére sokszorta kisebb, tartalom tekintetében sokkal egyoldalúbb s tudományos becsre messze alatta áll mindenik. Kazinczy és Toldy gyűjteménye anyag tekintetében leginkább rokon vele, de ezek is jóval szegényebbek. Horvát gyűjteménye oly tetemes és oly gazdag, hogy egymaga fölér e négy gyűjteménnyel együtt véve.

A feledhetetlen emlékü József nádor, ki Horvát István elhunytá után nyomban sietett az ő páratlan becsü könyvtárát biztosítani a Múzeum számára, s vele együtt mindazok, kik ennek külföldre vándorlását megakadályozták, valóban nagy szolgálatot tettek a hazai tudományosságnak. Az összes könyvtár — 30,000 kötet — a kéziratokkal s oklevelekkel együtt mindjárt

Horvát István elhunytá után átszállítottatott a M. Nemz. Múzeum helyiségébe s József nádornak ez volt utolsó intézkedése a védnöksége alatt álló intézet ügyeiben, — de voltaképen csak 1851-ben vált ez intézet tulajdonává.

A kéziratgyűjtemény köteteinek száma 946-ra rúg; oly szám, melylyel csak Jankovich gyűjteménye ér föl. A kötetek túlnyomó része egyenlő nagyságú: negyedréte-alakkal bir s egyes különálló papirlapokból áll, melyek néha csak pár szóból álló, néha terjedelmesebb följegyzést tartalmaznak. Az egyes lapok szigorú rendben, betűk vagy évszámok szerint összeállítva, egyenlő nagyságú és színű táblákba vannak beosztva, melyeknek sarkán a cím pontos följegyzése található. Végig futva szemünkkel ez egyforma kötetek roppant halmazán, néma bámulattal hódolunk a nagy erudícióval s hangyaszigoralommal megáldott férfi emlékének, ki e temérdek jegyzetet az első betűtől az utolsóig sajátkezűleg állította össze.

Az egész gyűjtemény ma is úgy áll, a mint ő maga rendezte, csupán az »*Eruditorum Lexicon*« összeállításában történt — a czélszerűség szempontjából — némi csekély változtatás.

Átérve a gyűjtemény tartalmára, mindenekelőtt meg kell jegyezmem, hogy rendszeresen kidolgozott műveket, kész dolgozatokat e kéziratok közt csekély számmal találunk. Horvát Istvánt 62 éves korában († 1846 jun. 13.) is szakadatlan munkásság közepett, úgyszólván íróasztala mellett lepte meg a halál; ő még élete alkonyán is új tervekkel foglalkozott, új irányokat tűzött ki maga elé, bár ifjúkorától fogva példátlan szorgalommal s kitartással dolgozott. Kétségtelen, hogy ha még tovább él, megvalósítja ez újabb terveket is s ekkor az a nyers anyag, mely mai irodalmi hagyatékában található, gondos feldolgozásban, kellően értékesítve marad vala reánk. De fáradhatatlan munkás szellemét ismerve, bizonyosra vehetjük, hogy — élt volna bár még egyszer oly sok éveken át, — irodalmi hagyatéka, kéziratainak gyűjteménye akkor is csupa előkészítő jegyzeteket, újabb felhalmozott, de föl nem dolgozott adatokat tartalmazott volna, mert tudományos munkásságát oly széles alapokon kezdette s oly nagy arányokban indította meg, hogy azt fokozatosan előbbre vinni igenis lehetett, de befejezni emberileg lehetetlen volt. Az a

végezél, a mely felé munkás életének egész folyamán át sem jó, sem balsorsban nem lankadva folytonosan törekedett, oly elérhetetlen távolban lebegett előtte, hogy emberi szemmel tekintve szinte a szertelenbe látszik veszni.

Kéziratai ezek szerint pontosan mutatják a fejlődés menetét s az előhaladó munkálkodás azon fokát, hol a halál utólérte a fáradhatatlan munkást; sőt világosan megjelölik az irányt is, melyet a jövőben követni akart; de hogy ez hova vezetett volna, hogy e törekvések hol és mikor értek volna véget, legfelőbb csak sejteni lehet.

Önként következik az elmondottakból, hogy e nagy tömeg kézirat között kiadásra alkalmas munka kevés található. Aprólékos jegyzetek, pusztá tervrajzok, keretek kép nélkül, kezdetleges vázlatok, próbaképen kidolgozott töredékek teszik a túlnyomó részt, melyek a történelem és irodalom buvárai szemében igen nagy beccsel bírnak ugyan, életrajzi tekintetben nem kevésbé fontosak, de nagy közönség kezébe nem valók. A sok félbemaradt, vagy tulajdonképen meg se kezdett dolgozatok közt akad azonban egy-egy olyan is, a melynek közrebocsátása mai nap is nagy nyereség lenne tudományos irodalmunkra; ilyen pl. — életrajzi szempontból kiváló becsű »Minden nap ijá«-t s 40 kötetből álló levélgyűjteményét nem is említve — különösen sokat emlegetett »Eruditorum Lexicon«-a, mely a legrégibb időktől a jelen század közepéig terjedő korszakot felölelve, hazai tudósaink, íróink teljes névjegyzékét s munkáik pontos sorozatát foglalja magában.

Nyelv tekintetében az összes kéziratok — a kézirtattár berendezéséhez képest — három csoportba vannak osztva: vannak t. i. latin, magyar és német nyelvű kéziratok. A kézirtattár catalogusa szerint, mely a legtöbb esetben csak a pusztá cím után osztályozza a kéziratokat nyelvek szerint, e három osztály közt leggazdagabb az első, mert a cím a legtöbb münél latin, de maga a szöveg — már a mennyiben szövegnek lehet mondani — csaknem mindeniknél magyar. Legcsekélyebb számmal vannak természetesen a német kéziratok s ezek is jobbra pusztá fordításai a magyar eredetinek. E körülmény egészen összevág Mátray állításával, mely szerint Horvát István még gyermekko-

rában föltette magában, hogy a német nyelvet soha nem fogja irodalmilag használni.¹⁾ Munkáit is mások fordították németre.

Fontosabb e nyelvek szerinti csoportosításnál a tudományágak szerinti osztályozás. Horvát István roppant terjedelmű tudományos munkássága — tudvalevőleg — két nagy körben mozog: t. i. a nyelvészeti és történelmi tudományok körében. Írói pályafutását a nyelvészet mezején kezdte, első nevezetesebb munkája a Verseghy ellen intézett híres czáfolat volt, védelmezése szeretett mesterének, a nagy Révainak. Nemsokára azonban, mikor a nyelvtan harcza már teljesen bevégeződött s Révai rendszere győzelemre jutott, épen nyelvtörténelmi kutatásai egyszerre a történetvizsgálás terére vezették, mibe aztán mind jobban-jobban belemélyedt. A jelen század második tizedén innen kiválóan e nemű kutatásokkal foglalkozott, bár — a mint kéziratban maradt jegyzetei is bizonyítják — nem hagyott föl egészen nyelvészeti vizsgálódásaival sem.

Munkásságának e kettős irányához képest kézirateit két nagy csoportba sorozhatjuk: vannak nyelvészeti és vannak történelmi tárgyú kéziratai. E két nagy csoportban — különösen a történelmiben — igen sok apróbb tömböket különböztethetünk meg.

Végül, könyvtárnoki tisztéből kifolyólag s irodalomtörténeti kutatásaival kapcsolatban buzgó művelője volt Horvát István a hazai bibliographiának is; e tárgyú kéziratai alkotják a harmadik csoportot.

Nyelvészeti tárgyú kéziratai, melyek — miként említém — nagyrészt pályája első szakából valók, Révainak, a nagy mesternek szellemében készültek, az ő tanait hirdetik, egyben másban megigazítva, pótolva, kibővítve, továbbfejtve őket. A legnagyobb rész előkészület újabb nyelvészeti kérdések megoldásához, fáradságos gonddal, hangya-szorgalommal összeszedett jegyzetek, melyekben egytől-egyig lelkiismeretes pontossággal ki van merítve az akkori nyelvtudománynak összes kincstára s a melyeket csak maga Horvát István tudott volna kellően értékesíteni. Természetes, hogy a nyelvtudomány mai állásához mérve e rendkívüli

¹⁾ Mátray Gábor: Emlékbeszéd Horvát István Széchenyi országos könyvtári örököst. Pest 1847. 10. l.

szorgalommal összehordott anyag nagy része elavult, túlhaladott ódonság; de ama korban a legjobb volt, a mit csak a nyelvészet terén föl lehetett mutatni; s bármily nagy haladást tettünk is azóta ez irányban, Horvát István nyelvészeti jegyzetei teljesen túlszárnyalva még mai nap sincsenek. Itt-ott sok olyan apró adatot, sok olyan megjegyzést találunk, a melyek ma is tudományos beccsel bírnak. A hasonlértelműk szók összeállítása még manap is figyelmet érdemel s az összehasonlító nyelvészet körébe vágó jegyzeteiben (*Vocabula linguae hung. cum aliis linguis communia*, *Vocabula linguae hung. cum lingua turcica communia*) a tévedések mellett sok olyan hasonlítást találunk, melyeket az újabb összehasonlító nyelvészeti vizsgálódások is igazoltak. S mindezen jegyzetek, legyen tartalmuk mai szempontból akár jóhiszemű tévedés, a mitől épen a nagy tudósok menekedhetnek meg legnehezebben, legyen akár merőben helyes és igaz, egyaránt bizonyítékul szolgálnak arra, hogy Horvát István — roppant terjedelmű őstörténelmi tanulmányai közepett is — a nyelvészeti mozgalmakat is folyton éber figyelemmel kísérte, a nyelvészeti szakirodalomban alapos ismeretekkel bírt s céljaihoz képest lelkiismeretes gonddal fölhasználta mindazt, mit az akkori szakirodalom nyújtott.

Történelmi tárgyú jegyzetei közt találunk néhány kész művet, néhány kidolgozott cikket, de ezeknek legnagyobb része meg is jelent nyomtatásban. Magyar történelmi kéziratai közt félig-meddig kiadatlanak tekinthetjük: »Horvátországról, mint hódítás által szereztetett magyar tartományról« irt alapos tanulmányát, mely — bár az 1843-iki országgyűlésre felgyűlt reudeknek volt ajánlva, — hazánkban meg nem jelenhetvén, Lipcsében jött ki német nyelven 1844-ben. Különbőség a magyar eredeti s a német fordítás közt (készítette Ney Ferencz) teljességgel nem létezik. Hasonlóképen kiadatlan — legalább tudomásom szerint — »A magyar nemzetnek Sabarthoeasphaloi régi nevéről« irt nagyobb értekezése is, mely e nagy szellem nagy tévedésének szomorú bizonyítékául szolgál. E terjedelmes dolgozathoz az előkészítő jegyzeteknek hosszú sora csatlakozik (*Adversaria de Cilicibus seu Hungaris, de Gigantibus etc.*

vel ut Hungaris stb. stb.), melyek fájdalmasan juttatják eszünkbe, mily sokat pazarolt Horvát István drága ereje- és idejéből azon meddő tudományos ábrándokra, melyek rajongásra hajlandó lelkét ellenállhatatlanul megragadták. De feledjük ezeket! Tévedései mellett is oly nagy érdemei vannak Horvát Istvánnak, hogy azokat — miként Eötvös, a hálás tanítvány, igen szépen mondja — soha nem hálálhatja meg a nemzet eléggé; mert nincs történetíróink közt senki, aki oly nagy arányokban kezdett volna nemzetünk történeteinek kinyomozásához s a nemzeti szellemre, korára oly mély, oly letörölhetetlen hatást gyakorolt volna, mint Horvát István.

Az egyetemes történelembé vágó jegyzetei egytől-egyig közvetlen kapcsolatban állanak magyar történelmi vizsgálódásaival; — nem különben hazai jogtörténelmi munkálatai is.

Irodalomtörténeti kéziratai közt egyetlenegy kidolgozott mű található: Horányi Elek gondosan összeállított életrajza — s ez kiadatlan. E tárgyú kéziratának legnagyobb része lexiconszerű összeállítása a magyar irodalom művelőinek, kútfőkre alapítva. Első helyen áll itt már említett »Lexicon Eruditorum Regni Hungariae« című nagyszabású műve, mely legújabbán két külön részre osztott; az első rész — 21 kötet — a legrégebb időktől a XVI. század végéig, a második — 113 kötet — a XVII. sz. elejétől 1840-ig terjedő korszakokat öleli fel. Horvát Istvánnak terve volt e műben a hazai tudósok, írók, irodalom-pártolók névsorát, életrajzi, bibliographiai jegyzetekkel összeállítani, nem mellőzve a hazai vonatkozású művek külföldi szerzőit sem. A föladat óriási, túl látszik haladni az emberi élet korlátolt határait s csakis oly férfiú gondolhatott reá, mint Horvát I., ki nemcsak fáradhatatlan szorgalommal volt megáldva, hanem roppant széles eruditiójánál s hivatalos állásánál fogva leginkább volt reá képesítve. Mint könyvtár-őr, hozzáfért olyan segédkönyvekhez is, melyeket más aligha tudott volna fölhasználni; s szokott lelkiismeretes gondnal ki is aknáztta mindazt, a mit céljára hasznavehetőnek talált. A hazai irodalomtörténeti művek egész tömegét, köz- és magánkönyvtáraink catalogusait, saját gazdag gyűjteményét gondosan átvizsgálva, a külföldi irodalmak idevágó műveit átnézve s mindent,

Terjesztés, mert nyilvánlatlan és megjelent

a mi jót, hasznavehetőt talált, gondosan kijegyezgetve, oly becses anyag-halmazt gyűjtött össze, a mely az irodalomtörténet művelőinek mindenha gazdag kútforrásul fog szolgálni. Tagadhatatlan, hogy itt-ott vannak hiányai, melyek a munka roppant terjedelmes voltából származnak, de ezeket pótolni igen könnyű munka s ezek mellett is ez óriási gyűjtemény egymaga is bámulatra méltó emléke Horvát István páratlan munkásságának. A Magyar Tud. Akademia, mely már több ízben foglalkozott tudósaink s íróink névjegyzékének s műveik sorozatának tervével, jó szolgálatot tenne a hazai tudománynak, ha mintegy előkészületül ama nagy munkához, mindenekelőtt Horvát István »Eruditorum Lexicon«-át bocsátaná közre, mint a mely a szükségesnek mutatózó pótlásokkal kiegészítve, a további műveleteknek biztos alapul szolgálhatna.

Tartalom tekintetében nem kevésbé becses még e csoportban Horvát István »Mindennapja« azaz ifjúkori naplója s nagy tömegű levélgyűjteménye. Mindkettő kiválóan magáért Horvát Istvánért becses. »Mindennapja« ifjú éveinek (1805—1809.) e hű tükre természetesen nem irodalmi célra készült, tehát nem ilyen szempontból kell tekintenünk. Az egész 9 kötet nem egyéb, mint egyes vázlatok összege. Egy-egy napnak futólag papírra vetett rajza, melynek épen a mesterkéletlenség, a közvetlen bensőség legfőbb érdeme; egy jelenetnek, eseménynek rövid följegyzése, melyen rajta maradt a pillanat hangulatának bélyege; a perc ötletének tűnő emléke, az ifjú lélek komoly elmélkedése s a víg kedély egy-egy fölvilágása, ezek alkotják e napló tartalmát; naiv őszinteség adja meg legfőbb jellemvonását. Az ifjú Horvát István a maga tiszta valóságában, igaz mivoltában jelenik meg ez igénytelen lapokon. A páratlan hűség, melylyel önmagát rajzolja, naplóját az életrajz írójára nézve megbecsülhetlenné teszi.

Irodalomtörténeti szempontból épen ily nagy fontossággal bír Horvát Istvánnak nagy kiterjedésű levelezése is, a mely az ő roppant hatását, nagy népszerűségét bizonyítja meglepő adatokkal. Mint egyik hozzá intézett levélben jellemzően mondatik, ő levén a tyj a magyar tudománosságnak és irodalomnak, ő levén vezére azon »Sturm- und Drang«-féle forradalomnak, mely nálunk a közszellemben e

század harmadik tizedében kezdődött, természetes, hogy mindazokkal, kik a nemzetiség, a tudomány és irodalom nagy eszméinek szolgálatában állottak, folytonos összeköttetésben, szorgos levelezésben állott. Mindenki, a ki a fölüjított eszmékért lelkesült, sietett vele, mint azoknak buzgó apostolával megismerkedni s tőle a nagy munkában útbaigazítást, buzdítást, támogatást nyerni. Valóban, ha e leveleket olvassuk, tudjuk teljes mértékben fölfogni azt a roppant hatást, melyet Horvát István az egész nemzet szellemére gyakorolt s csak akkor érthetjük igazán azt a példátlan tiszteletet, melylyel nagy szellemének az egész nemzet adózott.

A levelek tartalom tekintetében nagyon különbözők. Egyik magasztaló dithyramb a nagy tudós valamely művének megjelenése alkalmából; a másik bizalmas kérelem útbaigazításért, fölvilágosításért az őstörténeti nyomozások terén, egyik tisztán tudományos ügyekkel, irodalmi kérdésekkel foglalkozik; a másik inkább magántermészetű: segélykérés (s ilyen nagy számmal van) vagy más efféle. De bármily tárgy körül forognak is, egytől-egyik érdekesek s jellemzik úgy a személyeket, mint magát a kort s annak viszonyait.

Hasonló nagy változatosságot találunk a leveleket író személyekben is. Országosan ismert s magasztalt nevek mellett, milyenek — hogy csak a legkiválóbbakat említsem — a két Dessewffy, József és Aurél, Döbrentey, Fejér, Kazinczy, a két Kisfaludy, Kölcsey, Pulszky, Révai, Szemere, gróf Széchenyi Ferencz és Lajos, gróf Teleky József, Virág Benedek, Vitkovics és mások, a külföldiek közül pedig Pertz és Schlegel Frigyes nevei, ott találjuk homályban élt lelkes honfiak s rég elfeledett vagy észre sem vett tudósok és írók szerény neveit is, illustratiojául annak, mily nagy volt az a kör, melynek központja, fényt sugárzó napja Horvát István volt. A férfiú, ki Horvát István életrajzának megírására vállalkozik, e levelekből tiszta fogalmat nyer arról: mi volt ő a magyar nemzeti szellem, a hazai tudomány és irodalom fejlődése történetében.

Kéziratainak 3-dik csoportját leginkább bibliographiai jegyzetei alkotják, melyekben első nyilvánulását látjuk azon törekvések

nek, melyeket — miként említém — a M. N. Múz. könyvtára, hivatásából kifolyólag, manap is gondosan ápol. Mindazon kéziratokat és nyomtatványokat, melyek hazánk bármely részére, nemzetünk történelmének bármely ágára vonatkoznak, legyenek azok itt a hazában vagy külföldön, magán- vagy közkönyvtárakban, minél teljesebb számban felkutatni s ha lehet, visszaszerezni, vagy legalább ismertetni s pontosan lemásoltatni, szóval a múzeumi könyvtárt az összes létező hungaricákkal gazdagítani s így a szó valódi értelmében nemzeti könyvtárrá, nemzetünk szellemi kincseinek valódi tárházává tenni, — volt a nagylelkű alapítónak, gr. Széchenyi Ferencznek célja. Ez irányban ő maga szabta meg a módozatokat s a mit ő célba vett, Horvát István kezdte meg. Kutatásai a legszélesebb körre kiterjedtek; személyesen nem tehetett ugyan buvárlatokat, de lehetőleg felhasználta mindazt, mit az akkori bibliographiai irodalom nyújthatott. Az összes hazai s a nevezetesebb külföldi könyvtárak és kéziratgyűjtemények catalogusait nagy figyelemmel átvizsgálva, a talált hazai vonatkozású kéziratokat jegyzékbe vette s könyvtárak szerint csoportosítva, rendszeres gyűjteménybe foglalta össze, mely »*Codices manuscripti potissimum ad illustrandam Historiam Hungariae pertinentes*« címet visel. Ezen irány művelése, a hungaricák gyűjtése ma is fő feladatai közé tartozik a könyvtárnak s ma már nagyobb erővel s több alapossággal és eredménynyel lehet folytatni a buvárlkodást; de a kezdeményezés dicsősége Horvát Istváné.

Hazánk könyvtárainak történetét szintén vizsgálódás tárgyává tette Horvát István. Mátyás világhírű könyvtárának jegyzékét a létező catalogusokból gondosan összeállította, sőt az alapító nevében lépéseket tett a wolfenbütteli könyvtárban levő Corvin-codexek visszaszerzése iránt is — fájdalom, eredmény nélkül.

Végzem e vázlatos ismertetést, mely csupán figyelem gerjesztőül szolgálhat, azon óhajtással, vajha minél előbb támadna férfit, ki az eddigi mulasztást kipótolv, Horvát Istvánnak nevéhez méltó emléket állítana irodalmunkban.

Addig is bátor vagyok felhívni a szakférfiak figyelmét kiadatlan kézírataira, melyeknek jegyzéke itt következik:

Horvát István kéziratai a M. Nemzeti Múzeum
könyvtárában.

I. Nyelvészet.

1. *Adverbia linguae hungaricae in genere, item: interrogativa, negativa, ordinativa.* Cod. Sec. XIX. Volumina 4. (12 6. Quart. Lat.) ¹⁾
2. *Adversaria de literatura Haicana.* Lásd: *Advers. pro notitia historiae litterariae Armeniacae.* (Haicanae.) 8. sz. a.
3. *Adversaria de nominibus cum Hungaricis convenientibus.* Pestini. 1827. Fol. 48. (1516. Quart. Lat.)
4. *Adversaria de numeris linguae hungaricae.* Cod. Sec. XIX. (1294. Quart. Lat.)
5. *Adversaria voce hungarica Ország (seu Rex)* Pestini. 1823. (1470. Quart. Lat.)
6. *Adversaria pro elaboranda scientifica linguae hungaricae Grammatica.* Pestini. 1830. (1288. Quart. Lat.)
7. *Adversaria pro exceptionibus Declinationum Hungaricarum.* Pestini. Cod. Sec. XIX. (1298. Quart. Lat.)
8. *Adversaria pro notitia historiae literariae Armeniacae* (Haicanae.) Pestini. 1835. (1287. Quart. Lat.)
9. *Aequivoca hungarica.* Cod. Sec. XIX. Volumina 2. (1435. Quart. Lat.)
10. *Africana vocabula Hungaricis convenientia.* Pestini. 1832. (1289. Quart. Lat.)
11. *Americana vocabula hungaricis convenientia.* Pestini. 1832. (1290. Quart. Lat.)
12. *Asiatica vocabula hungaricis convenientia.* Pestini. 1832. (1291. Quart. Lat.)
13. *Auszüge aus der »Allgemeinen Literatur-Zeitung 1810« über Mimik und die ungarische Geschäftssprache.* MSS. Sec. XIX. Fol. 6. (1650. Quart. Germ.)
14. *Commentarius et Index in allocutiones funebres in Codice MSS. Boldvensi repertas.* Cod. Sec. XIX. Volumina 4. (1292. Quart. Lat.) Vide etiam: *Index Calendarii Missalis Jászóviensis etc.* 237. sz. a. (Pray-codex.)

¹⁾ A kéziratok könyvtári jegye.

15. *Demissa opinio de opere grammatico* Ramershofer Valerian magyar nyelvtana. MS. Sec. XIX. (A. 1844.) Fol. 6. (2901. Fol. Lat.)

16. *Észrevételei a német hónapi írásnak III része II. kötetének 111–115 levelein előjövő egynehány állításokra.* MS. Sec. XIX. Fol. 29. (849. Quart. Hung.)

17. *Europaea* (Celtica, Illyrica, Latina, Lithvanica) vocabula hungaricis convenientia. Pestini. 1826. Volumina 7. (1296. Quart. Lat.)

18. *Europaeis* (Brittanicis, Fennicis, Graecis, Hispanicis, Portugallicis, Russicis) vocabula hungarica convenientia. Pestini. 1832. Volumina 7. (1297. Quart. Lat.)

19. *Excerpta fusiora e libris Ungaricis Seculi XVI.* Tomus A. pag. 231. (477. Quart. Hung.)

20. *Grammaticae linguae hungaricae serie chronologica collectae.* Pestini. 1830. Volumina 2. (1300. Quart. Lat.)

21. *»Ha«* (A) szónak újabb védelmeztetése. MS. Sec. XIX. (A. 1808.) Pag. 20. (947. Quart. Hung.)

22. *Hasonértelmű magyar szók.* Cod. Sec. XIX. (492. Quart. Hung.)

23. *Horvát István vélekedése a Balaton magyar nevének eredetéről.* MS. Sec. XIX. Fol. 28. (925. Quart. Hung.)

24. *Horvát István kérdései a magyar nyelv tudományos történetéből.* MSS. Sec. XIX. Fol. 11. (38. Duod. Hung.)

25. *Horvát István kérdései a magyar nyelvtanból.* MSS. Sec. XIX. Fasciculi 2. (36. Duod. Hung.)

26. *Horvát István kérdései a magyar Philológiából.* MSS. Sec. XIX. Fol. 16. (37. Duod. Hung.)

27. *Lexica linguae hungaricae:* a) *Serie chronologicae collectae;* b) *e vetustissimis diplomatibus protographis;* c) *e Scriptoribus vetustis;* d) *e libro creationis.* Cod. Sec. XIX. (A. 1830.) Volumina 7. (1303. Quart. Lat.)

28. *Lexicon hungarico-latinum juxta Lexicon Valachicum Budense.* Cod. Sec. XIX. (1437. Quart. Lat.)

29. *Libri philologici.* Cod. Sec. XIX. (1326. Quart. Lat.)

30. *Magyar helyesírástan (Orthographia.)* Cod. Sec. XIX. (487. Quart. Hung.)

31. *Magyar helyes olvasás és kimondás* (Orthoepia et Orthophonia.) MSS. Sec. XIX. (490. Quart. Hung.)
32. *Magyar nyelv alkotmánya* Révai szerint, és Ver-seghy hibáji. MS. Sec. XIX. Fol. 92. (753. Fol. Hung.)
33. *Magyar nyelv* (A) atyafiságáról és hasonlóságáról jegyzések. Cod. Sec. XIX. (A. 1809.) Fol. 25. (468. Quart. Hung.)
34. *Magyar nyelv története* jegyzésekben. Cod. Sec. XIX. (A. 1809.) Volumina 4. (467. Quart. Hung.)
35. *Mai* (A) magyar nyelvszokásban vannak számos el-lenmondások. MS. Sec. XIX. (A. 1807.) Fol. 9. (848. Quart. Hung.)
36. *Nomina agnationum et cognationum hungarica*. Cod. Sec. XIX. (1466. Quart. Lat.)
37. *Notata de Orthographia veteri Hungarica*. Cod. Sec. XIX. Volumina 2. (1440. Quart. Lat.)
38. *Opera miscellanea de lingua hungarica*. Pestini. 1830. Volumina 4. (1299. Quart. Lat.)
39. *Philológiának* (A) encyclopaediája. MS. Sec. XIX. (Mancum.) Fol. 7. (771. Fol. Hung.)
40. *Philológiának* (A) encyclopaediája. Pestini. 1810. (Mancum.) Fol. 4. (909. Quart. Hung.)
41. *Pótolékok a magyar nyelvnek külső története*ihez. Cod. Sec. XIX. (A. 1815.) (488. Quart. Hung.)
42. *Próbátétel a magyar nyelvnek régi maradványai*-ról. MS. Sec. XIX. (Mancum.) Fol. 7. (777. Fol. Hung.)
43. *Reliquiae linguae hungaricae vetustissimae*. Pestini. 1830. (1302. Quart. Lat.)
44. *Tankérdései a magyar nyelv és litteraturából*. MSS. Sec. XIX. Fasciculi 2. (188. Oct. Hung.)
45. *U. a.* (518. Quart. Hung.)
46. *Theses e Grammatica linguae hungaricae*. MSS. Sec. XIX. Fol. 25. (91. Duod. Lat.)
47. *Ts* (A) és *Tz* betűknek védelmeztetésök. MS. Sec. XIX. Fol. 10. (924. Quart. Hung.)
48. *Vocabula linguae hungaricae cum aliis linguis com-munia*. Pestini. 1824. Volumina 22. (1305. Quart. Lat.)
49. *Vocabula linguae hungaricae cum lingua turcica com-nia*. Pestini. 1831. Volumina 3. (1394. Quart. Lat.)

II. Történelem.

A) Hazai történelem.

50. Adatok magyar ország művészet-történetéhez. MS. Sec. XIX. (A. 1831.) Fol. 18. (456. Quart. Hung.)

51. *Adversaria de Baptismo S. Stephani*. Pestini. 1834. (1325. Quart. Lat.)

52. *Adversaria de Blacis seu Vlacis*. Pestini. 1823. (1381. Quart. Lat.)

53. *Adversaria de Cilicibus seu Hungaris*. Pestini. 1826. (1384. Quart. Lat.)

54. *Adversaria de Croatia et Dalmatia*. Cod. Sec. XIX. Volumina 3. (1448. Quart. Lat.)

55. *Adversaria de Dalmatia*. Pestini. 1830. (1449. Quart. Hung.)

56. *Adversaria de Domibus Filtrinis seu Papilionibu. Hungarorum et Cumanorum*. Pestini. 1824. (1412. Quart. Lat.)

57. *Adversaria de Erdőelve, Ultrasilvania, Pieria, Drymodis, Hilea seu Transilvania*. Pestini. 1823. (1472. Quart. Lat.)

58. *Adversaria de Croatarum conficta de Tartaris victoria in campo Grobnik*. Pestini. 1843. (1318. Quart. Lat.)

59. *Adversaria de generibus Hungarorum*. Cod. Sec. XIX. Volumina 2. (1465. Quart. Lat.)

60. *Adversaria de Gigantibus, seu Lapithis seu Titanibus, velut Hungaris, Cumanis, Siculis, Jazygibus*. Pestini. 1824. 1395. Quart. Lat.)

61. *Adversaria de insula leporum et corona in eadem 1838 inventa*. Pestini. 1838. (1456. Quart. Lat.)

62. *Adversaria de nominibus Lófő et Lófejü Siculis Transilvaniae adtributis*. Pestini. 1823. Volumina 15. (1399. Quart. Lat.)

63. *Adversaria de tumulis Cumanorum seu Scytharum (Basiliorum)*. Pestini. 1824. (1457. Quart. Lat.)

64. *Adversaria de Uzis seu Husis*. Pestini. 1824. Volumina 10. (1416. Quart. Lat.)

65. *Adversaria de Woytecho seu Adalberto episcopo Pragensi*. Pestini. 1836. (1471. Quart. Lat.)

66. *A d v e r s a r i a* pro concinnanda Historia Civitatum Budensis et Pestiensis. Pestini 1823. (1321. Quart. Lat.)

67. *A d v e r s a r i a* pro concinnanda historia Comitatus et Civitatis Alba Regalensis. Pestini 1823. (1320. Quart. Lat.)

68. *A d v e r s a r i a* pro Onomastico Hungarico e Diplomati-
bus authenticis. Pestini 1835. Volumina 30. (1421. Quart. Lat.)

69. *B e d e u t u n g* (Die) des Namens *M a g y a r* (Magyarn) nach Gregor Dankovsky's Erklärung. MS. Sec. XIX. Fol. 3. (1006. Fol. Germ.)

70. *B e d e u t u n g* der Namen Ungarns und Magyar, nach der Erklärung des Herrn Alexander Czizmazia von Somogy. MS. Sec. XIX. Fol. 2. (1007. Fol. Germ.)

71. Bél Mátyás kéziratairól jegyzések, a Pozsonyban levő Primatialis Bibliotheka gyűjteményéből. 1812. pag. 134. (491. Quart. Hung.)

72. B é l a király névtelen jegyzőjéről külömbféle jegyzések. Pest. 1804. pag. 184. (486. Quart. Hung.)

73. *B o s n i a* seu Confinium. Cod. Sec. XIX. (1450. Quart. Lat.)

74. *B u d i n i*. Geloni. Cod. Sec. XIX. (1382. Quart. Lat.)

75. *C o l l e c t i o* Diplomatum manu aliena copiatorum. Sec. XII—XIX. MSS. Sec. XVII. Volumina 10. (2894. Fol. Lat.)

76. *C o l l e c t i o* Tabellarum genealogicarum familias Hungaricas respicientium. MSS. Sec. XIX. Frusta 27. (2980. Fol. Lat.)

77. *C o m i t a t u s* Regni Hungariae. Cod. Sec. XIX. (1322. Quart. Lat.)

78. *C o n s i g n a t i o* antiquitatum Hungaricarum in oris exteris reperibilium. (Manca.) MS. Sec. XIX. Fol. 2. (1890. Quart. Lat.)

79. *C r o a t a r u m* fidelitas erga Augustam Domum Austriacam. Cod. Sec. XIX. (1319. Quart. Lat.)

80. *C s a n á d i* (A) és aradi káptalan hiteles pecsétének ismertetése. MS. Sec. XIX. (Mancum.) Fol. 3. (704. Fol. Hung.)

81. *D a t a* miscel'anea ad historiam Hungarorum spectantia. Cod. Sec. XIX. Volumina 4. (1441. Quart. Lat.)

82. *D e A n t e n a t i s* familiae Comitum Csáky de Keresztszeg notata diplomatica. MSS. Sec. XIX. (316. Oct. Lat.)

83. *De fontibus et subsidiis historiae ecclesiasticae Hungariae.* Cod. Sec. XIX. Fol. 9. (2904. Fol. Lat.)

84. *De usu Literae »ae« in Diplomatis.* Cod. Sec. XIX. (1295. Quart. Lat.)

85. *Értekezés a Szlavinokról.* 1844. pag. 335. (43. Fol. Hung.)

86. *Excerpta* (Ad probanda axiomata Commentarii) ex antiquioribus et recentioribus scriptoribus a C. A. G. MS. Sec. XIX. Fol. 53. (1899. Quart. Lat.)

87. *Fiume iuris hungarici.* Cod. Sec. XIX. (1451. Quart. Lat.)

88. *Homokiak.* Cod. Sec. XIX. Volumina 9. (1388. Quart. Lat.)

89. *Horvát István jegyzései 1803–5.* MSS. Sec. XIX. Volumina 2. (478. Quart. Hung.)

90. *Horvát országról, mint hódítás által szereztetett magyar tartományról.* Pest. 1843. MS. Sec. XIX. Fol. 44. (752. Fol. Hung.)

91. *Hunt-Pázmán nemzetség ivadékiról genealogiai táblák.* MSS. Sec. XIX. Fol. 23. (755. Fol. Hung.)

92. *Hyrcanii.* Cod. Sec. XIX. (1389. Quart. Hung.)

93. *Index locorum Regestri Varadinensis.* Cod. Sec. XIX. Volumina 3. (1423. Quart. Lat.)

94. *Index mapparum Hungariae.* Pestini. 1834. (1475. Quart. Lat.)

95. *Jások.* Pestini. 1826. Volumina 30. (1391. Quart. Lat.)

96. *Kapuk. Závárok. Portae Veterum.* Pestini. 1826. (1393. Quart. Lat.)

97. *Két római út-oszlop, melyek Székes-Fehérvármegyei Iváncsa pusztában a földből kiásattak.* 1807. MSS. Sec. XIX. Fol. 9. (908. Quart. Lat.)

98. *Kúrok.* Pestini. 1828. Volumina 36. (1294. Quart. Lat.)

99. *Külföldi levelek a Macronesekről, mint a magyar nemzet legújabb őseiről.* Pest. 1840. Fol. 21. (699. Fol. Hung.)

100. *Lajstromok azon magyar országot illető pötséteknek, melyek külömbféle könyvekben rézbe véssetve találatnak.* Vál. 1806. pag. 96. (479. Quart. Hung.)

101. *Lappones.* Cod. Sec. XIX. (1396. Quart. Lat.)

102. *M a g y a r* (A) nemzet legrégibb történeteinek rajzolatjából jegyzés. 1826. Fol. 6. (231. Oct. Hung.)
103. *A m a g y a r* nemzetnek Sabartoeasphaloi régi nevééről. Pest. 1829. Fol. 39. (608. Fol. Hung.)
104. *M a g y a r o k*. Pestini. 1823. Volumina 34. (1401. Quart. Lat.)
105. *M a g y a r* (A) rendes katonaságnak dicső tettei az 1809. esztendei háborúban. Pest. 1812 Fol. 22. (610. Fol. Hung.)
106. *M a n u p r o p r i a* copiata Diplomata. Sec. XII—XVI. MSS. Sec. XIX. Volumina 6. (2893. Fol. Lat.)
107. *M a t e r i a l i a* contra Döbrentei et Ocskay. Cod. Sec. XIX. Volumina 2. (1315.) Quart. Lat.)
108. *M o l d a v i a*. MSS. Sec. XIX. (1454. Quart. Lat.)
109. *M o n a s t e r o l o g i a* hungarica. Pestini. 1828. (1438. Quart. Lat.)
110. *O n o m a s t i c o n* ex diplomatibus Hungariae collectum. Pestini. 1823. Volumina 2. (1436. Quart. Lat.)
111. *O n o m a s t i c o n* Regesti Varadinensis. Cod. Sec. XIX. Volumina 22. (1422. Quart. Lat.)
112. *P a l ó c z o k*. Pestini. 1833 Volumina 23. (1406. Quart. Lat.)
113. *P a r t h i*. Pestini. 1823. Volum. 35. (1407. Quart. Lat.)
114. *P e s t* szabad kir. városnak régi Ofen német nevééről. Első és második kidolgozat. Pest. 1809—1810. Pag. 140. (469. Quart. Hung.)
115. *R a s c i a*. MSS. Sec. XIX. (1453. Quart. Lat.)
116. *R é g i m a g y a r* (A) halászatnak nyomdokai. Cod. Sec. XIX. (A. 1804.) Pag. 10. (483. Quart. Hung.)
117. *R é g i M a g y a r* madarászásnak nyomdokai. Cod. Sec. XIX. (A. 1804.) Pag. 6. Accedit: »Székes-Fehérvárról és — — — vármegyéről — — jegyzések. — 1804. Pag. 29. (484. Quart. Hung.)
118. *R é g i m a g y a r* szekeresekről szőlő helyek. Cod. Sec. XIX. Pag. 8. (482. Quart. Hung.)
119. *R é g i m a g y a r* vadászatnak nyomdokai. Cod. Sec. IX. (A. 1804.) Pag. 58. (485. Quart. Hung.)
120. *R ö t i*. Pestini. 1823. Volumina 22. (1409. Quart. Lat.)

121. R ö t t ö k. Cod. Sec. XIX. Volumina 4 (1410. Quart. Lat.)
122. R ö v i d értekezés a régi Magyaroknak neveikről közönségesen. MS. Sec. XIX. Fol. 15. (927. Quart. Hung.)
123. S z é k e s - F e h é r v á r r ó l és vármegyéről jegyzések. (Lásd 117. sz. a.)
124. T a r o k. Pestini. 1827. Volumina 4. (1414. Quart. Lat.)
125. T ö r t é n e t i leczkék a Filiszteusokról. Pest. 1827. (Mancum.) Fol. 49. (733. Fol. Hung.)
126. T r a n s i l v a n i a et Saxones Transilvani. Cod. Sec. XIX. (1455. Quart. Lat.)
127. V á l mezővárost illető diplomatikai kivonatok. MS. Sec. XIX. Fol. 4. (740. Fol. Hung.)
128. V á l o k. Pestini. 1825. Volumina 3. (1417. Quart. Lat.)
129. V á r k u n o k. Cod. Sec. XIX. Volumina 4. (1418. Quart. Lat.)
130. V a s. Cod. Sec. XIX. Volumina 40. (1419. Quart. Lat.)
131. V e r b ő c z i István emlékezete. MSS. Sec. XIX. (Mancum.) Fol. 81. (754. Fol. Hung.)
132. V e r t h e i d i g u n g seiner Behauptung über den ersten Wohnsitz und die Einwanderung der Scythen nach Europa. Uebersetzt durch Gottlieb Gamauf, evang. Prediger in Oedenburg. MS. Sec. XIX. Fol. 7. (653. Quart. Germ.)
133. V i t a e Sanctorum et Sanctarum Hungariae. Cod. Sec. XIX. (1467. Quart. Lat.)

B) Hazai jogtörténelem.

134. A d v e r s a r i a de coronatione regum Hungariae. Pestini. 1820. (1459. Quart. Lat.)
135. A d v e r s a r i a de iure publico Regni Hungariae. Pestini. 1820. (1458. Quart. Lat.)
136. A d v e r s a r i a de Palatinis et Judice Curiae Regiae. Pestini. 1826. (1462. Quart. Lat.)
137. A d v e r s a r i a de trina forensi proclamata. Pestini. 1819. (1464. Quart. Lat.)
138. D a l m a t i a e, Croatiae et Slavoniae municipales leges et statuta. Cod. Sec. XIX. (1447. Quart. Lat.)

139. De Consiliis regum Hungariae in genere, atque Consilio Regio Locumtenentiali Hungariae in specie. Pestini. 1824. Fol. 8. (2902. Fol. Lat.)

140. De Dominis et Servis. Cod. Sec. XIX. (1461. Quart. Lat.)

141. De iure scripto et consuetudine. Cod. Sec. XIX. (1463. Quart. Lat.)

142. De iuribus regalibus minoribus Regum Hungariae. Pestini. 1822. (1460. Quart. Lat.)

143. De solemnibus functionibus, quas Palatini et Iudicis Curiae conjuges in reginarum Hungariae inauguratione praestare consueverunt. Pestini. 1825. Fol. 9. (2701. Fol. Lat.)

144. Reflexiones in Commentationem L. B. Jos. Hormayr de minorennitate, tutela et legitima aetate Principum imperii Austriaci Anno 1820. concinnatae. Pag. 13. (475. Fol. Lat.)

C) Egyetemes történelem.

145. Adversaria de Cauconibus velut Pelasgis. Pestini. 1826. (1377. Quart. Lat.)

146. Adversaria de Danis. Pestini. 1827. (1385. Quart. Lat.)

147. Adversaria de Doriensibus seu Dardanis velut Hattatis. Pestini. 1830. (1386. Quart. Lat.)

148. Adversaria de filiis Edmundi regis Angliae in Hungaria exulibus. Pestini. 1832. (1468. Quart. Lat.)

149. Adversaria de fontibus et scriptoribus historiae Gallicae. Pestini. 1827. (1373. Quart. Lat.)

150. Adversaria de fontibus historiae Anglicae. Pestini. 1827. (1372. Quart. Lat.)

151. Adversaria de fontibus historiae Septentrionalis. Pestini. 1827. Volumina 2. (1374. Quart. Lat.)

152. Adversaria de Geographia Palaestinae. Pestini. 1823. Fol. 42. (1515. Quart. Lat.)

153. Adversaria de Germanorum nominibus specialibus. Pestini. 1829. (1474. Quart. Lat.)

154. *Adversaria de Hellenibus velut Gentilibus.* Pestini. 1828. (1403. Quart. Lat.)
155. *Adversaria de Henrico Portugaliae Comite velut Hungaro.* Pestini. 1828. (1323. Quart. Lat.)
156. *Adversaria de Jutia.* Pestini. 1827. (1392. Quart. Lat.)
157. *Adversaria de Lithvanis.* Pestini. 1827. (1398. Quart. Lat.)
158. *Adversaria de Longobardis.* Pestini. 1827. (1400. Quart. Lat.)
159. *Adversaria de Nimrodo seu Mene (Mén-Rôt) Rege Aegypti.* Pestini. 1837. (1499. Quart. Lat.)
160. *Adversaria de Nordmannis.* Pestini. 1837. Volumina 3. (1404. Quart. Lat.)
161. *Adversaria de Nordvegis.* Pestini. 1827. (1405. Quart. Lat.)
162. *Adversaria de Phrygibus seu Frisiis vel Liguri-
bus.* Pestini. 1827. (1387. Quart. Lat.)
163. *Adversaria de Pruthenis seu Borussis.* Pestini. 1827. (1408. Quart. Lat.)
164. *Adversaria de Scandia.* Pestini. 1827. (1411. Quart. Lat.)
165. *Adversaria de Slavis.* Pestini. 1827. Volumina 21. (1413. Quart. Lat.)
166. *Adversaria de Svecia.* Pestini. 1827. (1413. a. Quart. Lat.)
167. *Adversaria de Tartaris.* Pestini. 1826. (1379. Quart. Lat.)
168. *Adversaria de Teutonibus.* Pestini. 1827. Volumina 15. (1415. Quart. Lat.)
169. *Ambrones. Ombrones.* Cod. Sec. XIX. (1378. Quart. Lat.)
170. *Belgae.* Cod. Sec. XIX. (1380. Quart. Lat.)
171. *Croviaci Principes.* Cod. Sec. XIX. (1324. Quart. Lat.)
172. *De regione Caphtor, e qua Philistaei in Palaest-
inam migrarunt.* Pestini. 1823. (1383. Quart. Lat.)

173. Die Deutschen. Vom Moses bis Tacitus. Uebersetzt durch S. v. Lgh. MS. Sec. XIX. (Mancum.) Fol. 7. (1000. Fol. Germ.)

174. Gallicia et Lodomeria. Cod. Sec. XIX. (1452. Quart. Lat.)

175. Index in Stritteri Excerpta é Scriptoribus Byzantinis. Pestini. 1825. (1474. Quart. Lat.)

176. Isauri. Cod. Sec. XIX. (1390. Quart. Lat.)

177. Ligures. Cod. Sec. XIX. (1397. Quart. Lat.)

178. Minaei. Cod. Sec. XIX. (1402. Quart. Lat.)

179. Nemzetségek. Gójim. Hellenes. (Lásd 154. sz. a.)

180. Schedae Historicae ad Acta Concilii Basileensis et Decreta Sigismundi Imperatoris et Regis provocantes. MS. Sec. XIX. Fol. 96. (352. Oct. Lat.)

D) Irodalomtörténet.

181. Adnotationes in Fragmenta Veteris typographiae Magno-Varadiensis. MS. Sec. XIX. Fol. 15. (1893. Quart. Lat.)

182. Adversaria ad historiam bibliothecae Manuscriptorum Joannis Sambuci. Pestini. 1836. (1306. Quart. Lat.)

183. Adversaria ad historiam literariam Ordinum Religiosorum. Pestini. 1832. (1334. Quart. Lat.)

184. Adversaria de Praelatis Hungariae. Sec. XV. et Sec. XVI. exordio, Literatorum Maecenatibus. Pestini. 1843. (1330. Quart. Lat.)

185. Adversaria de Scriptoribus Universitatis Pestanae ultra Scriptorum Societatis Jesu. Pestini. 1839. Volumina 2. (1367. Quart. Lat.)

186. Alumni celebriores, Cancellarii, Decani, Directores, Praesides et Rectores Universitatis Tyrnaviensis seu Hungariae. Cod. Sec. XIX. Volumina 10. (1314. Quart. Lat.)

187. Briefe des B. Paul Jeszenák und Stephan Majer an Stephan Horvát. 1824—5. MSS. Sec. XIX. Frusta 2. (986. Fol. Germ.)

188. *Eruditi Comitatus et Dioeceseos Albaregalensis.* Cod. Sec. XIX. (1375. Quart. Lat.)

189. *Eruditi regionum et urbium.* Cod. Sec. XIX. (1376. Quart. Lat.)

190. *Észrevételei a magyar tudós társaság terve iránt.* MS. Sec. XIX. (Mancum.) Fol. 2. (765. Fol. Hung.)

191. *Extractus contentorum »Rationis educationis Theresianae.«* MS. Sec. XIX. Fol. 12. (2903. Fol. Lat.)

192. *Haza fiui intéz Rösler Kristófhöz.* MS. Sec. XIX. Fol. 7. (768. Fol. Hung.)

193. *Horányi Elek élete.* Pest. 1809. Pag. 32. (677. Quart. Hung.)

194. *Horvát István igyekezete.* (Nyomtatott munkái.) Pest. 1830. (489. Quart. Hung.)

195. *Horvát István két levele kötött és folyó beszédben Sztrokay Antalhoz.* Pest. 1812 (?) Pag. 7. (1012. Quart. Hung.)

196. *Horvát István levelezése a XIX. század első felében.* MSS. Sec. XIX. Frusta 61. (692. Fol. Hung.)

197. *Horvát István levelezései 1830–5.* MSS. Sec. XIX. Frusta 2. (523. Quart. Hung.)

198. *Horvát Istvánhoz íratott levelek Döbrentei Gábor és Burián Pál által.* 1829–45. MSS. Sec. XIX. Frusta 2. (246. Oct. Hung.)

199. *Horvát Istvánt és családját érdeklő rövid írományok.* MSS. Sec. XIX. Fol. 4. (758. Fol. Hung.)

200. *Horvát Stephani commercium epistolicum.* MSS. Sec. XIX. Volumina 33. (1425. Quart. Lat.)

201. *Horvát Stephani commercium litterarium.* MSS. Sec. XIX. Volumina 3. (1426. Quart. Lat.)

202. *Levelek, melyeket Horvát Istvánhoz küldöttek néhány ösmerősei és jóbarátai 1801–1804.* MSS. Sec. XIX. Frusta 58. (481. Quart. Hung.)

203. *Lexicon eruditorum regni Hungariae. Inchoatum Pestini.* 1831. 1 Volumna 113. (1313. Quart. Lat.)

204. *Lexicon Eruditorum regni Hungariae aevi medii.* Cod. Sec. XIX. Volumina 21. (1313. a. Quart. Lat.)

205. *Libri Hungariam concernentes, sine Auctoris no-*

mine, cum vel absque Anno et loco impressionis apposito. Pestini. 1831. Volumina 2. (1328. Quart. Lat.)

206. *Litterae variorum ad Stephanum Horvát exaratae.* MSS. Sec. XIX. Frusta 23. (2899. Fol. Lat.)

207. *Magyar* (A) *Minerva* 4-ik kötetének megítéltetése. — Pátka 1808. — *Accedit idem impressum in »Toldalék a hazai s külföldi Tudósításokhoz«* — Cod. Sec. XIX. Pag. 34. (480. Quart. Hung.) NB. *Auctor huius operis se Boldogréti Vig László apellat.*

208. *Mindennapja*, azaz: minden napra szolgáló jegyzőkönyve Horvát Istvánnak. 1805—1809. Cod. Sec. XIX. Volumina 9. (466. Quart. Hung.)

209. *Néhány tudósításai Révai Ján. Miklósról s ennek egy 1780-ki levele mása.* MSS. Sec. XIX. Fol. 3. (729. Fol. Hung.)

210. *Opera typis edita et Manuscripta Joann. Nicol. Révai.* MSS. Sec. XIX. (1892. Quart. Lat.)

211. *Pelbarti de Temesvár et Michaelis de Hungaria, item Anonymi Franciscani Hungari Opera.* Pestini. 1832. (1329. Quart. Lat.)

212. *Révai Miklós* (A nagy) *életéről néhány rövid jegyzések.* MSS. Sec. XIX. (353. Fol. Hung.)

213. *Rövid statisztikai jegyzetei az ágostai vallásuak iskolájiról 1831-ben.* MS. Sec. XIX. (Mancum.) Fol. 4. (750. Fol. Hung.)

214. *Scriptores Carmelitae.* Cod. Sec. XIX. (1338. Quart. Lat.)

215. *Scriptores Cistercitae.* Cod. Sec. XIX. Volumina 2. (1340. Quart. Lat.)

216. *Scriptores Dominicani.* Cod. Sec. XIX. (1341. Quart. Lat.)

217. *Scriptores Ordinis Augustiniani.* Cod. Sec. XIX. (1335. Quart. Lat.)

218. *Scriptores Orientales.* Cod. Sec. XIX, Pestini 1825. (1333. Quart. Lat.)

219. *Scriptores religiosi: a) Jesuitae; b) Minimi; c) Paulini; d) Premonstratenses; e) Piaristae; f) Servitae; g) Templarii; h) Trappistae.* MSS. Sec. XIX. (1345. Quart. Lat.)

220. *Scriptores Servitae Hungari*. Cod. Sec. XIX.
(1365. Quart. Lat.)

221. *Scriptores Trinitarii Hungari*. Cod. Sec. XIX.
(1366. Quart. Lat.)

222. *Virág Benedek* dícső érdemei. Pest 1821. Fol.
19. (609. Fol. Hung.)

IV. Bibliographia és egyebek.

223. *Adversaria de Catalogis bibliothecarum privatarum*. Pestini. 1832. Volumina 11. (1307. Quart. Lat.)

224. *Adversaria de Codicibus Manuscriptis Exterorum in Hungaria reperibilibus*. Pestini. 1835. (1309. Quart. Lat.)

225. *Bibliographici Scriptores*. Cod. Sec. XIX.
(1332. Quart. Lat.)

226. *Bibliothecae Budensis Sereniss. Regis Hung. Mathiae Corvini reliquiae*. Pestini. 1822. (1331. Quart. Lat.)

227. *Catalogus accessionum exterarum*. MS. Sec. XIX.
Pag. 69. (2450. Fol. Lat.)

228. *Codices Manuscripti potissimum ad illustrandam Historiam Hungariae pertinentes*. Pestini. 1822. Volumina 5.
(1310. Quart. Lat.)

229. *Codices Manuscripti etc.* Volumina 17. Pestini.
1823. (1439. Quart. Lat.)

230. *Conceptus diversi et notata argumenti varii*. MSS. Sec. XIX. Frusta 13. (2900. Fol. Lat.)

231. *De Catalogis bibliothecarum publicarum et collegialium*. Pestini. 1832. Volumina 5. (1308. Quart. Lat.)

232. *Dissertationes medico-inaugurales Galicianorum et Bukovinensium*. — Pestini. 1839. Volumina 2. (1311. Quart. Lat.)

233. *Dissertationes medico inaugurales Hungarorum vel ad Hungariam spectantium*. Pestini. 1839. Volumina 11.
(1312. Quart. Lat.)

234. *Eötvös Ignác* báró urfi kedvelt barátjához. MS. Sec. XIX. (A. 1804.) (530. Quart. Hung.)

235. *Fragmenta Catalogorum Bibliothecam praedictam*

(Széchenyiano-Regnicolarem) concernentium. MS. Sec. XIX. Fol. 10. (2451. Fol. Lat.)

236. Horvát István levele versekben Vitkovics Mihályhoz. Vál. 1813. MS. Sec. XIX. Fol. 1. (730. Fol. Hung.)

237. Index Calendarii Missalis Jászoviensis. Pestini. 1835. Volumina 3. (1317. Quart. Lat.)

238. Index in Calendarium Missalis A. 1363. Stephani Golsonis de Suprunio. Pestini. 1835. Volumina 2. (1420. Quart. Lat.)

239. Inventio Literarum. Cod. Sec. XIX. (1301. Quart. Lat.)

240. Libri rituales ecclesiae hungaricae. Pestini. 1832. (1327. Quart. Lat.)

241. Manuscripta miscellanea. Sec. XIX. Volumina 33. (1434. Quart. Lat.)

242. Onomasticon ad Stephanum Horvát. MS. Sec. XIX. Pag. 3. (1788. Quart. Lat.)

243. Orationes occasione festi semisecularis Prof. Aesthet. Ludovici Schedius, et electionis in Rectorem Univ. Joann. Degen, Prof. Rationariae. Ann. 1842. Fol. 3. (2935. Fol. Lat.)

244. Régi saját jegyzetei. MSS. Sec. XIX. Fol. 12. (926. Quart. Hung.)

245. Sepredék (A) versfaragó nyilvánosság példában előadatva. Ovásul a magyar ifjaknak elejébe terjeszti Sirvári János (Horvát István.) MS. Sec. XIX. Fol. 6. (910. Quart. Hung.)

246. Theoria historiae MSS. Sec. XIX. Volumina 3. (1428. Quart. Lat.)

247. Ürményi Jozepha egybekelése alkalmatosságával benyújtott örömdal. Vál. 1804. Pag. 4. (68. Oct. Hung.)

ADALÉKOK

SZABÓ KÁROLY „RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRAHOZ.”

Közli: Majláth Béla.

Révay Ferencz báró, e nemeslelkű pártfogója a Magyar Nemzeti Múzeumnak legújabbán a Széchényi országos könyvtár felé fordítá figyelmét. Igen kedves kötelességet teljesítünk, midőn e helyen is a könyvtár köszönetét fejezzük ki, azon becses ajándékért, melylyel könyvtárunkat gyarapította.

Ugyanis a nagylelkű báró, egy 121 darabból álló igen becses naptár-gyűjteményt ajándékozott a könyvtárnak. A legrégebb 1620-ik évből, a legújabb 1809-ből való; van közöttte a XVII., XVIII. és XIX. századból 13 hazai és 2 külföldi nyomdából származó nyomtatvány, még pedig: Bécs 1; Besztercebánya 2; Győr 5; Kassa 6; Kassa-Pozsony 1; Komárom 2; Lócse 48; Nagy-Szombat 3; Olmütz 3; Pozsony 35; Pozsony-Pest 7; Puchó 1; Pest 1; Selmeczbánya 1 és Zsolna 5 naptárral van képviselve. Ezek között 48 magyar; 72 tót és 1 német; összesen hazai nyomtatvány 117, külföldi 4.

Ezen gyűjteménynek kiváló becsét emeli, 1711-ig terjedő 23 magyar és 10 tót naptár, melyek között hét magyar naptár eddigelé hazai bibliographiánkban ismeretlen levén, a »Régi Magyar könyvtár«-ból hiányoznak, s mint ilyenek unicumok gyanánt tekinthetők. Bibliographiai ismertetését ezeknek a következőkben adjuk:

1. (256. sz.) Uj- és O-Kalendarium, Christus Urunk születése után való 1662 Esztendő. Mellyet mostan Magyar és Erdély Országára és egyéb szomszéd helyekre alkalmaztatott Neubarth Christoph Theologus és Astrologus. Lőtsén BrewerLő rintz által, 16 r.

- Czímlap és Chronologia 1 levél, A_3 — E_5 , és három levél, összesen 40 számozatlan levél. Tartalma a naptári részen kívül: az esztendőbeli 4 Kántorokról; Ecclipsisekről; Az Had és Békesség állapottyáról; Az Egészség és Betegségről; A Termésről és Terméketlenségről; erre következik a »Sokadalmak«, s végül »Magyar Cronica.« Teljes ép példány.
2. (257 sz.) Uj- és O-Kalendarium Christus Urunk születése után való 1664 Szökő Esztend. Mellyet most is Magyar és Erdély Országára, és egyéb szomszéd helyekre alkalmaztatott Neubart Christof Theologus és Astrologus. Lötzen Brever Lörintz által, 16°. Cízmlap és chronologia 1 levél. A_3 — E_5 és két levél összesen 39 számozatlan levél; az utolsó levél hiányzik. Tartalma ugyanaz, ugyanolyan beosztással, mint a fentebbi.
3. (258 sz.) Kalendarium Kristus Vrunk szül. után-való M.DC.LXIX. Esztendőre, Mellyet a Nemes, és Királyi Nagy-szombat Városának és más közelvaló helyeknek Meridianumiára, A' tudós, és nevezetes Astronomusoknak Argolus Andrásnak Calculatioia szerint, az Nagyszombati Academiában lévő Astrophylus nagy szorgalmatossággal elrendelt. Nyomtatta Nagy-Szombathban Byller Máthé. Cízmlap egy levél. 8°. A — F_3 , és egy levél, összesen 44 számozatlan levél. Tartalma: Prognosticon: Uy Rövid Kronika; Sokadalmak. Teljes ép példány.
4. (259 sz.) Kalendarium mellyetirt Christus Urunk Születése után M.DC.LXXX. Bissextilis Esztendőre, Az Nagy-Szombati Academiában egy néminémű Astrologus; és mind Magyar, s Erdély országára alkalmaztatot Nagy Szombathbā, az Acad. böt: Rechlinger M. által 16°. Cízmlap és Chronologia 1 levél; A_2 — D_5 és 3 levél összesen 32 számozatlan levél; innét ismét A — (E helyett) G_5 s három lap számozva 1—48-ig — 24 levél; összesen 56 levél. Tartalma: Prognosticon; Sokadalmak; Rövid Kronika. Teljes ép példány.
5. (260 sz.) Uj- és O-Kalendarium, Mellyet Christus születése után való Bissextilis 1688. Eszt. irt Neubarth János És Magyar Országára, Erdélyre és egyéb Tartományokra alkalmaztatta, Lötzen, Brewer Samuel által. Cízmlap, chronologia 1 levél. 16°. A_3 — E_5 és három számozatlan levél, összesen 40 levél.

Tartalma: Prognosticon; Astronomia; Az Békességről és Hadakról; sat. Sokadalmak; Magyar Kronika. Teljes ép példány.

- 6.(261 sz.) Uj és O-Kalendarium, kit Christ. Urunk szül. után való 1690. Eszt. irt. Neubarth János És Magyar Országgra, Erdélyre és egyéb Tartományokra alkalmaztatta. Lőtsén, Brewer Samuel által. 16°. Czimlap és chronologia 1 levél, A₃ — E₃ és három számozatlan levél, összesen 40 levél. Tartalma: Astrologiai rész; Sokadalmak; Magyar Cronika; az utolsó levél tulsó oldalán: postajáratok. Teljes ép példány.
7. Uj- és O-Kalendarium¹⁾ kit Christus Urunk születése után való Bissextilis 1696. Eszt. irt Neubarth János Ez Magyar Országgra, Erdélyre, s egyéb Tartományokra alkalmaztatott. Költ Lőtsen, Brewer Samuel által. 16°. Czimlap, cronica 1 levél, A₃ — E₃ és három számozatlan levél, összesen 40 levél. Tartalma: Astrologiai vizsgálás; Sokadalmak; Magyar Cronika; Posta Táblácska. Teljes ép példány.

¹⁾ A »Magyar Könyvszemle« 1882. évfoly. V—VI. füz. 25⁴ lapon Thaly Kálmán hibásan adja a címíratot, azért közöljük itt azt újra betűhiven.

A KIS RHÉDEI GRÓF RHÉDEY CSALÁD LEVÉLTÁRA A M. NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

Közli: Komáromy András.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában elhelyezett családi levéltárak száma a múlt év július havában ismét szaporodott egygyel, midőn gróf Rhédey Gábor, a kis rhédei gr. Rhédey család nagybecsű oklevél gyűjteményét örök letétemény gyanánt felajánlotta.

Midőn e sorokat írjuk, a levéltári szakszerű rendezése már befejeztetett, s a tudományos célból kutatók közhasználatára van bocsátva. Áttekintése igen könnyen eszközölhető s e fáradságot valóban meg is érdemli. A figyelmes vizsgálódó előtt a régmúlt idők nagy alakjaival népesülnek be a letűnt századok, kikelnek omlatag sirjaikból a korszakot alkotó férfiak s az elavult, megsárgult lapokon, melyek igen gyakran nemzeti dicsőségünknek majd felkelő, majd legnyugvó napját jelölik, beszámolnak munkás életükkel s tanúságot tesznek egy kihalt nemzedék küzdelmeiről, törekvéseiről, a köz- és magánélet néha nyugodt, gyakran viharos napjaiban.

Egy adománylevél, melylyel az alattvalói hűséget s hasznos államszolgálatokat jutalmazá a fejedelmi bőkezűség, egy követ utasítás, egy végrendelet, tanukihallgatás vagy missilis levél s darab papírra oda vetett ingósági lajstrom vagy naplótöredék, magában véve mily egyszerű s kevés jelentőséggel bíró dolog, és mégis e csekélységek összesége képezi a történelmet. Ezek úgyszólván az elemek, melyekre az egykor pezsgőélet fölbomlott s melyeket mesteri kézzel ismét egybe lehet állítani, hogy ősz szefüggő szerves egésznek képezvén, hű képét adják a kornak

az uralkodó eszméknek és jellemrajzát az eszméket képviselő egyéneknek.

Ha bizonyos korról általános és helyes ítéletet akarunk mondani, hogy tökéletesen megérthessük annak szellemét, nem szabad figyelmen kívül hagynunk a közélet terén nyilvánuló nagy horderejű tények mellett, a családi a magán élet legcsekélyebb mozzanatát sem. A fürkésző az oknyomozó elme, egy az első tekintetre jelentéktelennek látszó körülményből, gyakran fontosabb következtetéseket vonhat le, mint az egymásra halmozott tényekből s az események láncolataiból. A történetírás napjainkban már nem csupán az időktanujául szolgál, feladata teljesen megvilágosítani a nemzetek belső életét s konstatálni azon tényeket, melyek az emberiség fejlődésének szakadatlan folyamán, az illető nemzet kebelében koronként észlelhetők.

Ezen cél elérését a családi levéltárak tüzetes tanulmányozása nagyban elősegíti. Számtalan oly aprólékos adatokat tartalmaznak ezek rejtekeikben, melyek a kort s a világnézetet minden egyébhnél jobban jellemzik, s melyek kevés értékkel bírhatnak ugyan azok előtt, kik a dynasták törekvéseit, a hadviselések, békekötések és politikai cselszövények rajzát tekintik a történetírás főfeladatának, de bizonyára kellőleg méltányolatnak azok által, a kik nemzetünk erkölcsi s értelmi előhaladásának történetét, az előbbinél nem csekélyebb fontosságúnak tartják.

A most jelzett szempontból tekintve a gr. Rhédey család levéltára valóban becsesnek nevezhető, s épen ezért, azon fogatkozását, mely a középkor s a mohácsi vészig terjedő időszaknak képviselőjében nyilvánul, szívesen megbocsátjuk, ama tagadhatatlanul sokkal nagyobb előnyökért, melyeket a XVI—XVII. század jellemző emlékeinek tanulmányozása nyújt. — A levéltár azonban másnemű igényeket is kielégíthet, s minthogy országosan szereplő egyének története, röviden a nemzet története: bizonyára fényes eredménynyel fogja használni ez oklevél gyűjteményt az is, ki Erdélynek XVII. századbeli történelmét alkotó egyénekkel akar közelebről megismerkedni. Mert a Rhédey család e korszakban érte el virágzásának tetőpontját, s e köztörténelmet alkotó majd minden nevezetes esemény — szoros kapcsolatban áll az ő nevükkel.

Mielőtt azonban tovább mennék, a következő kimutatással a levéltár állapotáról kívánok általános képet nyújtani.

A gróf Rhédey család levéltára tartalmaz:

I. Anjou és vegyes korszakbeli oklevelet.	23 db.
II. A mohácsi vésztől a XVI. század végeig	222 »
III. A XVII. századból (oklevelek, missilisek)	955 »
» » évnélküli vegyes irományokat.	200 »
IV. A XVIII. » (oklevelek, vegyes irományok)	1200 »
A » » missilis levelek	1000 »

Összesen . 3600 db.

oklevél, levél és vegyes iratot, s 8 levéltári csomagot, mely a XIX. század első tizedeiből származó irományokat is magában foglalván, az összes irományok számát megközelítőleg 5000 darabra egészíti ki. Vannak ezenkívül gazdasági naplók, számadáskönyvek stb. leginkább a múlt század végső tizedeiből, melyeknek száma 25—30-ra tehető.

A magyar történelmi társulat 1868 évi kolozsvári kirándulása alkalmával, a gr. Rhédey levéltárt is tüzetesen átvizsgálta s a bizottság jelentése (olvasható a Századok 1868 évf.) úgy emlékezik róla, mint a mely 6 darab árpádkorin kívül, Anjou és vegyes korszakbeli okleveleket nagyszámban tartalmaz. Sajnálatos módon azonban constatálnunk, hogy a múzeumi könyvtár birtokába nemcsak hogy az árpádkori oklevelek nem jutottak, de az Anjoukor s a XIV. század általában csupán egy 1371 kelt s kevés beccsel bíró oklevél által van képviselve.

Az árpádkori oklevelek a »Hazai Okmánytár« VI., VII. kötetében nyilvánosság elé kerültek, de az Anjou és vegyes korszakbeliek a tudomány nem csekély kárára, még sokáig vagy talán örökre is lappangani fognak. Ezek nélkül pedig a levéltár nem teljes, s e hiányt már csak azért is fájlatnunk kell, mivel — mint a nagyszámban fennmaradt Elenchusok bizonyítják, a család történeteire vonatkozó legérdekesebb adatokat foglalták magukban.¹⁾

¹⁾ Magán közlés folytán úgy értesültem, hogy az említett oklevelek gr. Eszterházy János birtokába mentek volna által, valóban üdvös dolog lenne, lépéseket tenni arra nézve, hogy a nemes gróf azokat a M. Nemz. Múzeum könyvtárában letéteményezze.

Lássuk ez oklevelek rövid kivonatait:

1371. A kolozsmonostori konvent előtt Nádas György a nagyvárad apát famulusa, ¹⁾ Kolozsvármegyében Nádas helységben fekvő rész jószágát rokonainak birtokába bocsátja. Hártján, zárlatán pecsét töredékkel.
1414. A kolozsmonostori konvent jelenti Nádas László erdélyi alvajdának, hogy Nádas Domokosné Dorottya asszonyt, Nádas helység harmadrészébe beigtatta. Papiron pecsét töredékkel.
1414. Ugyanazon konvent jelentése ugyanazon alvajdának arról, hogy Domokost a Nádas Lőrincz fiát, az általa Nádas helységben vásárolt részjószágokba beigtatta. Hártján, pecsét hiányzik.
1434. A jászói konvent előtt Bey János fia Tamás, a Gömör-megyei Soór helység birtoklásától, Soori Lászlót eltiltja. Papiron, pecsét nélkül.
1466. Buda. Palóczy László országbíró szenterzsébeti János és Rédei Dózsa Miklós s ennek János Miklós és Sándor fiai között fenforgó hatalmaskodási ügyben, az utóbbiak részére igazoló esküt ítél. Papiron, zárlatán pecsét romjaival.
1467. Buda. Ország Mihály nádor missilis levele Rédei János Hevesvármegye alispánjához.
1467. Buda. Mátyás király rendelete Ország Mihály nádor és Korothnai János itélő mesterhez, hogy a Hevesvármegye részére tartandó gyűlésen Rédei Jánosnak, Paszthoy András, László és János ellen indított ügyét, haladéktalanul vizsgálják meg. Papiron ép pecséttel.
1468. Buda. Ország Mihály nádor bizonyítja, hogy Bátori Miklós fia Albert, Rédei Jánossal perlekedvén a kitűzött határidőre meg nem jelent. Papiron, pecsét hiányzik.
1471. Kolozsvár. Mátyás király bizonyítja, hogy Szentkirályi Semyén Margit, szentmártoni Jánosi György özvegye, a Tordavármegyében fekvő Pynár nevű jószágát, Rédei János erdélyi alvajdának birtokába visszabocsátja. Papiron, ép pecséttel.

¹⁾ Famulus alatt itt íródeák vagy notarius értendő.

1472. Báthori István országbíró a Rédei János és Báthori Albert között fenforgó ügyben, a nógrádvármegyei Pyspeki helységre vonatkozó okiratok kiadása iránt, az utóbbi részére 50 nemes emberrel együtt leteendő igazoló esküt ítél. Papíron, zárlatán három pecsét nyomával.
1484. Buda. Mátyás király néhai szentannai Tóth István fiainak, a Krasznavármegyében fekvő alferedő és felferedő helységekre új adományt ad. Pergamenen, rongált pecséttel.
1471. Torda. Mátyás király nyílt parancsa a váczai káptalanhoz, hogy a Nógrádvármegyében fekvő Konczhydai birtokrész beigtatásáról szóló okmányt, Rédei János erdélyi alvajdának haladéktalanul kezéhez bocsássa.
1517. Kolozsvár. Szapolyai János erdélyi vajda előtt, több birtokosok a nádasí tóban való halászásra nézve egymással szerződésre lépnek. Papíron, ép pecséttel.
1518. Verpelét. Bellyéni Albert personalis és Heves vármegye alispánja s bírótársa előtt Nagy Rédei Mátyás és Mikótelky Tamás ügyvédet vallanak. Papíron, alul öt pecséttel.
1525. Üzbég. Antal dersi plebanus és a királyi tábla esküdtje bizonyítja, hogy Vargyasi Dani Péter, szentpáli halastóbeli részét Kornis Miklósnak 10 frtért zálogba adta. Papíron, gyűrű pecséttel.

Az itt elősorolt regestákból első tekintetre észrevehető, hogy az oklevelekben nagyobb historiai érdekekkel bíró tényeket hasztalanul keresnénk, Mátyásnak az egy adománylevelét kivéve, a többiek csaknem kivétel nélkül a magánjog körébe tartoznak s részint adásvevést, részint pörös birtokviszonyokat tárgyznak. Erdélyi jószágokat érintő oklevelek, jóval később, házassulás folytán jutottak a család birtokába, melynek történeteire vonatkozólag semmi felvilágosítást nem nyújthatnak. Még azt sem lehet határozottan eldönteni, hogy Rédei János, a ki 1468-ban Hevesvármegye alispánja, nem ugyan egy személy-e azon Rédei János erdélyi alvajdával, a kiről tudjuk, hogy a családnak nagyrédei ágából származott? Azon hatalmaskodási pör, melyet Rédei Dózsa Miklós és fiai ellen, szenterzsébeti János indított, a család leszármazására nézve nyújt némi útbaigazítást, különben pedig a mohácsi vészig nincs egyetlen oly oklevél, mely

akár politikai vagy culturtörténelmi szempontból, akár egyéb a kort s az uralkodó viszonyokat kiválóan jellemző adatainál fogva nagybecsűnek volna nevezhető.

Másként áll azonban a dolog a következő időszakban. Mert bár a Rédey névvel már a XIII. században találkozunk s bár a család, mely legnagyobb valószínűséggel legalább is hat ágon virágzott, vegyes házbeli királyaink idejében némileg országos szerepet is játszott s az Aba nemzetség is, melyből eredetét vette, a legelőkelőbbek egyike vala a hazában: mindamellett csak a XVI. században kezdett valóban kiemelkedni a köznemesség sorából s e század végső tizedeinek harci eseményekkel terhes napjai készítették elő a talajt, a melyen a Rhédeyek saját érdemeiknél fogva magasra emelkedtek.

A mohácsi vész után tehát az oklevelek is mindinkább érdekesebbekké válnak s minthogy a család történeteinek színhelye a következő század első éveiben Erdély lett, főleg ennek belviszonyaira nézve bir a levéltár valódi fontossággal. A XVII. század első felében Rhédey János egyik legelőkelőbb székely főnemes ház leányát Kornis Margitot vevén nőül, keze után nemcsak nagy kiterjedésű jószágok, de fényes összeköttetésekhez is jutott s az ezekről fenmaradt oklevelek a gyűjteménynek igen becses részét képezik.

Nem lehet czélom, hogy a levéltár minden egyes darabját megismertessem, hisz ez szükségtelen is volna, de úgy vélem nem egészen haszon nélküli munkát végzek akkor, midőn e regestákat közzé teszem s ezáltal az érdeklődők figyelmét felkeltöm a gyűjtemény iránt. Bizonyára akadnak olyanok, kik czéljaikhoz képest hasznos dolgot találnak benne.

1534. A váradi káptalan jelenti Szapolyai János királynak, hogy Tóth Gáspárt és Mihályt, Petenyefalva, Alsó- és Felső-Serén birtokába beigtatta.
1553. Sopron. maj. 6. I. Ferdinánd király a Csanádmegyében fekvő Abony helységet, Muthnoki Péternek és Brigiddának adományozza.
1553. H. Szentpál. Demyén György és bíró társai bizonyítják, hogy Szászfilpesi Porkoláb Péter egy jobbágyot örök joggal Kornis Miklósnak adományozott.

1556. N.-Szombat. Sept. 16. Szondy Pál rozsoni püspök és esztergomi vicarius előtt Muthnoky Brigidda Rédei Péterné és Sulyok Anna Muthnoky Mihály özvegye most Balassa Jánosné ingó és ingatlanok felett perlekednek.
1554. Széplak. Péter-Pál után. Horváth Petrichevich Miklós, Kornis Mihálynak visszabocsátja nála zálogban lévő jószágát.
1554. Macskási Gáspár végrendelete.
Mindkettő magyar nyelven iratott, s mint ilyen a levéltár legrégibb oklevele.
1554. Bécs. decz. 8. Ferdinánd átírja és megerősíti Barcsay Borbála, Kornis Mihályné végrendeletét, melyben Erdőszentgyörgyöt, Filetelket, Egrestőt, s minden ingóságait férjének hagyományozza.
1559. Az egri káptalan jelenti Ferdinánd királynak, hogy misei Rédei Pétert és Pál fiát, Megyer Pestmegyei és György Szolnok vármegyei részjőszágokba beigtatta.
1560. Bakochy Katalin a Pozsonyban tartózkodó budai clarissák apátnője Gémes Ferenczet és Bellyeni Albertet Czepléd város gondviselőjévé nevezi.
1560. Bécs. máj. 18. Ferdinánd király parancsa Veráncsics Antal egri püspökhöz, hogy nevezett apáczáknak Czepléd körül fekvő birtokait, Gémes Ferencz vagy Bellyeni Albert megbizottak kezeihez bocsássa.
1560. Bécs. máj. 30. Ferdinánd ismét erősen parancsolja Veráncsics egri püspöknek, hogy az általa elfoglalt és birtokolt Czeplédet haladéktalanul bocsássa vissza az apáczáknak.
1560. Pozsony. Báthori András országbíró meghagyja az egri káptalannak, hogy Rédei Péter és Muthnoki Brigidda maradékait Abonyváros birtokába beigtassa.
1563. Báthory András judex curiae nyílt rendelete Kerecsényi László főispánhoz, továbbá a gyulai vár kapitányához s a szolgabírókhoz, hogy Rédei Péter maradékainak Abony, Szentmiklós és Bételek nevű birtokait minden háborgatók ellen védelmezzék.
1566. Az egri káptalan előtt. Bodoni Deli György és Czompör Katalin maradékai nyugtatják Rédei Ágathát Czompör

György özvegyét arról, hogy az elhunytanak hagyatékát kezükhöz vették.

1567. jul. 4. Gy. Fejérvár. János Zsigmond, Kornis Farkas és Mihály hiveinek Szentpéter és Szentpál (Udvarhelyszék) helységekben birtokot adományoz.
1567. oct. 29. Kornyáti Békes Gáspár, Harinnay Farkas, Katalin leányát eljegyezvén magának, Kornis Mihályt lakodalomra hívja.
1568. Méra, pünkösöd előtt hétfőn. Macskásy Erzsébet minden ingó és ingatlan vagyonát, »arany és ezüst morháját«, férjének Polyáki Mihálynak vallja. Magyar nyelven.
1570. Bessenyei György (kinek felesége volt Rédey Ágota) végrendelezik. Magyarul.
1570. mart. 29. Gy. Fejérvár. János Zsigmond, Lázár Imre és Ferencz hiveinek Andrásfalva nevű sz.-udvarhelyi helységet adományozza.
1571. Eger. Heves vármegye alispánja és birótársai jelentik Miksa királynak, hogy Rédei Pálnak a Rechky családbeliek ellen a leányrész kiadása iránt indított perében, a tanu kihallgatást teljesítették. A tanuk vallomása magyarul.
1575. mart. 29. Gy. Fejérvár. Báthory István erdélyi vajda szentpáli Kornis Farkasnak Marosfalván (Udvarhely) birtokot adományoz.
1575. ápril 7. Ungnád Kristóf az egri vár főkapitánya Rédei Pál szolgája részére utlevelet ad. Magyarul.
1578. januar 11. »in arce Ugvar« Báthory Kristóf erdélyi vajda Kornis Farkasnak és Mihálynak adományozza néhai Lázár Ferencznek Marosszékbén birt jószágait.
1578. mart. 24. Gy. Fejérvár. Kristóf vajda Bordos és Uyfalut Kornis Mihálynak adományozza.
1579. máj. 13. Ugyanaz Kornis Mihályt és Farkast a szentgyörgyi uradalomba beigtatni rendeli.
1579. A váradi káptalan őrei Kérchy Zsófia előbb Rhédei Mihály özvegye most Apagyi Lászlóné kérésére bizonyítják, hogy nevezettnek Rhédei Zsuzsánna nevű leányát váradi házánál egészségben találták.
1582. Pozsony 24 febr. Radetius István egri püspök és királyi helytartó Rechky György hevesi alispánnak és Rédei Pál-

- nak hű szolgálataikért a Csanádmegyében fekvő Székegyház nevű birtokot adományozza.
1580. Szentgyörgy. Kornis Mihály, Vargyasi Dániel Péter és Daczó István mint közbírák ítéletet hoznak a Nyujtói örökösök között.
1580. Kornis Farkas és társai mint közbírák békességét hoznak létre Balassy Ferencz s az udvarhelyszéki lófő s drabant székelyek között. Mindkettő magyarul.
1583. febr. 7. Báthory István lengyel király Lipochi János nevű hívét s az ő tekintetésért György testvérét magyar nemes-ségre emeli.
1583. Tanukihallgatási jegyzőkönyv az Udvarhelyszékben fekvő Beőzeöd-Ujfalu határai iránt. A tanuk vallomása magyarul.
1588. Eperjes. Fejérvöly István nyitrai püspök s királyi helytartó bizonyítja, hogy Rhédei Ágota Bessenyei György özvegye a gömörvármegyei iványi és czomporházai jószágait Dormán Margit unokájának Thernyei Kristófnénak adományozta.
1589. Az egri káptalan jelentése Fejérvöly István nyitrai püspökhöz, Rhédei Pál által a Rechky családbeliek ellen indított örökösödési perben.
1590. Felső Redinecz. Istvánffi Miklós alnádor bizonyítja, hogy Zokoli Péter maga és testvérei nevében kinyilatkoztatta, miszerint mindazon jószágokat, melyeket Báthory István országbíró 4050 frtéért Zokoli Györgynek elzálogosított, a zálogösszeg letétele után Báthorinak vagy jogutódjainak tartozik visszabocsátani.
1591. nov. 20. Losonczy Bánffi Boldizsár tordai főispán bizonyítja, hogy Kornis Farkas és Lázár András bizonyos szántóföldek birtoklására nézve kiegyeztek. Magyarul.
1593. Besztercze jan. 1. Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem előszámlálván szarvaskendi Sibrik Gáspár udvari lovas kapitányának hadi érdemeit, a Gyulay Pál defektusán a fuscusra szállott Siklód helységet neki adományozza.
1593. Magyar Disznájó. jan. 2. Kápolnai Bornemisza Boldizsár hittel fogadja, hogy mihálczfalvi összes jószágát s a kuthfalvi portiót Kendi Sándornak adja, ha ez neki fejeváltásá-

got eszközöl azon vétkeért, hogy mint mondja »bolondságomban feleségemet megsértettem.«

A jó ur csakugyan kegyelmet nyert, mert nevével még gyakran találkozunk, de neje Patóchy Zsófia az ő »bolondsága« következtében meghalt.

1595. Szárhegy aug. 14. Lázár András végrendelete. Mindkettő magyarul.

1598. Mart. 7. Báthori Zsigmond mindazon jószágokat visszaadományozza Kápolnai Bornemisza Boldizsár fejmegyei főispánnak, melyektől a Békessy-lázadás alkalmával megfosztatott.

1598. Zentmihály. Rédey Pál egyrészről, másrészről Gergelylakai János s felesége Ternyei Anna a Rhédei Ágota hagyatékán kiegyeznek. Magyarul.

1597. Mart. 14. Losonczy Bánffy Gábor tordai főispán, Mikó Miklós és Kelemen Bálint csiki alkirálybíró, mint választott bírák ítéletet hoznak Lázár András maradékai és özvegye között.

1597. Mart. Disznájó. 19. Petri Menyhért és Ács Benedek választott bírák Bontó János nevű jobbágy részére kezes levelet állítanak ki. Mindkettő magyarul.

Évszámnélküliek. A székely nemzet több rendbeli egyetemleges folyamodása II. János (Zsigmond) választott királyhoz, régi szabadságaik megtartása iránt. — Maradtak fenn ezenkívül számos per töredékek, melyek csak újabb bizonyítékai annak, hogy Erdélyben a törvénykezés nyelve általánosan magyar volt.

Miként a regestákból is kivehettük, a Rhédey család ez időszakban még ős fészkeben Hevesvármegyében tartózkodott, bár annak legtöbb valószínűséggel csupán két férfi tagja volt már életben. Ezek egyike Ferencz Fülel vár kapitánya volt 1599-ben, de erőszakoskodásaiért keményen megbüntetni rendelték s talán ennek következtében jött Erdélybe, s 1603-ban Székely Mózes mellett küzdött. Midőn Bocskay fölépett, csakhamar egyik fővezére lett annak s ez időtől kezdve folytonosan az erdélyi fejedelmek oldala mellett találjuk őt. Nemsokára elhalt testvér bátyjának gyermekeit is behozta magával s a Rhédey

családot meghonosította Erdélyben. A XVII. században tehát a levéltár is specialis családi jelleget nyer — a mennyiben legnagyobb számmal közvetlenül a Rhédeyeket érintő oklevelek fordulnak elő. De mint már fentebb előadtam, legfontosabbak már csak azért is XVII. század emlékei, mert a Rhédeyek ekkor emelkedtek országtörténelmi jelentőségre. A regesták közlésénél azonban kiváló tekintettel voltam a magyar nyelvű okiratokra, s így a historiai érdekű dolgok mellett, nem mellőzhettem el azokat sem, melyek bár csekélyebb fontosságúak, de nyelv s némileg cultur történelmi szempontból valóban becsesek.

XVII. század.

1600. január 28. Segesvár. Bethlen Gábor és István testvérek bevallják, hogy atyjokról iktári Bethlen Farkasról maradt »ingó, bingó marhákat« szentpáli Kornis Ferencztől kezükhöz vették. Magyarul.
1600. nov. 12. Meggyes. Az erdélyi országrendek Kápolnai Bornemisza Boldizsár cs. kir. tanácsosnak, Küküllő vármegyében birtokot adományoznak. Az oklevél Chaky István neve s pecsétje alatt kelt.
1602. jul. 18. Gáspár János és Bereczky Máté által eszközölt tanu kihallgatás Kornis Jánosnak bizonyos jószágáért. Magyarul.
1604. Sutha Anna Rédei Pál özvegye az egri káptalan által meginteti Ternyei Annát Gyulai Istvánnét, hogy az osztály szerint őt illető török foglyot s a Dormán jószágra tartozó okleveleket vegye kezébe.
1605. febr. 4. Gácsi kastély. Rhédey Ferencz Boeskey Istvánnak magyarországbeli generalisa s mezei főkapitánya, Péchy Györgynek hű szolgálataiért Tamás helységben (Nógrád) jószágot adományoz. Magyarul.
1606. febr. 2. Zentmártoni Miklósi Márton, Bencze János és társai mint fogott bírák előtt szentpáli Kornis Ferencz és Zentmártoni Mihály kovács csere szerződésre lépnek. Magyarul.
1606. Udvarhelyszék. Törvényszéki tárgyalás Lakatos alias Was

János felperesnek Kornis Ferencz alperes ellen indított pörében s Udvarhelyszék törvényes biráinak ítélete. Az egész magyarul.

1607. febr. 5. Csokfalva. Kofay Gáspár és András hadnagy előtt Marosszékből Havadtőn lakó Balog Márton minden jószágával együtt örök szolgaságra veti magát Kornis Ferencznek, mivel ez halált érdemlő vétkéért a királybirótól fejváltást eszközölt számára.

A jobbágyszerzésnek ez érdekes módjával gyakran találkozunk Erdélyben. Szabad székelyek kötötték így le magokat firul fira örök jobbágyul hatalmas uraknak, kiknek módjában állott megszabadítani őket azon büntetéstől vagy gyaláztól, mely reájuk vétkes cselekedetek vagy erkölcsi botlásokért várakozott. Egy Marosszékből lakozó Pál György nevű székely »feleségének gonosz paráznságának nyilván való tudásaért és vele való lakásaért« a törvény által pellengére ítéltetett, a mit hogy elkerüljön, Kornis Ferencznek örök szolgaságra vetette magát, mert ez a királybiráknál kegyelmet eszközölt számára. Kornis Ferencz úgy látszik rendszeresen üzte a gondviselés szerepét az ily szerencsétlenekkel szemben, s e foglalkozás nem volt épen háládatlan reá nézve. De neki sem sikerült mindig kegyelmet szerezni, mert hisz gyilkosokat is vett pártfogásába, a kiket aztán az ő nagy befolyása sem menthetett meg az igazságos büntetéstől.

Az ezekről fenmaradt oklevelek nagyon érdekesek, s e gyűjteményben 10—15 db található belőlük. Természetesen mindannyi magyar nyelven s választott vagy ügynevezett fogott bírák által kiállítva. E választott bíróság a XVI. és XVII. században nagy szerepet játszott hazánkban, de különösen Erdélyben, hol gyakran főnemes családok sarjai is általuk intéztették el pörös ügyeiket. A mai esküdtszékeknek emez embriója, igen hasznosnak és czélszerűnek bizonyult be s valószínűleg költséges sem igen volt, s a fogott bírák lakoma és poharazás közben »szerezték« az egyezséget.

1607. jul. 23. Somlai gr. Báthory Gábor Szabolcs és Kraszna vármegyék főispánja, ezerháromszáz forintot kölcsönözvén Cso-

maközy Istvántól, Berencze faluban (Szathmár) lévő rész jószágát zálogba adja. Magyarul.

1607. maj. 7. Gy. Fejérvár. Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelem, Rhédey Ferenczet az adományozott szentjóni uradalomba beigtatni rendeli. A beigtatásnak ellent mondtak Varkuch György és neje Nyári Borbála.

Hogy Rhédey Ferencz mily fontos egyéniség volt már ekkor s a fejedelmek mily nagy sulyt fektettek arra, hogy maguknak lekötöztessék, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Rákóczy Zsigmond a Bocskay István defectusán urat vesztett sz. jóni roppant uradalmat adományozta neki, holott arra Varkuch igényei nagyon is törvényesek voltak. Ez tudtunkkal az első adomány, mellyel Rhédey Ferencz érdemeit jutalmazták. Az egymást érő fejedelmek változások azonban — reá nézve is megtermették áldást hozó gyümölcseiket, mint alább látni fogjuk.

1608. január 9. Gy.-Fejérvár. Bornemisza Boldizsár, egy násfa szabású köves arany csattot, melyet Haller Istvánnak zálogba vetett bizonyos időre, kezéhez veszi.
1608. maj. 7. Gyulafejérvár. Báthory Gábor fejedelem Rédey Ferencz nagyvárad kapitány és biharmegyei főispánnak Paly Ujlak nevű helységet adományozza.
1608. decz. 14. Bécs. II. Mátyás király Rhédey Ferenczet arany sarkantyus vitézzé (eques auratus) nevezi.
1608. Gyulafejérvár. Báthory Gábor Berencze községet 2000 frt inscribálja Csomaközy Péternek.
1609. apr. 9. (in arce Varad.) Szerdahelyi Imreffy János tanácsur és Rhédey Ferencz fogadják Varkuch Györgynek, a ki Rhédey Ferencz sz. jóni iktatásának contradicált, hogy törekedni fognak a fejedelemtől, miszerint legelső alkalommal más jószággal kárpótoltassék.
1610. jul. 3. Nagy Sáros. Szilvási Péter végrendelete.
1611. Kornis Ferencz udvarhelyszéki főkirálybíró levele feleségéhez Bornemisza Judithhoz. Mindhárom magyar.
1612. jan. 1. Várad. Báthory Gábor Száldobágy helységet Biharvármegyében Kölcei Kende Ferencznek, komornyikjának adományozza.
1612. jul. 1. Bethlenfalvi Thurzó György nádor Rhédey István,

Pál, László, Péter és Jánosnak az ők, de különösen atyjoknak hadi érdemeiért a Békésvármegyében fekvő Öcsöd helységet »nova donatio« czímen adományozza.

1613. febr. 13. Gyalakut. Nagybobbik Balassy Ferencz Udvarhelyszéknek főkapitánya s társai mint választott bírák előtt Bethlen Farkas és Kornis Ferencz atyafiságos egyezségre lépnek. Magyarul.
1614. január. Szeben. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Kornis Ferencz udvarhelyszéki királybíró és Thelegdi Mártont Segesvárra küldvén, meghagyja minden rendeknek, hogy »elegendő gazdálkodással és minden segítséggel legyenek« hozzájuk. Magyar.
1615. január 16. Kereki vár. Somlai Báthori Anna asszony, Rhédey Ferencz bihari főispán és váradi kapitánynak Thóti nevű egész faluját adományozza, hogy »a z mostani gyámoltalan állapotában és szükségében védője és pártfogója legyen.« Magyar.

Valóban nagy szüksége is lehetett Báthori Annának ez időben oly hatalmas védőre, mint a minő Rhédey Ferencz volt. E nő, ki a Báthoryak fejedelmi nemzetségéből származott, férje Bánfi Dénes halála után, oly erkölcstelen gonosz életre adta magát s Kereki várában Horváth István nevű kedvesével oly közmegebotránkozást keltő módon élt, hogy Bethlen kénytelen volt számos főurak sürgetésére törvényes vizsgálatot indítani ellene. Általános hiedelem volt az országban, hogy bűbajos asszony s a vele érintkezésben lévő embereket megrontja. 1618 aug. 11-én egy Rhédey Ferenczhez intézett levélben így ír felőle a fejedelem: »Bánfinéval semmi véget nem érven, innét haza indult, ki mivel ily embertelenséggel viseli magát hozzám, én is ezután különben akarok gondot reá viselni. Mivel pedig mind a rossz életet s mind az büvölést igen érti. Horváth Istvánt váradi katonákkal kapassam meg és küldje be nekem fogva, talán attól értegethetnénk valamit fajtalansága felől. Büvölése felől pedig kegyelmed is bizonyos emberi által tudakozzék igen szorgalmasan: mert magamon

felöllem költött gyalázatot nem akarom viselni. Mikor Debreczenből visszajöttünk és Kerekiben háltunk, az tanács urak közül némelyek azt beszéllettek felőlem, hogy én mezeitelen tánczoltam vele; ne idvezitse pedig az uristen lelkemet, ha soha fejedelemségemnek idején tánczoltam vele.«¹⁾

Báthori Anna már 1618-ban Jósikáné volt, de minthogy botrányos életével fel nem hagyott s férjét megvetette, Jósika jogával élván — úgy látszik Rhédey Ferencz minden törekedése ellenére — a fejedelem beleegyezésével, fogságra vettette, Kereki nevű várának elfoglalásával pedig maga Rhédey bizatott meg. Sok viszontagság után végre a legnagyobb nyomorúságra jutott s 1636-ban, mint Eszterházy Miklós nádor írja, csaknem koldus módra bolyongá az országot. De a nagynevű nádor könyörült rajta s hátralévő napjait elviselhetővé tette.

1616. febr. 14. Fogaras. Bethlen Gábor fejedelem Rhédey Pál fő kincstartójának hű szolgálataiért a Biharmegyében fekvő szent péterszeg nevű helységet adományozza.

1616. ápr. 13. Péchi Simon kanczellár levele anyósához Kornis Farkasnéhoz.

1617. mart. 19. Borsiai Péter és Komáromi András által Moldovai Gergely részére kiállított kezeslevél- Magyarul.

1617. mart. 18. Gy. Fejérvár. Bethlen Gábor elősorolván Rhédey Ferencznek érdemeit, a sakai várat várost és uradalmat 20 ezer forintban inscribálja. (Ez uradalom 18 helységből állott.)

Tudvalévő dolog, hogy Rhédey Ferencz a fejedelemnek sógora volt, mindkettő Károlyi leányt birt nőül s Bethlen már csak ez okból sem mutatta magát szűk kezűnek, ha Rhédey valódi érdemeinek jutalmazásáról volt szó.

1618. mart. 12. Székelyudvarhely Főkapitány és királybíró ítélet levele Kornis Ferencznek bizonyos pörében. Magyarul.

1618. A váradi káptalan előtt Szerdahelyi Imrefi Mihály és neje Albisi Zolyomi Erzsébet örvendi jószágukat 8600 frtig elzálogosítják Rhédey Ferencznek.

¹⁾ Bethlen G. politikai levelei 102. l. CII.

1680. ugyancsak Réw, Réwelő és Bánlaka nevű helységeket 6200 frtig.

1620. január. Az udvarhelyi vár állapotának leírása.

1620. mart. 1. Kassa. Bethlen Gábor Körtvélyréw, Toplicza és Solymos pataka nevű helységeket Perényi Gábor ugocsavármegyei főispánnak adományozza.

E kövárvidéken fekvő jószágokat azonban Perényi még ugyanazon évben eladta 650 frtot Rhédey Pálnak.

1620. jun. 28. Radnót. Péchy Simonné Kornis Judith levele Kornis Ferenczhez.

1621. mart. 25. Nagyszombat. Rhédey Ferencz végrendelete. Magyarul.

Igen érdekes okirat. Rhédey Ferencz Bethlennel magyarországon táborozott midőn halálat közeledni érezvén Nagyszombatban végrendelkezett. Általános örökösévé Ferkő fiát és feleséget Károli Katát tette, míg t. i. az ő nevét meg nem változtatja ¹⁾ »noha látja isten arról nem gondolkodom« — ugymond a jó úr. Intézkedik temetéséről, meghagyja, hogy a szentjóni templomban »egy bóthajtásos sirt csináltassanak« s abba tegyék őt elhalt gyermekei mellé; a praedikatoroknak 100 frtot, a deákoknak 25 frt, a koldusoknak — kik temetésénél jelen lesznek 10 frtot rendel, de meghagyja, hogy tort ne üljenek felette. A 7-dik pont alatt így szól: »a z k o p o r s ó m a t f e k e t e B á r s o n u i a l b e v o n n i a k s z e n t J ó b o n, é s k é t e ö r e g h l o v a m a t f e k e t e g i á s z b a n ö l t ö z t e s s e n e k, a z e g y i k e n f e k e t e b á r s o n i l é g y e n s a z m á s i k o n f e k e t e B a k á c z i n. E g y ö r e g h f e k e t e B a k á c z i n z á s z l ó t h c s i n á l j a n a k. K o p o r s ó k e ö v e t s z é p e n c s i n á l t a s s a n a k C o l o s w a r t h.«

Nem feledkezik meg rokonairól sem, azon esetre, ha fia magtalanul találna elhalni (a minthogy ugy is történt) minden javait a Rhédeyekre hagyja, s ezenkívül rendeli, hogy Rhédey Jánosnak és Péternek az zilahi ménesből minden esztendőben

¹⁾ Károlyi Kata rövid idő múlva férjhez ment Bethlen Istvánhoz a fejedelem testvéréhez.

egy-egy »gyermek lovat« adjanak. Legérdekesebb a végrendelet 17-ik pontja, mit egész terjedelmében ide igtatok;

17. Az nagy zombati praedicator Patkó Tamás uram, az ky igen feő praedicator Ember, ezen betegh ággyamban mellettem lévén arra igértém magát, hogy az én hidegh testemet Zent Jóbig halákéséri, és ugyanott Esztendeigh megh fogh maradni körülletted, édes atyám fia, nem árt semmit ha együtt lesznek János urral, bizonyos szállástrendelj neki vagy az várban, vagy az falubanszereti. Ha az ujschola házatszeretné, eőregh keritéssel által kellene rekeszteni az réghischola ház mellett. János uramnak megh kell édes atyám fia mondani, hogy egymásra ne Irigýkedjenek, hiszen Tamás uramnak az várból járjon fizetése. Azon az feöldön is kapni fognak ezen az emberen, mert igen tudóse ember. Megmondgyád Édes atyám fia eő kegyelmének hogygya korta el látogasson Ferkeőhöz, mikor az scholába megyen, mert tudgya eő kglmemei képen kell az félegiermecskékettanítani.

Végezetre inti feleséget, hogy maga is gyakorta beszélgeszen a praedicatorokkal, s hogy minden ügyében egyedül »magyarországnak választott királyához« forduljon.

Rhédey Ferencz — mint hadvezér a maga korának kétségtelenül egyik legnagyobb alakja volt. Magasztalásokkal halmozza őt el Bethlen, a ki pedig maga is értett a hadviselés mesterségéhez, és a történelem fényes lapjain találkozunk nevével. Mint embert, mint buzgó protestánt e végrendelet kiválóan jellemzi, s az utódok tiszteletét biztosítja részére.

1626. máj. 30. Alb. Jul. Bethlen Gábor a gyermek Rhédey Ferencznek Komádi és Petlend helységekben birtokot adományoz.

1627. A váradi káptalan előtt Zólyomi Erzsébet Mogyila Gábor havasalföldi vajda neje — Károlyi Katának és maradékai-

- nak a Biharmegyében fekvő sz. Imreh és Magyar Lugos nevű helységeket 200 aranyért és 300 tallérért zálogba adja.
1629. Fogaras jan. 16. Bethlen Gábor az erdőszentgyörgyi és Homorod szentpáli uradalmat. Kornis Ferencz örököseinek Rhédey Jánosnak és Kornis Borbálának adományozza.
1629. mart. 21. Fogaras. Bethlen Gábor Görbed falut s a József-házi és Berenczi részjóságokat (Szathmármegye.) 18 ezer forintig Károlyi Katának és két ágon lévő maradékainak inscribálja.
1629. maj. 5. Bécs. II. Ferdinánd király — Károlyi Katát ezen jóságok birtoklásában megerősíti.

Károlyi Kata — Bethlen Istvánhoz a fejedelem testvéréhez menvén nőül — fiának ifj. Rhédey Ferencznek jóságait nemcsak hogy megőrizte, de naponként szaporítá, s hogy pedig a már fejedelmi birtok mit Bethlen Istvánnal együtt szereztek, fel ne oszolják az okos és előrelátó szülék házasságot terveztek a gyermekek között s Bethlen Druzsina eljegyeztetett Rhédey Ferencznek. A szövetség létre is jött közöttük s házas életük nem volt boldogtalan.

1629. april 24. Rhédey János levele anyósához Kornis Ferencz-néhez. A fejedelem betegségéről ír, hogy a »feredőben« folytonosan mellette kell forgolódnia.
1633. jul. 21. Alb. Jul. Rákóczy György levele Kornis Ferencz-néhez, hogy a birtokában lévő Athnamét, melyet a török császár adott volt Székely Mózesnek, megbízottja kezéhez bocsássa.
1638. aug. 10. sz. Benedek. Tanukihallgatási jegyzőkönyv arról, hogy Kornis Borbála Paczolay Péterné a szombatos vallást elhagyván megkeresztelkedett. Kereszt szülei voltak Barsay Zsigmond és felesége.
1638. octóber 23. Tanukihallgatásról való jelentés, mely szerint Kornis Ferencz Borbála leányát a felesége ellenzése dacára még gyermekkorában megkereszteltette.

A tanuk nagyon érdekesen vallanak, hogy Kornisné Bornemissza Judit, miként gunyolódott a keresztséggel, mint panaszkodott ura ellen, hogy a gyermeket »megványoltatta«

stb. A többek között Benedek Pálné Kata asszony megeskettetésén ezt vallotta:

»Azt tudom, hogy engemet hivattott Kornis Ferencz uram s az felesége, gyermeki létekor, az mig felgyógyult az felesége addigh inkább ott voltam s tudom, hogy Kornis Ferenczné asszoniam panaszolkodott, hogy az ura megkereszteltette az gyermeket kedve ellen, de arra azt mondotta Kornis Ferencz uram, hogy hejába zugoló dolatyámfia, mert nagyobb az férfiu az asszony embernél«

ismét:

»hogi meghtudta az felesége igen busult s haragutt érette, egy fogoly madarat sőt tetett volt Kornis F. uram az beteg feleségének, hogi egyék; vissza küldötte az urának azt izente, hogy egýe megh, ha megh ványoltatta az gyermekeket,«

Ugy látszik azonban, hogy hasztalan keresztelkedett meg két ízben is Kornis Borbála, Rákóczy György 1638-ban a szombatosok ellen hozott törvényt szigoruan alkalmazta reá is, s birtokeit — talán nem is a legönzettelenebb szándékból — elkobozta.

1640. maj. 3. Alb. Jul. Bornemissza Pál, Rhédey János és Kendeffi Miklós ellentmondanak Rákóczy György fejedelem azon adományának, mely szerint a zsidózó vallás követése miatt Paczolay Péterné, Kornis Borbálától elkobzott birtokokat, nejének Lorándffi Zsuzsánnának adományozta.

E protestatiót megújították az érdekeltek.

1644-ben is, mikor a fejedelem a Kornis Borbálától elkobzott többi jószágokat, fiának Rákóczy Zsigmondnak adományozta s végre is a jogszerinti örökösöknek, minthogy Paczolayné Kornis Borbála magtalanul halt el, pénzen kellett magukhoz váltani a terjedelmes birtokokat.

1645. jan 23. Kemény János a fejedelem komornyikja, nyugtatványt ad Rhédey Jánosnak azon 3000 frtról, melyet a fejedelem számára a szentgyörgyi fiscus jószág adományozáért fölvelt.

1648. jul. 11. Gy. Fejérvár. Rákóczy György a máramarosi örökös főispánságot Rhédey Ferencznek adományozta.

II. Rhédey Ferencz, kit a családi irományok megkülönböztetésül huszti vagy ifju Rhédey Ferencznek neveznek, (az atyja öreg és szentjóni Rhédey Ferencz) feleségével Bethlen Druzsinnával nyerte Husztot, a máramarosi örökös főispánság is szintén örökség gyanánt szállott reá apósáról Bethlen Istvánról.

1651. Gy. Fejérvár, máj. 1. II. Rákóczy György a homoród-szentpáli uradalmat, melyhez 19 falu egészben vagy részben tartozott, Rhédey Jánosnak adományozza, s ugyanaz nap állítja ki az adomány levelet Erdőszentgyörgyről is, melyet pedig Rhédey János már 1645-ben magához váltott.

1654. jun. 27. Varsó. A lengyel köztársaság és Kázmér király huszti Rhédey Ferencz atyja és saját maga érdemeiért honfiusítván, lovagi méltóságra emeli. Ez oklevél csupán egyszerű másolatban van meg, hátlapján e fölirattal: »B é c s b e n k ü l d ö t t l e v e l e k p á r i a j a.«

1659. Bécs. jun. 13. Leopold király Rhédey Ferencz nejével Bethlen Druzsinnával, valamint László fiát szintén nejével Szunyogh Zsuzsával együtt grófságra emeli. E g y s z e r ű m á s o l a t.

1661. márt. 13. Huszt. gr. Rhédey Ferencz Körtvélyes nevű faluját (Máramaros megye) 1500 frtban inscribálja Rhédey Pálnak és feleségének Csomaközy Erzsébetnek.

1664. nov. 8. Huszt. gr. Rhédey Ferencz a debreczeni collegiumnak adományozza a Biharvármegyében fekvő sz.-imrei jószágának minden néven nevezendő dézsmáját. Hiteles másolat.

1664. decz. 17. Huszt. gr. Rhédey Ferencz és neje borosjenei Korda Zsigmondnak »jámbor szolgálataért« Hosszumező városban (Máramaros) házakat és házhelyeket minden joggal együtt inscribálnak 2000 frtig.

1667. Apaffi fejedelem átírja és megerősíti Rhédey Ferencz végrendeletét.

Egyetlen és nagyreményű fia László maradék nélkül halván el, gr. Rhédey Ferencz minden örökölt javait atyja végakaratához hiven a Rhédey családnak fiu- és leányágon élő tagjaira

hagyta. Más tetemes jószágairól s nagybecsű ingatlanairól úgy intézkedik, hogy azok neje halála után a Bethlenekre, fiának özvegyére Bánffy Ágnesre »ura neve változtatásáig«, (a ki azonban csakhamar Kapiné lett) s az általa örökbe fogadott. gr. Thököly Mária-ra s végre több itt föl nem sorolható hagyományossaira szálljanak.

Mint buzgó protestans nem feledkezett meg az egyház és iskolákról sem.

A sárospataki collegiumra hagyott 1000 frtot és egy öreg arany lánczot; a kassai »orthodox ecclesiához« 500 forintot, a szathmári iskolának 1000 frtot és Berencze nevű faluját. Mint Máramarosnak egykori örökös ura, a megye fővárosában egy kórházat alapít: »Máramarosban minthogy Ispitály nincsen, azért Szigeten csináljanak egy Ispitályt, melynek erectiójára hagyok 100 aranyat és ugyanott Szigeten lévő ó-malmomat is hagyom azon Ispitályhoz, mellyre a szigeti bíró viselleyen gondot.«¹⁾

Ezen Rhédey Ferenczet, ki mint már említettük, is Erdélynek rövid időre fejedelme volt, de arról önkényt lemondott, a történelemből s a vele egykoruak följegyzéseiből eléggé ösmerjük. Kortársai kivétel nélkül elismerőleg nyilatkoznak felőle s Erdélynek egyik historicusa úgy emlékszik meg róla, mint a ki hazafiui erényeivel, nemes jellemével mindenek felett kiemelkedett. Egész élete folyama igazolni látszik a róla mondott ítéletet s végrendeletében nem csupán vallásos buzgóságának, de valódi emberszeretetének s nemes lelkének is kitűnő bizonyítványát adta. Özvegye nem sokáig élte túl őt s 1671-ben már minden ingó és ingatlan javaikon osztozkodnak a rokonok s porlekednek egymással ősi szokás szerint.

1671. april 21. Huszt. Bethlen Farkas, Teleky Mihály, Nemes János, Sárpataki Márton ítélő mester, továbbá Máramaros megye alispánja és bíró társai néhai gr. Rhédey Ferencznő

¹⁾ Valóban különösnek tetszik, hogy az egyház és iskolák körül annyira buzgó főúr a máramaros-szigeti virágzó collegiumról végrendeletében megfeledkezett. Valószínűleg még életében gondoskodott róla, bárha ennek a családi levéltárban semmi nyoma sincs.

Bethlen Druzsina halála után fenmaradt ingóságok birtoklására nézve az örökösök között ítéletet hoznak.

1684. sept. 12. Gy. Fejérvár. Apaffi fejedelem Serédy Zsófia özvegy Rhédey Ferenczné kérésére átírja és megerősíti Bethlen Druzsina 1667 oct. 13. kelt oklevelét, mely szerint Zilah városát kilencz ezer forintig Rhédey Ferencznek zálogba veti.

A most említett Rhédey F. tanácsur, kolozsmegyei főispán, kolozsvári főkapitány, udvarhelyszéki főkirálybíró volt s a fejedelem körül Teleky Mihály után a legbefolyásosabb egyéniségnek tartatott.

1689. jun. 12. Kolozsvár. Tanukihallgatási jegyzőkönyv arról, hogy a szentjóni, zilahi és zsákai uradalmak, melyeket gr. Rhédey Ferencz birt, ennek halála után a Rhédey család tagjaira szállottak, a kik azonban a török megszállása miatt tényleg nem vehették birtokukba.

A török hódoltság állapotát feltüntető számos oklevélre akadunk e gyűjteményben, de helyszűke miatt csakis a figyelmet hívom fel azokra. Legyen elég ennyi a XVII. század jellemzésére. Végezetre szólok még valamit a gyűjteményben lévő missilis levelekről. Tudjuk azt, vagy legalább is föltehetjük, hogy szentjóni vagy öreg Rhédey Ferencznek mind Bocskay, mind pedig Bethlen korában nagy fontosságú politikai összeköttetései voltak s mint a magyarországi hadak egyik generalisa s váradi főkapitány széles körű levelezést folytathatott, melyeknek mindegyike napjainkban historiai becses birna. E gyűjtemény azonban a hozzá intézett levelek közül egyetlen egyet sem őrzött meg. Hasonlót mondhatunk fiáról huszti Rhédey Ferenczről is. Hasztalanul keresnénk e levéltárban oly adatokat, melyek fejedelemségére vonatkoznának, vagy másnemű politikai szereplésének s családi életének megvilágosítását eszközölnék. Hova tűntek tehát? Mert azt hiszem, senki sem fogja kétségbe vonni, hogy a Rhédey családnak eme kimagasló két tagja ösmeretes okoknál fogva — nem közönséges levéltárral rendelkezhetett? Véleményem szerint a két Rhédey Ferencznek összes politikai fontossággal bíró oklevelei az erdélyi fejedelmi levéltárba kerültek s jelenleg vagy a m. kir. országos levéltárban, vagy az Er-

délyi Múzeumban keresendők. Azon körülmény, hogy Bethlen Gábor fejedelemnek, Rhédey Ferenczhez intézett nagyszámu politikai levelei ¹⁾ az Erdélyi Múzeumban találhatók, megerősít feltevésében; de méginkább azon ítélet, mely Rhédey Ferencz és Bethlen Druzsina örökösei között 1671-ben Huszton, az ingóságok miként való felosztására nézve hozatott s melynek egy pontja így szól:

»Bizonyos számu régi metalisok és egyéb régi levelek is vadnak, melyek registroms szerént az vármegye Notáriussa kezében adattak, úgy hogy az jövendő országgyűlésére hozzák be, ott az ő Nsgok táblája vegye igazításban hova tétessék.«

Ha meggondoljuk, hogy Teleky Mihály ez osztály létrejötténél főszerepet játszott s hogy az elhunyt Rhédey Ferencznek közvetlen utódja nem maradt, nagyon természetesnek fogjuk találni, hogy az oldalági örökösöknek csupán a jószágokra vonatkozó okiratok adattak által s a »metalísok és egyéb régi levelek«-en kívül, a politikai levelezések is az országgyűlés intézkedése alá kerültek.

A fenmaradt missilis levelek között Rákóczy László, Bethlen János és Miklós, gr. Cháky István, Paczolay Kristóf, a Kornisok, Thelegdi Istvánné, Lónyai Margit stb. neveivel találkozunk. Különösen érdekesek Paczolay Kristóf levelei Bornemisza Judithhoz, Kornis Ferencz özvegyéhez, melyekben — miután ennek Borbála leányát Péter nevű fia számára nőül kérte — sürgeti a választ, s tudatja intézkedéseit a minél hamarább megtartandó lakodalom felől. Bethlen Miklós, ki második házasságában Rhédey Juliát birta nőül, leginkább birtok ügyekről ír, hasonlóképen Rákóczy László is. Péchy Simon leveleit már a regesták között ösmertettem. A Rhédey család tagjai igen keveset érintkeztek egymással s mindössze egy pár levelet birunk a szepesmegyei alispán Rhédey Istvántól testvéröccséhez erdélyi Rhédey Jánoshoz. Teleky Mihálynak három levele van e gyűjteményben; az egyikben, mely 1673 aug. 15-én kelt Verestarcasai Vér György és Bessenyei Anna lakodalmára hívja meg Rhédey Istvánt, szentpéterei pusztá házához, a másik szintén meghívó s

¹⁾ Bethlen Gábor polit. levelei. Kiadta Szilágyi Sándor. Bpest 1879

1683 mart. 11-én kelt, melyben kis unokája Apaffi Gyurkó temetésében való részvételre hívja föl Rhédey István komáját.

Megemlítendőknék tartom még ezeken kívül a különböző ékszerek, »arany és ezüst marhák« s egyéb ingóságok följegyzéseit, melyek kulturtörténelmi szempontból birnak érdekl.

Most áttérhetek a XVIII. század irományainak ösmertetésére.

Ide érve, egyáltalában nem találom szükségesnek, hogy a regesták közlését tovább folytassam, egyrészt mert a gyűjteményben előforduló oklevelek nagyobbára magánjellegűek és historiai érdekllel igen kevés bir közölök, másrészt pedig mert épen ez irományok természeténél fogva sokkal jobban oldhatom meg feladatomat, ha összegezve azokat, általános képet nyujtok a levéltárnak ezen századjáról, mintha kivonataim által egyenként mutatnám be az okiratokat.

Midőn Buda bevétele után a félhold uralma lettűnt Magyarországon, a törököktől lassanként visszafoglalt területeket — tekintet nélkül hajdani birtokosaikra — az államkincstár ragadta magához. Ösmeretes az ugynevezett »neo aquisitica« vagy új szerzeményi törvényszékek működése, melyek, ha nem is mindig igazságos uton, de kétségtelenül szép jövedelmet hajtottak. A Rhédey családnak — főleg Biharvármegyében tetemes jószágai feküdtek a török hódoltság területén s most minden törekvésük odairányult, hogy azokat, nevezetesen a szentjőbi, zilahi és zsákai uradalmakat, melyek gróf Rhédey Ferencz defectusán szállottak a családra s melyek a fiscus kezén voltak, ismét birtokukba vehessék s azokra elvitázhatlan donációt szerezzenek. Megkönnyitette ezen törekvésüket az a körűlmény, hogy Bethlen Miklós — ki felesége utján szintén érdeklve volt s a bécsi udvar előtt még akkor nagy kegyben állott, — maga és hatalmas barátainak minden befolyását fölhasználta arra hogy a Rhédey-birtokok visszaadassanak. De megkönnyitette másrésről az is, hogy a család a Habsburg dynastiának föltétlen hive volt; a Thököly- és Rákóczy-mozgalmaktól — egy pár fiatal tagját kivéve — távol tartotta magát, s minden alkalmat fölhasznált arra, hogy az uralkodóház iránti hűségét bebizonyítsa.

Az oklevelek nagyrésze tehát a most említett birtok-vissza-

szerzési ügyeket tárgyalja s fölöslegesnek tartom velök hosszabban foglalkozni.

A Rhédey család soha, de a XVIII. század első tizedeiben legkevésbé játszott oly szerepet, mint a nemzeti fejedelemség idején s az egy Pált kivéve, a kit 1717 jun. 20. III. Károly az erdélyi királyi táblához assessornak nevezett ki, a család egyetlen tagja sem viselt magasabb hivatalt s a Rhédey névvel a közéletben nem találkozunk. Nincs egyetlen adat a levéltárban, mely a Rákóczy mozgalomra vonatkoznék s azon oklevelek, melyekben a Rhédeyek osztozkodnak, perlekednek, szerződésre lépnek egymással, legfelebb a család történetírójára nézve birnak érdekekkel. A levelezések ekkor csaknem kivétel nélkül birtokügyek körül forognak s ezek írói közül II. Apaffi Mihály, herczeg Eszterházy Pál, Bethlen Miklós, Jósika István, Kubinyi József stb. említhetők meg.

1727-ben a család közmegegyezés folytán az ifju Rhédey Józsefet bizonyos ügyek elintézése végett Bécsbe küldötte. Hogy mily eredménynyel járt el, az nem tartozik szorosan ide s ennél érdekesebb egy pár fenmaradt levele. Panaszodik, hogy Bécsben drága az élet s másodmagával lakásért 6 rh. frtot fizet hetenként, a lokájnak 10 rh. frtot ad havonta s kávéra, borra, gyümölcsre elkölt hetenként 3 frtot. Más alkalommal német nyelv mestere ellen zugolódik s írja, hogy a királylyal vadászott stb. A Bécsbe vitt levelek között volt egy tanukihallgatási jegyzőkönyv 1725-ből, arról hogy néhai Rhédey Pálnak az 1705-iki zavargások alkalmával Gyergyószékben Alfaluban hagyott leveles ládáját miként verték föl a gonosz emberek, a legértékesebb adomány és privilegialis leveleket elrabolván vagy megsemmisítvén. Bársonyba kötött selyem zsinóros, arany-ezüst pecsétetes leveleket említenek a tanuk s a többi között ekkor veszett volna el Rhédey Ferencznek lengyel nemességéről szóló diplomája is. Ez azonban kétséges, mivel a gyűjteményben lévő másolat keletkezése legkésőbb a XVIII. század közepére tehető, vagy a mellett bizonyít, hogy az elrablott oklevelek később megkerültek.

Van egy uti napló vagyis inkább költségjegyzék 1731—2-ből, melyet Rhédey László »urfinak« kísérfje, valószínűleg inasa, a ki egy személyben szakács is lehetett, irt össze, midőn a család megbizásából Bécsbe utaztak. Egyes különösen a közlekedés s

az étkezésre vonatkozó igen érdekes adatokat tartalmaz; így pl. elindultak Piskoltról 1731 december 24-én; Debreczentől Pestig fizettek a fuvarosnak 18 frt 60 krt.; 1732 január 11-én Pestről Budára menvén által a dunai révészeknek 95 krt, a Zöldfa nevű vendégfogadóban a vacsoraért 18, a bor és zsemléért 26, a szállásért 8 krt fizettek. Január 17-ikén Bécsbe érkezve vacsorájuk a »Hostati Sasnál« 64 krba került, másnap az »Arany Szarvas«-nál ebédért, vacsoraért, borért 3 frt 76 krt fizettek. De már ekkor meg is sokalták a tetemes költséget, és szállást fogadva otthon főztek. A konyhakiadás az utolsó fillérig lelkiismeretesen föl van jegyezve Bécsben január 17-től április 8-ig 164 frt 4 krt költöttek. Hazaféle jöve Bécstől Pozsonyig a fuvar 5 frt 72 kr., Budáig 19 frt 22 kr. s innen Debreczenig 21 frtba került. A Bécsbe való utazás — s az ott eltöltött idő csaknem egy fél esztendőtt vett igénybe, s annak összes költségei 317 frt 16 krt tesznek.

Mint a följegyzés is bizonyítja, az utazás kényelmét már ez időszakban a vendéglők elegendő száma nagyban elősegítette. A fővárosokat nem említve, a halápi és hortobágyi vendégfogadók helyesebben csárdákon kívül, a füredi, gönyei, győri, szőnyi, tatai, apáti vendéglőket nevezi meg ez uti napló, az utóbbiról azt mondva, hogy az »egri püspök vendégfogadója.«

Mária Terézia királyasszonyunk uralkodásának első éveiben, több előkelő család példájára a Rhédeyek is megszerezték maguknak a grófi méltóságot, de csupán a család erdélyi ága; a magyarországiak megmaradtak egyszerű nemesembereknek.

A vörös bársonyba kötött s igen diszesen kiállított oklevél Bécsben 1744 nov. 13-án kelt s miután előszámlálja az ősök, nevezetesen Rhédey János erdélyi alvajda, Péter Bethlen Gábor ezredese, Pál főkincstartója, de különösen a két Ferencz érdekeit: Rhédey Józsefet nejével homoród-szentmártoni Biró Katalinnal, valamint Farkas és Klára nevű gyermekeivel együtt, Lászlót, hasonlóképen nejével magyarbényei Radák Erzsébettal, valamint Jánost, a ki már ekkor a Gyulai gyalog ezredben százados volt, Mihályt, Pált és Zsigmondot s ezeknek törvényes utódait grófi rangra emeli, ősi czímerüket tetemesen megnagyvitván. E megnagyvitott czímer a grófi diploma első lapján szemlélhető, s valóban művészi kivitelről tesz tanuságot.

Gróf Rhédey Jánosra vonatkozólag, a ki cs. kir. kamarás, a Mária Terézia-rend lovagja, altábornagy és a magyar nemes testőrség főhadnagya volt, több érdekes okirat maradt fenn e gyűjteményben. Gyors emelkedését a hadi pályán bizonyítják azon oklevelek, melyekben ő őrnagygyá, ezredessé, tábornokká neveztetik ki aránylag rövid időközökben. Folytonosan Bécsben tartózkodott, de az udvari légkör átalakító befolyása daczára utolsó pillanatáig nemzetiségéhez és vallásához hű maradt.

1767. máj. 10-én. Bécsben megirta végrendeletét. Gyermekei nem lévén, összes vagyonát, mely csak készpénzben 63 ezer forintot foglalt magában, László és Mihály testvéreire hagyta. E mellett a kolozsvári, marosvásárhelyi és udvarhelyi iskolák számára összesen 5000 frtnyi alapítványt tett.

Ugyanez év augusztus 7-én egy emlékiratot intézett a trónhoz, melyben abszolválatni kéri magát mindazon összegekről, miket mint a testőrség főhadnagya a gárda szükségletére kezéhez vett s melyekről időre-időről bemutatott számadásait a bécsi udvari cancellaria helyesnek találta.

Mária Terézia sajátkezűleg válaszolt neki, fölmentvén őt minden további számadás alól. Sajnálunk kell, hogy e nagybecsű levélnek, már csupán borítékja van meg, a királyasszony által sajátkezűleg czímezve. De fönmaradt magyar fordításban az a levél, a melyben Rhédey János kevéssel halála előtt Mária Teréziától elbucsuzik. Érdekes világot derít ez királyasszonyunknak katholizáló törekvéseire, a mennyiben a protestans Rhédeyt is kegyelmesen intette, hogy lelke üdvének megmentése végett vallását változtassa meg. Erre felelt aztán Rhédey s miután a katona őszinteségével bevallja, hogy a maga vallásában több meggyőződést és megnyugvást talált, semhogy az őt kárhözatra vihetné, emelkedett szabad gondolkozásmódjának fényes bizonyítékát adta akkor, midőn kijelentvén, hogy mily fájdalmasan esik uralkodójának parancsát életében először nem teljesíteni, e képen folytatta:

»Tisztelem felségedet jobbgáyi tisztelettel, mint nagy Fejedelmet, szeretem felségedet, mint kegyes és virtusokkal teljes Asszonyomat, és ha lehetne, csak a felséged kedvéért is megcselekedném, de teljes lehetetlen. A Földi számadásom iránt a

minap kegyelmesen absolválni méltóztatott Felséged, kiért az Uristen áldja meg Felségedet. Talán nem sok idő múlva másféle számadással kelletik az ur Isten széki előtt megjelennem. Mit mondana az Ur Isten ő szent felsége, ha az utolsó részében a számadásomnak, szántszándékos képmutatást találna.»

Ehhez nem szükséges magyarázat, tökéletesen elég ez gróf Rhédey János jellemzésére.

A magyar fordítás, mint a boldogult testvéröccsének gróf Rhédey Mihálynak följegyzése bizonyítja, egykoru és hitelességére nézve minden kétséget kizár.

Még csupán egy leveléről akarok megemlékezni Rhédey Jánosnak, mit Bécsből 1767 január 20-ról Ecsedi László nevű jószágigazgatójához ír s melyben a többek között ez áll:

»Az ötsém is kiküld kigyelmed kezébe 200 aranyokat, azokat is hozza fel Pestre, én lészek az Hatvani kapu mellett, az Sas vendégfogadóban szállva.«

Tehát már a mult század közepén is előkelő vendéglőnek kellett lenni a később országszerte híressé vált »Arany sas«-nak, ha egy bécsi udvari körökben élő magasrangú katona is oda szállott. A »Hatvani kapu« említése minden kétséget kizár arra nézve, hogy a mai napig virágzó »Arany Sas« szállóval van dolgunk.

A családnak magyarországi ágára vonatkozólag — két nevezetesebb oklevél maradt fenn e korból. Az egyikben, mely Bécsben 1777 aug. 8-án kelt s pergamenen ünnepélyes alakban van kiállítva, Mária Terézia u d v a r n o k i (aulae nostrae regiae familiaris) rangra emeli Rhédey Ferenczet, a másik 1783 aug. 29-ről való s a II. József által Rhédey Ferencznek adományozott királyi tanácsosi címéről szól.

Végezetre még e századbeli missilis levelekről kell megemlékeznem, melyek aránylag rövid időről (leginkább 1775—1790-ig) nagy számmal maradtak reánk s Mária Terézia de különösen II. József korára vonatkozólag gyakran érdekes dolgokat tartalmaznak.

Rhédey Lajos (a Ferencz fia) ez időszakban mint hadnagy Bécsben tartózkodott s 1781 april 3-án kelt levelében a pápa megérkezéséről, fogadtatásáról s II. József egészségi állapotáról ír.

A Biharvármegyében lakó Rhédey Ferencz 1783-ban Bécsben járt s deczember 20 ról írja gr. Rhédey Mihálynak, hogy II. József »különben is Erzsébet nap lévén, az Elisabetha Württembergi Herczegasszony szokás szerint jó kedvébe helyeztette ő felségét» igen kegyelmesen fogadta őt s a tanácsosi esküt letévén, sokat beszélt vele, különösen a vallásügyek felől.

Rhédey Ferencz majd minden levelében a legnagyobb magasztalással emlékezik II. Józsefről s ennek minden ujítását, de különösen, mint buzgó protestáns, a vallásügyek körül tett intézkedéseit hálatelt szívvvel fogadja.

Erdélynek csaknem minden főrangú családja képviselve van e levélgyűjteményben s gróf Rhédey Mihálynak, kihez a levelek nagy része intézve van, a maga korában széles körű összeköttetései voltak, nemcsak a hazában, de annak határán kívül is.

Károlyi Sámuel levelei, a ki a családnak alkalmasint szobeni ügyvivője volt, különösen a Hóra-lázadást illetőleg érdemelnék figyelmet. Élénk színekkel festi a viszonyokat az oláhoktól elárasztott területen, említi, hogy mily örömmel fogadtak II. Józsefnek a lázadás elnyomására kiadott rendeleteit s 1784 október 8-án kelt levelében leírja, miként rakták le az oláhok a fegyvert Stojanovich ezredes és Czigány kapitány előtt. Hóra vezért — hir szerint — az oláhok, mert nem bíztak benne tisztességes őrizet alá tették: »Hat minisztere van — ugymond a levél — a kik öltöztetik s reá mint királyra gondot viselnek.«

1784 decz. 30. án. Hóra és Kloska elfogatásáról ír. Kloska — a kinél 6 frtot találták, igen csendesen viseli magát börtönében s arcza félelem miatt egészen elváltozott, Hóra ellenben a vasak közül is nyersen beszél s fenyegetőzik stb. Más levelében említi, hogy Horának egy veszedelmes kapitányát Krizsán Dsurdas — egy kuretyi oláh pap fogta el.

Salát József és Enyedy István bécsi udvari ágensek sok mindenről tudósítják gróf Rhédey Mihályt, a mi a birodalmi fővárosban s az udvar körében történt. Így pl. Enyedi 1783 nov. 7-én közli azon egyének névsorát, a kik a Szt. István-rend valamelyik keresztjét nyerték.

1784. április 13-án írja, hogy Erdélyt okvetlenül az »anyához« kapcsolják s hogy »Ő felsége készül Lengyelországba magát homogealtatni, és onnét Moszkca czárné koronázására Krimiába.«

De legyen elég ennyi mutatványul, a kit érdekel a dolog, forgassa át a leveleket.

Gróf Rhédey Mihálynak János nevű fia 1787—89-ben Pesten s majd Bécsben hallgatta a törvénytudományokat s későbbben praxisra ment az udvari cancellariához. Tőle valamint Székely Farkas nevű erdélyi ifjutól, ki mint felügyelője pénztárnoka, mindenütt vele volt, nagyszámu levelek maradtak fenn, melyek egy főuri család sarjának múlt századi egyetemi életéről kitünő tanúságot tesznek. Nagyon sok jellemző adalékot szolgáltatnak e levelek s valóban méltók az átolvasásra. Szegény Székely Farkasnak temérdek baja volt »János urfival«, nem tudván ennek költségei hajlamát fékezni, e részben pedig az öreg gróf nagyon szigorú volt. Minden fillérről pontos számadást követelt s irgalmatlanul reducalta a magasabb tételeket. Bécsben pedig már nem lehetett birni tovább az »urfival«, panaszkodik is Székely Farkas, midőn közeledett a hazafelé indulás ideje »és ha előre az urfinak is az borsos levest fel nem adgya Nsgod, félek, hogy az idén inkább megtörténhetik az áristálás a költség iránt.« Egy Bécsből 1788. sept. 17-ről írott levelében az ifjú gróf 150 forintot kér atyjától havonként való költségére, egy pár szükségletét ide jegyzem:

»szállás minden hónapra 18 frt, Hajpor, pomade, hajpántlika, suwiks stb. 4 frt 30 kr. Magamnak Taschengeld, comediára (mert itt az ember magát nem aboniroztathatja, és minden comedia kerül 1 frtba) recreatióra, früsteckre 21 frt. Már ha lovagolni akarok tanulni, vagy fechtirozni, vagy tánczolni (melyek nélkül a Cavalernem lehet el, hogy mindezt hármat ne tudja és ezeknek az árok mintegy) kerül minden holnapba 13 frt 30 kr. stb. Magam kosztja 30 frt, Székely uram kosztja 20 frt, szolgám kosztja 10 frt.«

De az öreg grófnak nem fért a fejébe, hogy miként kerülhet Bécsben így sokba az élet sehogy sem s üdvös takarékos

ságot létesítendő, Székely uram kosztját reducalta 13 frtra, a szolgáját 7 frtra. Továbbá úgy látszik, nem birt semmi érzékkel arra nézve, hogy a fia valóságos »Cavaler« akar lenni s nagyra törő czéljaihoz egy fillért sem engedélyezett.

János urfi természetesen ezt nagyon zokon vette. »Ne gondolja azt uram atyám — írja levelében, hogy én még olyan gyermeki ésszel bírnék, hogy én a jóta rosztól meg ne tudnám esmérni, én azt jól tudom, hogy az isten adott Nagyságodnak annyit, hogy Azt Nagyságod bölcsen jól tudhattya, ha Nagycságod volt Bécsbe, hogy itten milyen életmódja van, én azt jól tudom, hogy Nagyságod engemet azért ide nem küldött, hogy aházba üljek, hanem hogy magamat mindenekbe gyakorolhassam, a mi csak egy jóra menendő Cavalernek szükséges, és a mellyel én valaha a hazámnak szolgálatjára lehessek, ... mert mindeneknek gyalázatjára haza kellett mennem« stb.

Úgy látszik azonban, hogy az öreg gróf nem egy véleményem volt fiával s megmaradt határozata mellett és »János urfinak« be kellett érnie az általa engedélyezett havi díjjal. De hogy megszabadult e Bécsből »áristálás« nélkül, arról hallgat a krónika.

Ezzel befejeztem a gr. Rhédey család levéltárának ösmeretetését. Sok mindent el lehetett volna még mondanom, de czik-kem már így is hosszúra terjed. Ha valakiben kivonataim által érdeklődést keltettem a gyűjtemény iránt, biztosíthatom róla, hogy az idő, mit ennek átvizsgálására fordít, nem vész kárba! Végül a tudomány nevében köszönetet kell mondanom gr. Rhédey Gábor ő méltóságának, a ki e levéltárt a M. Nemz. Múzeumi könyvtárának átengedve, egyszersmind a történetírás ügyét mozdította elő.

ADALEK OLÁH MIKLÓS KÖNYVTÁRÁHOZ.

Közli: Csontos János.

Az esztergomi érsekek közt, kik a középkorban ezen méltóságot viselték, a XV—XVI. században találjuk a bibliophileket legnagyobb számmal. Könyvtáraiknak ekkorig felderített maradványai, culturtörténetünknek nagyfontosságú emlékei, melyek nemcsak az egykori birtokosok tudományszeretetéhez, hanem a hazai középkori könyvtárak történetéhez is nyújtanak adalékokat.

A sorozatot Zrednai Vitéz János nyitja meg, kinek könyvtárából Fraknoi Vilmos a »Magyar Könyvszemle« 1878—1879-iki folyamaiban összesen 14 kéziratot ismertetett. Következik Aragoniai János, kinek könyvtárából a bécsi udvari és más olaszországi könyvtárak őriznek fényes kiállítású kéziratokat. Ezt követi Estei Hyppolit, kinek könyvtárát a modenai királyi levéltár azon egykoru jegyzékéből ismerjük, melyet folyóiratunk 1878-iki folyama egész terjedelmében közölt.

Bakocs Tamás könyvtárából a M. Nemz. Múzeum könyvtára birja a Ransanus és Cicero de Oratore című codexeket, az esztergomi főegyházi könyvtár a Bakocs-féle Gradualét és a zágrábi főszékesegyház egy fényes kiállítású Missalet, mely vert művű ezüst táblákba van kötve, s ezeken domborművű medaillonokban a magyar és horvát szenteket tünteti fel.

Szathmáry György könyvtárának emlékét egy fényes kiállítású Breviarium tartotta fön, melyet Dankó József¹⁾ kanonok a párizsi nemzeti könyvtárból hozott napfényre.

¹⁾ Dankó József: Történelmi műirodalom és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. Esztergom, 1880. 16 l.

Hasonlóképen Zalka László könyvtárából is csak egyetlen egy kéziratot ismerünk, mely az esztergomi főegyházi könyvtár tulajdona s egyike azon kevés iskolai kézikönyveknek, mely a hazai középkorból maradt ránk.

Annál nagyobb számban jutottak ránk Oláh Miklós és Veranchich Antal könyvtárának maradványai, melyekből hazai és külföldi gyűjtemények jelentékeny számu példányokat őriznek. Mind a két érsek nagy tudományu férfiú, író, maecenas és könyvgyűjtő volt, kik a XVI. századbéli esztergomi érsekek közt a bibliophilek sorát befejezik.

Bennünket ezuttal Oláh Miklós könyvtára érdekel, melyből a m. történelmi társulat f. é. soproni nagygyűlése alkalmával a kismartoni ferenczrendiek könyvtárában 13 könyvet, Oláh sajátkezű bejegyzésével találtam. E könyveket kívánom most, mint szerény adalékot Oláh Miklós könyvtárához, ismertetni.

Közleményem a Századok f. é. októberi füzetében közölt jelentésemnek kiegészítő részét képezi s Oláh Miklósnak csak azon könyveit sorolja fel, melyeket nevezett könyvtárban a rendelkezésünkre állt rövid idő alatt felkutatni sikerült.

A kismartoni könyvtár Oláh-féle könyveinek teljes felkutatása, valamint a többi hazai és külföldi gyűjteményekben levő ilynemű könyveknek alapos felderítése a jövő buvárlatoknak van föntartva, melyektől Oláh Miklós könyvtárának leendő re-construálását várjuk. Ezuttal csak az alkalmilag elért eredményeket mutatjuk be.

Ismeretes Oláh Miklósnak az Eszterházy családdal való atyafisága s azon körülmény, hogy bécsi könyvtárának könyveit végrendeletében ¹⁾ Lysti Jánosnak s ennek János nevű

¹⁾ Érdekesnek tartjuk itt Oláh Miklós végrendeletének azon fejezetét közölni, mely a könyvekre vonatkozik. Ez így szól: »De Libris. Libros, quos hic Viennae in Bibliotheca habeo, lego Joanni Lysthio, et filio suo Joanni, ea conditione, ut quos ex eis voluerit, pro se retineat, alios autem studiosis Tirnaviensibus, pro salute animae meae distribuat, ut ex eis discant. Libri per me impressi, tam scilicet Breviaria, quam alia, quae Franciscus Nagywathy scit, ubi sint, omnes distribuuntur pauperibus sacerdotibus, et aliis studiosis ac Ecclesiis inopibus, qui tales non habent, volumus tamen, ut ante omnia ad Capellas meas de lanseo et Nicoleti, et aliquot

fának hagyományozta. Ezen a réven kerültek könyvei az Eszterházyak s ezeknek adományából a kismartoni ferenczrendiek könyvtárába.

Még csak azt jegyzem meg, hogy a közleményemben felsorolt könyvek tartalmukra nézve leginkább római és görög classicusok, továbbá theologiai és philosophiai munkák, a legkiválóbb XVI. századbéli nyomdászok műhelyeiből. Egytől-egyig kittingő és ritka kiadások Aldus, Stephanus, Frobenius, Jean Petit és más előkelő nyomdászok bélyegeivel. Alakjukra nézve leginkább 8-adrétűek s többnyire préselt barna bőrbe vannak kötve. Tizenegyen rajta van az előlevélen Oláh Miklós sajátkezü névbejegyzése, kettőn pedig a név a borítéktáblán arany betűkkel benyomva olvasható. A könyvek becsét emeli azon körülmény, hogy azokat Oláh Miklós nemcsak olvasta, hanem magyarázó jegyzetekkel is kísérte, a mint erről alább több könyv tanuskodik. Így a Homér Iliásán levő egykoru feljegyzéséből megtudjuk, hogy annak olvasását Oláh Brüsszelben 1535 december utolsóján fejezte be. Érdekes Oláh Miklósnak »Erasmus Rotterodamus colloquiumain« levő egykoru feljegyzése, melyben azon körülményt örökítette meg, hogy: 1530 május 8-án Károly császár, Ferdinánd király, Mária és Anna királynék az Inspruck és Hall közötti mezőn először találkoztak s hogy ő e találkozáson jelen volt. Ugyanezen a könyvön a másik lapon írja, hogy 1530-ban jun. 11-én mikor Hall fölött a királynéval őzekre vadászott, lement a sóbányába, mely 1540 lépésnyi hosszú.

Megjegyzem még, hogy Oláh Miklós bejegyzései és javításai általában vörös tintával vannak írva s hogy a szövegben azokkal minden lapon igen sűrűen találkozunk.

Ezek után időrendben közöljük az Oláh-féle könyvek jegyzékét, a mint következik:

ex eis pulchre illigentur, et ligati dentur. Libros, qui sunt Tirnaviae in domo mea, legarem Ecclesiae, sed ea habet etiam alioquin nunc sufficientes libros, pulveribus obsitos, quia domini Canonici fratres nostri, eos non frequentant, neque pulveres abstergunt. Ideo committo, ut ex eis accipiat aliquot pro se Magister Nicolaus Telegdinus, Archidiaconus Zoliensis, ad studia sua, et similiter Magister Nicolaus Desyth, Canonicus Strigoniensis, et reliqui distribuantur pauperibus scholasticis Tirnaviensibus, qui sunt studiosi» (A N. Múz. könyvtárában levő egykoru másolatból.)

1. *Vlissea Batrachomyomachia. Hymni XXXII.* 8-r. Aldus nyomdai jegye. Venetiis in aedibus Aldi et Andreae Asulani Soceri. M.D.XVII. mense junio.

Görög auctor. Az első papírlévélén: *Nicolai sum Olahj.* A könyv szélein sűrűn vannak Oláh latin és görög commentáló jegyzetei. A szöveg sűrűn alá van húzogatva, a görög szók latinul magyarázva. A sűrű jegyzetek a 229 levélén szakadnak meg.

2. *Eusebii Caesarensis: de temporibus cum additamentis. Parisiis per Henricum Stephanum.* 1518. 4-r. 175 lev.

Hozzáköteve:

Irgeberti Gemblacensis Chronicon. Parisiis per Henricum Stephanum et expensis bibliopole Joannis Parvi (Jean Petit.) 4-r. 164 l.

Az első levélén: *Nicolai sum Olahj.*

3. *Erasmi Roterodami:*

1. *Enchiridion militis Christiani* et 2. *De Libero Arbitrio.* Argentorati, excudebat Jo. Knoblocus. Ann. M.D.XXV. mense Decembr. 8-r. 100 lev.

Gyönyörű keretes kiadás.

Az első címlapon: *Rmi. Di. Nicolai Olahi E. Zagrabien. Cancellary Hungar.*

4. *Ciceronis de Officiis a Philippo Melanchtone interpretatus.* Hogenoae excudebat Joh. Secer. Anno M.D.XXV. 8-r. 114 lev. Az utolsó lapon a nyomda fametszetű jelvénye: *Herodotes* és *Thukydides* egyesített képmása.

Hozzáköteve:

Asconius Pedianus: in Ciceronis Orationes Commentaria. Florentinae per heredes Philippi Junta. M.D.XIX. Leone Decimo Pontifice. 8-r. 128 lev. és index. Barna bőrkötés.

Az első tábla borítékán belől: *Nicolai sum Olahj.*

5. *Luciani Samosatensis pars prima.* Hagenoae per Joann. Secer. Anno M.D.XXVI. 8-r. 865 lev.

Oláh olvasta a 103. levélig. Eddig tartanak sűrű latin és görög jegyzései.

Első levélén: *Nicolai sum Olahj.*

6. *Erasmi Roterodami Colloquiorum Opuscula.* Item

Ciceronianus eiusdem per eundem emendatus et auctus cum nonnullis alys. Basileae, per Frobenium. An. M.D.XXIX. 8-r.

Boritéka barna préselt bőr; fönt a könyv czíme:

COLLOQVIA

ERASMI.

A tábla közepén Magyarország czímere, kereszttel, pólyával és koronával. Alatta: 1529. A másik táblán fölül: *Nicolaus Olah*, lent kisebb capitalis betűkkel: *SECRETARIUS*. A boritéktábla belsején vörössel: *Nicolai Oláh*. A czímlapon ismét fekete keretben:

Nicolai sum Olahj E. Zagrabien.

A második tábla tiszta levelein jegyzések vannak vörössel. Az első levélen ez áll:

»Anno 1530 Octava May Serenissimi principes mei Carolus Imperator, Rex Ferdinandus, Maria et Anna regine convenerunt primum in Campo qui cadit inter Inspruck et Halme astante.

A másik lapon:

»Anno 1530 Vndecima Juny dum essem supra hal in venacione Caprearum cum Regina: intravi fodinam Salinariam. Que longa est passus Mille Quingentos Quinquaginta.«

7. *Psalterium Davidis ad hebraeicam veritatem interpretatum*. Tiguri apud Christophorum Froschouer. Anno M.D.XXXII. 272 lev.

A czímlapon feketével: *Nicolai sum Olahj E. Zagrabienensis*.

8. *Plutarchi libellus etc. Lovanii ex officina Rutgerii Rescii*. 12 Calend. Octob. 1533.

Több görög auctort foglal magában. Czíme és colophonja latin, szövege görög.

Az első papírvélen: *N. sum Olahi*.

9. *Sophoclis tragoediae. Hagenoae, ex officina Sceriana Anno M.D.XXXIII. III. Idus martii*. 8-r. Lapjai számozatlanok.

Hozzáköteve:

Joachimi Camerarii Commentarius Interpre-

tationum Argumenti Thebaidos Fabularum Sophoclis. Hagenoae ex officina Seceriana. M.D.XXXIII. III. Idus Martii. 8-r. 95 lev.

Az első tiszta lapon: N. Oláh j s u m.

10. Rudolphus Agricola De Inventione Dialecticae libri tres. Eucharius Agrippinae excudebat. A. M DXXXV. mense martio. 8-r. 756 lev.

Az első lapon: Nicolai s u m Oláh j.

11. Homeri Ilias. Aldus. 8-r. Év n. 289 lev.

A lapok szélein eleitől végig görög és latin jegyzetek vörössel. Az utolsó lapon: finivi Bruxelle vltima Decembris Anno 1535.

Az első lapon: Nicolai s u m Oláh j.

12. Luciani Samosatensis pars secunda. Görög és latin. 8-r. Évszám és hely nélkül.

Az utolsó levélen címerpaizsban 2 összenőtt emberfejet ábrázoló fametszet (Herodotes és Thukydides) látható. Címlapja szép kerettel. Az első tiszta lapon feketében Oláh kezeírása: Nicolai Oláh i s u m.

13. Petrus Sota. Assertio Catholicae fidei circa Articulos confessionis nomine illustrissimi ducis wirtembergensis. Coloniae A.M.D.LV. Novesianus excudebat. 4-r. Préselt barna bőr kötés, ezen benyomott felirással: »Nicolaus Olahus Archiepiscopus Strigoniensis 1555.«

NÉGY HAZAI KÖNYVLAJSTROM 1471, 1520 ÉS 1522-BŐL.

Közli: Horváth Ignác.

A »Magyar Könyvszemle« olvasói előtt ismereteseek azon régi hazai könyvrajstromok, melyeket e folyóirat mint adalékokat a hazai középkori könyvtárak történetéhez közölt. Ezeknek számát ezúttal négy új adalékkal kívánom gyarapítani, midőn a magyar országos levéltárból a bulcsi egyház 1471. továbbá a csákerényi egyház 1520. s a csornai egyház egy a XVI. száz. elején s egy 1522-ben kelt rajstromait itt közléteszem; az illető szakférfiakra bizván ezeknek tudományos méltatását és felhasználását.

Előrebocsátom, hogy mint rendesen szokás a középkorban, ezen inventariumokban is vegyest fordulnak elő a mise-mondó és énekeskönyvek, gradualék, breviariumok és szent beszédek tartalmazó könyvek az istentisztelethez tartozó mindenféle más tárgyakkal.

Ezen leltárak közt legrégibb a bwlczi egyházé, mely 1471 ben kelt, papíron van kiállítva s így hangzik:

»Registrum super res et bona ecclesiae beatae Virginis Mariae de Bwlcz fundatae Anno domini millessimo quadringentesimo septuagesimo primo. scriptum feria sexta ante dominicam septuagesime. Item primo continentur in eadem ecclesia beate Virginis tres cruces una deaurata et due argentee minores sunt in ipsa ecclesia duo missalia et duo psalteria. etiam sunt quatuor Casule solennes et feriales quinque cum suis pertinentiis. Item absque suis ornamentis sunt due casule, item velum, unum novum et alterum antiquum et laniatum, unum antiphonarium et unum gradale, (így!) sed ad lutz pertinet gradale et existit gradale in lutz huc ad ecclesiam beate

virginis pertinet. Item in eadem ecclesia continentur quatuor calices, quorum unum constat in castro Olnod, duo ampule argentee et octo plumbee, quarum due aut tres existunt in castro Olnod, quinque superpellicia iuvenibus convenientia, septem maioribus. Tres cappe maiores due minores. dalmatica duo, octo indumenta altarium, quinque manutergia, unum viaticum, unum breviarium, duo manualia, casule quatuor sine pertinentiis. Item unum sermotionale et unum commune sanctorum. In cuius rei memoriam hunc registrum sigillo nostro consignatum duximus concedendum anno suprascripto.

Blasius de Sykso

plebanus de Bwlez.

Coram circumspectis viris Luca

Blasý et Gallo de Kaak vittrici-
cis de eadem.

Item domina et magnifica Juliana dedit ad hanc ecclesiam duas casulas et unum indumentum altaris.« ¹⁾

Összesen: 9 könyv. Orsz. ltár. Dl. 17, 157.

Következik a csakberényi egyház leltára, már közelebbi időből 1520-ból. Címe: »1520. Registrum super bona ecclesiae Beatae Mariae Virginis Chokberen vocatae ad manus Stephani praebiteri plebani de Chorge. — Szent edények és ruhák után, melyek közt ily tétel is található: »Item unam Imaginem Beatae Mariae virginis ex argeto conflata III.« — a következő könyveket sorolja fel:

Item misalle (igy!) III.

Item Decretum I.

Item Catholicon I.

Item Breviarium I.

Item Psalterium I.

Item una Antiphora (!) I.

Item Graduale I.«

Orsz. levéltár Dl. 26. 358.

Összesen 10 könyvet említ, alig változatosabb tartalommal mint az előbbi. Három évvel később, midőn ez egyház Kisfaludi

¹⁾ Ezen fontos leltárra, mely a bulcsi egyház alapításáról és gazdag felszereléséről becses adatokat szolgáltat, valamint a következő három leltárra felhívjuk az illetékes szakférfiak figyelmét.

Mihálynak bemutatja könyveit már nem tud őtnél többet felszámítani. »1523. Res quae ostensae sunt Michaeli Kysfalwdi in ecclesia Beatae virginis in Chakberen. — Ruhák és drágaedények után végül »Item Missale (!) IIII. et quinta est in Sered apud Petrum Seredi. Item psalterium I.«

Orsz. lltár. Dl. 26, 358.

Következnék a c s o r n a i e g y h á z n a k egy registruma év nélkül, valószínűleg a XVI. sz. elejéről. Az oklevélnek ránk vonatkozó része így hangzik: »Registrum et inventarium super rebus argenteis et sericeis ecclesiae Chornensis ad manus domini Eliae praepositi Chornensis, in ingressu eiusdem per fratrem Johannem professum eiusdem ecclesiae et Stephanum praepositum tunc de Borownycz existentem assignatis.«

Edények és ruhák elszámálása után csupán a következő könyveket említi:

Item Missalia quinque.

Összesen: 5 könyv. Orsz. lltár Dl. 26, 357.

Ugyancsak a csornai egyház ingóságait tartalmazó 1522-iki évi inventarium, öt kisebb-nagyobb láda oklevélen kívül nem kevesebb mint 30 kézirati és nyomtatott könyvet sorol fel — sajnos, hogy csupán alábbi módon és nem részletesebben.

»Registrum de omnibus Bonis mobilibus ecclesiae Chornensis anno domini millesimo 522. Mindenféle élelmi-szerek, lószerszámok, edények, butorok stb. elszámálása után a következő könyveket sorolja elő:

Item libri ecclesiae maiores numero XXI.

Item libri minores duo in pergamenó VII.

Item discipulus in impressione γ.

Item legenda sanctorum γ.

Azután az oklevelekről és levelekről emlékezik a következő sorrendben:

Item ladulae magnae cum privilegiis II.

Item parvae ladulae similiter II.

Item et cum una scatula litterae.«

Összen: 20 könyv. Orsz. lltár. Dl. 26, 357.

Van tehát a négy leltárban összesen: 54 könyv.

HAZAI KÖNYVTÁRAINK RENDEZÉSÉRŐL.

Barna Ferdinándtól.

Bármily kittűnő könyvek összege, mindaddig, míg kellőleg rendezve nincs, könyvtárnak még nem nevezhető; könyvtárnak csak akkor lesz nevezhető, ha a bennök letéve lévő szellemi kincs rendezés által hozzáférhetővé, hasznavehetővé van téve, ha abban minden egyes könyv pár percz alatt kivehető, s haszonra fordítható. Egy rendezetlen könyvtárban sem a kívánt, talán hosszú időn át kutatott könyvet könnyű szerrel föllelni, sem a biztosan tudottnak fennmaradását ellenőrizni nem lehet.

E cél, a könyvtár rendezése lebegett szeme előtt egyik fájdalom ma már nem élő jelesürknek, a korán elhunyt Hegedüs Cándid Lajos miniszteri tanácsosnak, midőn a Magyar Nemzeti Múzeumban, főleg az ő erélyes közreműködésével nem kis akadályok leküzdése után a reformok megkezdettek, s legelőször is a Magy. Nemz. Múzeumi Széchényi országos könyvtárban úgy szólván szemeláttára s közvetlen befolyásával végrehajtottak.

E rendezésnek, melynek vezetése osztályrészeül e sorok írójának jutott, befejezéséül lehet tekinteni a mult évben megtartott s méltó elismerésben részesült könyvkiállítást, melyre a megtörtént múzeumi könyvtár rendezése nélkül gondolni sem lehetett volna. E mozzanatot a hazai tudományosság terén méltán tekinthetjük nevezetes és messzekiható vívmánynak.

Másik nevezetes mozzanatnak tarthatjuk a könyvkiállítást megelőző azon tényt, hogy a múzeumi könyvtárrendezés bevégezete után a könyvtárrendezés ügye nálunk hazaszerte szerencsés lökést kapott, melynek szerencsés következéséül lehet

tekinteni azon tényt, hogy nevezeteseb vidéki könyvtáraink őrei, szakítván a nálunk a hazai tudományosság terén e század elején beállott s nemcsak a forradalomig, hanem egész az arra bekövetkezett siralmas emlékü korszak végeig tartott általános pangás folytán mintegy megcsontosodott schlendriánnal, azt félretették, s a korral haladni s lépést tartani igyekezhván a gondviselősökre bízott könyvkészletet rendezni óhajták, a czél fogatosítása végett a múzeumi könyvtár rendezési tervet kikérték, s a rendezést e szerint hajtották végre.

A nemzeti múzeumi könyvtárra nézve rendezési normatívumul a müncheni királyi udvari könyvtár rendezési terve van elfogadva; a melynek elvei szerint végrehajtott M. Nemz. Múzeumi könyvtárrendezést a »Magyar Könyvszeme« 1876-iki folyamában terjedelmesen ismertettem, mire nézve azokat, a kik e rendezéssel bővebben megakarnak ismerkedni, e közlemény tartalmára utasítom, most pedig közlöm itt azon hazai könyvtárakat, melyek a rendezés alapjául e rendezési tervet fogadták el, u. m.:

1. A budapesti nemzeti cassinói könyvtár, melynek újból rendezésével e sorok írója bizaték még. E sorok írója tekintve azon körülményt, hogy e könyvtárnak néhai őre a boldog emlékezetű s kitünő tudományu Pákh Albert még életében egy igen czélszerű s nagyon könnyen kezelhető, mert az összes tudományosságot fölkaroló lajstromozási tervet — mint látszik — maga létesített, ezt továbbra is megtartotta, az egész könyvkészlet e szerint osztályoztatott, de a felállításra nézve a Magyar Nemzeti Múzeumban elfogadva lévő müncheni rendezési terv elvei követték.

Nem felesleges itt megemlítettem, hogy a mult században még a legtöbb könyvtár az úgynevezett helyhez kötött rendszer szerint volt fölállítva; ez abban állott, hogy a könyvek az állványok vagy szekrények szerint jelöltettek, s e szerint kapták a könyvek a signaturajokat a szerint, a mint szekrényben és polczon voltak elhelyezve; magán kisebb könyvtárakban ez nem is oly rossz, de nagyobb könyvtárakban egészen czélszerűtlen, s ma már ezen úgynevezett Festnagelungs-Systemről a tudós világ nem titkolt gúny és kicsinyléssel szokott szólni.

2. Az országházi könyvtár, hol Bassó Ármin volt múzeumi

könyvtári díjnak vette át a könyvtár vezetését, s a múzeumi rendezési tervet fogadta el.

3. A váci püspöki könyvtár, mely szinte e tervezetet kölcsönözte volt ki.

4. A kalocsai érseki könyvtár, mely hosszabb időre kérte volt el rendezési tervünket.

5. A budapesti ref. Collegium könyvtára, mely szintén ezt vette mintául.

6. A debreczeni reform. főiskola könyvtára, melynek őre Géresi Kálmán, szinte e szerint rendezi a gondviselésére bízott könyvtárt.

7. Bekérték a Pannonhalmi apátsági könyvtár számára is, elfogadták-e nem tudjuk.

8. A győri püspöki könyvtár.

9. A fiumei gymnasium.

10. Legújabban a losonczyi reáliskola kérte el a rendezési tervet.

11. A budapesti szerviták kolostora könyvtára.

Az örvendetes mozgalom tehát e téren is megindult, s ezt már jelezhetjük, de mindez csak csekély részét képezi azon hazai könyvtáraknak, melyek megannyi bizonyítékát képezik annak, hogy a komolyabb szellemi élvezetek után, csak még a mult században is nagyobb volt a vágy, sem mint a közelmultban, talán még napjainkban is.

A kolostorok könyvtárai még, ha nem gyarapodtak is, de legalább meg vannak illetetlenül, de már a sok viszontagságon átment középnemesség magán könyvtárai csaknem kivétel nélkül pusztulásnak indulnak, s legnagyobb részök ma már meg sem menthető. Mentsük meg tehát azt, a mi még megmenthető, ez főleg s legelső sorban a rendezés által eszközölhető.

A kikben tehát nem hiányzik a kedv és jóakarat egy ily hazafias cselekedet végrehajtására, azoknak kedvéért hadd álljon itt néhány gyakorlati tanács:

Kisebb könyvtárak számára nem czélszerű a sok szakosztály, itt 10, 12, legfőlebb 20 szak untig elegendő, a hol mindig tekintettel kell lenni azon tudományágakra, a melyek a könyvtárban leginkább vannak képviselve, s a szerint kell megállapítani a szakok számát, különben megtörténhetnék, hogy fölös

számu szakok elfogadása mellett, némely szakra fölös számú, másokra alig egy-két mű jutna, a mit külön szak gyanánt fönn-tartani valóban nem volna sem czélszerű, sem kívánatos.

Meglévén állapítva a szakok száma, minden szak külön signaturát kap, mely lehet vagy egyszerűen római számokkal, vagy a tudomány első szótagával jelölve.

Legczélszerűbb a rendezést azzal kezdeni, hogy a rendezés vezetője a könyvtár valamennyi könyvegyedén végig menve, minden könyvegyedet külön osztályoz, s a szakosztályok jegyét (signaturáját) egy szalagka papírra följegyezve, a könyvbe beleteszi, s így végig menve az egészen az egy szakba tartozókat együvé rakja, s ábéczé rendben fölállítja, most aztán a fölvételhez lát, külön címlapot adván minden könyvegyednek (egész műnek) egyet avagy többet a szükség kívánalma szerint, a mint t. i. a könyvtár egy avagy több rendszó alatt is lehet keresni. A hol több címlapot kell fölvenni, ezek közül egyik mindig fölap, a többi melléklapok, különbségeik a fentebb idéztem dolgozatban bővebben le vannak írva.

Csak még egyre akarok e helyütt figyelmeztetni. Névtelen könyvek (szerző neve nélküli) fölvételénél igen gyakori azon eset, hogy a mű több nyelven s közöttök magyarul is megjelent, az ily műveknél a leggyakoribb eset az, hogy a könyv czíme birtokoset (genitivus) képez; az európai nyelvekben mindig a birt dolog az első szó, a birtokos pedig a második, a magyarban pedig épen ellenkezőleg az első szó a birtokos, a birt dolog pedig a második szó, hogy tehát elkerülhető legyen, hogy ugyanegy más rendszót kapjon magyarul, más németül vagy francziául, legczélszerűbb minden ily eset előfordultakor a birt dolgot (alany esetét nominativus) választani rendszónak. Nem felesleges továbbá még azon figyelmeztetés is, hogy melléknévi és főnévi viszonyban a jelző némelykor annyira túlterhelt, hogy három főnév is fordul elő benne, ilyenkor mindig az utolsó dönt, s ez lesz a rendszó, melyet a könyvegyed avagy füzet kapni fog, s ez jön a címlapra.

A hol sok 1, 2, 3, 4 lapból álló apró nyomtatványok találtnak, ezekből gyűjtemények (collectio) képezendők, ha számok nem szerfelett nagy, elég őket vagy ábécze vagy időrendben sorakoztatni s egy vagy több tokba elhelyezni, s a fölvételt a

szerint tenni meg. Nagyobb könyvtárakban azonban az egynemű apróbb nyomtatványokat, füzeteket is czélszerű illetéenképen kezelni s a gyűjteményeket a szakok végén állítani föl.

A megtörtént címlapozás után a címlapok minden szakban külön összesíttetnek s egy leltárba (repertorium) ábéczé szerint beiratnak, s minden könyvgyed megkapja a maga számát, mely a könyv táblája belső oldalára a signaturájával együtt feliratik. Itt arra kell vigyázni, hogy a könyvnek adandó szám kiosztásánál gazdálkodni nem kell, hanem egyik könyvtől az utánna következőig üresen kell hagyni annyi számot, hogy bizonyos számú évenkénti gyarapodást fölvéve 100 éven át a további gyarapodásbeli könyveknek bőven maradjon hely a beékelésre.

Az egyes szakrepertoriumokban czélszerű a folyó számot minden ivrétnél újra kezdeni.

Még csak azt jegyzem meg, hogy minden könyvtárrendezés koronáját az általános revisio képezi, mely a rendezés befejeztével mindenhol végrehajtandó, s a rendezésbe becsúszott tévedések ezen az úton kiigazítandók.

Igy lesz a rendezés egyöntetű, következetes s rendszeres volta által ki fogja elégíteni a szigorúbb tudományos igényeket is.

JÓZSEF NÁDOR TOREKVÉSEI A WOLFENBÜTTELI CORVIN-CODEXEK VISSZASZERZÉSÉRE.

Néhai Mátray Gábor kéziratából.

Néhai felejthetlen nádorunk István főherceg 1843-iki nyáron Németországban (még mint főherceg) körútat tévén, megküldé fenséges atyjának József nádor-főhercegnek a wolfenbütteli nyolcz Corvin-Codex lajstromát, azon óhajtasát fejezván ki, hogy fenséges atyja lehetőleg intézkedjék azon Codexeknek a M. Nemz. Múzeum számára megszerezhetése iránt. Az ősz nádor 1843 szept. 14. kelt levele¹⁾ mellett átküldé a Codexek jegyzékét Horvát István múzeumi könyvtárörnek, véleményadás végett. E jegyzék, mely a wolfenbütteli könyvtárnok, dr. Schönemann C. P. L. levelének mása s egyes codexeknél István főherceg lapszéli megjegyzéseit tünteti fel, a következő Corvin-codexekről tesz említést:

1. Psalterium latinum in 8° min.; szép ékes czifra préselt bőrkötésben, állítólag Mátyás kir. kézi imakönyve. (Nyomtatva is megjelent.)
2. Alex. Cortesii: Laudes bellicae. Mátyás királynak ajánlva in fol. min. A király arczképével diszitve. (Nyomtatva is megjelent.)
3. Joh. Tollhopffii Stellarium festményekkel. Ezt Ágoston hercegnek, Zsófia brandenburgi márkgrófné ajándékozta 1618. június 16-án in fol. min.
4. Barth. Fontii opera in fol. (Nyomtatva megjelent 1621-ben.)
5. Prisciani Lydi in Theophrastum de sensu interpretatio, traducta & exposita a Marsilio Ficino in 4°. (Nyomtatva is megjelent.)

6. Marsilii Ficini epistolarum liber III. & IV. (Ad Mathiam regem missi, ut videtur, Anno 1481.)
7. Synesii liber de vaticinio somniorum; translatus a Marsilio Ficino: in 4°. Ezzel egybe van kötve egy második példánya a Marsilii Ficini epistolarum lib. III. & IV., mely második példányt Valori Fülöp Florenczből 1484-ban azért küldé meg újra Mátyás királynak, mert Valori rokona Marsilius Ficinus azt vélte, miszerint az első, s még 1481-ben küldött példány útközben elraboltatott.
8. Marsilii Ficini Epistolarum libri octo. Mátyás királynak van följajánlva Valori Fülöp által, in folio.

A föntemlíttett Schöнемann könyvtárnok továbbá előadja a jegyzék végén, miszerint a Jul. Pflugkii Epist. ad Seckendorfium (in Maderi Coll. de Bibliothecis p. 351 & 352) Corvináknak tartott kéziratok nem voltak Corvin-Codexek; u. m.:

- 9.) } Két Missale in 4°.
- 10.) }
11. Gelii Noctes atticae anno 1402. per Du.Vitum scriptae. in 8°.
12. Catullus, Tibullus, Propertius in 12°. (Clemens Salernit. scripsit.)
13. Mappae nauticae in membrana fol. min., mely tengeri atlasz csak 30 évvel későbbben Mátyás holta után készülhetett Schöнемann szerint.

Horvát István 1843-ban október 20-ikán a nádorhoz írt válaszában ²⁾ említi, hogy a brandenburgi herczeg, (ki-nek hitvese Corvin János özvegye volt) vitte magával Budáról a főnebbi Codexet. — Ajánlá, kérdés tétessék előbb, ide adná-e mind, s mennyiért akár cserében, akár másként, vagy csak egyiket s másikat. Cserében lehetne ajánlani a múzeumi könyvtárban levő egyik Virgiliust (még kiadatlan commentárai-val) melyet Pertz híres német tudós tizenegyedik századnak tartott. *) Horvát legjobban szeretné, ha a Mátyás király, Nagy Sándor és Julius Caesar arczképével diszített (2-ik szám

*) Archiv der Gesellschaften für ältere deutsche Geschichtskunde. Frankfurt 1822. in 8°. IV. Band. I. Abth. S. 182.

alatt.) »Alex. Cortesii laudes bellicae« codexet meglehetne kapni, továbbá a 3-ik számút »Joh. Tollhopfii Stellarium etc.« — Szerezné végre megkaphatni ugyanazon könyvtárban létező hártya-codexet in folio. »Joannis de Utino, monachi ordinis Minorum Chronicon«, mert bár nem Corvina, de reánk nézve azért volna érdekes, minthogy annak végén van »Succincta narratio de regibus Hungariae post christianam fidem acceptatam usque ad Mathiam Corvinum.«

József nádor 1843 nov. 28-án kelt átiratában ⁴⁾ megküldé Horvát István jelentését dr. Schönemann fönt említett jegyzékével együtt Kubinyi Ágoston múzeumi igazgatónak oly utasítással, hogy ez tanácskozáván előbb István főherczeggel, ki mind az uralkodó braunschweigi herczeggel, mind pedig dr. Schönemann wolfenbütteli könyvtárnokkal már ez ügyben személyesen értekezett, kellő óvatossággal kezdje meg általánosságban Horvát István jelentése értelmében dr. Schönemannal a csere iránti előleges tárgyalásokat és mikor mind az uralkodó fejedelem, mind pedig a könyvtárnok a csere iránti intenciója határozottan tudva lesz, akkor bocsátkozzék vele részletes tárgyalásba. Ennek következtében Kubinyi Ágoston megkezdte a wolfenbütteli könyvtárral ily szellemben a tárgyalásokat.

Dr. Schönemann Kubinyi úr levelére 1844. márcz. 26-án azt válaszolá, hogy az ottani miniszterium határozata folytán cserében csak Marsilius Ficinus csonka leveleit (III. & IV. könyv) — és a Joh. de Utino végén levő »Narratio succincta de regibus Hungariae« című irományt szándékoznak átengedni, de csak oly codexekért, melyek az ő könyvtárukban nincsenek meg.

A fens. Nádor ezen ajánlatot is elfogadandónak vélte. ⁴⁾

Azonban a múzeumi tisztviselők csonka és kevésbecsű munkáért értékes kéziratot cserélni nem tarták tanácsosnak, s ez ügy egészen félbenszakasztatott.

¹⁾ Ez ügyre vonatkozó hivatalos levelezésekből érdekesnek tartjuk a múzeumi könyvtár hivatalos ügyirataiból a következőket szó szerint ismertetni. József nádor levele így szól:

»Copia 1475. Nobilis et Egregie Domine! — Consignationem Operum e Bibliotheca condam Corviniana, in Bibliotheca Ducali Volfenbüttlensi praexistentium, per filium meum Stephanum recens transmissam, Praettae DVtrae finem in eum in advoluto transpono, ut desuper, num et quatenam in specie ex operibus his in Bibliotheca Regnicolari reperiantur,

vel minus, prout et de iis, quae vicissim in Cambium offerri possent, si negotiatio ulterior eatenus suscipienda felicem effectum haberet, me ocyus informare velit. Eo pro directione Eidem Praetiae DVtrae isthic subjuncto, quod iuxta marginalem praenotationem in praevia Consignatione contentam, Marsilii Ficini Epistolarum Liber III. et IV. in praeattacta Bibliotheca in Duplo reperiatur, ac proinde indubie pro Bibliotheca Regnicolari impetrari posset. — Qui in reliquo jugem incolumitatem precando maneo Praetiae DVtrae Posonii 14. Sept. 1843. Benevolus Josephus Palatinus. — Nobili et Egregio Domino Stephano Horvát, Bibl. Széch. Regnic. Custodi.*

Ezen levélhez mellékelte a nádor dr. Schönnemann wolfenbütteli könyvtárnok levelének másolatát, mely így hangzik:

²⁾ Copia. — Aus König Matthias Corvinus Bibliothek sind in der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel nur:

1. Psalterium latinum in 8° min. in schön gepresstem Lederbande, angeblich des Königs Handgebetbuch. (August. Nr. 39. in quarto) Sind gedruckt. Ausgezeichnet.

2. Alex. Cortesii Laudes bellicae Matth. Corvino dicatae in fol. min. (Aug. 85. 1. 1. in fol.) Vide abgedruckt Bonfinii Scriptores rerum Hungaricarum. Basel. 1568.

3. Joh. Tollhopffi Stellarium c. figg in fol. min. (Aug. 84. 1. in fol.) Dem Herzog August von der Markgräfin Sophia von Brandenburg, geb. Herzogin von Braunschweig geschenkt den 16. Juni 1618 Existirt gar nicht, jedoch leicht zu kopiren.

4. Barth. Fontii Opera. in fol. (Aug. 43. in fol.) Auf Befehl Herzog August's, herausgegeben von Remus. Frankfurt. 1621. 12°. Gedruckt, wie steht.

5. Prisciani Lydi in Theophrastum de sensu interpretatio, traducta et exposita a Marsilio Ficino etc. in quarto. (Aug. 10. in quarto.) Gedruckt.

6. Marsilii Ficini Epistolarum liber III. et IV. (ad Matthiam Regem missi, ut videtur anno 1481.) (Aug. 12. in qu.) In Duplo. abzugeben. Gut erhalten.

7. Synesii liber de vaticinio somniorum translatus a Mars. Ficino. Gedruckt; kann wegen Synesius Commentarien nicht abgegeben werden.

b) Mars. Ficini Epistolarum lib. III. & IV. (Aug. 2. in qu.)

NB. Diese zweite Abschrift des unter Nr. 6 schon vorhandenen Werkes sandte Philipp Valori aus Florenz im Jahre 1484. an den König Matthias, weil sein Vetter Marsilius Ficinus geglaubt hatte, dass die drei Jahre zuvor übersandte erste Abschrift (also Nr. 6.) unterwegs geraubt sey. Um so denkwürdiger ist es, dass beide Exemplare jetzt in Wolfenbüttel vereinigt sind.

8. Marsilii Ficini Epistolarum libri octo. Matthiae Regi dicati a Phil. Valori Florent. in fol. (Aug. 73. in fol.)

Die unter Nr. 6 und 7 angeführten beiden Bücher finden sich in dieser Sammlung zum drittenmale.

Irrthümlich sind noch in Jul. Pflugkii Epist. ad Seckendorffium (in

Maderi Coll. de Bibliothecis etc. p. 351 & 352.) folgende Handschriften den Corvinischen zugezählt:

9. {
 10. { Zwei Missalia in quarto. (Aug. 1 & 6. in qu.)
 11. Gelli Noctes atticae anno 1403. per Dn. Vitum scriptae. (Aug. 61. 12. in oct.)
 12. Catullus, Tibullus, Propertius in 12°. (Clemens Salernit. scripsit. Aug. 65. 2.)
 13. Mappae X. nauticae in membr. fol. minori. (Aug. 4. 1. in qu.)
 Dieser Seeatlas kann erst etwa 30 Jahre nach Matthias Corvinus Tode gezeichnet seyn.

Wolfenbüttel am 28-sten August 1843. Dr. C. P. L. Schönnemann, Herzoglicher Bibliothekar.

³⁾ Cópia 68. Serenissime Caesareo — Regie Hereditarie Princeps, Archi-Dux Austriae et Regni Hungariae Palatine, Domine benignissime! — E Codicibus Corvinianis Manuscriptis, quorum Consignationem isthic sub ./ demisse readvolutam et pro Actorum integritate hic descriptam, Serenissimus D. Archi-Dux Stephanus recentius Serenitati Vestrae Caesareo-Regiae venerando zelo atque amore patriae submisit, in Bibliotheca Regni prorsus nihil existit, quin plerorumque horum Codicum etiam editiones, typis procusae, in eadem desiderantur. Ast posteriora haec subinde sensim et sensim sine graviori difficultate, oblata nefors occasione, procurari poterunt. Codices ipsi alioquin summum constituerent Gentis Hungarici thesaurum, si a Principe Brandenburgico Joannis Corvini Ducis filiam (tollhibia viduam helyett (Szerk.) matrimonio habente extra patriam ablati, postliminio immortalis Serenitatis Vestrae Caesareo Regiae interpositione reobtinere possent. — Ut a regnante actu principe Bruusvico-Luneburgico-Guelpherbytano omnes hi Codices Manuscripti erga quantacumque demum sacrificia offerenda impetrari possint, vix, ac ne vix quidem polliceri audeo, posteaquam Codices Corviniani Manuscripti in cunctis Bibliothecis Europaeis juxta cum Codicibus Mediceis pro summis Bibliothecarum Thesauris habentur. — Ast hoc non obstante petenda tamen censerem aut omnia, aut saltem pleraque penes affidationem, quod e Codicibus Manuscriptis Auctorum Classicorum Collectionis Jankovichianae, actu in cistis adservatae et nondum conscriptae, Bibliotheca Principalis magnanima ratione pro cessione Corvinianorum indemnanda sit. Habemus praeterea in Bibliotheca Regnicolari antiquissimum Codicem Virgilii cum Commentariis ineditis, etiam Pertzii, summi in Germania universa aestimati, judicio (Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde. Frankfurt. 1822. in 8°. III. Bd. I. Abth. S. 182.) ad Seculum XI. pertinentem, Cimelion pro Germanis inaestimabile. — Si tamen votis haud deferretur quoad omnes aut saltem plerosque Corvinianos Codices, imprimis ex petendum censerem Codicem in Consignatione No. 2-do attactum. Est is omnium longe elegantissimus, jam editus, exhibetque dexterrime pictam Matthiae Corvini imaginem Alexandri Magni et Julii

Caesaris Hunc pretio et raritate excipit Nus 3. necdum editus. Tandem petendus esset »Joannis de Utino, Monachi Ordinis Minorum Chronicon. Codex membranaceus in folio«, in Consignatione haud occurrens, neque Corvinianus, sed tamen ob id relate ad Hungariam memorabilis, quod in fine in eodem occurrat: »Succinta Narratio de Regibus Hungariae post christinianam fidem acceptatam usque ad Matthiam Corvinum.« Codex Numero 6° signatus mancus est. Hunc si alios cedere nollet Princeps Serenissimus, e generositate forte etiam gratis donaret. — In omnem casum censerem preces de cessione Omnium aut aliquot nefors Codicum in summa generalitate initio proponendas, atque ubi de intentione Principis constiterit, preces magis specificam cambii loco deserviturorum Manuscriptorum designationem proponendam, cum intermedio tempore et ego de evacuan- dis cistis Jankovichianis magis circumstantiali relationem suppeditare possim in sequelam edendorum pro re nata Serenitatis Vrae Caeo-Regiae dispositionum. Recepi quippe MSS. Jankovichiana in crudo sub ipsa ferali exundatione sine elencho et Codicum inspectione. Scio tamen positive Codices Classicorum Jankovichianos et esse plures et notabiliores. Quis altis gratis et benignitati commendatus profundissima cum veneratione emorior Serenitatis Vestrae Caeo-Regiae Pestini d. 20^a. Octobris. 1843. Servus humillimus obsequentissimus Stephanus Horvát o. p. Bibl. Széch. Regn. Custos penes Mus. Nat. Hung.

) C o p i a 4843 Nobilis et Egregie Domine! — Relationem Bibliothecae Széchényiano — Regnicolaris Custodis, circa Codices Corvinianos Manuscriptos in Bibliotheca Ducali Wolfenbütteliensi reperibiles pro Museo Nationali comparandos, Praetiae DVtrae una cum respectiva Manuscriptorum Consignatione, marginalibus filii mei Stephani notationibus provisa. cum eo in advoluto transponendam duxi: quod initis cum praedicto meo filio, qui tam cum ejate regnante Duce, quam et respectivo Bibliothecario rem personaliter conferendi occasionem est nactus, ratione qualiter comparandorum pro Museo Nationali praeattactorum Manuscriptorum consiliis, ea ad assequendum exoptatum hunc scopum via maxime proficua futura esse videatur, si videlicet, priusquam alii passus fierent, fatus Bibliothecarius intuitu edendorum penes accomodum Cambium designatorum cumprimis in initio attacta Relatione Manuscriptorum per Praetam D. Vram in genere tantum provocatus, atque subin, ubi intentio ejus non minus, quam et Regnantis Ducis hoc sub obtutu uberius cognita atque expertum in specie fuerit, quatenus ex iisdem haberi possent, quoad conditiones uberius tractatus seu immediate per P. DVtram initus, seu vero, in quantum id necesse foret, penes regnantem Ducem ulteriora sua via acta fuerint. — Cui in reliquo jugem incolumitatem precando, maneo Praetiae D. Vrae Posonii 28a. Novembr. 1843. Benevolus Josephus Palatinus m. p. — Nobili et Egregio Domino Augustino Kubinyi, Musei Nationalis hung. Directori.

Mátray Gábor hátrahagyott jegyzetei s a közlött levelezések élénken illusztrálják azon érdeklődést, melylyel a boldog em-

lékü József nádor a Nemzeti Múzeum s különösen ennek könyvtára iránt viseltetett. Az ő félszázados nádorságának idejére esik a Nemzeti Múzeum alapítása, szervezése és palotájának felépítése. Ő szerezte meg intézetünknek a legkiválóbb gyűjteményeket, köztük a Jankovich Miklósét, melynél gazdagabb magángyűjtemény az utolsó három században hazánkban nem volt, s ki tudja a jövőben lesz-e valaha? Hogy atyai gondoskodásának kiváló tárgyát a múzeumi könyvtár képezte, erről évkönyeink és azon ritkaságaink tanuskodnak, melyeket az ő nagylelkű adományából birunk.

A sok közül csak a frankfurti codexet (Szent István legendája Hartvictól), a Thuróczy-krónika hártya példányát és a Chronicon Budense-t emelem ki, melyek az ő hazafias adományából kerültek gyűjteményünkbe.

Az öreg Horovitz, ki mint a múzeumi könyvtár becsüse, könyvvásárlásoknál igen gyakran érintkezett József náddal, nagyon érdekes dolgokat tud beszélni annak könyvtárunk iránti meleg érdeklődéséről.

Mindenre kiterjedt a figyelme s nagyon örült, ha egy ritkaságból (mint például a Thuróczy-Krónikából és Chronicon Budense-ből) két példányt tudott szerezni a könyvtárnak. Innét magyarázható a wolfenbütteli corvin codexek iránti érdeklődése is, melyekre fia István főherczeg hívta fel figyelmét. Hogy nemes törekvése: e codexeket hazánkban visszaszerezni, eredményre nem vezetett, nem rajta mult. De e törekvés magában véve is oly figyelemre méltó jelenség a Corvina maradványainak történetében, hogy érdemesnek tartjuk emlékét a hazai bibliographiában megörökíteni.

A mi a wolfenbütteli Corvin-codexek visszaszerzésére vonatkozó tárgyalásokat illeti, mi is helyeseljük Horvát István, a múzeumi könyvtár boldog emlékü örének álláspontját, mely szerint a cserét a wolfenbütteli könyvtárral jelzett alapon el nem fogadta.

Volt alkalmunk a wolfenbütteli Corvin-codexeket a helyszínen tanulmányozni s ennek alapján mondhatjuk, hogy a nekünk átengedni szándékolt kéziratok, nem voltak arányban az általunk felajánlott Virgilius-codex értékével.

Kétséget nem szenved, hogy a Corvin-codexeknek reánk

nézve kiváló culturtörténeti fontosságuk van, mert minden ilyen mű kézirat, tartalmától, kiállításától, tudományos és művészeti becsétől eltekintve, egy kétségbevonhatlan adat a magyarországi renaissance történetéhez s egy századokkal daczoló szegletkő Mátyás király dicsőségének templomához. Ezen szempontból a kisebb értékű Corvin-codexek is reánk nézve nagybecsűek, melyeknek visszaszerzéséért a nemzeti kegyelet mindenkor nagy áldozatokra kész volt. Ezért lett volna hajlandó József nádor még áldozatok árán is visszaszerezni az egyik wolfenbütteli Corvin-codexet. A dolog azonban úgy áll. A wolfenbütteli Corvin-codexek, általános culturtörténeti fontosságukon kívül, kiváltképpen műtörténeti szempontból érdekesek, mert hat különböző könyvfestészeti iskolának termékei. Ezek közt van h á r o m oly izlésben kiállítva, a minőben eddigi kutatásaimban Corvin-codexet még nem találtam. Három rajta van medaillonban Mátyás király és Beatrix királyné arczképe, egy ¹⁾ kiadatlan s a Psalteriumon kívül, mely minden valószínűség szerint Beatrix királynőé volt, valamennyi Mátyás királynak van ajánlva. Ezekből a nekünk felajánlott Corvin-codex ²⁾ valamennyi közt a legegyszerűbb kiállítású, mely a czímlapon virágos lombozatos díszkeretet, egy miniaturét és egy arany initialét, a szövegben pedig csak két arany initialét tüntet fel. Szóval, az egyszerűbb kiállítású Corvin-codexekből való. Ha most figyelembe vesszük, hogy Tross párizsi könyvrárús 1851-ben egy ily kiállítású Corvin-codexet 400 frankért árúsított, s meggondoljuk, hogy a múzeumi XI. századbeli Virgilius-codex, ha nem is volnának benne XIII—XV. századbeli német jegyzetek s Apolloniusnak egy XI. századbeli töredéke, középbecslés szerint megér 2—3000 frankot, a felajánlott cserét elfogadhatónak nem tarthatjuk.

Hozzáteszem még, hogy Joannes de Utino: Magyarországi királyok latin krónikája, melyet a wolfenbütteli könyvtár nekünk átengedni hajlandó volt, mindössze négy ívrétű levélből álló töredék, mely a XV. században iratott, színes arczképekkel van díszítve s a krónikának kiegészítő részét képezi. Szövegét kiadta Toldy az *Analecta Monumenta* I. kötetében. Egykorú német

¹⁾ Ioan. Tollhopf: Stellarium.

²⁾ Marsilii Ficini Epistolarum liber III—IV.

fordítását, hasonló színes illusztrációkkal láttam Heiligen Kreuzban a ciszterciták könyvtárában. Egyébként megjegyzem, hogy sem ennek, sem a latinnak, mely gyarló XV. századbeli compilacio tudományos értéke nincsen. Nincs okunk tehát sajnálni, hogy a József főherceg által a wolfenbütteli könyvtárral ez ügyben folytatott tárgyalások eredményre nem vezettek. Újabb időben azonban a száműzött kéziratoknak kedvez a szerencse. A vatikáni könyvtárban évtizedeken át száműzve volt heidelbergi kéziratokat újabban XIII. Leo pápa visszaadta eredeti hazájoknak. Svédországból pedig Dudik Beda történetíró visszaszerezte hazájának azon morva és csehországi vonatkozású kéziratokat, melyeket a svédek a 30 éves háborúban Csehországból magukkal vittek. Hiszszük, hogy az idő a külföldi könyvtárakban levő Corvin-codexeknek is megfogja hozni egyszer az óhajtvá várt szabadulást; s hogy el fog érkezni a kedvező alkalom, mikor a József nádor által megindított, de félbenszakadt tárgyalások fonalát más alapon újból felvehetjük, s az ügyet diadalra segíthetjük.

Addig nyomozzuk rendszeresen Mátyás király könyvtárának maradványait, s gyűjtsük szorgalmasan az anyagot egy majdan eszközlendő csere sikeres keresztülvitelére.

Szerk.

HEGEDŰS KANDID LAJOS EMLÉKEZETE. ¹⁾

Pulszky Ferencztől.

Nagy veszteség érte a Magyar Nemzeti Múzeumot Hegedűs Kandid Lajos miniszteri tanácsos halála által, ki a vallás- és közoktatási miniszteriumban a közművelődési intézetek előadója volt. Azon sokoldalú férfiak közé tartozott, kik az elébbi nemzedékben nem voltak ritkák s anélkül, hogy őket szakembereknek nevezhetnők általános művelődésük következtében képesek voltak a legkülönbözőbb szakokban sikerrel működni. Hegedűs is eredetileg a jogtudomány terén működött, hivatalba lépett a Bach rendszer alatt, később a felélesztett magyar cancellariánál helytartósági tanácsos volt s a kiegyezés idejében, midőn a magyar miniszterium alakult egyike volt azon kevésbé ismert bürokratáknak,

¹⁾ Hegedűs Candid Lajos 1883. jun. 13-án halt meg és 15-én eltemettetett. Temetésén a Nemzeti Múzeum tisztikara testületileg vett részt s díszes koszorút tett koporsójára a következő felirással: »Felejthetetlen pártfogójuknak a Nemzeti Múzeum tisztviselői.« Haláláról a család a következő gyászjelentést bocsátotta ki: »Hegedűs Berta saját maga és számos rokonai nevében fájdalomtól tört szívvvel jelenti hőn szeretett testvér-bátyának, dr. H e g e d ű s L a j o s C a n d i d úrnak, vallás- és közokt. m. kir. miniszteri tanácsosnak, a magy. tudom. Akadémia levelező tagjának, a műemlékek országos bizottsága helyettes elnökének, hosszabb szenvedés és a halotti szentségek felvétele után, folyó évi junius hó 13-án délután 2 órakor, munkás élete 52-dik évében, Rákos-Palotán történt gyászos elhunytát. A boldogult hült tetemei pénteken f. évi junius hó 15-én délután 5 órakor fognak a kerepesi út melletti sarkert hallottas kápolnájában, a róm.-kath. egyház szertartása szerint beszenteltetni és ugyanezen temetőben örök nyugalomra tétetni. Az engesztelő sz. mise áldozat pedig szombaton f. évi junius hó 16-án délelőtt 10 órakor fog a budapest lipótvárosi plébánia templomban az egek urának bemutatni. Kelt Budapesten, 1883. évi junius hó 13-án. Áldás hamvaira!«

S z e r k.

kik az első helyre nem vágyodnak, de a másodikon fénylenek, habár nevők az iroda küszöbét csak ritka esetekben haladja meg s munkásságoknak sikere nagy részben a miniszterre háramlik. Az ily miniszteri hivatalnokoknak állása különös, ha oly miniszter alá kerülnek, kinek kezdeményezése nincs, sőt annak nem is barátja, akkor az iroda mindennapi dolgai közt magok is eltömpulnak s gépszerűen végezve feladatukat, szellemök is eltörpül a sok bürokratikus irka-firkánál. Ha ellenben oly miniszter alá jutnak, ki tenni akar, az újjításnak nem ellensége, sőt nagyobb szabásu tervekkel foglalkozik, az ily hivatalnok elemében érzi magát, megérti főnökének intenczióit, kidolgozza a részleteket, feltalálja a módozatokat, melyek szerint főnökének eszméi keresztül vitethetnek s életbe léptethetnek. Ily munkakörben szívesen dolgozik a kitünő hivatalnok, sőt sokszor erején felül is szereti a munkát, melynek sikerére büszkén tekint, habár a világ az érdemet a miniszternek tulajdonítja, kinek minden esetre legnagyobb érdeme, ha sikerül neki magát ily férfiakkal körülvenni, kik képesek eszméit felfogni s részletesen kidolgozni. Hegedüsnek azon szerencséje volt, hogy oly miniszterek alatt szolgált, kik mindig nagyszabásu reformokkal foglalkoztak, mindenütt kezdeményeztek, s nagy terveket valósítottak meg. A lángeszü b. Eötvös J. használta fel Hegedüs tevékenységét először s Trefort Hegedüsben találta egyik legtevékenyebb s legpraktikusabb eszközét, kinek sokoldalu tevékenységét egész kiterjedésében igénybe vette. Ő reá bízta az alapok kezelését s az alapokhoz tartozó roppant jószágok igazgat. felügyeletét, a mi egy embernek teljes erejét és idejét igénybe veszi s ezenfelül reá bízta a közművelődési intézetek fejlődésben lévő ügyét, mely mindennap nagyobb kiterjedést nyert. Hegedüs által vitte ki a Therezianum magyar jószágainak elkülönítését s kivételét a bécsi igazgatóság alól, őt használta fel, midőn a zalaapáti, szent-gothardi és telkii apátságokat az osztrák szerzetesektől visszaváltotta. Hegedüs vette szívére a Nemzeti Múzeum és galléria ügyét, a műemlékek országos bizottsága azonban legkedvesebb gyermeke volt, ő készítette ennek alapszabályait, részt vett minden gyűlésében s mint egy apa sikerült fiának úgy örült, midőn a miniszter ezen intézménynek törvény által biztos alapot adott. Nőtelen lévén több ideje volt, mint azon hivatalnokoknak, kiket a családélet gondjai és

örömei nagy részben elfoglalnak s ezen időt előszeretettel szentelte a művészet s tudomány tanulmányozására. Mulatságnak tekintette, ha a Nemzeti Múzeum s a könyvtár ügyeivel foglalkozhatott, gyakran látogatta meg ezen intézeteket s melegen érdeklődött kifejlesztésök iránt; de el is busult, ha az azokra szánt s a költségvetésjavaslatba előírányzott nem nagy összegeket a pénzügyi miniszteriumban oly férfiak törölgették, kiknek művészetről, tudományról s annak befolyásáról az életre s a nemzet művelődésére semmi fogalmuk nincs, csupán takarékosági szempontból a logika ellenére is törölgették és redukáltatták, de azért mégis időről-időre történt némi haladás e tekintetben is, a miniszter minden évben megújította az előbbi évek minisztertanácsaiban törölt tételket s így alakultak mégis a művészi ösztöndíjak, a minta rajztanoda, a Múzeum lépcsőházának kifestése, a múzeumi könyvtár szakszerű rendezése s bebutorozása, a gyűjtemények gyarapítása, a római amphitheatrum felásatása, a kassai székesegyház és a budai templom restauratioja, a visegrádi romok kitisztítása, a Vajda-Hunyadi várnak kiegészítése stb. Mindezekben nagy érdeme volt Hegedüsnek, ki miniszterének szándékát úgy meg tudta érteni, s mindazoknak kívánságait felfogni, kik a közművelődési intézmények élén állnak. Mindazáltal igényt tarthat azon érdemkoszorú néhány levelére, mely a miniszternek érdemlett osztályrésze.

Sokoldalú foglalkozásánál Hegedüs előszeretettel művelte a könyvészetet, szerette a franczia bibliophilek képes kiadásait, kívánta volna, hogy szaktudósok egyesüljenek Magyarország illusztrált történetének kritikai megírására. Folyvást érdeklődött a M. Nemz. Múz. és egyetemi könyvtár gyarapodása iránt, pártolta a »Magy. Könyvszemlét«, sőt előkészítette Tinódy Sebestyén egy új kiadását, mely hű hasonmása legyen az első kiadásnak, s díjul szolgáljon a középtanodákban. Válogatott könyvtára tanuskodik azon előszeretetről, melylyel bibliographiai munkákban kereste mulatságát, ha hivatalos elfoglaltságából fáradtan került lakába, s azon este nem háborgatta őt többé semmi kérelmező, vagy a közművelődési intézetek egyik-másik hivatalnoka, kiket ily órákban szokott fogadni jelentéseivel. Illő, hogy a könyvkedvelőnek emlékéhez a »Magy. Könyvszemle« járuljon a legelső koszorúval.

A LEGELSŐ MAGYAR ÁBÉCZÉS-KÖNYV.

Közli: Markovics Sándor.

A magyar könyvészetre nézve az 1879. év, Szabó Károly »Régi Magyar Könyvtár«-ának megjelenési éve, mindenkor emlékezetes lesz. Szabó K. ezen epochális művével, mely bibliographiánk új korszakának (mely 1876-tól kezdődik, mikor t. i. a »Könyv-Szemle« megindult) legnagyobbszerű terméke, egy magyar bibliographiai törzskönyvnek vetette meg alapját, úgy hogy ma a magyar bibliographusnak egyéb nem képezheti főczélját s feladatát, mint ezen mű hiányait pótolni, azt új meg új adatokkal kiegészíteni. Ezen kiegészítés a mű megjelenése, tehát öt év óta folyik s a »Könyv-Szemle« minden füzete hoz adalékokat s pótlékokat szerencsés felfedezőktől, szakavatott kutatóktól.

A kiegészítés műveletének rendszeres véghezvitelére szak tudósaink kétféle eljárást követnek: 1. hazai és külföldi könyvtárak átkutatását, 2. régi XVI. XVII. századbeli könyvtáblák kiáztatását.

Ez utóbbi módot nálunk Toldy F. kezdte meg; utána Lugossy J. s mások szintén szerencsével kutattak, noha minden rendszer nélkül, úgy, a hogy a véletlen ép rávezetett, űzték e műveletet. A rendszeres kutatást Fraknói Vilmos indította meg a főváros három nyilvános könyvtárában, még pedig oly nagy szerencsével, hogy számtalan már ismeretes nyomtatványon kívül, 45 unikumot s több becses okiratot hozott napvilágra.¹⁾

Az ábéczé, melyet itt bemutatok, szintén ilyenmő kutatás jutalma. Széll Farkas királyi táblai pótbió úr bontotta azt ki

¹⁾ Fraknói V. Könyvtáblákban felfedezett ősnymtatványok. »Könyv-Szemle. 1878. III évf. 252 l.

egy XVII. századb. könyv bőrtáblájából. A könyvnek, mely Széll F. úr ritkaságokban gazdag könyvtárának már egymaga is díszére válik, a következő címe van: »Czeglédi István: Halotti beszéd Vdvarhelyi György felett. 1662. Kassa. (Szabó K. »Régi M. Kvt.« 989. szám.)

E könyvnek mellő bőrburokjába volt ezen egy ívre terjedő 8-adrét könyvecske bepépelve; közepén kinyitva haránt feküdt, úgy, hogy az ív 4 levele egymást földvén, legalúl a 8-dik és 9-dik lap esett.

A hátsó táblában két 1659-ből keltezett s »Humanissimo ac doctissimo viro domino Paulo Szoboszlay Rectori Scholae szentpéteriensis« czímmel ellátott missilis levél volt elrejtve, melyeken probatio calami-ként jó öreg betűkkel írás-avatatlan kéz latin nyelvű próbálgatásai látszanak.

Az »Ábécze« ismeretlen, unikum; felfedezése rendkívül fontos nemcsak bibliographiai, hanem különösen irodalom- s tanítástörténeti szempontból is, mert a legrégibb tulajdonképeni magyar ábéczés-könyv.

Ezen állításom bizonyítására szabad legyen egyet-mást felhoznom. Szabó K. szerint (R. M. Kvt. 1254. sz.) a debreczeni A. B. C.-könyv a legrégibb (1681); Kiss Áron szerint¹⁾ Dévai B. Mátyás »Orthographia Ungaricá«-ja azaz az u. n. krakkai Ábécze.

Bizonyára Szabó K. nézetét kell elfogadnunk; Kiss Áron nem veszi számba, hogy a Dévay művecskéje már inkább nyelvtani mű,²⁾ (a miért Toldy F. be is sorozta a »Corpus Gramm.«-ba) s mint ilyen bibliographice nem nevezhető pusztán Ábéczésnek, önálló Abecedariumnak, dacára, hogy első lapján az ábécze csakugyan ott áll; valamint nem tekinthetők Abecedariumoknak a Gálszécsi István s Bornemisza Péter ábéczés-tábláik sem, melyek bibliographice véve csak esetleges adalékát képezik az illető főműveknek, melyek Gálszécsinél: »A keresztyén tudományról való rövid könyvecske« 1538, Székelynél: »Keresztyénségnek fundamentomáról való tanuság« 1538 (mindkettő ismeretlen), s

¹⁾ Kiss Á. A magyar népisk. tanítás története.

²⁾ Révész Imre: »A legelső magyar nyelvtani mű szerzője.« Magyarországnak 1862, 184. s köv. sz.

Bornemisznál: »Négy Könyvecske a keresztyéni hitnek tudományáról« 1577.³⁾

Ennélfogva Abecedariumunk kivívja a prioritást a nálánál ifjabb, de eddig elsőnek nevezett debreczeni A. B. C. ellenében s legyőzi négy elődét, melyek egyike voltaképen nyelvtani kísérletféle, többije pedig káté s szövegük nem akar egyenesen objectum gyanánt szolgálni olvasni tanulók számára, míg a mi Ábécénk szövege határozottan e célra van szánva, mint azt szótagokra szaggyatott szedése is mutatja.

Ki kell még emelnem, hogy könyvecskénk lapjai meglehetősen megrongált állapotban maradtak fenn, mindamellett elolvasásuk nem okoz nagy nehézséget, mert véletlenül oly példánya került a könyvkötő kezei közzé, mely nyomás közben megcsuszszanván, sorközeiben ugyanazon sorok még egyszer, de valamivel homályosabban nyomódtak le s így a hiányzó betűket, szavakat innen-onnan pótolni lehetett.

A könyv alakja kis 8-adrét; terjedelme: 8 levél; lapszámozása: A₁, A₂, A₃, A₄, A₅, 1 + 1 + 1; betűi kerekék. Nyomatási helye, mint a colophon mutatja: Sáros-Patak, s éve: 1659 s így kétséget sem szenved, hogy Rosnyai Jánosnak, a későbbi debreczeni nyomdásznak műhelyéből került ki. (A debreczeni ábécze is Rosnyainál nyomatott.)

Szerzőjét nem tudjuk. Azon két levél, mit a kompaktor táblabéletnek használt fel, erre nézve mit sem vall, különben is csak annyit sejtetnek, hogy Szoboszlai Pállal könyvünk valamellyes viszonyban állhatott, ha nem az íróiban, úgy talán a tulajdonosában?

Ezek után álljon itt egész terjedelmében az Ábéczés-könyvecske hű másolata:

³⁾ Mindezt különben Kiss Áron sem állítja s ép ezért a Dévay művére ő is megmondja, hogy az inkább nyelvtani munka s a Bornemisza könyvét sem nevezi ábécének, hanem á b é c z é s k á t é n a k. Szerk.

A BE CE.

A a	M m	Szám.
B b	N n ny	1. 10.
C c cz c ₃ cs	O o ö	2. 20.
D d	P p	3. 30.
E e		4. 40.
F f	R r	5. 50.
G g gy	S s ₃ sz s ₃	6. 60.
H [h]	T t ty ts tz t ₃	7. 70.
I i	[V v]	8. 8[0.]
J j	[X] x	9. 9[0.]
K k	Y y	10[0.]
L l	Z z	100[0.]

[a e i] o ö u ü

[b] [c] cz c₃ cs d f g gy h j k l ly m n ny p r f s sz s₃ t ty
ts tz t₃ v x y z ₃.

Ab eb ib ob öb ub üb

Ba be bi bo bö bu bü.

A (1. 1.)

[Acs]	[ecs]	[ics]	[ocs]	öcs	ucs	ücs
[Csa]	[cse]	[csi]	cso	csö	csu	csü
[Acz]	ecz	icz	ocz	öcz	ucz	ücz
[Cza]	cze	[czi]	czo	czö	czu	czü
[A]d	ed	[id]	od	öd	ud	üd
Da	de	[di]	do	dö	du	dü
Af	ef	if	of	öf	uf	üf
Fa	fe	fi	fo	fö	fu	fü
[Ag]	eg	ig	og	ög	ug	üg
[G]a	ge	[gi]	[g]o	gö	gu	gü
[A]gy	egy	[igy]	ogy	ögy	ugy	ügy
[G]ya	gye	gyi	gyo	gyö	gyu	gyü
[A]h	eh	ih	oh	[öh]	uh	üh
[Ha]	he	hi	ho	hö	hu	hü

[Aj]	ej	ij	oj	öj	uj	[üj]
[Ja]	je	ji	jo	jö	[ju]	[jü]
[Ak]	ek	ik	ok	[ök]	[uk]	[ük]
[K] _a	ke	ki	k[o]	kö	ku	[kü]
[Al]	el	il	ol	öl	ul	ül
[La]	le	li	lo	lö	lu	lū
[Aly]	oly	ily	oly	öly	uly	üly

(2. l.)

Lya	lye	[ly]i	lyo	lyö	lyu	lyü
Am	em	im	om	[öm]	um	üm
Ma	me	mi	mo	[mö]	mu	mü
An	en	in	on	ön	un	ün
Na	ne	ni	no	nö	nu	nü
Any	eny	iny	ony	öny	uny	[üny]
Nya	nye	nyi	nyo	nyö	[nyu]	[nyü]
Ap	ep	ip	op	öp	up	[üp]
Pa	pe	pi	po	[pö]	pu	pü
Ar	er	ir	[o]r	[ör]	[ur]	ür
Ra	[re]	[r]i	ro	rö	[ru]	rü
As	[es]	is	[os]	[ös]	us	[üs]
Sa	fe	fi	[fo]	[fö]	[fu]	[fū]
Afz	efz	[i]fz	[o]fz	[ö]fz	[ufz]	[üfz]
Sza	[fze]	fzi	[fzo]	fzö	[fzu]	[fzü]
At	[et]	[it]	[ot]	öt	ut	üt
[Ta]	[te]	[ti]	[to]	tö	tu	tü
[Aty]	[ety]	ity	oty	öty	uty	üty
[T]ya	tye	tyi	tyo	työ	tyu	tyü
[A]ts	ets	[its]	[o]ts	öts	uts	[üts]
[Tsa]	tse	ts[i]	tso	tsö	tsu	[tsü]

A₂. (3. l.)

[A]tz	[etz]	itz	[ot]z	ötz	utz	ütz
[T]za	tze	tzi	tzo	tzö	tzu	tzü
Av	ev	[i]v	ov	öv	uv	üv
[Va]	ve	[vi]	vo	vö	vu	vü

A[x]	ex	ix	ox	öx	ux	üx
Xa	x[e]	xi	xo	xö	xu	xü
Az	[ez]	iz	oz	öz	uz	üz
Z[a]	ze	zi	zo	zö	zu	zü

MI ATYANK.

MI A tyánk ki va[gy] a' [men nye]kben, fzen tel tef [fek] meg a' te ne[v]ed. Jöj jön el [a'] te [or] f[z]á god: le[g]yen meg a' te [a ka]ra tod [mi] kép pen a' meny ben [a zon kép pen] itt ez föl dön is. A' [mi min den na] pi ke nye rü[n]ket add meg né k[ü]nk Es bo csáfð meg né künk a' mi vé[t] [k]e in ket. mi kép pen mi is meg b[o] [tsá tu]nk elle nünk vét kez tek nek [ne v]igy mi[n-] [ket] a' ki [sértet be, de szaba

(4. l.)

[dits] meg min ket a' g[o nofz tól] Mert ti éd az or szág, az ha t[a lom] a' di tső ség, mind ö rö ké, A men.

A Z H I T N E K

AGAZATI.

HI fzek egy I ften b[e], min den ható A tyá ba, meny nek es föld [nek] te rem tő jé be.

Es Je fus Chri ftus laed. a ö egy fzü lött Fi á ba, mi U runk ba ki fo gon ta ték Szent Lé lek töl, fzü le ték fzüz Ma ri á to: Kin za ték Pon cius Pi la tus nak a lat ta, meg fe fzit te ték meg ha la, és el te met te ték: fz[á] l[a] po kol ra, har mad na pon fel tá ma da az ha lot, tak köz zül: fel mé [ne] meny ek be, ül a' min den ha to Atya I ften nek job [ja] fe lö[l] on nan lé fzen el jö ven dö i [t]él ni e le ve ne ke[t] és hol ta kat.

A₃. (5. l.)

[Hi fzek Szent Lé] lek b[e]: Hi fzek [egy kö zön fé ges] Ke refz tyén A nya [Szent e]gy [há] zat, szen teknek egy g[yes-sé] gét b[ü]ne ink nek bo csá nat t[ýát] [t]eft n[ek] fel tá ma dását, és az ö[rök é le tet.] A men.

[MO]SES 2. 20. RESZE:

[Iften]nek meg iratott

[t]iz Parancsolati

E l f ő p a r a n c s o l a t .

[.] g . . . z . m e l . E n v a g y o k [a ' t e J e h o v a]
 I f t e n e d , k i t é g e d e t k i [h] o z t [a l a k] a z E g y i p t o m n a k f ö l d e -
 b ő l , [a ' f z o l] g á l a t [n a k h á] z á b ő l . N e l e g y [e n e k n é] k e d é n e -
 l ő t t e m i d e g e n [I f t e n e i d .]

M á f o d i k p a r a n c s o l a t .

N e c s i [n á] l y m a [g a d n a k f a] r a g o t t k é p e t , é s [f] e m m i
 [h a s o n l a t o s s á] g á [t] [a] z o k [n] a k m e l y e k o [d a f e n n a z é g -]
 (6 . l .)

ben, mel lyek itt a latt a' föl [dön] é[s] a' mel lyek a' vi zek
 ben a' föld a latt vad nak. Ne ha joly meg a zok nak és ne
 tífz tel lyed azo kat: mert én va gyok a' te U rad I fte ned,
 bofz fzu al lo ki meg [bün t]e tem az a tyák nak vét ke ket
 [a fi]ak ban, har mad és ne gyed i zig len, a zok ban a' kik
 gyü löl nek en ge met. És ir gal maf sá got cse le ke fzem
 e ze rig len a zok kal a' kik en ge met fze ret nek, és meg-
 tart tyák az én pa ran cso la ti mat.

H a r m a d i k P a r a n c s o l a t .

A' te U rad nak I fte ned nek ne vét fel ne vedd hi já-
 ba mert nem had gya a' Je ho va bün te tés nel kül azt, a' ki
 az ő ne vét fel ve fzi hi já ba.

N e g y e d i k P a r [a n] c s o l a t .

M e g e m l e k e z [z e l] a ' S z o m b a t r o l , h o g y a z t m e g f z e n -
 t e l l y e [d] h a t n a p o n m u n k á l k o d g y á l , é s [m] i n d e n

A₄ (7 . l .)

dol [go] dat el vé gez zed: He ted na pon a te U rad nak I fte ned-
nek Szom bat ty[a] va gyon. Sem mi dol got fe tegy fe te, fe
fi ad, fe le á nyod: fe [fz]ol gád, fe fzol gá lód: és fem mi bar-
mod [fe] a' te jö ve vé nyed, mely a' te ka pu id ban va gyon.
Mert hat na pon csi ná lá a' Je ho va a' me nyet és a' föl det,
és a ten gert, és min den a zok ban va lo ál la to kat: és meg-
nyu go vék he ted na pon: A zért meg ál dá az Je ho va a'
Szom ba tot, és meg fzen te lé azt.

Eötödik Parancsolat.

Tífz tel lyed a tyá dat és a nyá dat, hogy hofz fzu é le-
[t]ü légy a' föl dön, mel lyet a' te Je ho va I fte ned ád te
ne ked.

Hatodik Parancsolat.

Ne öl[y.]

Hetedik Parancsolat.

Ne pa ráz nál kod gyál.

Nyolczadik Parancsolat.

[Ne o]ro[zz.]

(8. l.)

Kilenczedik Parancsolat.

Ne mondgy a' te fe le ba rá tod el len ha mis ta nu bi-
zony sá got.

Tizedik Parancsolat.

Ne ki ván nyad a' te fe l[e] ba rá t[od]nak há zát, ne ki-
ván nyad a' te fe l[e] ba rá tod nak fe le sé gét, fe fzol gá ját,
fe fzol gá ló ját, fe ök rét, fe fza ma rát, és fem mi né mű
mar há ját.

SZENT MATHENAL

a' XIX-ben, V. 14. Jefus

igy fzol:

H[ad g]ya tok bé két a' gyer me kek nek, és ne tilt sá tok meg ő ket, hogy hozzám ne jőj jenek. Mert il lye nek é a' men nyek nek [or fzá]ga.

COLOSSE III.

v. 17. Va la mit cse le keztek be fzed del a vagy cse le-ke det tel, az Ur Je fus ne vé ben cse le ked gyé tek, há lákat ad ván I ften nek és az A tyának ő ál ta la.

A₅. (9. l.)

v. 20. Mag za tok, en ge del me fek le gye tek a' ti fzü-le i tek nek min de [n]ek ben: mert ez az Ur nak ked ves.

v. 21. A tyák ne bofz fzon tsátok [a ti] mag za ti to kat: hogy szi vek ben el ne lan kad gya nak.

v. 22. Szol gák, en ge del me fek lé gye tek min de nek-ben azok nak, a kik nek tek u rai tok teft fze rént, nem csak fzem e lött fzol gál ván, mint a' kik em be rek nek i gye kez-nek ked vef ked ni, ha nem tifz ta fziv vel fél vén az I ften.

v. 23. És va la mit cse le kez tek, fzi ve tek fze rént cse le ked gyé tek, mint az Ur nak és nem em be rek nek.

v. 24. Tud v[án] [azt hogy] ti az Ur tol vé fzi tek az ö-rök ség nek ju tal mát, mert az Ur Chri ftus nak szol gál tok.

MOSES 5. KÖNYVENEK.

4. v. 10. El ne fe let kez zél az nap rol a' mel lyen álot tál a' te U rad I fte ned

(10 l.)

e lött a' Ho r[eb] he gyén, mi k[or az Ur] ezt had ta volna én ne kem: Gyűjts eg[y] be én né kem a' né pet, hogy [fza]m lal-

lyam e le ik be az én be fzé d[é]met, mel lye ke[t] meg ta nul-
lya nak, es en ge m[et] f[el] lye nek tel lyes éle tek ben: mig-
len e' föl dön él nek, és az ő gyer me ke ket a zokra meg ta-
nit tsák.

[S]ZENT JANOSNAL.

5. v. 39. Vis gál lyá tok az i rá fo [kat], mert nék tek
ugy tet fzik, hogy azok ba ő rök é le te tek va gyon: Es a
[z]ok a' mel lyek én ró lam bi zony sá g[ot] [te]fz nek.

TIMOT[HE]USNAL

3-ban v. 15. Es hogy gyer [mek sé ged] től fogva tud [tad]
a' fzen[t] [Irá so kat] mel lyek té ge det bül [tsé] te [het nek
az] id vef ség re a' Chri ftus Jé [fus ban valo] hit nek ál ta [la.]

(11. l.)

ROMABELIEKHEZ

XV-ben.

v. 4. Mert a' mel lyek ré gen meg i rat tat tak a' mi ta-
nu sá gunk ra i rat tat [tak] meg, hogy a' bé ke fé ges tü rés
ál tal, és az i rá fok nak vi gafz ta lá fa ál tal re mén se günk
lé gyen.

v. 5. A bé ke sé ges tü réfnek pe dig, és vi gafz ta láf-
nak I fte ne ad gya nék tek, hogy e gyen lő a ka rat tal le-
gye tek ti kö zöt te tek egy más hoz a' Je fus Chri ftus fze rént.

v. 6. Hogy e gyen lő kép pen egy fzáj jal di cső i tsé tek
az I ftent és a' mi U runk Je fus Chri ftuf nak at tyát.

v. 7. A zér[t] egy máft ve gyé tek f[e]l, mi kép pen a'
Chri ftus is fel vött min ket az I ften di cső sé gé re.

SZ. PETER 2. LEV.

3 ban. [Voltakép az 1. részben.]

19. v.-ben. Es va gyon i gen e rős

(12. l.)

bi zony sá gunk a Pro phét [ták] nak be fzé dek, mel lyet hogy
kö vet tek [mint a] fe tét ség ben a' lám páft, jol mi ve li-
tek, mig a' nap meg vi lá go fo dik, és a' haj nal csil lag fel-
tá mad a' ti fzi ve i tek ben.

v. 20. Ha azt e lő fzör meg ta nu land gyá tok, hogy a'
fzent i ráf nak pro phe ci á i köz zül egy is nem ma gya ráz-
ta tik ki [vált] kép pen va lo ma gya [r]á zat tal.

v. 21. Mert nem em ber a ka rat tyá bol fzár maz tak ré-
gen a' Pro phe ták pro phe tá lá sok, ha nem Szent Lé lek től
in dit tat ván fzol tak az I ften nek fzent em be re i.

CXXXI. Soltar 106. 142.

T a n u s á g a z a l á z a t o f s á g r o l .

Uram nem üz nagyra fzivem,
Szemem nem hányom magaffan,
Nem léledz[e]m oly dol[g]okban,

(13. l.)

Kik felly[ül hala]dnak engem
[2.] Ha ki nem vettem fzivemből,
Mindennémü kevé[lység]et,
Mint midőn a' kis g[yer]mekeket,
[E]l fogják annya tejétől.

3. Hogy ha olyanná nem löttem,
Mint az egygyügyü kis gyermek,
Kit a' csöts mellől el vefznek,
Bár ne kegyelmezz-meg nékem.

4. Izrael az [Ur If]tenben,
 Veffed minden reményféged,
 Meg-tartódnak ötet hidgyed,
 Mostan és mi[nden] időben.

T. B.

CX[LI.] Soltar.

Könyörgéfe Dávidnak az [If]ten vezérléséért és meg fzaad[itá
 sáért.]

Te hozzád [kiáltok] Ur Iften,
 Sies én [ho]zzám ne kefsél,
 Mert téged oh[a]jlak fzivel,
 Azért halgafs meg kegyelme[fse]n.

2. Könyörgésem elődb[en] [m]ennyen

[.]

(14. l.)

K[eze]im fel-emeléfe,
 Efstveli aldozatul légyen.

3. Eörizettel tarts-meg én fzájam,
 A' mely gondot tartson arra,
 Závárt fzerezz ajakimra,
 Hogy tölök ne légyen nyavalyám.

4. Ne botfáld fzivemet gonofsza,
 Hogy az hamiffan élőkkal,
 Soha ne erefzkedgyem-el,
 Az ő nyájas kívánságokra.

5. Az hiv ember megfedgyen enge[met,]
 És feddéfe kedves lészen,
 Mint balfam olaj fejemen,
 M[eg] vetefe fem árt énnékem.

6. Mertén el-hiszem 's mondom nyilván.
 Hogy még az hitetlenekért,
 Imátkozom mentségekért,
 Nyavalyájokon szánakodván.

7. Midőn az ő fő birájok,
Magas helyről le-hányattak,
(15. l.)

Es ofztán [efze]kbe jutnak,
Az én befzédim kik nyájasok.

8. Mint ha ki fát vág nagy erővel
A' forgácsit fzélyel hinvén,
A' mi csontaink akképpen,
Hevernek a' fir mellett fzélyel.

9. Szemeim reád néznek Uram,
Reménfégem vagy benned,
Lelkemet hát el ne vegyed,
Mert te vagy m[in]d[e]n bizodalmam.

10. A' törtől kit nékem vetettek,
Es hálóioktól őrizz meg,
A' hamis népektől ments meg,
A' kik vesztetre igyekeznek.

11. Ejtsd őket önnön hálójokban,
Kit ők másnak kézfizettek,
Hogy én veszély nélkül légyek,
Mellettek el mehessek bátran.

VEGE.

Nyomtatott S.-Patakon, 1659-ben.

(16. l.)

Végül megjegyzem még, hogy ezen Ábéczés-könyv a 262.-dik
adalék, melyet a »Magyar Könyv-Szemle« Szabó Károly »Régi
Könyvtár«-ához közölt.

A NÉMET-ÚJVÁRI SZ. FERENCZRENDI ZÁRDA KÖNYV-TÁRA.

Közli: **Fejérpataky László.**

A zárdakönyvtárak kéziratokban, ritka nyomtatványokban megbecsülhetetlen kincseket őriznek ; csak elszigeteltségök okozza azt, hogy ezek oly hosszú ideig maradtak rejtve a szakemberek előtt. Újabb időben azonban egyikről is másikról is lehull a lepel, s a legfiatalabb tudományok egyike, a magyar bibliographia, egyre teljesebbé teszi a felfedezett s így közkincscsé vált emlékek sorozatát.

A német-újbári sz.-ferenczrendiek könyvtáráról már régóta sejtették a szakkörök, hogy az elrejtett helynek, hol már a XVI. században könyvnyomdával találkozunk, felkeresése, az ottani zárdakönyvtár átkutatása, megérdemelné a reá fordítandó fáradságot. Egyike a legelsőeknek, kik arra a figyelmet felhívták, Nagy Imre volt.¹⁾ Az ő figyelmeztetése és a Nemzeti Múzeum részéről nyert kiküldetés nyújtottak alkalmat nekem arra, hogy e valóban érdekes könyvtárral megismerkedjem s az ott találtakról jelenleg beszámoljak.

Német-Újvár, a kihalt Németújbári (Güssingi) grófok fészke, a XVI. század elején a Batthyányak birtokába jutott. A pálosok rendjének ottani társháza az idők viszontagságai közt csakhamar feloszlott, a XVI. században már nyomát sem találjuk, s helyébe a XVII. században a sz. ferenczrendiek conventje lép, a tulajdonos Batthyányak által alapítva, bőven megajándékozva, és be neficiumokkal ellátva. Ők viselnek gondot a család sírboltjára is.

A zárdalapítási éve 1641. Legnagyobb jóltevője Batthyány Ádám czász. kir. kamarás, királyi főasztalnok s a Dunáninneni hadak fővezére volt (szül. 1610. meghalt 1659. márcz. 15-én), ki 1649-iki adománylevelével²⁾ a kolostornak úgyszólván mai szerve

¹⁾ Győri tört. és régész. füzetek. III. 1865. 55 l.

²⁾ Közölve Illés Ferencz által a M. Sion. VI. 1868. 923 l.

zetét s jövedelmeit állapította meg. A zárdának ezen aránylag fiatal volta okozza, hogy annak régibb iratai nincsenek, a kutató hiába keres itt adatokat Manliusnak a XVI. század második felében ott virágzott vándornyomdájára, a Batthyány családra. Az előbbieket nyom nélkül elvesztek, az utóbbiakat a körmendi családi levéltár őrzi. Legérdekesebb a zárda iratai közt egy be-kötött könyv, mely 1653-tól kezdve a családi sírboltban elteme-tett Batthyányak nevét tartalmazza, rövid életrajzi adatokkal. A genealogus nem éréktelen dátumokat nyerhet belőle.

A zárdának legnagyobb kincsét könyvtára képezi. Ez két földszinti terem tölt meg. A könyvek száma ötödfélezer körül jár. Az egész anyag két csoportra oszlik: katolikus és akatho-likus könyvtárra, mely utóbbiaknak zömét Batthyány Boldizsár könyvei alkotják.

Batthyány Boldizsár (e néven a családban harmadik), a híres hadvezér, Zrinyi Miklósnak, a szigetvári hősnek veje (meghalt 1590-ben), a fegyverek zöreje közt is talált időt és al-kalmat gazdag könyvgyűjtemény összehozására. Sok incunabu-lum, kézirat s nyomtatott könyv viseli boritékán a tulajdonos aláírását: Balthazaris Batthyány. Az ő gyűjteményéből valók a protestáns irodalom első termékei, Luther, Melanchton stb. munkái, oly teljes sorozatban, mely ritkítja párját. Sajnos, hogy némelyiknek, különösen egyes röpiratoknak, csak címlapja ma-radt meg, a munka maga a colligatumból kitépetett.

Mintegy ötven incunabulumot őriz a zárda könyvtára, töb-bön érdekes feljegyzés is látható, ezeknek bővebb megvizsgálá-sára azonban időm kimért volta miatt nem terjeszkedhettem ki.

Régi magyar nyomtatványai a könyvtárnak aránylag nincse-nek oly nagy számmal, mint várnók. A melyek általában véve minden zárda könyvtárában feltalálhatók, itt is megvannak. Ilyenek Lépes Bálint (Szabó Károly R. M. K. 469. sz.), Sallai István (Sz. K. 595) munkái, Pázmány Két rövid könyvecskéje a szent írásról és a szentegyházról, két példányban (Sz. K. 552), Káldi Prédikációi (Sz. K. 601), Bibliája (Sz. K. 551. sz.) Leg-főbb figyelmemet a régi németújvári nyomda termékeire fordí-tottam, s csakugyan szerencsém is volt találni egy magyar nyomtatványt 1583-ból, mely eddigelő teljesen ismeretlen.

E munka Clusius Károlynak latin-magyar növényjegyzéke, melynek 1584-iki antwerpeni kiadását (Sz. K. 205. sz.) ismertük eddig legrégibbnek. Ezen, nyelvi tekintetben igen fontos növényjegyzéknek, melyet Czwittinger Specimenében újra kiadott, legelső kiadása hazánkban, Németújvárott jelent meg, s ennek eddig, tudunkkal, egyetlen példányát a németújvári zárda őrzi.

A munka teljes címe:

Clusius Károly. *Stirpium Nomenclator Pannonicus.*
Auctore Carolo Clusio Atrebante.

Nil natura parit casu, sed maximus Author
Vult nosci in rebus, quae sua facta docent.
Vos igitur medicae studiosi Pannonnes artis,
Has varias stirpes noscere ne pigeat.
Clusius illarum vulgari nomina voce
Scripsit: vt hoc studium quilibet vsque iuuat.

S. B.

(Az a z Stephanus Beythe.)

Impressum Nemetvyvvarini per Iohannem Manlium. Anno
M.D.LXXXIII.

Kis 8-r. 2 ív. 16 számozatlan lap. Az utolsó lap üres.

Ha ez egy adalék sem érdektelen, azt hiszem, még sokkal fontosabb és értékesebb az, a mit a könyvtár kéziratai nyújtanak. A mint legnagyobb figyelmemet ezekre fordítottam: legyen szabad most is ezekről bővebben megemlékezmem.

1. A könyvtár kéziratai.

A németújvári zárda-könyvtár kéziratai nincsenek nagy számmal. Mindössze 34 darab van. De ezek között öt magyar vonatkozású, melyek reánk vagy írójuk, vagy a bennök foglalt feljegyzések miatt kiváló fontosságúak; egy meg épen magyar nyelvemlék, a XV. század második feléből, 1470-ből, s így ennek és a benne megőrzött nyelvkincsnek ismertetésére nagyobb teret kell szentelnem. Ezért a kéziratokat három csoportra osztva,

ismertetem először azoknak legnagyobb csoportját, a külföldieket, melyek azonban részint a könyv-árakra, részint egykori tulajdonosaikra gyakran érdekes feljegyzéseket tartalmaznak:

1. *Sermones Sacri*. XV. századi papircodex. Fol. Borítékán e jegyzet: Anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo comparavi istum librum pro tribus florenis.

2. *Sermones sacri et tractatus theologici*. Ez utóbbiak között: *Tractatus magistri Henrici de Hassia*. XV. száz. pap. cod. Fol.

3. a) Német versezet vallásos tartalommal.

b) *Lantrecht puch, wie man ein ygleich sacher richten sol.*

c) Az elsőhöz hasonló versezet. (Ebben egy fejezet végén ez évszám: 1462) XV. századi pap. cod. Fol.

4. *Summa de casibus conscientiae, quam comparavit frater Bartholomaeus ordinis fratrum praedicatorum in civitate Pisana. Colophon*: Explicit summa de casibus conscientiae, quam compilavit frater Bartholomaeus ordinis fratrum praedicatorum, qui fuit doctor decretorum; consumatum fuit hoc opus in civitate Pysana per dictum fratrem Bartholomaeum ordinis praedicatorum anno domini M^o.CCC.XXXVIII. mense Decembris, tempore beatissimi patris et domini domini Benedicti papae duodecimi. Praedictus autem Bartholomaeus compositor huius libri obiit anno domini M^o.CCC^o.XLVII°. secunda die Julii, cuius anima requiescat in pace. Comparatus est iste liber per venerabilem virum fratrem Nicolaum ordinis heremitarum s. Pauli primi heremitaе, priorem provincialem Poloniae, et est conscriptus in monasterio Czaustochowiensi, sito in Claro Monte, consecrato in honorem beatae virginis Mariae, per Nicolaum Thost, finitus proxima feria V. post Jacobi, anno Domini M^o.CCCC. duodecimo.

Az első levelen XV. századi kéz ezeket írta: Iste liber sumpma Pysani est fratrum heremitarum sancti Pauli heremitaе beatae Mariae virginis in Czaustochowa in Polonia. (*Más XV. századi kéz* :) Quem librum ego frater Stephanus a priore eiusdem provinciae tempore caniculi (?) comparavi 3 florenis auri, quos solvi . . . (a többi olvashatlan.) XV. száz. pap. cod. Fol.

5. *Notationes in libros ethicorum Aristotelis*. XV. száz. pap. cod. Fol. Aristoteles ethikájának 1494-iki kölni kiadásához kötve. Batthyány Boldizsár könyveiből való.

6. *Quaestiones super libro sententiarum quarto Thomae de Argentina*. XV. száz. pap. cod. Fol.

Az első levelen XV. századi írással: *Iste liber pertinet ad Vallem beatae virginis prope Posonium*. Később Batthyány Boldizsáré volt.

7. *Sant Anshelmus frag von vnsers herren marter*. XV. száz. pap. cod. 12-rét.

8. Német kézirat, elején végén csonka, vallásos tartalmú egyveleg, imádságok, beszédek, sz. Osvald élete versekben stb. XV. száz. pap. cod. Kis 4r.

9. *Von der anngst vnsers herrnn, die er am Ollperg gehabt hat*. XV. száz. pap. cod. Kis 4-r. Végén rubrummal e név: Adam von Kutzpuchel, hihetőleg az író neve.

10. *Liber figurarum*. XIV. száz. pap. cod. Fol. *Colophon*: Explicit liber figurarum in die sancti Fabiani anno domini M^o.CCC^o. nonagesimo septimo. Explicit hoc totum, infunde michi precium Johannes plebanus.

11. *Die Bibel noch dem latten in dutsche gemacht blöszlich nach dem text*. XV. száz. pap. kézirat. Fol.

12. a) *Liber sancti Augustini de regula verae fidei*.

b) *Sermones de adventu Domini*.

c) *Breviloquium magistri Bonaventurae*.

d) *Tractatus fratris Thomae de articulis* stb. XV. száz. pap. cod. Fol. Batthyány Boldizsár könyveiből való.

13. *Varii tractatus de sacramentis, de fide, de matrimonio etc.* XV. száz. pap. cod. Fol. *Colophon*: Explicit penitentionale per manus et non per pedes sub disciplina magistri Gregorii in Ludbrega, anno Domini M^o.CCCC^o. sexagesimo octavo, feria tertia post festum sancti

Gregorii papae. Si bene scripsissem, nomen meum etiam imposuissem. Hew male male (*sic*) finivi, quia scribere nescivi.

Az utolsó levelen a XVI. száz. elejéről ezen feljegyzés olvasható: *Iste liber est domi... apud Kapruncha.*

14. *Sermones sacri*. XV. száz. pap. cod. 4-rét. Eleje csonka.

15. a) *Sermones sacri*.

b) *Természetrajzi jegyzetek* egyes állatokról, rajzokkal, latinúl. XV. száz. pap. cod. 4-rét.

A könyvtáblára a XV. század végén egy kéz ezt írta: *Liber fratri Thomae de Zobocchyna ad usum*. Ez alatt későbbi kézzel e jegyzet: *Anno domini millesimo quingentesimo tricessimo secundo impiissimus caesar Turcarum intravit in regnum Hungariae iuxta Drawam et Muram, combussit maximam partem regni eiusdem, et aliam partem regni Alemaniae; in festo vero Mathaei apostoli et ewangelistae cum reversus fuit, combussit maiorem partem regni Slavoniae, qui caesar Turcarum cum sua potestate et exercitibus una nocte pernoctavit in campo Warasdiensi.*

16. *Értekezés a tíz parancsolatról* német nyelven. XV. száz. pap. cod. 4-r.

17. a) *Sermones sacri*.

b) *Miracula des. Katherina* (vége csonka.) XV. száz. pap. cod. 4-r.

18. *Liber apparitionum et visionum beatae Mariae virginis seu »Flos Coelestis.«* Végén két festett kép. XVI. száz. pap. cod. 4-r. *Colophon*: *Explicit speculum gloriosae virginis Mariae 1519. in festo Magdaleneae. Batthyány Boldizsár könyveiből való.*

19. a) *Liber Nicolai de practica medicina.*

Colophon: *Finito libro referamus gratia Christo. Anno Domini 14. LVIII. iar Conradus Schober.*

b) *Liber Heben Mesue de medicinis* (vége csonka.) XV. száz. pap. cod. 4-r.

20. *Olasz szent beszédek*. XV. sz. pap. cod. 4-r.

21. a) *Fratrís Conradini sermones de sanctis.* (Hártya.)

b) *Fratrís Conradini salutationes vir-*

ginis gloriosae, quod dicitur »Speculum Mariae.« (Papir.)

- c) Quadragesimale de sermonibus fratris Conradini de ordine minorum. (Papir.) XV. száz. hártya és pap. cod. 4-r.

22. Német munka az erényekről. (Daz püchel lernt was tugent vnd warnt vns vor vntugent.) XV. száz. pap. cod. 4-r. Vége csonka.

23. a) Synonyma herbarum.

- b) Alberti Rosa Mundi, s egyéb természetrajzi és orvostani értekezések német és latin nyelven. XV. száz. pap. cod. 4-r.

24. Ordo missalis fratrum minorum. XIV. száz hártya cod. Kis 4-r. Batthyány Boldizsár könyveiből való.

25. a) Granum totius sacrae theologiae. (Latin rímes versekben.)

- b) Speculum humanae salvationis. Colophon: Explicit speculum humanae salvationis sub anno Domini millesimo quodringentesimo septuagesimo tertio. XV. száz. pap. cod. 4-r.

26. Ordo missalis fratrum minorum. XIV. száz hártya cod. Kis 4-r.

27. Breviarium. XIV. száz. hártya cod. 12 r. Végén XV. századi papirtoldalékkal.

28. a) Replica cuiusdam monachi in Bohemos. Végén: 1521. annorum Christi die natalis Priscæ virginis.

- b) Tractatus de veritate ewangelistarum. Végén: 1521. feria IIII. quatuor temporum ante Trinitatis hora 23. finit quam festine, cum non pauca infirmitate corporis.

c) Replica contra apologiam minorem. Végén: Replicator completus XI. die Marci anno 1504. Responsor 1518. die 19. Februarii finit.

- d) Excerptum ex Johanne de Gerson etc. XVI. száz. papir cod. 4-r. Colligatum Luther egykorúlag megjelent műveihez kötve.

2. Magyar vonatkozású kéziratok.

1. Magyarországi Missale. XIII. száz. hártya cod. Egyhasábos. 4-r. 262. levél

A Missale eleje hiányos, a szöveget naptár előzi meg, melyből azonban (1—2 levél) csakis május—augusztus hónapok vannak meg. Ezekben a magyar szentek, sz. László, sz. István, illető helyeiken előfordulnak.

A 3-ik levélen kezdődik a Missale: Incipit ordo qualiter presbyter se debeat ad missam praeparare. A 10-ik levesten kezdődik a Canon. Az előtte lévő kép tollrajz, sárgával és pirossal kiszínezve; különben igen primitív rajz.

A codex magyar eredetét, azonfelül, hogy az imák mindenütt »N. rex noster«-ről szólnak, különösen mutatja a 212-ik levesten olvasható marginális betoldás, melynek írása a codexével egy vagy igen közel korú. E betoldás a következő: Deus qui beatum Ladizlaum regem nostrum et confessorem tuum... transtulisti ad gloriam.... (*olvashatlan*), ut quem rectorem habuimus in terris, eius modo rectorem sentiamus in coelis. Per dominum etc.

A 117-ik levesten későbbi XIV. századi kéz a lap szélére e szavakat írta: Magnifico et potenti viro Nicolao bano totius Sclavoniae. Miklós nevű szlavoniai bán a XIV. században több volt. Így 1322—1324, 1344—1348, 1353—1356 stb. Az írás jellege azonban határozottan a XIV. század első felére vall.

Az 1-ső levél alján végre a következő jegyzet áll: Feria sexta proxima post festum... Domini est dedicatio altaris beati (Marci?) apostoli anno eiusdem Millesimo CCC^o.XL.VII°.

Az előadottakból, azt hiszem, kétségtelenül kiviláglik, hogy a jelen Missale egy magyarországi egyháznál volt használatban. Melyiknél? — arra nézve a codexben semmi támpontot nem nyerünk. De így is, szaporítván egygyel az oly ritka XIII. száz. magyarorsz. missalékszámát, bibliographiai fontossága igen nagy.

2. Magyarországi Breviarium. XV. századi egyhasábos pap. cod. 4-r. 344 levél. Közben több levél üres (így 309—314.) A 327—355 levelek egerek által sokat szenvedtek.

Elöl naptár magyar szentekkel. Közben egyes napoknál feljegyzések. Így márcz. 19-énél: Anno et 1492 (*így*) obiit magnificus Stephanus Weibach. Május 21-énél: Anno Domini 1492 obiit

dominus Johannes altaris et plebanus de Schiz. (Hihetőleg a zalamegyei Schützen, Lövő, hol a pálosoknak rendházuk volt). A naptár után néhány levél hiányzik, s így a breviarium eleje csonka.

Végén a colophon: *Finitus est liber praesens in profesto sancti Dyonisii anno LXX°.*

Batthyány Boldizsár könyveiből való. A breviarium a naptárban előjövő magyar szentekből s feljegyzéseiből következtetve valószínűleg magyar eredetű, még pedig hihetőleg az ország nyugati határán volt valamely rendház tulajdonában. Erre mutat a Schützen helynév, mely Sopron-, Vas- és Zalamegyében fekvő Lövőkre vonatkozhatik.

3. Erdélyi Breviarium. XV. századi kéthasábos gonddal írott hártya cod. 4-r. 365 levél.

Elején 1—7 levél calendarium, melyben magyar szentek is előjönnek, így: jun. 27-én Ladislai regis, aug. 20 án Stephani regis Hungariae, nov. 5-én Emerici ducis.

8—363a Breviarium.

363—363. Pótlások más kézzel.

A breviarium végén felváltva veres és kék sorokkal a következő colophon olvasható, melyből világosan kitűnik, hogy e breviarium 1462-ben Erdélyben íratott:

Explicit iste liber breviarii secundo die festi circumcisionis Domini anno eiusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo, pontificatus sanctissimi in Christo patris et dominidomini Pii papae secundi, regnante serenissimo principe et domino domino Mathia Dei gratia rege Hungariae etc. Tunc per mortem in Christo patris et dominidomini Mathei episcopi Transilvani eiusdem episcopatus vacante.

Nemcsak ezen pontos időmeghatározás teszi a szóbanforgó kéziratot reánk nézve kiváló érdekűvé; növelik értékét a benne található jegyzetek s feljegyzések. Így a szöveget megelőző tiszta levelen több ima után Janus Pannoniusnak egy verse olvasható:

*Io. episcopi Quinqueecclesiensis de
Epiphania Domini carmen.*

Janus Pannoniusnak jelen verse nem ismeretlen. A kiadások, Sambucusé és az utrechti tartalmazzák. A jelen kéziratnak fontossága másban áll. Teleki nem akarta e vers szerzőjét Janus Pannoniusban felismerni, s ezt a következővel indokolja: »Ceterum totum hoc carmen non Jani, sed barbari nescio cuius rudem foetum esse facile sentiet, qui modo naso voluerit uti. Nec manuscriptum habet, nec ullae praeter Sambucinam editiones, quae ante illum prodierunt.« ¹⁾ Sambucus kiadása 1569-ben jelent meg, ennek korát pedig kéziratunk s illetőleg e vers írásának kora sokkal megelőzi; s így azt e vers legrégibb s egyetlen kéziratának tekinthetjük, mert az a Janus Pannonius verseit tartalmazó codexekből hiányzik. Telekinek érve tehát tovább nem tartható fenn; belső okokból kell erre hivatottnak eldöntenie, jogosan viseli-e e költemény Janus Pannonius nevét.

Ugyanazon kéz, mely e verset feljegyzé, még többet is jegyzett a lapszélekre, melyekből világos, hogy a feljegyzések a XVI-ik század legelső éveiben történtek. Nevezetes különösen, hogy e jegyzetek közül kettő Geréb László erdélyi püspökre vonatkozik, kinek a feljegyző úgylátszik nagy tisztelője volt. Így a 4-ik levél alján olvassuk: Reverendissimus dominus Ladislaus Gereb episcopus primum XXVII. annorum Tr(anssylvanensis), deinde Colocensis archiepiscopus, in pago hereditario Telek nuncupato in die sanctae Annae diem obiit. Sub arce sua Attya apud fratres minores sepultus. (Más egykorú kéz hozzáírta az évszámot: 1507.)

A 12. és 13. levelek közt egy hártadarabon egy imádság látható, mely fölül az előbbi kéz ezeket írta: Hoc canticum reverendissimus dominus Ladislaus Gereb de Vyngart regis Matthiae consobrinus, episcopus primum Transsylvanensis, postea Colocensis archiepiscopus exaravit sua manu. (Következik az imádság.)

A gondos feljegyző az erdélyi egyházra vonatkozólag is tett jegyzetet a naptárban november 12-éhez, mely a következő: Hic ecclesia Tr(anssylvana) 1500. cepit facere officium de beato

¹⁾ Jani Pannonii Poëmata. Trajecti ad Rhenum. 1784. I. 659. lap. Egyébként kéziratunk és az utrechti kiadás közt nincs sok eltérés. 4-ik vers. kézirat triumphum, kiadás triumphis. 15-ik vers. kézirat depromunt, kiad. deponunt. 22-ik vers. kézirat recedunt, kiad. redeunt. A többi megegyezik.

Joanne Elemosinario quot annis repetendo, cuius sacrum corpus ex Constantinopoli Budam regi Matthiae a Turcorum imperatore dono missum fuit 1489.

A naptárban september 8-ánál még ezen később kori jegyzet olvasható: 1563. isto die coronatus est rex Maximilianus Posonii in ecclesia s. Martini in regem Hungariae et sequente die coronata est regina.

4. Theologiai munka. XV. száz. kéthasábos pap. cod. 4-r. 170 levél. Irta Patai Imre 1471. és 1472. években.

1—135 levél. Compendium theologiae veritatis. *Colophonja*: Explicit compendium theologiae veritatis, de quo laudetur Deus gloriosus in saecula saeculorum amen. Per manus Emerici de Patha in vigilia nativitatis Mariae virginis anno Domini M.CCCC. 71°.

135—141a lev. Fragmenta theologica.

142—170 lev. Tractatus theologicus. Végén ez évszám: 1472.

A borítékon XV. század végétől való írással a codex provenienciájára nézve ezeket olvassuk: Iste liber concessus est loco Remetincz perpetue. Remetincz vagy Remetinecz Horvátországban van; a pálosoknak volt ott társháza. A könyv későbbi tulajdonosa Batthyány Boldizsár volt.

5. Vallásos tartalmú XV. századi kéthasábo papir kézirat. Fol. 181. levél. Irta a váradi iskolában Szegedi László mester vezetésével alatt Gordovai János 1444-ben.

1—173 lev. Libri coelestes revelationum Dei beatae Brigittae principissae Veritiae de regno Sueciae.

173—178 lev. Epistola Solitaria ad reges.

178—181 lev. Vallásos jegyzetek.

A colophon a 178-ik levelen van, s a következő: Explicit iste liber per manus Johannis de Gordowa sub anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto, in scola Varadiensi sub disciplina venerabilis magistri Ladislai de Segedino etc. Item finivi sabbato ante dominicam, qua cantatur post

resurrectionem videlicet: Cantate Domino cantium novum alleluya. Laudetur Deus omnipotens et pia mater eius et tota coelestis curia in saecula saeculorum amen.

A kézirat tábláján annak provenientiájára vonatkozólag több jegyzet van. Így XV. századi rubrummal: Iste liber est fratrum heremitarum videlicet Brigida. Későbbi XVI. századi kézzel: Iste liber pertinet ad Zalonok. (Szalonok, Vas megyében.) Utóbb a könyv Batthyány Boldizsár birtokába került.

A codex másolója, mint említettem, Gordovai János. Gordova Horvátországban Kőrösmegyében fekszik, a régi Fánsci-családnak ősi fészke, mely róla írta nemesi előnevét. A Fánsci de Gordova-család abban az időben, a XV. század elején nagy szerepet játszott, különösen Horvátországban. Gordovai László Horvátország és Dalmatia bánja volt, Zsigmond király különös kegyeltje, ki neki több ízben adományoz terjedelmes birtokokat. Valjon ugyanezen hatalmas családból származott-e Gordovai János? — a Fánsci-család leszármazásának alapos ismerete nélkül eldönteni nem merem; de nincs kizárva a lehetőség. Mint előkelő ifjú tanulhatott a váradi iskolában, s leírhatta a szóbanforgó codexet, mely hihetőleg tanítóinak felügyelete alatt s utasításaira készült.

3. A német újvári magyar nyelvemlék.

A budapesti tudomány-egyetem könyvtárának kéziratai közt van egy (Cod. Lat. Saec. XV. N°. 98), mely hosszú ideig ismeretlen maradván, annak idejében a szakférfiak közt nagy feltűnést okozott. E kézirat, mely ekkoráig kiadva nincs s különben datálatlan, csakis írásának jellege utal a XV. századra, vasárnapi szentbeszédeket tartalmaz egyes evangeliumi témák fölött. Fontossága abban áll, hogy annak írója a latin szöveg közé számos kifejezésnek magyar jelentését is beleírta, egyfolytában az illető szavak után. Látszik tehát, hogy e prédikációk oly pap számára készültek, ki a néphez annak nyelvén szokott beszélni; s hogy az a prédikálás közben meg ne akadjon, s a ritkább latin szavak magyar jelentése mindjárt keze ügyében legyen, azon a codexíró a magyar interpretálás által segített.

Szakasztott ilyen a németújvári nyelvemlék berendezése is; melynek becse az egyetemi könyvtárénál még annnyival nagyobb, mert a kézirat datálva van, s így nem kell annak korára a nyelvből s az írásból, — melyek hosszabb időközre nézve tán irányadók lehetnek, de pontos időmeghatározásra nem elegendők, — következtetést vonni.

A szóban forgó nyelvemlék egy XV. századi egyhasábos 4-rétű papircodex, 384 levéllel, mindvégig egy kézzel írva (leszámítva az alább említendő lapszéli s a latin kifejezések fölé írt magyar szavakat.)

Colophonja az utolsó levelen:

Dum finis est bonus factum laudabile totum.

Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo.

Írójára nézve semmi támaszpontot nem találtam a codexben, valószínűnek tartom azonban, hogy sz.-ferenczrendi vagy pálos barát volt, ki a föld népével sokat érintkező rendtársai számára compilálta a prédikációkat. Kora, mint a colophon mondja: 1470. Tekintve, hogy kevés nyelvemlékünk van, mely régiségre nézve ezt fölülmulná, legyen szabad e legfontosabb németújvári kézirat ismertetésére s főleg a benne megőrzött szókinés közlésére nagyobb teret fordítanom.

A codex mindvégig szent beszédekert tartalmaz, az evangeliumokból vett szövegekről, közben sok magyar szóval. Még pedig kétféle módon.

Először is a codex írója a latin szöveggel egyfolytában, tehát egy sorban, adja sok kifejezés fordítását. E magyar szavak tehát a codex iratásával egykorúak, s az 1470-iki magyar nyelvet adják elénk. Így például:

175. levelen: Ista sunt deliramenta vulgo elmetelen-
segek.

181. levelen. Ecce homo vorax, zabalo, et potator vini.

192. levelen. Et iterum frustra, helyaba, oratio dirigitur
ad Deum.

197. levelen. Deinde visus est plus quam quingentis fratribus, tebecho gnemwthaznak, novissimo autem

tanquam abortino, erethlen gyermeknek, visus est michi.

202. levelen. Tertia virtus est caritas, ratio consequenter dicit, ante omnia autem mutuam caritatem habentes, egmasshoz valózerelmek legyen. Quarta virtus est hospitalitas, hanc subdit ibi hospitales in vicem, egmasnak gazdalkodok legyenek.

322. levelen: Manifesta sunt autem opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, rutsag, impudicitia, zemeremtelenség, luxuria, ydolorum servitus, venefitia, meregaleothas, inimicitiae, ellensegeth, contentiones, fedeseg, aemulationes et invidiae, irae, rixae, haborusag, dissensiones, vizzavanasog, sectae haereses, heretneksegh, stb.¹⁾

Egy másik kéz, de írásából és a nyelvből ítélve még XV. századi, a latin szöveg egyes szavai fölé vagy a lapszélekre írta azok magyar jelentését. Sőt még ezenfelül itt-ott egyes szavakat, kifejezéseket is, melyeknek latin megfelelő kitételt a szövegben nem találunk, de a melyekre a prédikálónak beszédje fonalán egyes átmeneteknél szüksége volt. Innen van, hogy az alább közlendő teljes sorozatban némely szónak nincs megfelelő latin kifejezése, s néhol a magyar szó jelentésben nem egyezik meg a hozzá legközelebb álló latin szóval, a mely fölé iratott.

A codex provenientiájára nézve felemlítem még a szöveget megelőző tiszta hártylevelen olvasható följegyzést (XV. sz. végéről vagy a XVI. sz. elejéről való kézzel): Liber de Remetyncz, mely az előbb említett remetinecz pátos kolostorra utal. Később a könyv Batthyány Boldizsár tulajdonába jutott.

* * *

Az alábbiakban közlöm a codexben lévő magyar szókinccset teljességében, megjelölve a levelet, melyen található s hozzátéve a latin megfelelő kifejezést:

¹⁾ Az ily módon följegyzett magyar szavak és kifejezések az alábbi sorozatban ritkított betűkkel közöltetnek. A szavak előtt álló szám a codex illető levelét jelenti. Megjegyzem, hogy a pontozott y helyett mindig egyszerű y iratik; mert az előbbinek ez esetben palaeographiai fontossága nincs.

Levél.

1. bozo alas — ultio
fel hithe — Samaritanus
pek eth tik — conspue-
runt
caromlottak — illuserunt
panazolvan — conquerendo
3. rom las — ruina
seregvel — turmis
4. estwer — maciei
istentwl vagy on — est ex Deo
5. erdenged vagy on — demo-
nium habes
keresse — querat
tartanga — servaverit
nem esmer — non gustabit
Abraham athanktl — patre
nostro A.
kye tyzed magadath — te
ipsum facis
6. erulne vala — exultaverit
megewrele — gavisus est
byzonnawal-byzonnawal —
amen-amen
ragadanak, venek — rapue-
runt
eteth megkeweznek — iace-
rent in eum (lapides)
7. zolosma — officia divina
8. en binemnek zawa — verba
delictorum meorum
9. kedwes — gratus
10. terwenkedes — iuris actio
12. hythtlwz zacadoth —
schismatici
13. zabottatas eren valo — ?
16. terven serent valo — legalis
jol megvadolasa — legitima
accusatio
17. kegelmezny — dispen-
sare
19. gorsob — ardentior
tulaydansagakat — con-
ditiones
21. nem lezen vanalatya — non
dirigetur

Levél.

23. perwisele — causidicus
zaygodas — rumor
alkolmash — congruen-
tem
procuratorsagrol — de advo-
catione
nilvan valo — explicite
25. zoros temlecek — ad artum
monasterium
28. el vizik — abducunt
30. tereytek — straverunt
31. parkanyal — vallo
haborgacha — impugnat
32. tunasagoth — ignaviam
thwnyasagh — ignaviam
33. navalya — adversitas
34. tetemeuel — cum effectu
buchulettesseget — solenni-
tatem
37. kementh — densum
kernel meteltetet zolga —
servus circumcisis
42. anazentheghaz zerezese — de-
cretum
47. kisebeytene — refacillaret
Symonnak keth hugaua —
S. consobrini
49. halomra — collem (ascendit)
fohaszkodasokai —
singultibus
51. tudyatok hogyezket
napvtan mikoron
husveti baran (így)
eznek emberfya el-
arultatyk hogjfezet-
tessek — scitis quia post
biduum pasca fiet et filius
hominis tradetur ut cruci-
figatur
elyamulas — stupor
55. marthotkynerth — in-
tinctum panem
56. weztegyetwen — sedando
wetekedeseket — con-
tentionem

Levél.

- halaluckal — citra mortem
 57. meg gyeryedeth — estu-
 ans
 62. tegy tanosagot hozyam —
 testimonium perhibe
 63. tekereg woth — girabat
 kolthoganak — pulsa-
 verunt
 64. nagyayth kezde — ele-
 vat planctum magnum
 hvlatya — lacrimis rigat
 chudalathus kepen —
 miro modo
 zakala ky nywen —
 depilatus
 lam nem tethzik em-
 bernek — tamen non
 videtur homo
 keges ana Maria, az
 nepek keze megen
 vala minth meheth
 wala (*oldaljegyzet*)
 65. werew zarazto — fanale?
 66. elhalatathnek — differ-
 rentur
 67. helhalastas — dilatio
 69. az barzon palastoth —
 purpura
 ketheleneytek — anga-
 riaverunt
 70. hanyatha — sumpmum?
 tompa — obtusus
 71. zazlo — banderia
 veragos — florida
 72. nagy titkos bezed —
 misterium
 menden zeplwth —
 omne dedecus
 bozusagoth — contume-
 liam
 73. vtalatos — despectus
 74. ez chereth — cambium
 75. ronchyca — vas
 78. megalwt — coangulatus
 (pl. vér)

Levél.

- fedeze — involvit
 79. reninchenek? — mo-
 veant
 80. garlosagus — misera
 zernyw — indecorus
 zepsegh — decus
 herwadothossagh—
 linor
 81. wgyanmegyoluadok
 wala — ex tota liquefie-
 bam
 83. felemelywoltheyaba
 — frustra tensae
 heruadatussag — pa-
 vor
 84. bwasag nekwl — sine
 libidine
 parancholatoht —
 imperium
 85. zolgaltatast — exe-
 quias
 86. zoros kernekwzes —
 arta septa
 melalnok chereth —
 quam nequam vicem
 vidamsagnak — sere-
 nitatis
 87. thyzes — flammeus
 88. moly — tineae
 elvezy — pascit
 gethry — afficit
 hozyayok leythenk
 — suscepimus condescen-
 dere
 arolya — venalem habet
 somanyo ezethad —
 fermentum
 89. mostohanyaua — no-
 vercam suam
 90. kwzwlesevtel (*igy*) —
 conversationem
 91. bemenuen — introeuntes
 94. genge — delicatum
 haloht — funus
 95. eleseb — prima

Levél.

- megyodatlan — insoluto
 halalatus gyarlobol — ex mortali vellere
 eleiozagbol — ex vitali virtute
 96. vidam — blandus
 97. nehalagassuk — non differamus
 enyemhez ragath — adhesit faucibus meis
 kiaznak — exsiccantur
 megvtalatok — despexisti
 megkaromlak — subsanabo vos
 98. epehenk — restauremus
 yegbeli zizthul — matris desponsatis
 100. erdeg chaladsaganak — operatione Satanae
 megremeytheney — provocaret
 101. megrezetwen — abiurgando
 sebeknek heleth — cicatrices
 viragos — floridus
 valani — confiteri
 yokedwem len — bene placui
 102. valyok vala — sperabamus
 fedik vele — cum eo contendendo
 zidalmazni — conviciando
 kemen bezedekkel — asperitate verborum
 103. aldozot — voluit
 thamazt — suscitabit
 tetete — ostendit
 behinayak — invitarent
 ocossagravalo tethetes — cautio
 ahlesbel — de insidiis
 104. belalkononsak — ad vespertatis

Levél.

- lemekkekre (így) — frustra
 105. bekeseznek latasa — visio pacis
 meneswk — eorum progressus
 egben mennek vot — congressus
 bezelnek vot — conferebant
 107. zanabana — dissensio
 108. egenes — concors
 velekedes — coniectura
 thetethws — fantasticum
 109. bizadalmat — experimentum
 testesseg — corpulentia
 110. megragas — masticatio
 karamlatik — illudetur
 aldozek — oblatus est
 111. tuladunsagokban — conditionibus
 fereferenchenek (így) prophetaya — propheta suae calamitatis
 hivessegeth — refrigerium
 banat nekwl — sine dolore
 112. fohaskodas — gemitus
 megzenenek — requiescant
 zerelmel meg abraztatoth — caritate informata
 ayaitathos — devotione fervida
 generwsegeketh — delitias
 113. valuam — profitendo
 114. byzonsag zerent — secundum rei veritatem
 115. galazastul — a confusione
 pelda bezedet — parabolam
 116. meggyezed — subiungabis
 felebred — evigilans
 lefordula — devertens
 ti elensegetek — adversarius vester
 118. megiratanak — scripta sunt

Levél.

- vronk Ihus isten fia Xpus
 — Jesus est Christus fi-
 lius dei
 erek eletek legen w ne-
 vebe — vitam aeternam
 habeatis in nomine eius
 kesergetek — plorabitis
 nem velik voth — non spe-
 rabant
 119. poharnok — pincerna
 vtalatus — odibilis
 the merd w k b — grossior
 derekanal — dorso
 was os torok al — scor-
 pionibus
 120. zeng — insonat
 alkalmas helekbe — locis
 oportunis
 yelennen — specialiter
 megfoztvan haga — de-
 praedatam reliquit
 nem hatalmazyk — non
 praevalebit
 121. meg y her u ad — pa-
 lesceit
 122. valas thas — oppcio
 zertelen valo bekeseg —
 pax inordinata
 tetetes — simulata pax
 123. fertehezes — mala pax
 tunya — tepidus
 zenvednem — ad patien-
 dum
 viselni (zenvedni) — ad
 supportationem
 kilemb kilembkepen — dif-
 ferenter
 zerny w zeplw — de-
 formis macula
 124. rewletes testeth — corpus
 fantasticum
 chodalatus kepen — miro
 modo
 meney kegesseg — superna
 clementia

Levél.

- megengeztelye — reconci-
 liet
 megvetethe — repulsa
 heresseg — insignia
 125. gezedelmet — triumphum
 zewl — hispida
 vadok — silvestria
 egelchek — misceamus
 126. kissebeytinoth (igy) — mit-
 tigabat.
 w nemes voren (igy) vol-
 tayerth — propter eius
 complexionis nobilitatem
 meg nem zakasztottak vona
 — non rupissent
 wnek talpa es gengeb volt
 hog nem ennekem ze-
 mem fenie (*a lap alsó
 szélén*)
 kinebety (igy) vot — alle-
 viabat
 eretelenyteteh — debili-
 tavit
 kytelenythe — compellen-
 tem
 127. valcagra — ?
 tisztasagra — in lavacrum
 gyazal — lugubritate
 elm etelen — insensate
 kiilente — expressit
 128. kepten valok — defectus
 sunt
 atkozok — maledici
 nem feneget vala — non
 comminabatur
 129. nem atkoz vala — non
 maledicebat
 sebel — stigmatē
 herwadattossagal — palore
 130. azaz elezi egmastol — di-
 spergit
 ez acalbol — ox hoc ovili
 131. pirulas — verecundia
 vanalatus legen — profi-
 cias ?

Levél.

- kenerwletesseget — viscera
(clausurit)
h a z a m n e p e t h — fa-
miliam meam
132. eh ye le — signaculum
belegin — per signa sua
eghazi feyedelm — prae-
latus
degessegeth — morbidas
serkegetni — excitare
hegessege vagon — habet
acumen
berestul — de mercenario
nem tereyti meg — non re-
vocat
133. dagalos — contumax
regi ember — vetus homo
nomodya — consultat
g e g w — arrogantia
l a n k a t h — tabescit
zegenseget — ignominiam
134. f e g e l m e t h — disciplinas
alnoksagokat — dolos
vetkeztetny — ponit scan-
dalum
e l h a l l o g a t o d — dissi-
mulas
calatcozas zaborusag — il-
lusio
ruthsag — immundicia
f e r t e z e t e s s e g — inpu-
dicitia
e t h e t e s — venificia
tevelgessek — sectae hae-
reses
atyamhoz — ad patrem
egymasnak — ad invicem
135. zomorvssagtok leszen ces-
meg — tristiciam habe-
bitis iterum
136. ydvesseges zomorvsaga —
tristicia salubris
nyegy fohascodik — ge-
miscit
vize — succus

Levél.

- gym vel wz — cerva
vegyeknek liliuma — lili-
um convallium
zeld — virescit
me fonyad (így) — arescit
zeld — viret
igen zorgalmatos io dolog-
ban — ?
137. olalkodik vtanna — insi-
diis
talpauai — cum plancta
fohascodic vala — suspi-
rabat.
iutandok — veniam
meg tepik — pili caligant
kizya a mergeth — hausto
veneno
hezakwl — evacuabitur
fenes — clarum
costolnya — gustare
138. alkolmas — congruum
ydenek zucsege — oppor-
tunitas temporis
zoros zam — ratio districta
megzabottat — examinabit
ielen — nota
idenek nag ziksege — ca-
ristia temporis
d r a g a b — carius
139. p e r e l n y — iudicio con-
tendere
leselkedik — ?
kemenwl — obstinatione
legelesre — ad pascum
termesettenth — ?
140. idegeneknek — alienorum
leselcedik — insidians
f o z t a s r a — ad depre-
dandum
megfoztya — depredatur
megdegeseytlek — te in-
terficio
megelegeytlek — reficio
fias tikhoz — gallinae (as-
similat)

Levél.

- kikety — fove t ova
 141. meg ne degeselyenek — ne
 inficiantur
 keges per — pia lis
 142. vitez tarsinak — commili-
 tones
 ydegen herre mennek —
 ad loca aliena vadiunt
 iw nevenek — ?
 hatalmas — potens
 ingen nem cyhcahhath — ?
 nayascuddiek — ?
 oh ennekem merth en yde-
 gen feld miue essem meg
 hozula. (*Marg. jegyzet*)
 143. zeled — mitis
 nem igekezik — non in-
 tendit
 souanossagat — acedinem
 144. bozvsagoth — iniuriam
 ele vezel — iactura ?
 nilwan latod — vides ad
 experientiam
 zerteleneth — inordinat
 pustetya — vastat
 elmetelen — insanus
 be y t h a (?) — stolidus
 mas westel (?) — iac-
 tura
 145. termescet serent valo yo —
 bona naturalia
 lehelesre — ad respirandum
 146. elzeleswle — dilatatus
 meghizok — incrassatus
 kevago — latomus
 nem illenek neki — non
 expediret
 kedveben lezen — gratiam
 assecutus
 vice ch a z a r — praepo-
 situs
 nomorgatho — oppressor
 bozot mondnak — conquere-
 rentes
 azon kezbe — interim

Levél.

147. zoth zapareth — verba mul-
 tiplicat
 ch a c h a g o — procax
 neluesnek — verboso
 a jelensegre — inminen-
 dum ?
 ehnetetnek (*igy*) — compe-
 scuntur
 zenvedhete — tollerabilis
 bozvalasnak — vindictae
 148. elkiztet — disuadet
 adoman — datum
 149. minden byzonsagra — om-
 nem veritatem
 myndenth mith — quae-
 cumque
 vezen — accipiet
 150. teremtet alatoknak esmere-
 tire — ad notitiam crea-
 turarum
 velnetek — putatis
 vanalattia — ?
 151. elnugosik — occidit (sol)
 esmeg helere ter — ad lo-
 cum suum revertitur
 ros poztoban — pannis in-
 volutum
 meg hezagita magath —
 examinavit
 felwljniulla voth — extendebat
 152. lehaycha — reclinet
 belse vigasagot — interio-
 rem consolationem
 153. vakmerek — temerarii
 hitetlenek — infideles
 megigezed — redarguis
 154. kyvayak — effodiunt
 megcuphulla atyat — sub-
 sanat patrem
 honap-honap — procrastina-
 re
 bewen vetessek — large
 accipiatur
 negbel iw — ex quatuor
 causantur

Levél.

- allatnak neged reze — quadrans
 155. zerne — sordet
 batoreytatnak — animantur
 hirdethni — promulgare
 ketelensegem vagon reaya
 — mihi incumbit
 neg rendben — in quadruplici
 156. figeztwen — suspensum
 ah nag yeue zoth — verbum
 terribilissimum
 k wteles — religatus
 157. teredelmes — mendax (*igy*)
 158. becwlletlenseg — irreverentia
 161. mohsag (*igy*) — voluptas
 162. zenethlen — cum instantia
 163. eneben ragadoth — in viscata
 telekeketh — praedia
 megyteri — inflatur
 164. halastattatnak — differuntur
 nyacon wer — calaphizat
 165. mith eleyben tennem — quod ponam ante illum
 en aytom betevé vagon — iam hostium clausum est
 en gernekym en hazambavannak — pueri mei mecum sunt in cubili
 vegig maradand — perseveraverit
 coltaguan — pulsans
 w vntatasaherth — propter improbitatem
 coltogyatok — pulsate
 meg lely — inveniet
 coltgonak megnittatik — pulsanti aperitur
 166. nemdee — numquid
 meney haborotul — ab aëris perturbatione

Levél.

- bynre valoremelsekerth — ?
 167. bunbe keveredwen — peccatis involuti
 tekeletes malastoth — ?
 171. elk yztet — dehortatur
 172. mertek zeren t — cum mensuratione
 menney zengese gh — harmonia
 174. h yzaltatnak — saginatur
 valoba — seriose
 175. elmetelensegek — deliramenta
 177. zantzandokkal — deliberate
 178. zantzandokal — deliberate
 180. mymywltonk zeren th — secundum modulum nostrum
 vayozyk — degit (homo)
 181. alkalmassak zeren t — quantum commode
 kiztessem — movear
 buyasagra valo kez — pro lascivia
 zabalo — vorax
 182. eleth zeren th — secundum suam voluntatem usinae
 testi kenyer — panis materialis
 183. chodalkozny — vadit ad spectacula
 184. zanom — penitet me
 bozuallo — vindex
 bozuallas — ultio
 186. menden felserdwl — omnis adultus
 187. nem binre valo — non est vitiosa
 188. igen meghizek — incrasatus
 elteryedeth — dilatatus

Levél.

- meggyezte — increpative
vtanna maradoknak
— posterius
epyti azaz octotya — aedificat
189. dereca — corpus
190. fegh — corripe
atallum vala — verebar
lanth zod (így) orgona zokban
vigadnak ez világban kedvek
vannak — tenent tympanum et
cytharam, gaudent ad sonitum
organi
a z ellen — contrarium
191. nakon veryen — colaphizeret
192. heyaba — frustra
193. yelenek — apparuit
megfeye (így) — exprobavit
w nekik hitetlensegeth —
incredulitatem illorum
ziueknek kemensegeth —
duritiam cordis
azoknak — hiis
feltamadnay — resurexisse
menyetek zeles velagban —
euntes in mundum universum
hirdessetek — praedicate
minden allotnak azaz embere
knek — omni creaturae
hyendi — crediderit
codak — signa
azokat — eos
en nevembe erdegeth ki
vetnek — in nomine meo
demonia eiicient
valamit mergest az merges
venereket (így) — et si
mortificum quid biberit
arth — nocebit

Levél.

- vetik — imponent (manus)
meg yogulnak — bene habebunt
mivtan — post quam
vetetek — assumptus est
atya istennek iogia felel —
ad dextras dei
menven — profecti
mendenvt — ubique
194. vr segeytven bezedeket
ereseytven kevetkezven
codakal — domino cooperante
et sermone confirmante
sequentibus signis
emlekezik — recolit
wgan illo innep volth —
feria prius ita celebris fuit
heth ydvesseges gondolatok
— septem contemplationes
ele foga a garadisnak —
primus gradus est
195. harumrol vagy on —
tria tanguntur
yelenthethe vala —
patesceretur
tetetes test — corpus
fantasticum
ziksegenketh — figmentum
196. belendessegnek nema bine
ben — in peccatum ignominosum
luxuriae
197. tebnech hog nem wth
zaznak — plus quam
quingentis fratribus
erethlen germeknek
— abortino
inkab akadna elmeykben
— in corda magis remaneret
minden ercz engednek —
cuncta metalla domat et
mollit
meglagul — domatur

Levél.

- zepletelen — immaculatus
 198. forgacokath — aliquam partem
 ragada — invasit
 mig megfogonik — quousque convaluisse videamus
 199. eg az intensegel — est in aequalitate Dei
 ha meg volt peldazva — utrum fuit praefigurata thabath reaya kenykleth — innixum
 200. hadnagnak — capitaneo hangos enekel — cum iubilo
 201. yelenth — notat bizonsagath — veritatem ne thvnyalkodyal — noli pigrescere
 rumtast — desolationem epeytesth — reparationem
 lassan — morse
 oltemerdek — tantae est spissitudinis
 lepes — passus
 ermen kw — lapis molen-dinarius
 202. zenethlen imadsagba volta-nak — continui fuerunt in orationibus
 zenlelek advent het — ieiunium spiritus sancti ygekezetes — attenta egmasshoz valo ze-relmetek legyen — mutuam caritatem habentes
 egmasnak gazdalkodok legyetek — hospitales in vicem
 beuelkedes — liberalitas
 maga mutogathvan — proprio ostendendo

Levél.

- zarmasasol — in causalitate
 kezenseges — ceteris paribus
 istenseges — divinus
 203. gezhetetlen istent meg — invincibilem deum
 isten lato nep — Israel haylon — contra vallem (luna)
 megelede — suscitaverunt
 204. nyer — procurat
 206. nevely — non aestimet az ellen — a contrario
 207. nem bizodalma-sth — fiducialiter non dicitur eliwend vigastalo zent lelek — venerit Paraclitus
 bocatok — mittam
 atyatul bizonsagnak lelkeh — a patre spiritum veritatis
 en rolam — de me
 tanosagoth — testimonium
 ezeketh meg mondany — haec locutus sum
 ne vetkezytek — non scandalizemini
 gwlekezesek kiwl — absque sinagogis
 eliw — venit
 vely — arbitretur
 zolgalatoh — obsequium
 megbezelem — locutus sum emlekezytek — reminiscamini
 208. okosban tartanayak magokat hozaya — in illis periculis cautius sibi ipsis providerent
 maragyonk — maneamus
 bator — tutum (consilium)
 ha oka vagyon nem meltan valo — si vera est, non tamen est sufficiens

Levél.

209. ragado korsag — mor-
bus contagiosus
merth ne valasthatyak
wketh egmastul — *oldal-
jegyzet*
210. ha g — leget
ieg ruha — res parafernales
211. zanzandoccal — ex
certa scientia
kedvet nezegye — ne of-
fendat eum
212. lewsagert? — abpro-
prium
vtalatusb — testabilior
ragado korsagoth —
morbum contagiosum
213. peldaztatoth meg —
fuit praefigurata
216. eg eg emberth — unum
hominem
fe angelok — archangeli
217. coda tewe angelok — quo-
rum officium est miracula
facere (virtutes)
hatal tewe angelok — quo-
rum officium est facere
potestatem (potestates)
feyedelm erze angelok —
quorum off. est custodire
principes (principatus)
vralkodo angelok — quor.
off. est instruere homines
quomodo dominantur (do-
minationes)
zekes angyalok — quor. off.
est docere homines quo-
modo iudicent (troni)
nem zugodnak volth
— non resonabantur
tovabba — amplius
218. hallottatok nem enim — au-
distis non est meus
kilde — misit
vigasztalo zentlelek — pa-
raclitus

Levél.

- kild — mittet
megsugia azaz elmetekbe
hozza — suggeret vobis
omnia
mindenekre — omnia
ne rezzennen — non turbe-
tur (cor)
felyen — formidet
hallatok — audistis
twlem nagob — maior me
est
ymmar — tunc
mieleth — priusquam
leend — factum fuerit
nem sokat — non multa
219. megesmeryen — recognoscat
221. nomorgatnak — primuntur
zomorvsagoth — pressuram
zepletelentwl — intemerata
vnoca vnokanak vnokaya
— nepotes et pronepotes
ab avis
cepw — stupa
222. wg zel — auster
225. navala — incommoda
226. chelekedes — exercitio
legelesti (*igy*) — pascua
227. hewsagusan — curiose
228. mulatas kedveyerth — cau-
sa recreationis
231. mester ember — ar-
tifex
harum rendbe van-
nak — in triplici
belegezzy — canterium
merteketh — appensum
232. erethnech — Arianus
eg napaleznek — in
unum solem redacti sunt
233. ydvessseg neresre —
ad salutis obtentionem
sidok sokasaganak — tur-
bis Judeorum
234. ocoson — rationabiliter
vegezthe — decrevit

Levél.

236. wrn zerenth (*így*) — occasionaliter
kezerettethik — attractus
felelmet theth timore incussit
ezetlen — insipidus
daganagog — flacturae
240. nezew — fitonissa
246. belegezthe — cantherium
w mi uoltara (*így*) — ad subiectum suum
teryedeth — protensum
beuen — lauta
247. nehezeytete auag vndekoytotha — aggravavit
alkolmasson — convenienter
248. agarkodyk — fremet
249. istennek hyedelm theue yrgalmassaga — misericordia dei
350. vigan — gratulabundus
megzedwat (*így*) — vindemiabat
251. kezdek — coeperunt
ketelen — necesse
menc meg engemeth — habeme excusatum
253. hegedw — cythera
cintorna — lyra
255. alachonrol — infimo (cecidit)
256. gepwkben — in sepibus
bozzonkodvan — conquerendo —
257. kezeleytek — appropinquantes
258. eg penitencia tarto binsrel — super uno peccatore penitentiam agente
259. fertezetesek — foedi
megyapontyak — inflammantur
260. kevelsegnenk (*így*) abrazaual — thypo superbiae

Levél.

- megnefoha — ne suffocetur
syraeth — ?
kyes — amoenus
261. ekeseyte — ornans
262. heruadnak — palescunt
nyomatonne — modice?
263. yomerteketh — mensuram bonam
thelyesth — confectam
numtath (*így*) — coagitatam
ky chorgothath ky pupoztath auag ky hamasztath — effluentem
264. tekeletes — perfectus
zalcath — festucam
ozlopoth — trabem
fathw — illegitimus (filius)
265. chapoth mertek — mensura confecta
vidam — iocunda
268. terem — nascitur
nagyob erdemw — praefendus
269. zantzandokual — industria
tuna zolganak — negligenti servo
270. zordulua mennek auag mennek — irruerent
a to mellet — secus stagnum
belyeb auag meleb herre — in altum (a tóba)
parancholo — praeceptor
te bezededet — in verbo tuo
megvetem — laxabo
271. kegme (*így*) — pene (alig)
elamulas — stupor
azonkepen — similiter
ezerth auag inentua (*így*) — ex hoc
haiok vonuan — subductis navibus

Levél.

- keuethék — secuti sunt
 272. gondolatcknak maradéky—
 reliquiae cogitationum
 corm antarto — nau-
 clerus
 zem fedeleth — saccum
 vilissimum
 273. kemen — densum
 nomoth — lutum
 275. kereskede — negotiator
 276. nem meltonak velte
 — indigne duxit
 veg peldat — verbigratia
 binre valo gyorsosag — ?
 277. mondatoth — dictum est
 regieknek — antiquis
 iteletre — iudicio
 atyafiara — fratri (irascitur)
 vaya — zacha (bibliai szó)
 bolond — fatue (» »)
 pokol tizere — gehennae
 ignis
 adod — offers
 megkenethnedh — recon-
 ciliari
 279. sobraksagoth — ege-
 statem
 megfogyatkosot — di-
 minuta
 magan leth bozusagoth —
 iniuriam personalem
 280. morhayaban lwth bozvsa-
 goth — iniuriam realem
 haborgato — persequens
 patuarkodokerth — pro
 calumniatoribus
 kwuessuk — reconcilie-
 mus
 iellennen — specialiter
 281. ne hallogassad — ne
 protrahas
 nauaigonak — angu-
 stianti
 282. ygezet — fastinavit
 igezek — fastino

Levél.

- ertetlenek — insensati
 neusegeth — formidinem
 283. genethsegre — ad foeda
 degeseytek — interficiunt
 ewywarýv — noctua
 tuna kez — manus remissa
 284. sebessen folyo viz-
 ben — in aquis vehe-
 mentibus
 hertelen — subito
 286. w maga byzonsagoth
 weth feletenk —
 experientia singularis
 kezereiteth — compel-
 litor
 nagyob — magna ni-
 mior
 287. kevesre vezi — parvi pendit
 belceseges tudomanya miath
 — experientia singularis
 corsagnak nauala-
 iath — molestiam morbi
 banasanak myatta —
 per practicam
 jobulth auag tudomanw —
 multum sapiens
 vrdegnek kiztetese — sug-
 gestio diaboli
 288. restek auag tunak — pigri
 kedveznek — favent
 elkiztehven — suadendo
 290. ogiatok — attendite
 yoh ruhaba — in vestimen-
 tis ovium
 belwl — intrinsecus
 boytorianokrol — de tri-
 bulis
 nemde....mondananaya (így)
 291. nag kemensege wa-
 gyon — habet fortissi-
 mam soliditatem
 erchbelel lettetek (így)
 — quasi aere fusi sunt
 meghasogathya — fregit
 meghasadoth — direpta

Levél.

- sapaskodással — anxietate
 nag mvníkanak keresi — pungunt nimia sollicitudine
 292. yreneseg — formido
 vez — tempestas
 kormanoztato ewezw — gubernaculum
 sunadas — sopitus
 kormanoztato ewezwth — clavus
 maragyatok megyma-
 ragyatok — state-state
 eltekoztathek w morhaia — dissipata est eius substantia
 293. elancadot zy w — cor thabescens
 olyyene (igy) — stupidum
 fwrenthessel — ?
 accapu felel vya inkab — ?
 megzabalasta wteth — ducit equum quo vult
 wth keserteteth zamlal — quinque temptationes enumerat
 elkyzteth — ?
 megfonyadot imar lelkenk — anima nostra arrida est
 madar hust kiuanak volth — desiderabant carnes avium
 zugodnak volth Moyses
 elen — ?
 zorgalmazatusok legenk — nos sollicitos reddere
 bwyasagrol — lascivia
 294. balvan imadok—idololatres
 abra z — forma
 wtewth boryuth — vitulum conflaccidum
 yay — proh dolor
 nyz w — phitonissa

Levél.

295. vnduklya (igy) — nau-stat
 ne zaygodyatok — ne murmuraveritis
 eltekozlota volna a kazdag embernek — quasi dissipasset bona
 w neki — illi
 wlgo ygezd meg magadat — my ez ah mith hallok te feleledh aggy zamoth — quid hoc audio de te, redde rationem
 egyikkel sem leheth azthan zabad —
 w benne — intra se
 296. zaz gerla buzaval — centum choros tritici
 az vr — dominus
 twt vona — fecisset
 fenesseg fyaytul — filii lucis
 magatoknak — vobis
 megfogatcozandothok — defeceritis
 vegenek erek (igy) — recipient in aeternum
 297. malatha — per siliqua keueset — parte-parte
 298. az ellen — e converso prophetak kwzeth ieless — prophetarum eximius
 299. poganok valathok — cum gentes essetis
 ragado ferteze borsagy (igy) — in contagione et macula
 300. taytecozny kezd — dispumat
 bwiasagra — in libidine
 fonalokath — rixas
 gywlad — exardescit
 hertelenkede — impetuosum

Levél.

- herthelen walo dy-
hesseg — rumpens furor
hertelenseg — impletum
kywannya — appetit
tiztessegra valo yzes — ar-
dor ambitionis
sythe kemenche — clibanus
301. zabas — foedera
nem hord egbe — distrepat
morchanas agaert —
propter pusillanimitatem
eete napodba — in hac dietua
te elened — in te
megzalnak — circumdabunt
palank zerenh — vallo
meg zorwnak — augustia-
bunt
mono felwl — undique
302. te meg latogatasodnak ide-
yth — tempus visitatio-
nis tuae
kivetni — eiicere
ymadsagnak haza — domus
orationis
tolvay likaa — spelunca
latronum
ken hordozonk — librarii
303. heye — milvus
kanya avag heya — milvus
meraz avag morehona —
pusillanimus
kylémb keppen — dif-
ferenter
304. zeros — artus
nem batorsag — non
est tutum et securum
hamuwa lezen — in-
cineratur
twretel — allideris
isten malastyaua — gratia
dei
305. eretlen ziletess nec nem alkal-
maz ydeyen — abortinus
eretelen — debilitatus
panazol — conqueri

Levél.

- vanalatotleson — hae-
dificaberis ?
306. nyaiascoduan — fa-
miliariter
307. hetbe — in sabbato
attul — ab illo
vetenei (igy) solosmaba —
in omelia
chak ennalam vagyon nin-
chen egebnel senkynel —
habere quod habet
spacialwt (igy) — de-
ambulans
308. lab alaa — suspeditationem
geryeztey — intentinum
veget — extremum
fohazkogyal — inge-
misce
rezkes — contremisce
yeles ygeth — verbum sen-
tentiosum
emberi kedverth — propter
favorem humanam
309. merteklestest — tempera-
mentum
feselienek — solvantur
310. ketelenyth — cogit
kizteteth — corruptum
izgatas — instigatio
311. Tirus new varasnak tarto-
manaba — de finibus Thiri
az varas tartomanya ke-
zeth — inter medios fines
312. maganak — seorsum
tanezok ? —
313. megy twnywl — mol-
lescat
tunyasagoth — ignavia
harom yzy — habet tres
effectus
tudnayak meg — uti-
nam saperent
megtylthottacat hel-
tauoazthatya — in vi-
tando prohibita

Levél.

- masod kezbe walo —
secundum medians
nyal — salvia
valogato — discretiva
314. k y r a l o k y a r a s a r o l
w a l o k w n b e — paralipomenon
kethelen — invite
315. k w t h e l e z e t p a r a n c h o l a t — obligatio
bwlcen — notanter
igeretek — promissiones
velekedeseketh — opiniones
317. n a g y t h y a — magnificatio
w neki — ad eum
318. m i n d t e z i w e d e l — ex toto
corde tuo
mind te ereydel — ex omnibus viribus tuis
mind te elmedel — ex omni mente tua
akaruan igaytania — volens iustificare
319. e l m u l e k — praeterivit
vth teven — iter faciens
a hel melleth — secus locum
oda kezeleytven — approprians
vethven — imponens
zallasra — in stabulum
vele banyek — ?
320. e l m u l a n d o — caduca
tertenettel valok — accidentales
322. r u t h s a g — immundicia
z e m e r e m t e l e n s e g — impudicitia
m e r e g a l c o t h a s — veneficia
e l l e n s e g e t h (i g y) — inimicitia
f e d e s e g — contentio
h a b o r u s a g o g — rixae
v i z z a v a n a s o g — dissensiones

Level.

- h e r e t n e k s e g h — sectae
haereses
g e z h e t e t l e n l e z e n — inexpugnabilis efficitur
n a u a l y a — angustia
323. g e r y e d e t e b — ferventior
e l e y b e k e l e n e k — occurrerunt
o p a r a n c h o l o I e s u s — Jesu praeceptor
324. a z o k k e z z v l e g — unus ex illis
d i c e r u e n — magnificans
h o m l o k — facies
m e g t i z t u l a n a k — mundati sunt
n e m l e l e t e k — non est inventus
h a n e m c h a k e z i d e g e n — nisi hic alienigena
v t a l a t u s — abhominabilis
k w z e n s e g e s — universalis
325. m e r a z b a k — viliores ?
n a u a l y a s b a k — miserabiliores
b e n y o m o t h — deiecit
r a g a d o k o r s a g — contagio
326. y a z o k — philistei
327. m a g a t o c a t h — vos
c a n d a l o n (i g y) — tortuose
n a u a l y a k n a k — adversitatum
328. s y e t h u e n — festine
k e z — differens ?
e k e s e n — honeste
r e z k e z y — contremisce
329. s e m e g e m b e r k e t h v r n a k
n e m z o l g a l h a t h — nemo potest duobus dominis servire
i o b a k s n a g i o b a k v a t t o k
— vos magis pluris estis

Levél.

- w mene votához eg — ad
staturam suam cubitum
unum
330. nem munkalkodnak — non
laborant
fonnak — nent
nagalynkab — quanto magis
nem velnek — ?
331. vsurat ne ag atyat fianak
— non dabis usuram fra-
tri tuo
332. megfodozad — corrigis
elchereled — mutas
my nemw allath — quid esset
chak zoual viselz — ver-
bis me deludis
valamit ez mind meg fe-
ketheyti — maculas ni-
gras effondit et facit
meg ne alvaganak — ne
liquae fiant.
333. nemes kw — adamas
romol — consumitur
ege wzegh — faces
harom fele zarma-
zovt — sitaliquod trinium
wraluan — speculando
(super altum montem)
panazlani — inputare
zanto ember — agricola
meddw lezen — steriles
habebit
334. dychertheith — com-
mendatur
izgattatnak — exorcentur
rezele — lima
teremtetik — nascitur
335. mindenenk w lezen —
atal fa ky voth — lignum
transversum
megen vala — ibat
a nozolath — loculum
336. mi keztenk — in nobis
ertetik — signatur
megyfaagy — gelida

Levél.

- ha az erdeg hideg keserte-
tinek engedh megfagh
myndenestuel a lelek —
az erdeg merge — venenum
serpentis
berekeztih — constringit
megfarrasztia — fatigit
azert emlekezzel rolam az
halath — reduc me in
memoria, tum quia
elneleti pokolal — ad infer-
num demergit
heuernek — voluntan-
tur
artatlan — innocentia
337. coborlok — raptores
nincen isten malastya nala
— intus est vacuus
megindetya embernek el-
meyth — movens men-
tem
feyereteth — albatus
rohal genetseggel — om-
nis sporticia
elnec meg — ordirer
lemeten — succidit
warasus — sortilega ve-
tuta
cacuk — cuculum
eltauoztathya — devi-
tabit
338. megnemul — conticescit
meghervad — palet
egbe ragad — (labia)
haerent
abraztassyg ty ben-
netek — formetur in
vobis
339. tapsolasch — plausus
Jeremiasnak sirasarol valo
kenben —
mendegbe — unani-
mes
abrazo — ?
netunyakodyal —

Levél.

- io elkulczwth — modestiam
 340. teruen tudokhoz — ad legisperitos
 fogvan tapasztvan auag illetven — apprehensum
 341. legottan — continuo
 kyhuzya — extrahet
 innepen — die
 mutatvan — intendens
 valastananak — eligerent
 vtoso helen — novissimo loco
 wl auag men — ascende
 mind az egben wlek eleth — coram simul ascumbentibus
 342. egben bezelesben — in colloctione
 343. ky gondolna vele hog fel emelney zegenh — et non est qui recogitet (animam)
 zauarus — turbida
 344. harum tetemen — triplex effectus
 bitangoth — praedam
 horogal — armilla
 myndkvenyul (igy) bekutum — obducam undique
 345. naualathya — calumniatur
 nagyobaha — augeat
 346. menenek — accesserunt
 tervenbe doctor kesertven — legis doctor temptans
 mel nagob parancalath tervenbe — quid est mandatum magnum in lege
 e nagob — hoc est maximum
 kepes auag hasonlatus — simile
 e keth parancolatban — in his duobus mandatis

Levél.

- minden terven fignek — universa lex pendet
 lacik, tecik — videtur
 347. mikepen azerth — quomodo ergo
 zenlelek miath — in Spiritu
 labaid ala — scabellum pedum tuorum
 valaky — quispiam
 kez deti — principium
 baluanokath — simulacra
 348. megmenetes (igy) — ludibrio
 chufolas — vituperatio
 meg chip — pongit
 kelchen ado — creditor
 349. io erw — saperides?
 351. zorws — angustum
 menven — ascendens
 conakban — in naviculum
 352. Galna (igy) tengeren atal mene — per mare Galileae ultra transivit
 azoknak hitet — fidem illorum
 remenkedyel — confide
 megbocattatnak — remittuntur
 ime nemelek — ecce quidam
 wbennek — intra se
 karomkodik — blasphemat
 azoknak gondolatit — cogitationes illorum
 mire — quid (cogitatis)
 hat auag tart hatalmat — habet potestatem
 a nepek — turbae
 diceretek azaz dicerek — glorificabant
 hatalmat — potestatem
 354. kalamar — institor
 haionak orra — naviculae prora
 kez epi — carina

Levél.

- k o r m a n a — gubernacula
k o r m a n t a r t o y a — nau-
clerus
v a s m a c h k a — anchora
e u e z e y — remi
e u e z e k — remiges
testi ertelm zerenth — ad
litteram
355. mozdolhattatlanság — im-
mobilitas
e g l e p e s t h — unum pas-
sum
erezhetetlenség — insensi-
bilitas
tekeletes nem lenne — si
non infirmaretur ?
egeneswl — obtemperat
yenesége — horror
tistessegre walo wra-
sag — ambitio
dagad — inflat
356. rutab — turpius
zabalontod — ingurgi-
tas
pelda bezedekben — in pa-
rabolis
357. en hazi madaraym — thauri
mei
kezen vannak — omnia
parata
w compolantsagara (így) —
ad negotiationem suam
egebek — reliqui
w seregi auag hadi kildven
elvezte — missis exerci-
tibus suis perdidit
hivatalosuk — invitati
nem lvnek — non fuerunt
vtaknak iarasara — ad exi-
tus viarum
mindeneketh — quoscunque
mindeneketh — quos
358. ah vendegeknek meneke-
zeyt — nuptiae discum-
bentium

Levél.

- menekezés ruhauál — veste
nuptiali
megnemula — obmutuit
w kezei labai megketezven
— ligatis manibus eius
et pedibus
hiuattattak — vocati
valastottak — electi
testhiertelm zerenth
— secundum sensum lit-
teralem
lelky ertelm zerenth
— secundum sensum al-
legoricum
mennyei ertelm ze-
renth — sec. sen. ana-
goricum
359. megelegeythlech —
reficiam vos
nyluaban wagyon —
plenius exprimuntur
poganoknak — sectas
altalsagh — pudor
360. innen vezzyek — inde
apparet
megrothadh — putridum
ewfelkybelele — emit-
tens ?
tunyolyonk — torpea-
mus
361. wethkeztethnek —
scandalizant
tistasagnak weth — bal-
teum castitatis
h o m a l y o s s a g n a k —
caliginis
kwdnek — nebulae
nagy zurdokok wad-
nak — super angulos
excelsos
362. kinek fia beteg vala — cu-
ius filius infirmabatur
ez il new varasba a kerol
micoron — Capharnaum
hic cum

Levél.

merth — quia
 Jhrlm tartomanabol Galile-
 aba — a Judea in Gali-
 leam
 le leytene — descenderet
 merth meg kezdeth vala hal-
 nya — incipiebat enim
 mori
 en germekem — filius meus
 hin a kiskeral ah bezednek
 — credidit homo sermoni
 hideg corsag — febris
 363. w atya azaz a keral —
 pater
 kikben — in qua
 vrunk idvezytenk e regel
 — dixit ei Jesus
 te fiad — filius tuus
 eel — vivit
 w — ipse
 mind w hoza mind w haza
 nepe — domus eius tota
 zynrel zynre nem
 lathyak most — per
 speciem
 egert azerth — tum
 quia
 serrel w agyon — ordi-
 nata est
 altaliaba ualo hatal-
 ma zerent — de po-
 tentia absoluta
 bwchesegnek elenne
 walnya — praeiudica-
 ret sine sapientia
 byzonsaginth tenne
 — veritati praeiudicaret
 kedue ellen — ab in-
 vito
 kethelen — invitus
 egenes vele — coequalis
 eretelentel — infirmo (for-
 tior)
 ereke — principium (est
 pater)

Levél.

orauál — ?
 birodalmal (igy) — con-
 fidenter
 365. nem forgathia nem za-
 boththya — non discu-
 tiuntur
 zallas kerese — hospes
 allatban eg — consubstan-
 tialis
 366. megmula (igy) — do-
 navit
 367. igazgatnni — dirigere
 rosda — erugo
 mol — tineá
 minth eg keral ember —
 homini regi (similis est)
 zamoth — rationem
 az zamoth — rationem
 hozzattatek — oblatum est
 368. tiz ezer geraual — decem
 milia talenta
 mindeneketh — omnia
 kiketh bir vala — quae
 habebat
 en bennem auag hozam —
 in me
 megtartvan — tenens
 kivel auag melyel tartozol
 — quod debes
 bekesegeges legen — patien-
 tiam habe
 369. figeztelneye — infingeret
 370. buyasag serenth — vo-
 luptuose
 bew — liberalis
 halogatia voth — di-
 stulit
 vesteksekbe lezen
 (igy) — facit ferias
 mind az ygeket — omnes
 causas
 371. allat zerent valo bodogsag
 — beatitudo substantialis
 szerzethe hagas — apo-
 stasia

Levél.

- el thekostatya — discipat
 bedugya — abstinit (viam gratiae)
 hotlend (*így*) — defuerit
 372. megnerneye — obtineret
 katroncaban — in sudario
 rosdath — rubiginem
 tunasagnak — dant se corpori
 kisseb vethkezesek — minores offensa
 felrestut (*így*) — semiplene
 373. nag bewsegel — libenter (dimittit)
 lelekebe — secundum animam
 az igeeknek kirel kezdenk
 bezedenkety értelmere — notate pro intellectu verborum
 egben elese — convictus
 nag hamarsaggal hertelenseggel — cito
 magarazo irasa — glossa
 egzeg (*így*) — in simplicitate
 374. megepeyteny — ad reparandum
 elmenuen — abeuntes
 zerzenek — inierunt (consilium)
 ereztnek auag kildnek — mittunt
 Herades zolgayval — cum Herodianis
 teczyk — videtur
 illic — licet
 w alnoksagok megesmerven — cognita nequitias
 az adonak penzeth — numisma census
 ez felel valo iras — superscriptio

Levél.

- modnak (*így*) — dicunt
 375. meghodolt — tributarie facta est
 madarazok — aucupes
 zemesek — oculati
 bargasokath — nautas
 376. nem ember — homo esse desinit
 tulaydon sagara — in conditionem
 ala horgata semelkedet — supercilia depressa
 376–377. gettrethni — affligi
 közötti szeleten. bozzusagat — inpropinus
 378. nem alkalmas — non convenit
 galazhatatlan — inconfun-
 sibilis
 tunian — negligenter
 hala aduan — gratias agentes
 zenthelt erekségnek rezessegebe — in partem suorum sanctorum
 zabadoytha — eripuit
 setetsegnek hatalmabol — de potestate tenebrarum
 hathonk — habemus (redemptionem)
 kezedezes — colluctatio
 379. sam ky vetesnek
 sethsegebel (*így*) — a tenebris exilii
 hereksegebe — ad haereditatem
 somorusag nekil — sine moerore
 nezes — coniectura
 derekpenz auag morha — capitale
 meghozandia — reduxerit
 yme — ecce
 iwe — accessit

Levél.

- wteth — eum
 vram Ihe — Domine
 ieuel — veni
 el azaz megeled — vivet
 vernek folyasath zenved
 vala — sanguinis fluctum
 patiebatur
 380. vtol hat megel — retro
 meg yogulok — salva ero
 bizal remenkedyel — confide
 megyogula — salva facta est
 ment volna — venisset
 az feyedelmnek hazaba —
 in domum principis
 kwrteseketh — tibicines
 egbe takarodo gywle zur-
 dulo — tumultuans
 alluzik — dormit
 megnevettek vala — deri-
 debant eum
 ah nep kikwldetet vala —
 cum eiecta esset turba
 mind ah videk zerent ky-
 terwle azaz ky hirhevek
 — exivit haec fama
 ez hir — haec fama
 magaraztatnak — declara-
 buntur
 nayassagus bezed — fami-
 liaritate dicens
 381. harum kepen — tri-
 plici iure

Levél.

- nemzeserth — propter ge-
 nationem
 testha — pascha
 eghazi zentsegnék
 nemzesnel — genera-
 tionem scilicet sacramen-
 tali
 modhatatlan (igy) —
 ineffabilis
 erekségnek rea zallasaerth
 — propter haereditatis
 successionem
 maradyara (igy) szal — trans-
 it ad haeredes
 382. mindenható votara — per
 se omnipotentem (iuravit)
 elthere eskwt meg hog wde-
 zyth — iuravit per se
 viventem
 bizonsagara — per suam ve-
 ritatem
 zalag — pignus
 383. halalatossa thesi —
 habet gratificare
 tenere — palma
 az hazadig inkab
 eres — tanto magis aedi-
 ficium stabilitur
 kirteseket — tibicines
 egbe thakarodo ne-
 pet — turbam tumult-
 uantem.

Ennyi az, a mit a németújvári zárda becses kéziratáról elmondhatok. A mint fáradságomat az elért eredménnyel teljesen jutalmazva látom: úgy remélem nem fog csalatkozni az sem, a ki fő figyelmét a könyvtár nyomtatott könyveire s különösen incunabulumaira fordítaná, melyeket időm kimért volta miatt alaposan nem vizsgálhattam át.

* * *

Fogadja tisztelt barátunk kutatásainak ezen szerencsés eredményéhez, melylyel a hazai bibliographiát oly jelentékenyen

gazdagította, őszinte szerencse kívánatunkat. A németujvári ferenczrendi könyvtár azon kevés hazai zárda-könyvtárakhoz tartozik, melyeket a mult századbeli saecularisatio érintetlenül hagyott. Tudományos kincsei, ha nem is sértetlenül, de oly jelentékeny számban jutottak ránk, hogy a könyvtárt, belértékét tekintve, méltán a pozsonyi és gyöngyösi ferenczrendi könyvtárak mellé sorolhatjuk.

Azon kéziratok, melyeknek czimeivel és tartalmával tisztelt barátunk e helyütt megismertet, nemcsak ismeretlen adalékokat nyujtanak a hazai középkori könyvészet, írók, könyvmásolók és könyvbirtokosok történetéhez, hanem egyuttal oly hazai könyvtárra hívják fel figyelmünket, melyről ekkorig vajmi keveset tudtunk. E könyvtár tudományos kincseit ezentúl gyakrabban fogják felkeresni szakférfiaink s a különböző ritkaságokat tanulmányaik különbözősége szerint különböző szempontból fogják méltatni. E tanulmányokból mi is ki fogjuk venni részünket. Addig is constatalni kívánjuk, hogy a t. barátunk által leirt kéziratok jelentékeny része magyarországi származású, melyekhez fontos culturtörténeti emlékek fűződnek.

Igy három közülök föntartotta három XV. századbeli ismeretlen hazai könyvmásolónak s a váradi iskola 1444-ik évi virágzásának emlékét, egy pedig, mely névtelen magyarországi szerzetesnek (talán Temesváry Pelbárt vagy Szombathelyi Tamás) 1470-ben irt latin prédikációit tartalmazza, ezekben irodalmunknak oly egykorú latin-magyar glossariumot őrizett meg, melynek felderítése által régi nyelvemlékeink száma igen jelentékeny szókincscsel, illetőleg a legrégibb latin-magyar glossariummal gyarapodik. S ma 413 év mulva hálával emlékezünk meg ezen nagybecsű glossarium ismeretlen szerzőjéről, mert ő volt tudtunkkal az első, ki munkájában a *librarius* szónak akkori magyar jelentőségét megörökítette, azt a kézirat 302. levelén »ken hordozó«-nak (könyv-hordozó) fordította s ezáltal szótárát minden magyar könyvtárnok és bibliographus előtt emlékeztetéssé tette.

Ismeretes, hogy a középkorban *librarius* elnevezés alatt: könyvmásolót, könyvtárnokot és könyvárust, *libraria* alatt pedig könyvtárt értettek. Ezen értelmezéstől eltérőleg a glossarium ismeretlen szerzője a *librarius* szót könyv-hor-

dozónak fordítja, miáltal annak fontos bibliographiai értelmet kölcsönöz. És ha meggondoljuk, hogy ezen szónak magyar eredete oly korszakból származik, (1470) mikor hazánkban Mátyás király világhírű könyvtárán kívül más előkelő főpapi, főúri és szerzetesi könyvtárak virágoztak, a véletlen találkozást cultur-történeti szempontból szerencsésnek és jellemzőnek kell tartanunk.

A mit azonban t. barátunk közleményéből különösen kiemelni kívánunk, úgy ez azon XIII. századbeli magyarországi missale, mely a német-újvári könyvtárban néhány levél hiján teljes példányban maradt ránk s melyről találóan mondja t. barátunk, hogy »bibliographiai fontossága igen nagy.« Ez a második magyarországi missale, melyet az Árpádkorból ismerünk. A Pray-codexnek pendentja, mely bibliographiai, műtörténeti, chronologiai, liturgiai és történeti szempontból egyaránt nevezetes.

Felkutatásához t. barátunknak gratulálunk s azt hisszük, hogy ezen két egykorú missale összehasonlításából az árpádkori egyháztörténetre több tekintetben fontos eredményeket várhatunk. S ha a Pray-codex szerkezetéből a német-újvári missáléra per analogiam következtetést vonhatunk, úgy nem jogosulatlan azon feltevésünk, hogy a Pray-codexben előforduló s irodalmunkban »halotti beszéd s könyörgés« néven ismert legrégibb nyelvemlékünk valószínűleg a német-újvári missalében is megvolt, bár ennek a codexben ma nyoma nincsen. Mind a két missale a XIII. században iratott, föltehetjük tehát, hogy szerkezetöknél ugyanazon liturgiai elvek voltak mérvadók s beosztásuk a lényeges részekben ugyanaz volt.

S mivel nézetünk szerint a Pray-codexben a »halotti beszéd« a missale kiegészítő részét képezi, s temetési szertartásoknál mint »sermo super sepulcrum« fordul elő, következtetjük, hogy ezen beszéd szövege itten úgy szerepel, mint a »Rituálék«-ban a magyar convencionalis beszédek s imádságok, s épen azért nagyon valószínű, hogy az nemcsak a Pray-codexben, hanem más magyarországi XIII. századbeli missalékban is meg volt, s temetési szertartásoknál mint magyar convencionalis beszéd a pap által a sirnál olvastatott.

Ezen indokból keressük a halotti beszédet a német-újvári XIII. századbeli missalében is, s mivel annak itt nyoma nincsen,

hiszszük, hogy a kézirat tüzetes áttanulmányozásából a hiány okáról bővebb felvilágosítást nyerhetünk.

Conbinációnk támogatására, mint analog esetet felhozhatjuk az 1514-ki hazai pálosrendi missálét, mely Velenczében Lichtenstein műhelyében nyomtatott s a benedictiók latin szövegében három jellemző magyar szót tüntet fel. Ott ugyanis a 306. levélen a »benedictio infirmancium occulorum« nál vörösbén ezen rubrica olvasható: »*Le ge super infirmum et da ei de semine Bodog azzon theye novem grana comedere.*« Ezen három magyar szó itten a »*carduus lacteus*« latin elnevezésnek felel meg, s az említett missale minden példányában mint lényeges liturgicus rész következetesen meg van.

Ily lényeges résznek tartjuk mi a magyar halotti beszédet is, mely hogy természeténél fogva a magyarországi XIII. századbéli missáléknak kiegészítő alkatrésze volt azt több oknál fogva igen valószínűnek tartjuk.

Megjegyzem még, hogy a t. barátunk által első csoportban felsorolt kéziratok közt igen sok a pálos és ferenczrendi származású kézirat, melyekhez többféle conbinációk fűzhetők. Nagy számmal vannak a német kéziratok is, melyeknek provenienciájából fontos következtetéseket vonhatunk. Kiemeljük ezekből a 3-dik számú német versezetet és a »Landrechtbuch«-ot, mely sem Homeyer, sem Rockinger monographiájában felsorolva nincsen, továbbá a 8-dik számú kéziratot, mely sz. Oszvald verses legendáját tartalmazza. Ezekre felhívjuk germanistáink és jogtörténészeink figyelmét.

És ha hozzáteszszük, hogy az incunabulumok és nyomtatványok átkutatásából a hazai bibliographiára még jelentékeny eredményeket várhatunk, azon reményben fejezzük be szerkesztői észrevételünket, hogy a német-újvári ferenczrendi könyvtár ritkaságaira, melyekkel t. barátunk nagybecsű közleménye megismertetett, lesz alkalmunk még visszatérni.

Szerk.

NAGYBRITÁNIA KÖNYVÁRUSAINAK CZÍMTÁROZÁSI SZABÁLYAI.

Németből ¹⁾ közli: **Major Lajos.**

A »Magyar Könyv-Szemle« olvasói ismerik a Magy. Nemzeti Múzeum, a budapesti tudomány-egyetem és az egri érsékség könyvtárainak czímtározási szabályait s azon könyvtártani és bibliographiai elveket, melyek szerint e három nagy könyvtár rendezve van.

Ezen elvek megfelelő módosításokkal kisebb könyvtárakra is alkalmazhatók, de ilyenekről e folyóirat még nem közölt concret szabályzatot.

Azt hiszem tehát, hogy a hazai könyvtártannak teszek szolgálatot, midőn ezuttal oly szabályzatra hívom fel a »Magyar Könyv-Szemle« olvasóinak figyelmét, mely kisebb könyvtárak használatára ugyan, de a könyvtártani és bibliographiai elvek alapos figyelembe vételével készült.

E szabályzat Nagybritánia egyesült könyvtárúzásainak czímtározási szabályzata, melyet ezuttal magyar fordításban itt bemutatni kívánok. Ez összesen 49 tételből áll, melyek a könyvosztályozáson kívül a könyvlajstromozás minden ágára vonatkoznak s az angolországi könyvtárúzsoknál zsinormértékül vannak elfogadva.

Mint szerkezetök mutatja eredetileg nem tudományos könyvtárak, hanem könyvtárúzsok használatára készültek és pedig különös tekintettel az angolországi irodalmi viszonyokra, azt hisszük azonban, hogy a bennök keresztül vitt elveket kevés változtatás-

¹⁾ Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothek-Wissenschaft. Jahrgang 1882. Heft 2. Herausg. von Dr. Julius Petzholdt, Dresden.

sal kisebb könyvtárak lajstromozásánál mások is haszonnal alkalmazhatják.

Általában el kell ismernünk, hogy az angol könyvárúsok catalogusai a bibliographiai tudomány mai színvonalán állanak, s némelyek közülök, mint például a Quaritch-félék, a szigorúbb tudományos igényeket is kielégítik; érdekesnek tartjuk azért azon szabályzatot, mely szerint e catalogusok készülnek, teljes szöveg szerint itt bemutatni.

Ez így szól:

»A brit egyes. királyság könyvárúsainak cím-tározási szabályai.

1. A cím. A címnek a címlap pontos másolatának kell lenni, kiegészítés nélkül, nem lefordítva sem megváltoztatva; a jeligék, ismétlések és egészen jelentéktelen szavak azonban kihagyhatók; a kihagyások azután három ponttal (. . .) jelölendők. A nyomást és írásjeleket (interpunctio) nem szükséges pontosan visszaadni.

2. Régi vagy ritkább könyvek címeit egészen az írásjelek megtartásával kell leírni.

3. Angol címeknél a személyek és személyesítések, helységek és társulatok, továbbá fontos események és időszakok nevei; valamint melléknevek és más szavak, melyek tulajdonnevektől származnak és azon személyre, helyre, melyektől származnak, egyenesen vonatkoznak; a mű minden idézett címének első szava; tiszteletcímek, ha azok tulajdonneveket pótolnak (pl. Earl of Derby, — de John Stanley, earl of Derby), nagy kezdőbetűvel írandók.

4. Idegen nyelvű címeknél, a nagy kezdőbetűk használata nézve, a helyi szokás követendő.

5. Kétes esetekben nem kell nagy kezdőbetűket használni.

6. Kötet, ívrét, nyomtatás helye és éve stb. — A cím leírása után egyéb részletek következnek alábbi rendben; (a dült betűkkel nyomottak az egyének ítéletére bizandók:)

a) A kiadás, a mint az a címlapon meg van jelölve.

b) A kötetek száma, ha a mű egynél több kötetből áll.

c) Ha a mű csak egy kötetből áll, a lapszá-

mokat úgy kell megjelölni, hogy mindenik lap-számozás (római, arab számokkal vagy betűkkel) különösen kitüntetve legyen, és számaik összeadási jellel (+) kötendők össze; ugyanezen jelet használjuk a végén is, ha egyéb mellékletet mint pusztán hirdetést akarunk megjelölni.

d) A szöveghez mellékelt rajzok, térképek, vagy arczképek száma.

e) Az ívrét.

f) A mű megjelenésének helye, a nyomtatás helye, ha emez más mint amaz, és a kiadó neve.

g) A nyomtatás éve, a mint a címlapon áll, de arab számjegyekkel.

7. A cím és nyomtatási hely nyelve. — A címet és a nyomtatás helyét, ha csak lehet a cím eredeti nyelvén kell visszaadni; — változásokat és függelékeket szögletes zárjelbe kell foglalni.

8. Tartalomjegyzék és jegyzetek. — Ha czélszerű a kötetekről tartalomjegyzék készítendő.

9. Felvilágosító jegyzeteket vagy könyvészeti és egyéb sajtóságok leírását, valamint a hiány megjelölését csak szükség esetén kell tenni. A tartalomjegyzék és megjegyzések kisebb betűvel irandók.

10. Rendszavak illetőleg kezdőbetűk . . . A könyvek beiktatandók: a szerzők nevei alatt, ha azok a címlapon megvaunak jelölve vagy különben eléggé ismeretesek, a keresztnevek zárjelben, ha a szerző neve a könyvben vagy ennek későbbi kiadásában nincsen kitéve, szögletes zárjelben, és minden anonym mű ezen hozzáadással »Anon.«

11. A szerzők neveinek kezdőbetűik alatt, ha csak épen azok ismeretesek; az utolsó név előre irandó.

12. A szerzők álnevei alatt, a valódi névre való utalással, ha emez ismeretes.

13. Gyűjtemények kiadóinak nevei alatt, és olyan gyűjtemények általános címei alatt, a hol minden külön cím elegendő arra, hogy saját rendszava alatt címtárba vétessék.

14. Tartományok és városok, társulatok nevei alatt stb., a melyek közleményeiket maguk adják vagy adatják ki.

15. Folyóiratok czímének első szava, de nem névelő alatt.

16. Névtelenül megjelent könyvek czímének első főneve alatt, és, ha czélszerű, utalással a cím valamely más különösen fontos szavára.

17. A szöveggel és fordítással ellátott commentárok, az eredetinek rendszava alatt igttatandók be; szövegnélküli értelmezések pedig a magyarázó neve alatt.

18. A biblia vagy ennek egyes részei (beleértve az apokryph könyveket is) bármily nyelven, Biblia név alatt, az egyes részek a hiteles fordítás szerint rendezve, először a soknyelvűek és eredeti szövegek, ezután az angolok, végül más fordítások és pedig a nyelvek nevei szerint betűrendben.

19. A Talmud és Korán (valamint egyes részeik) ezen két szó alatt igttatandók be.

20. Egyéb hitfelekezetek szent könyvei azon nevek alatt igttatandók be, melyek alatt leginkább ismertesek; utalni kell egyszersmind a kiadók, fordítók stb. nevei alatt a rendszóra.

21. A különböző hitközségek istentiszteleti és imakönyvei »Liturgia« alatt igttatandók be, az egyes hitközségek pedig osztályokra osztatnak.

22. Azon könyvek, melyeknek több szerzőjük és kiadójuk van a legelső név alatt iktatandók be, a többiekre pedig utalni kell.

23. Fordítók, magyarázók, kiadók és előszóírók nevei, ha a címlapon nincsenek kitéve, szögletes zárjelbe teendőek és neveikről utaló czímet kell venni.

24. Akadémiai (egyetemi) dissertatiók vagy a respondens, vagy pedig a defendens neve alatt veendőek fel, ha csak világosan ki nem tűnik, hogy a mű szerzője a praeses.

25. Polgári törvényszéki panaszos ügyekről szóló értesítések, azon peres fél neve alatt iktatandók be, a mely a címlapon első helyen van megnevezve; koronai- és bűntügyekről szóló értesítések a védő neve alatt, hajóparancsnoksági iratok, melyek valamely hajóra vonatkoznak, a hajó neve alatt igttatandók be.

26. Catalogusok az intézet vagy a gyűjtemény birtokosá-

nak neve alatt lajstromozandók, utalással azonban a Catalogus-készítő nevére.

27. Nemeselek saját címök alatt igtatandók be, kivéve, ha a családi név ismeretesebb, itt azonban minden esetben utalások szükségesek.

28. Egyházi méltóságok, ha nem pápák vagy uralkodó hercegek, saját nevük alatt irandók be; a legfőbb cím hozzáteendő, utalással azon címre, a mely a könyvben felemlítettik.

29. Mindazon egyének, a kik keresztnévükön leginkább ismeretesek, ez alatt iktatandók be; fejedelmeknél, pápáknál, uralkodó főhercegeknél, keleti íróknál, szerzeteseknél és szenteknél a nevek angol alakja tartandó meg.

30. Férjes nők és más egyének, a kik nevüket megváltoztatták, azon név alatt iktatandók be, a melyik ismertebb, utalással azonban az utolsó hiteles névre.

31. A szerzők neveit mint rendszókat egészen és hön alakjukban kell leírni; azon szerzők, a kiknek neve latin vagy latinos alakban ismeretes, ez alatt iktatandók be, azonban a hön nevet mellé kell írni és reá utalni.

32. Angol és francia családnevek, melyek előraggal (præfixummal) kezdődnek (a francia de és d' kivételével) azon előrag alatt, egyéb nyelvekben pedig a következő szó alatt vezetendők be.

33. Angol összetett nevek a név utolsó része alatt, idegelek az első alatt iktatandók be; utalásra minden esetben szükség van.

34. Ha egy szerző több név alatt ismeretes, akkor utalni kell a rendszóul szolgáló vagy nem szolgáló névről a leginkább használtra.

35. Társulat egyleti nevének első szava, de nem névelő alatt iktatandó be, utalással valamely más névre, mely alatt még ismeretes, és a hely nevére, a hol székel y e v a n.

36. K ü l ö n f é l e. — A rendszót nem kell ismételni; egy egyszerű gondolatjel megmutatja az előrebocsátott rendszónak vagy címnek kihagyását. Olyan gondolatjel, mely a szám után következik, folytatást jelent.

37. A pusztán családi név alatti beiktatások, az ugyan-

azon nevű teljesebb beiktatást megelőzik; a hol a keresztnemek csupán kezdőbetűi vannak kitéve, ezt az ugyanazon nevű teljesebb beiktatások megelőzik.

38. Ezen előragok: M' és Mac., S., St., Ste, Messrs., Mr. és Mrs. úgy tekintendők, mint ha egészen ki volnának írva, Mac, Sanctus, Saint, Sainte, Messieurs, Mister és Mistress.

39. Egy szerző művei következő sorrendben igtatandók be:

a) Összes művek,

b) Válogatott művek,

c) Egyes művek a címek betűrendjében; ezek pedig a bennök előforduló első szó, de nem névelő szerint rendezve. — Fordítások az illető nyelvek betűrendjében az eredeti után jönnek.

40. Az életrajzok tárgyairól az életrajzírókra kell utalni.

41. A betűrendet illetőleg az angol abc-t kell megtartani.

42. Összetett rendszavaknál mindig az első szót kell tekintetbe venni.

43. Személynevek hasonló helynevek előtt állanak.

44. Idegen nyelvű címek lefordítandók.

45. A német ä, ö, ü úgy tekintendő, mint ae, oe, ue.

46. Arab számjegyeket a rómaiaknak elébe kell tenni, azonban ez utóbbiak alkalmazandók a hercegek, főhercegek és pápák nevei után, valamint a kötet számának megjelölésénél is, ha utána lapszám következik.

47. Jelzőket csak akkor kell használni, hogy ha több egynevű író akarunk egymástól megkülönböztetni.

48. Az előragokat, melyek az író rangját és foglalkozását jelelik, a rendszóhoz kell csatolni, hogyha azok az író szokásos megjelölésének részei.

49. A nyelveket, melyeken egy könyv írva van, ki kell jelölni, hogyha több van és a címlapon nincsenek kitéve.

BARÁTOSI MIRCSE JÁNOS EMLÉKE.

Barátosi Mircse János történetbuvár, a magyar történelmi társulat tiszteleti s több tudományos társulat levelező tagja, Ferencz József- és a vaskorona-rend lovagja s lapunk munkatársa f. é. január 21-ikén élte 49-dik évében, Velenczében, hol 17 év óta mint a Magy. Tudom. Akadémia levéltári kutatója állandóan lakott szívszélhűdésben hirtelen elhunyt. Sokan gyászolják őt. — E gyászból mi is kivesszük részünket. Megemlékezünk a férfiről, ki munkatársunk és barátunk vala, s ki azáltal, hogy nagybecsű könyv- és kézirat-gyűjteményt hagyott hátra, melyet évek hosszú során át áldozatok és nélkülözések árán szerzett, elsőrendű bibliophiljeink közé emelkedett, s nekünk kétszeres jogcímet adott arra, hogy róla e helyütt megemlékezzünk.

Midőn halálának híre bozzánk érkezett, többen barátai közül úgy vélekedtünk, hogy a boldogult 17 évi velencei tartózkodása alatt mint szakférfiú és tanácsadó annyi szolgálatot tett a hazai történetírásnak és tudósoknak, hogy megérdemli hazánkfiától azt, hogy siremlékéről közadakozás útján gondoskodjanak. Elhatároztuk tehát, hogy szűkebb baráti körben gyűjtést rendezünk siremlékére s felhívjuk barátait, ismerőseit és tisztelőit az adakozásra. A felhívás, melylyel a gyűjtés megindítottuk s melyet itt mint necrologot egész terjedelmében lenyomatunk, így szólt: »Aláírási felhívás Mircse János siremlékére:

»Mircse János történetbuvár hazánkfia a napokban Velenczében váratlanul elhunyt. A kik ismerték tudják, mit veszített benne hazánk s érzik az ürt, melyet halála főleg a hazai kutatókra nézve Velenczében hagyni fog. Majdnem 20 évi itt tartózkodása alatt kivívta magának a legelkelőbb olasz és osztrák-magyar körök becsülését és tiszteletét s kiérdemelte mindazon

honfitársaink szeretetét, kiknek alkalmok volt vele személyesen érintkezni. Becsületet szerzett a magyar névnek idegen földön. Kiváló személyes tulajdonai széles összeköttetéseket biztosítottak számára, melyeket ő a hazai történetírás érdekében honfitársai javára haszonnal értékesített. A kik hazánkfiái közül felkeresték, mind tapasztalták lekötelező szívesességét. Készséggel szolgált tanácssal, útbaigazítással s ajánló levéllel mindenkinek a ki hozzá fordult.

Főleg pedig a kutatóknak és a hazai történetírásnak tett fontos szolgálatokat. Mint lelkes történetbuvár évek hosszú során át fáradhatatlanul kutatott a velencei gazdag levéltárakban, melyeket nálánál jobban senki sem ismert. Kutatásai a hazai történetírást sok ismeretlen adalékkal gazdagították. Nagy terjedelmű oklevél-másolatai (az Akadémia birtokában) a hazai történet több korszakára vetnek világot. A kik vele a velencei levéltárakban találkoztak, azok tudják, mit birt és veszített benne a hazai történetírás. Ezek nem felejtik azon szolgálatokat, melyeket nekik kutatásaikban tett. Halála széles körökben kelt részvétet, temetésén részt vett a velencei olasz intelligentiának s az osztrák coloniának színe java.

Most ott fekszik a velencei temetőben. Sirját nem jelöli emlék. Ennek előállításán a velencei osztrák-magyar colonia áldozatkészsége most fáradozik. Csatlakozzunk mi is hozzá s tegyük adakozásainkkal lehetővé, hogy a felállítandó emlék az elhunynak érdemeihez méltó legyen. A tudós emlékét az utókor számára megfogják őrizni hátrahagyott tudományos dolgozatai s nagybecsű oklevélmásolatai, de a férfit, ki mint történetbuvár, hazafi és emberbarát évek hosszú során át idegen földön a hazai culturát egész lelkesedéssel szolgálta, megérdemli, hogy fejfájáról azok gondoskodjanak, kik működését leginkább ismerték s kikhez ő legközelebb állott. Az a jelteten sírdomb a velencei temetőben hazánkfiait emlékezteti első sorban Virgil azon szavaira: »Et tumulum facite et tumulo superaddite carmen.«

Ezen indokokból alulirottak, mint az elhunynak barátjai, hazafiúi kötelességet vélnek teljesíteni, midőn a jelen felhívással, (mely első sorban a fővárosi írói és tudományos köröknek van szánva,) felkéri Mircse János jóakaróit, barátait, ismerőseit s tisztelőit, hogy felállítandó síremlékére adakozni szíveskedjenek.

A begyülemdő pénz báró Pilat osztrák-magyar főkonsulnak fog Velenczébe küldetni s a fővárosi napilapokban nyilvánosan nyugtáztatni. Budapest, 1883. január 3-án. Fraknoi Vilmos, Szilágyi Sándor, Beöthy Zsolt, György Endre, Óváry Lipót, Csonatosi János.

Ezen felhívásra összesen 263 forint gyűlt össze, melyet a Magyar Tudom. Akadémia, a magy. történelmi és régészeti társulatok tagjai, a Nemzeti Múzeum, az egyetemi és akadémiai könyvtárak, valamint az országos levéltár tisztviselői és az elhunynak fővárosi barátjai irtak alá. Ez összeget báró Pilat Frigyes velencei osztrák-magyar főkonsul ő Meltóságának az aláírási iv kikíséretében oly kéréssel küldöttük el, hogy az ívet Mircse János bánatos özvegyének emlékül átnyujtani, a pénzen pedig elhunyt barátunknak siremléket csináltatni sziveskedjék, melyre közös megállapodás szerint a következő felírást magyar és olasz nyelven vésetni kértük:

Barátosi Mircse Jánosnak

A fáradhatatlan történetbuvárnak

Ferencz József és a vaskorona-rend lovagjának

Emelték magyarországi barátjai!

Megbízásunkat br. Pilát úr legnagyobb előzékenységgel teljesítette, az ő lekötelező közvetítésének köszönjük, hogy a tervezett siremlék ma már a velencei campo santónak egyik dísze. Fogadják ezen mű létrehozásáért a nemeslelkű adakozók Mircse János özvegye, valamint a gyűjtést rendező-bizottság hálás köszönetét; az emléket pedig ajánljuk a hazafiúi kegyelet oltalmába.

S most még valamit Mircse János könyv- és kéziratgyűjteményéről. Ezekről a Magyar Tudom. Akadémia 1883. évi Értesítőjében (2. sz. 33. l.) a következőket olvassuk: »Olvastatik Mircse János Velenczében elhunyt magyar történetbuvár végrendeletének következő pontja:

»Óhajtom, hogy nőm kéziratgyűjteményemet és könyvtáramat, ha csak lehetséges a Magyar Tudom. Akadémiánál vagy ennek közvetítése által értékesítse. Szeretném, hogy tetemes fáradsággal és pénzáldozattal szerzett gyűjteményeim, könyveim és kézírataimat illetőleg ne jusson idegenek kezébe, hanem kerüljenek hazánkba. Persze mindez az Akadémia bölcs belátásától függ, melynek ingyen is illetőleg ajándéku! óhajtottam volna

felajánlani fenti gyűjteményeimet, de tekintve nőm szegénységét és elhagyottságát, azt fájdalom nem tehetem.

Magától értetődik, hogy a kézírataimból és könyvtáramból kikerülő érték és összeg a nőmé; míg másrészt az árak megszabását mindezekre nézve az Akadémia nemes indulatára bízom, melynek mindig áldozatkész hű szolgája, igaz napszámosa voltam életemben. «

Az Akadémia méltányolva az elhunyt történetbuvár buzgó tevékenységét és végrendeletében nyilatkozó hazafias szándékát, felhívja a történelmi bizottságot, hogy Mircse János tudományos hagyatéka tárgyában megfelelően intézkedjék és az Akadémiának jelentést tegyen. «

Ezen határozat következtében Mircse özvegye férje hátrahagyott kéziratgyűjteményét, (mely nagyobbára olaszországi könyv- és levéltárakban eszközölt magyarországi vonatkozású másolatokból áll,) a velencei főkonsul közvetítésével egy nagy ládába csomagolva a Magy. Tud. Akadémiának megküldötte s örömmel constatáljuk, hogy az Akadémia történelmi bizottsága azt 1500 forint méltányos árért megvásárolta.

Hasonlóképen a velencei főkonsul közvetítésével küldte el Mircse özvegye az Akadémiának férje könyvtárát is, mely 4—5000 kötetből áll s kiváló ritkaságokban gazdag. A könyvgyűjtemény az egyetemi könyvtár helyiségében van letéteményezve s valószínűleg a fővárosi három nagy könyvtár fogja azt egymás közt méltányosan felosztva megvásárolni. A könyvek kiválogatása az illető könyvtárak részéről már megkezdődött, de az ügy lebonyolítása ősz előtt alig várható.

E nagybecsű könyvgyűjtemény fogja legmúltóbban megőrizni Mircse János barátunk emlékét. Mi pedig, kik annak e sorokat szenteltük, nem fejezhetjük be közleményünket a nélkül, hogy báró Pilát velencei osztrák-magyar főkonsulnak azon nemes baráti jóindulatáért, melylyel elhunyt barátunk iránt életében és halálában viseltetett s azon meleg részvétért, melylyel ügyét halála után felkarolta — őszinte köszönetünket és elismerésünket ne tolmácsoljuk. Mi tudjuk mit tett ő Mircséért és családjáért. Midőn tehát e helyütt Mircséről megemlékeztünk, meg kell emlékeznünk báró Pilátról is, ki elhunyt barátunk iránt tanúsított szívéssége által hazánkfiait hálára kötelezte maga iránt.

A MAGYAR NYELVÉSZETI IRODALOM BIBLIOGRAPHIÁJA RÉVAI ELŐTT,

A NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

Közli: Dr. Szinnyei József.

Némi csekély szolgálatot véltem tenni a hazai bibliographiának és egyszersmind a nyelvészeknek is azzal, hogy összeállítottam a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában található magyar nyelvészeti munkáknak lajstromát. Ennek a lajstromnak itt egyelőre csak első részét közlöm, a mely magában foglalja a Révai Grammaticája előtt megjelent munkákat; a második rész, az azóta megjelent munkáknak bibliographiai lajstroma, később fog következni.

Az 1711-dik év előtt megjelenteknek czímeit kitünő bibliographusunknak, Szabó Károlynak munkája nyomán közlöm, belelevén azon pótlékokat is, a melyek a »Magyar Könyv-Szemle« lapjain megjelentek. A többieket magam állítottam össze.

Ez a lajstrom korántsem adja teljes képét a magyar nyelvtudományi irodalom fejlődésének, mert — mint említettem — csak a múzeumi könyvtár birtokában levő munkákat (nevezetesen a nyelvtanokat és szótárakat) foglalja magában; azért ezt az összeállítást csak mint szerény adalékot kérem tekinteni a magyar nyelvtudományi irodalom bibliographiájához.

A munkák bibliographiai leírása mellé odatettem a könyvtári jelzetet is, hogy ha esetleg valaki jegyzékem alapján akarna valamit keresni, könnyen megtalálhassa. Az 1711 előtti munkák czímei mellett nincsen jelzet, mert azok könyvtárunkban nem a megfelelő szakban (L. hung. = lingua hungarica et affines), hanem külön vannak föllálítva.

Nem volt czélom a munkák tartalmának ismertetése vagy kritikai méltatása, — mert az nem tartozik ezen speciálisan bibliographiai folyóirat keretébe.

Ime a lajstrom.

1. Sárvár. 1539. Sylvester János. Grāmatica Hvngaro Latina in usum pueroru recēs scripta Joanne Syluestro Pannonio autore.

Neanesi, Anno 1539 die 14 Juny. 8r. A—M₂ (4 levelenként) = 46 sztlan levél. — *Elül*: czíml., ajánlás 2 lev. = Összesen megvan 48 levél (a többi hiányzik.) Egyetlen csonka példány.

2. Krakó. 1549. Dévay Mátyás. Orthographia Vngarica. Azaz, Igaz iraz Modiarol valo tudomā Magyar íelvonn irattatott. Mostan pedig vionnan meg igazytatott, és ki niomtatott. Marci 12. Nem azért tével'getec é, hog sem az irásokat nem tuggátoc sem az Isten hatalmat? 1549: kis 4r. A—D₃ = '15 sztlan levél.

Colophon: C. D. M. Craccouiae, apud Viduam Hierony. Viet. 1549. Egyetlen példány.

3. Bécs. 1550. Pesti Gábor. Nomenclatura sex linguarum, Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hungaricae, et Germanicae. Lingua autem Hungarica nouiter accessit, cum Latinarum dictionum quamplurimarum, quae prius deprauatae fuerant restitutione. Per GABRIELEM PANNONIUM PESTHINUM. Vocabular Sechsserlay sprachē Latein, Welsch, Französisch, Behemisch, Hungerisch vnd Teütsch. Fleissig corrigiert vnd gepessert. Wien. Hans Singrenier. 1550. cum Priuilegio. Kis 4r. A—f₃ = 28³/₄ iv = 115 sztlan lev. Egyetlen példány.

4. Bécs. 1561. Pesti Gábor. Nomenclatvra Sex Linguarum Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hvngaricae, et Germanicae. Lingua autem Hungarica nouiter accessit, cum latinarum dictionum quamplurimarum, quae prius deprauatae fuerant restitutione. Per GABRIELEM PANNONIUM PESTHINUM. Vocabular Sechsserlay sprachen, Latein, Welsch, Frantzösisch, Behemisch, Hungerisch vnd Teütsch. Fleissig Corriegiort und gepesseret. Wien Hans Singrenier. Kis 4r. A—f₃ = 28³/₄ iv = 115 sztlan lev.

Colophon: Impressum Viennae Austriae, per Ioannem Syngrenium. Anno 1561. Egyetlen példány.

5. Bécs. 1568. Pesti Gábor. Nomenclatvra Sex Lingvarum, Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, et Germanicae. Lingua autem Hungarica nouiter accessit, cum Latinarum dictionum quamplurimarum, quae prius deprauatae fuerant restitutione. Per GABRIELEM PANNONIUM PESTHINUM. Vocabular Sechsserlay Sprachen, Latein, Welsch, Frantzösisch, Behemisch, Hungerisch, und Teütsch. Fleissig corrigirt, vnd gebessert. Cum gratia et priuilegio Caes. Maiest. Viennae Austriae ex officina Caspari Stainhoferi. M.D.LXVIII. 8r. A—P₃ = 14³/₈ iv = 115 sztlan levél.

Colophon (az utolsó levél P₃ hátlapján): »Viennae Austriae Excudebat Caspar Stainhofer. M.D.LXVIII.

6. Basel. 1590. Calepinus (Ambrosius). Dictionarium Vndecim Lingvarum. Iam postremo accurata emendatione, atque infinitorum locorum augmentatione . . . ita exornatum, ut hactenus studiosorum usibus accomodatius non prodierit. Respondent autem Latinis vocabulis, Hebraica, Graeca, Gallica, Germanica, Belgica, Hispanica, Polonica, VNGARICA, Anglica. Onomasticon vero . . . seorsim adjunximus. Cum gratia et priuilegio Imperatorio. Basileae, per Sebastianum Henricpetri. 2-r. 1655 lap. — Onomasticon 316 lap. — *Elül*: cziml., typographus lectori, Calepinus dedicatioja Senatui populoque Bergomensi, s Calepinus élete 4, *végül*: Colophon 1 sztlan levél.

Colophon: Basileae, per Sebastianum Henricpetri: Anno Salvts Hvmanae cIo Io XC. Mense Septembri.

7. Debreczen. 1593. Szikszai Fabricius Basilius. Nomenclatura seu Dictionarium Latino Hungaricum. — Debrecini excudebat Johannes Czaktornyai Anno Domini 1593. 8r. 178 lap. — *Elül*: cziml. 1, *végül*: Index 2 számozatlan lev. — Az egész A—M, = 11¹/₂ iv.

8. Velencze. 1595. Verantius Faustus. Dictionarium Quinqve Nobilissimarum Evropae Lingvarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae, (igy) et Vngaricae. Cvm Privilegiis. Venetiis, Apud Nicolaum Morettum. 1595. 4r. 128. l. — *Elül*: Cziml. ajánlás stb. 4 sztlan levél.

9. Frankfurt. 1603. Megiserus (Hierony-

m u s). Thesaurus Polyglottus: vel Dictionarium Multilingue: Ex Quadringentis Circiter Tam Veteris, Quam Novi (vel potius antiquis incogniti) Orbis nationum Linguis, Dialectis, Idiomatibus et Idiotismis constans. Incredibili labore, summaque diligentia: collectum et concinnatum, ab Hieronymo Megisero P. C. Caes. Et Sereniss. Austr. Archidd. Historiographo. Cum S. Caes. Majestatis Privilegio ad Octennium. Francofurti ad Moenum. Sumptibus Authoris. M.DC.III. 8r. A—Fff₃ = 832 lap és az előbeszéd 16 szltan levélen.

Ajánlva a munka II. Rudolf, római császár, III. Fülöp spanyol király és a Habsburgház több tagjának.

Vége hiányzik.

A szótár a következő nyelveket öleli fel: Hebraice, Chaldaice, Aramice antique. Arabice, Punice, Syriace, Assyricae, Aethiopice, Graece, Latine, Italice, Hispanice, Gallice, Lusitanice, Rhaetice, Sardorum, Germanice, Belgice, Germanice antique, Anglice, Danice, Svetice, Gothice, Islandice, Slavonice, Dalmatice, Croatice, Bohemice, Lithvanice, Illyrice, Lusatice, Livonice, Polonice, Turcice, Armenice, H u n g a r i c e, Zingarice, Indice, Vallice, Lapponice, Mexicanice etc. Egyetlen példány.

10. Nürnberg. 1604. M o l n á r A l b e r t (S z e n c z i). Dictionarium Latinovngaricvm. Opus novvm et hactenus nvsquam editvm, in qvo Omnes Omnivm Probatorvm Lingvae Latinae Avctorum dictiones & rerum vocabula, quoad fieri potuit, propriissime & exactissime sunt Vngaricè reddita. Nomina item propria Deorum Gentilium, Regionum, Insularum, Marium, Fluviorum, Sylvarum, Lacuum, Montium, Populorum, Virorum, Mulierum, Vrbium, Vicorum & similium, cum brevi & perspicua descriptione Vngarica sunt interspersa: quae singula ita sunt digesta, ut sub initiali sua litera facile reperiantur. — Item vice versa Dictionarivm Vngaricolationvm, in qvo praeter dictionvm vngaricarum interpretationem Latinam, adjecta sunt iis vocibus, quarum usus in oratione & styli exercitio frequentior est, Synonyma quam plurima, quae studiosae juventuti Vngaricae, hactenus ista commoditate destitutae, quasi Sylvam quandam vocabulorum suppeditabunt. Per ALBERTVM MOLNAR Szenciensem Vngarum. Accedunt ad calcem libri, Difficiles aliquot voces in Jure Vngarico, cum notatione Ioannis Sambuci. Ciceroniana

item Epitheta, Antitheta & adjuncta. Procurante Elia Huttero Germano: Noribergae, Cum Sacrae Caesareae Majestatis: &c. nec non Regis Galliarum & Navarrae &c. Privilegiis. Anno, cIo Io CIV. 8-r.

Czíml., ajánlat II. Rudolf császárhoz, előszó az olvasóhoz, versi buzdítmányok (mind latinul) φ és $\varphi \varphi$ = két iv = 16 szztlan lev. — Szöveg: A—Qq, mely tenne 39 ivet = 312 levelet; de az Y iv, egyoldali félszeg nyomtatás következtében, váltva minden két-két lapját egészen üresen hagyván, és így egy iv helyett két ivet vévén igénybe: így lön az öszves szöveg 40 iv = 320 szztlan (kéthasábos) levél, melyből a kettős Y ivben 16 lap, és a Qq ivben a 3 utolsó lap teljesen üres.

Az ajánló levél kelt Altorfban 1604 Aug. 1., megiratott a munka szintén Altorfban 1603 (v. ö. a szöveg »Altorfium« tételét: »Holot ez Dictionariomot írta Albertus Molnár, 1603. esztendőben«.) — Első kiadása ez Molnár Albert szótárának, vagyis ezen Szótár *Dictionarium* név alatti egyetlen kiadása; a következő kiadások már *Lexicon* címet viselnek. — Az Y ivben levő félszegség minden példányban egyaránt megvan; — valamint mindegyiknek utána van kötve a magyar-latin rész is, melynek mint egészen önálló nyomtatványnak címét külön adom.

10a. Nürnberg. 1604. Molnár Albert (Szenczi.) Dictionarivm Vngarico-Latinvm. In vsvm et gratiam Vngaricae pvbis methodo eadem, qua Latino-Vngaricum, summa diligentia concinnatum: in qvo praeter dictionvm singlarvm interpretationem propriam, adiecta sunt iis vocibus, quarum usus in oratione & styli exercitio frequentior est; Synonyma quam plurima. quae iuventuti Vngaricae hactenus ista commoditate destitutae, quasi sylvam quandam vocabulorum suppeditabunt: Auctore ALBERTO MOLNAR Szenciensi. Norinbergae, Cum Sacra Caesarea Maiestatibus: &c. nec non Regis Galliarum & Navarrae, &c. Privilegiis. Anno, cIo Io civ. 8r.

Czíml., ajánl., előszó és versi buzdítmány mind latinul) (1—8 = egy iv = 8 szztlan lev.; szöveg a—q6 = 126 szztlan kéthasábos lev.; — végre a lat.-magy. rész címében jelzett Ciceronis Epitheta Anthitheta & Adjuncta (tisztán latin, kéthasábos) és az Errata q7—u4=30 számozatlan lev. — Az u4 hátsó lapja üres.

11. B a s e l. 1605. C a l e p i n u s (A m b r o s i u s). Dictionarium Vndecim Lingvarum, iam postremo accurata emendatione, atque infinitorum locorum avgmentatione exornatum Respondent autem Latinis vocabulis, Hebraica, Graeca, Gallica, Italica, Germanica, Belgica, Hispanica, Polonica, Vngarica, Anglica. Onomasticon vero seorsim adjunximus. Cum gratia et privilegio Imperatorio. Basileae. (1605). 2r. 1582 lap. — Onomasticon 302. lap. — *Elöl*: czíml., typogr. lectori, Calepinus Senatui populoque Bergomensi, Vita Calepini 4 szatlan lev. *végül*: Colophon 1 levél.

Colophona: »Basileae per Sebastianum Henricpetri: Anno Salvit nostrae recuperatae cIo Io cv.«

12. P r á g a. 1605. L o d e r e c k e r P é t e r. Dictionarium septem diversarum lingvarum, videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemicè, Polonicè, Germanicè, et Vngaricè, vnà cum cuiuslibet Linguae Registro siue Repertorio vernaculo, in quo candidus Lector, sui idiomatis Vocabulum, facilè inuenire poterit. Singulari studio et industria collectum a PETRO LODERECKERO Prageno, Bohemo etc. Cum gratia et Priuilegio Imperiali. ker. 4r. A—yyy = 68 iv = 272 szatlan levél. — *Elöl*: czíml. előszó 7 nyelven, 8 szatlan lev.

Colophon: Praga, E Typographaeo Ottmario. Impensis Authoris cIo Io cv.

13. H a n a u. 1610. S z e n e z i M o l n á r A l b e r t. Novae Grammaticae Ungaricae succincta methodo comprehensae, et perspicuis exemplaribus illustratae Libri Duo. Ad Illustrissimum Principem ac Dn. Dn. Mauritium juniorem, Hassiae Landgravium etc. Autore ALBERTO MOLNÁR SZENCIENSI. Hanoviae, Typis Thomae Villeriani: impensis vero Conradi Biermanni et consort. cIoIocx. 8r. 202 (hibásan 120) lap.

14. H a n a u. 1611. M o l n á r A l b e r t (S z e n e z i). Lexicon Latino-graeco-hungaricum: Summâ deligentiâ collectum, adauctum & nunc recens excusum, In quo & propria nomina pro Studiosis orthographiae Graecè sunt expressa, & appellativis synonyma Graeca passim inspersa sunt non pauca: Vocibus verò positione et diphthongis carentibus, subjecti sunt versus veterum Poëtarum, quantitates syllabarum indicantes. Item Dictiones Ungaricae Singulari studio collectae, Latinè co-

nuersae, in alphabeti ordinem digestae, & tertia sui parte adauctae, synonymisq'; Latinis locupletatae: Quibus interspersa sunt usitatiora Proverbia Ungarica, cum adjectis aequipollentibus adaugiis Latinis: quae omnia sub initiali vel praecipua Prouerbii Ungarici voce facile reperientur, Auctore ALBERTO MOLNAR SZENCIENSI. Accessit ad calcem libri, IOH. HONTERI Transylv. Poema de rerum vocabulis. Item ADAMI SIBERI De officiis Scholasticorum *Ηθαίρεσι*; Iambica. (A hanau nyomda czímere fametszetben.) Hanovicae Typis Thomae Villeriani, Impensis Conradi Biermanni et consort. MDCXI. 8r. 915 lap. — *Elöl*: czímlevél, ajánlás (Magyarország és Erdély főurainak, eszpereseinek és papjainak Marpurgi 7. Martý. Anno . . . MDCXI.), üdvözetek Molnárhoz (Scultetus Abraham, Lavater Joan. Rud., Biermann Conr.), Catalogus auctorum etc. 8 számozatlan levél.

15. Heidelberg. 1621. Molnár Albert (Szenczi). Lexicon Latino-Graeco Ungaricum. Jam recens tertia cura recognitum, innumeris pene dictionibus, ac versibus, Syllabarum quantitates indicantibus adauctum, et ita elaboratum, ut ex eo Latinarum dictionum genera, modus declinandi & conjugandi, tanquam ex Thesauro depromi possint. Item Dictionarium Ungarico-Latinum. Infinitis vocibus loquendique formulis ac proverbiiis Vngarico-Latinis locupletatum. Authore ALBERTO MOLNAR SZENCIENSI. Adjecti sunt ad finem libri Indices Chronographici et Chronologici studiosis utiles ac necessarii. Item Syllecta Scholastica Clarorum Virorum Quorum catalogum exhibet frontispicium Syllectorum. Quae et separatim vendi possunt. Anno M.DCXXI. Heidelbergae. Typis Viduae Joh. Georgii Geyderi Acad. Typogr. Impensis Heredum Wecheliorum, Danielis & Davidis Aubriorum, et Clementis Schleichii. 8r. 1030 l. — Dictionarium Ungarico-Latinum 368 l. — Syllecta Scholastica 44 lap. — *Elöl*: czíml., ajánlás, üdv. versek 8 szatlan lev.

16. Bécs. 1623. Dictionarium quatuor linguarum: Latinae, Hungaricae, Bohemicae et Germanicae. Diligenter et accuratè primum editum. Viennae Austriae, Apud Gregorium Gelbhaar Typographum Caesareum, Anno M. DC. XXIX. 12r. 422 lap. — *Elöl*: czímlap 1, *végül*: Index rerum 7 szatlan lap. Egyetlen példány.

17. Szeben. 1629. *Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Germanicum, ex varjjs probatisque Autoribus collecta. Nunc denovo adiectum idioma Hungaricum, in usum discentium. Excusum Cibinÿ, Per Marcvm Pistorium; reperatae salutis: 1629.* 8r. Egyetlen példány.

18. Frankfurt. 1644. Szenczi Molnár Albert. *Dictionarium. Vngarico-Latinum. Innumeris vocibus Ungaricis formvlsque loquendi Latine redditis, Nunc tertium locupletatum; Cui inspersa sunt vsitatiora Proverbia Ungarica, cum aequipollentibus Adagiis Latinis: Qvae omnia sub initiali, vel praecipua Adagionis Vngaricae voce facile reperiuntur. Authore ALBERTO MOLNAR SZENCIENSI. Francofvrti, Typis Antonii Hvmmii, Sumptibus Wolffgangi Endteri: Anno M.DC.XLIV.* 8r. 368 lap. — Hozzájárul: *Syllecta Scolastica. Noribergae, 1644.* 8r. 44 lap. — *Institutio Juventutis in paedagogiis Illustribus Inferioris Palatinatus. U. o. u. a. 63 lap.*

19. Gyula-Fejérvár. 1645. Geleji Katona István. Magyar Grammatikatska A'vagy, Az igaz magyar irasban, és szollásban kívántato néhány szükséges Observatiok. Mellyeket irogatási, és elmélkedési között, egyszer másszor eszében szedegettet, megjegyezetett, és Magyar munkájiban, főbb-képpen a Titkok-Titkaban, követett is, és egyként a' maga írásának, és szollásának mentségére, s más-ként pedig a' Magyarságon kapdoso elmés iffjúságnak oktattatására, ki-botsátott, GELEJI KATONA ISTVAN, Erdélyi Orthodoxus Püspök, és egygyik Fejérvári Lelki Pasztor. Ki-nyomtattatott Gyula-Fejér-Váratt A. D. M,CD. (igy DC. helyett) XLV. 4r. A—C = 3 iv = 12 számozatlan levél.

20. Frankfurt. 1645. Molnár Albert (Szenczi). *Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum, Jam recens quartâ curâ recognitum, innumeris pene dictionibus ac versibus, Syllabarum quantitates indicantibus adauctum, et ita elaboratum, ut ex eo Latinarum dictionum genera, modus declinandi et conjugandi, tanquam ex Thesauro depromi possint. Item Dictionarium Ungarico Latinum. Infinitis vocibus loquendique formulis ac proverbiiis Ungarico-Latinis locupletatum. Authore ALBERTO MOLNAR SZENCIENSI. Adjecti sunt ad finem libri Indices Chronographici et Chronologici studiosis utiles ac necessarii. Item Syl-*

lecta scholastica clarorum Virorum, Quorum catalogum exhibet frontispicium Syllectorum. Quae et separatim vendi possunt. Cum Privilegio Sacrae Caesariae Majestatis. Francofurti ad Moenum. Typis Antonii Hummii. Impensis Wolfgangi Endteri, Civis et Bibliopolae Noribergensis. Anno M.DC.XLV. 8r. 1030 lap. — *Elül*: címl. s a használt auctorok névsora 2 sztlan lev.

21. Gyula - Fejérvár. 1647. Index Vocabulorum. Index Januae Lingvarum J. A. COMENII... Albae Juliae, Typis Celsissimi Transylvaniae Principis; An. M.DC.XLVII. Per Martinum Major Coronensem. 8r. 507 (helyesen 508) lap. — *Végül*: Ad Candidum Lectorem 1 sztlan lap.

22. Nagy - Szombat. 1682. Pereszlenyi Pál. Grammatica Linguae Ungaricae. A P. Paulo Pereszlenyi è Societate Jesu. Juxta hanc methodum concepta et elaborata. Et permissu Superiorum typis data. Tyrnaviae, Typis Academicis, Excudebat Matthias Srnenszky, 1682. 8-r. A — L₁ = 167 lap és 12 sztlan levél. Egyetlen példány.

23. Nagy - Szombat. 1702. Pereszlenyi Pál. Grammatica Linguae Vngaricae. A P. Paulo Pereszlenyi è Societate Jesu. Juxta hanc methodum concepta ac elaborata. Et permissu Superiorum typis data. Tyrnaviae, Typis Academicis, Per Joannem Andream Hörmann, 1702. 8r. A — L =, 166 lap. Egyetlen példány.¹⁾

24. Lőcse. 1708. Páriz Ferencz (Pápai). Dictionarium Latino-Hungaricum, Succum & medullam purioris Latinitatis, ejusque genuinam in Lingvam Hungaricam conversionem, ad mentem & sensum proprium Scriptorum Classicorum, exhibens: Indefesso XV. Annorum labore, subcisivis, ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus coactum à FRANCISCO PARIZ PÁPAI, Medicinae Doctore, Ejusdemque Facultatis, in Celeberrima Academia Basileensi, Assessore, & in Illustri Collegio Nagy-Enyediensi Professore Publico. Leutschoviae Apud Haeredes Samuelis Brewer, Anno MDCCVIII. 8r. 622 lap. — *Elül*: címl., Praefatio (Enyedini, quae olim Annia Via, seu Colonia Annia, pridie Epiphaniae, Anno Epochae Christianae 1705.) örvendő versek latinul és magyarul 8, *végül*: De Asse 1 sztlan lev.

¹⁾ Megvan a mőlki benczés könyvtárban is.

Következik külön címlappal:

Dictionarium Hungarico-Latinum olim magnâ curâ à Clarissimo viro **ALBERTO MOLNÁR SZENTZI-ENSI** collectum; Nunc verò revisiùm, & aliquot vocabulorum, in Molnariano desideratorum, millibus Latinè redditis locupletatum, Studiò & vigiliis **FRANCISCI PARIZ PAPAI**, Medicinæ Doctoris, & in Alma Enyedina Publici Professoris. Leutschoviae, Apud Haeredes Samuelis Brewer, Annô MDCC. VIII. 8r. 278 lap; *Elül*: címl. 1, *végül*: Mantissa 2 sztlan lev.

Következik:

Johannes Tsétsi Illustris Scholae Sáros-Patak Rect: in eaque SS. Theologiae & Philosophiae Professoris Observationes Orthographico-Grammaticae, De Recta Hungaricè Scribendi & Loquendi ratione, Post Obitum Auctoris Editae à **JOHANNE TSÉTSI FIL.** 10 lap és címlével.

Az egész könyv végén: Menda in Dictionario Latino Hungarico 1 sztlan lev.

25. **Nürnberg. 1708. Molnár Albert (Szenczi).** Dictionarium Quadrilingve Latino-Ungarico-Graeco-Germanicum. Innumeris Vocibus, Phrasibus, Formulis loquendi, et Proverbiis, cum quantitate Syllabarum, Indiceque Graeco et Germanico hac in quartâ Editione locupletatum, Duabus Partibus distinctum, Inque Usum Scholasticae Juventutis accomodatum ab Autoribus **ALBERTO MOLNAR SZENCZIENSI** et **JOHANNE CHRISTOPHORO BEER**, Norib. Noribergae, Sumptibus Martini Endteri, Anno MDCCVIII. 8r. 1391 lap.

— — Dictionarium Ungarico-Latino-Germanicum. Innumeris vocibus Ungaricis Formulisque loquendi Latinè redditis, Nunc quartâ vice locupletatum. Cui inspersa sunt usitatiora Proverbia Ungarica, cum aequipollentibus Adagiis Latinis: Quae omnia sub initiali, vel praecipua Adagionis Ungaricae voce facilè reperiuntur. Autore **ALBERTO MOLNAR SZENCIENSI.** Pars II. U. o. u. a. 8r. 958 la9. — *Elül*: címl. és Judicium de Lexicis 2 sztlan levél.

26. **Pozsony. 1729. Meliboeus.** Der ungarische Sprachmeister. Preszburg. 1729. 8r. 10 szmzt. + 83 + 1 sztl. (L. hung. 207.)

27. K o l o z s v á r. 1731. M e l i b o e u s. Der ungarische Sprachmeister. Clausenburg, 1731. 8r. 1—99 és (sajtóhibából) 69—73 (recte: 104 l.) Egy képpel. (L. hung. 210.)

28. B u d a. 1734. M e l i b o e u s. Der ungarische Sprachmeister. Ofen. 1734. 8r. 1—96 l. (végén csonka.) L. hung. 213.)

29. N a g y s z o m b a t. 1738. P e r e s z l é n y i Paulus. Grammatica linguae Ungaricae. Tyrnaviae, 1738. 8r. 2 + 166 l. (L. hung. 684.)

30. H. n. 1746. A magyar nyelvnek tornátza. — Vorhof der ungarischen Sprach. 1746. 8r. 16 l. (képekkel.) (L. hung. 608.)

31. P o z s o n y. 1747. M e l i b o e u s. Der ungarische Sprach-Meister. Preszburg. 1747. 8r. 12 sztl. + 92 l. Egy képpel. (L. hung. 214.)

32. P o z s o n y. 1754. M e l i b o e u s. Der ungarische Sprachmeister. Preszburg, 1754. 8r. 12 + 92 l. Egy képpel. (L. hung. 216.)

33. N a g y s z o m b a t. 1756. A magyar szóllásnak kezdetéről, és módgyáról való keresztyéni tudomány. Nagy-Szombatban. 1756. 12r. 24 l. (L. hung. 867.)

34. B é c s. 1760. A d á m i Michael. Ausführliche und neuerläuterte ungarische Sprachkunst. Wien. 1760. 8r. 16 sztl. + 224 + 1 errata. (L. hung. 180.)

35. B é c s. 1763. A d á m i, Michael. Ausführliche und neuerläuterte ungarische Sprachkunst. Wien. 1763. 8r. 12 sztl. + 304 + Wörterbuch 93 l. (L. hung. 183.)

36. P o z s o n y. 1763. M e l i b o e u s. Der ungarische Sprachmeister. Preszburg. 1763. 8r. 12 sztl. + 92 l. Egy képpel. (L. hung. 219.)

37. K a s s a. 1766. K ö v e s d i Paulus. Elementa linguae Hungaricae sive grammatica Hungarica. Cassoviae. 1766. 8r. 61 + 3 l.

38. S o p r o n. 1767. A magyar szóllásnak kezdetéről és módgyáról való keresztyéni tudomány. Sopronban, 1767. 12r. 24 l. (L. hung. 867. c.)

39. K o p p e n h á g a, é. n. (1770.) S a j n o v i c s, Joannes. Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Hafniae, s. a (1770). 4r. 10 sztl. + 83 + 1 errata. (L. hung. 90.)

40. B é c s. 1771. F a r k a s, Johann, von Újfalú. Ungarische

Grammatick. Wien. 1771. 8r. 16 sztl. + 566 + 12 l. (L. hung. 303.)

41. Nagyszombat, év n. (1771.) Sajnovics, Joannes. Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Tyrnaviae, s. a. 4r. 30 sztlan lap + 132 l. (L. hung. 92.)

42. Pozsony. 1774. Meliböi ungrischer Sprachmeister. Preszburg. 1774. 8r. 12 sztl. + 255 + 1 l. Egy képpel. (L. hung. 222.)

43. Pozsony. 1774. A magyar szólásnak kezdetéről, és módjáról való keresztyéni tudomány. Posonyban, 1774. 12r. 24 l. (L. hung. 867 g.)

44. Bécs. 1779. Farkas, H. Joh. de Farkasfalva et de Újfalú. Gründliche und neuverbesserte ungarische Grammatik. Wien, 1779. 8r. 14 + 609 + 12 l. Egy képpel. (L. hung. 306.)

45. Buda, 1779. A magyar nyelv tanításának két részei. Az igaz kimondás, és az igaz írás a nemzeti iskolákra alkalmaztatva. Budán. 1779. 8r. 31 l. (L. hung. 631 g.)

46. Pozsony. 1779. Meliböi ungarischer Sprachmeister. Preszburg. 1779. 8r. 6 sztl. + 320 l. Egy képpel. (L. hung. 225.)

47. Buda. 1780. A magyar nyelvnek helyes írása és kimondása felől kettős tanúság a' vagy ortográfia. Budán. 1780. 8r. 31 l. (L. hung. 610.)

48. Budán. 1781. Magyar Grammatika vagy is haza nyelvnek gyűkeres meg-tanulására való intézet ugyan a' magyar nemzeti iskolák számára. Budán. 1781. 8r. 8 + 240 l. (L. hung. 363)

49. Buda. 1781. A magyar nyelvnek helyes írása és kimondása-felől kettős tanúság, a' vagy ortográfia. Budán. 1781. 8r. (L. hung. 612.)

50. Buda. 1782. A magyar nyelvnek helyes írása és kimondása-felől kettős tanúság a' vagy ortográfia. Budán. 1782. 8r. 31 l. (L. hung. 613.)

51. Kassa. 1784. Szabó Dávid, baróti. Kisded Szótár, melly a' ritkább magyar szókat az A. B. C. rendi szerént emlékeztető versckbenn elő-adja. Kassán. 1784. 8r. 104 l. (L. hung. 780.)

52. Pozsony. 1787. Meliböi ungarischer Sprachmeister. Preszburg. 1787. 8r. 6 sztl. + 335 l. Egy képpel. (L. hung. 228.)

53. Buda. 1788. *Magyar Grammatica* vagy is haza nyelvnek gyökeres megtanulására való intézet ugyan a magyar nemzeti iskolák számára. Budán, 1788. 8r. 263 l. (L. hung. 241.)

54. Pozsony. 1788. Máriafi István. *Kis magyar frázéologia*. Pozsonyban, 1788. 8r. 16 + 159 l. (L. hung. 531.)

55. Bécs. 1790. Farkas, Joh. *Ungarische Grammatik*. Vormals herausgegeben von — —, jetzt aber von einem beyder Sprachen kündigen, ganz umgearbeitet und viel verbessert. Wien. 1790. 8r. 8 + 448 l. (L. hung. 309.)

56. Buda. 1790. A magyar nyelvnek helyes írása, és kimondása-felől kettős tanuság, a vagy ortográfia. Budán. 1790. 8r. 31 l. (L. hung. 615.)

57. Selmezbánya. 1790. A magyar szóllásnak kezdetéről és modgyaról való való. Keresztényi tudomány. Selmezbánya, 1790. 12r. 24 l. (L. hung. 867 k.)

58. Bécs, 1791. Farkas, Joh. *Ungarische Grammatik*. Vormals herausgegeben von — —, jetzt aber von einem beyder Sprachen kündigen, vierte ganz umgearbeitet, und viel verbesserte Auflage. Wien, 1791. 8r. 6 + 448 l. Egy képpel. (L. hung. 312.)

59. Pest. 1791. Noszkó Aloisziusz. *Virág szótár*. Pesten. 1791. 8r. 340 + 12 l. (L. hung. 607.)

60. Pest. 1792. *Fundamenta linguam Ungaricam practice docendi, et discendi, cum tabella in hunc finem prae-parata*. Pestini. 1792. 8r. 30 l. (L. hung. 342.)

61. Pest. 1792. *Grundlinien die ungarische Sprache praktisch zu lehren, und zu lernen: nebst einer hiezu eingerichteten Hilfstabelle* S. 1. (Pest), 1792. 8r. 31 l. (L. hung. 342.)

62. Pest. 1792. Szenthe Pál. *Magyar oskola az az I. Magyar Grammatika . . . II. Magyar oratoria . . . III. Magyar poézis*. Pesten. 1792. 8r. 179 l. (L. hung. 856.)

63. Pozsony. 1792. Bartzafalvi Szabó Dávid. *A tudomány magyarul*. Pozsonyban. 1792. 8r. 6 + 57 l. (L. hung. 784.)

64. H. n. 1792. *Grundlinien die ungarische Sprache praktisch zu lehren und zu lernen: nebst einer hiezu eingerichteten Hilfstabelle*. H. n. 1792. 8r. 31 l. (L. hung. 393.)

65. Bécs. 1793. Hager, I. *Neue Beweise der Verwandt-*

schaft der Hungarn mit den Lappländern. Wien. 1793. 8r. 16 + 129 l. (L. hung. 407.)

66. Bécs. 1793. Nagy, Georg. Einleitung in die ungarisch-philosophische Sprachlehre. Wien. 1793. 8r. XIV. + 2 + 351 + 1 l. (L. hung. 589.)

67. Buda, 1793. A magyar nyelvnek helyes írása, és ki-mondása felől kettős tanúság, avagy ortografia. Budán, 1793. 8r. 31 l. (L. hung. 617.)

68. Buda 1793. Magyar Grammatika vagy is a haza nyelvnek gyükeres meg-tanulására való intézet ugyan a magyar nemzeti iskolák számára. Budán, 1793. 8r. 263 l. (L. hung. 363.)

69. Pest. 1799. A magyar nyelvnek könnyen, és haszno-san lehető meg tanulására vezető ösvény. Pesten. 1793. 8r. 8 + 158 l. (L. hung. 616.)

70. Pest. 1793. Introductio in linguam Ungaricam. Sive colloquia CLIX. Pestini. 1793. 8r. 144 l. (L. hung. 624.)

71. Pozsony 1793. Fundamenta linguae Hungaricae. — Grundlinien der ungarischen Sprache. Preszburg. 1793. 8r. 34 l. (L. hung. 339 l.)

72. Pozsony. 1793. Meliböi ungarischer Sprachmeister. Preszburg. 1793. 8r. 6 sztl. + 335 l. Egy képpel. (L. hung. 229)

73. Pozsony. 1793. Szaller, Georgius. Hungarica grammatica latine et germanice. — Ungarische Sprachlehre, lateinisch und deutsch erklärt. Posonii (Preszburg) 1793. 8r. 16 + 208 l. (L. hung. 835.)

74. Győr. 1794. Kovács Pálnak magyar példa, és köz-mondásai. Győrben. 1794. 12-r. 235 l. (L. hung. 486.)

75. Pozsony. 1794. Szaller, Georgius. Hungarica grammatica latine et germanice. — Ungarische Sprachlehre lateinisch und deutsch. Posonii. 1794. XVI + 271 l. (L. hung. 836.)

76. Pozsony. 1794. Szaller, Gjriho. Uherská grammatica gazykem slowenským od — W. Presspurku, 1794. 8r. VIII + 224 l. (L. hung. 841.)

77. Buda. 1795. A magyar nyelvnek helyes írása, és ki-mondása felől kettős tanúság. Budán. 1795. 8r. 31 l. (L. hung. 617, b.)

78. H. n. 1795. Saller, Georgi. Vengerskaja grammatika. H. n. (Bécs?) 1795. 8r. 296 + 6 l. (L. hung. 838.)

79. Lipcse 1796. Beregszászi Paulus. Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenlaendischen. Leipzig. 1796. 4r. 8 sztan + VIII. + 214 + 2 errata. (L. hung. 72.)

80. Erlangen. 1797. Beregszászi Paulus. Versuch einer magyarischen Sprachlehre. Erlangen. 1797. 8r. XXXII + 288 l. (L. hung. 252 a.)

81. Pozsony. 1797. Kisded magyar grammatika. Pozsonyban. 1797. 8r. 56 l. (L. hung. 372.)

82. Bécs. 1798. Farkas, Johann. Ungarische Grammatik. Nach den Grundsätzen von — — ganz umgearbeitet von Franz Pethe. Wien. 1798. 8r. X + 498 l. Egy képpel. (L. hung. 315.)

83. Buda. 1798. A magyar nyelvnek helyes írása és kimondása felől kettős tanúság, avagy ortografia a nemzeti iskolák számára. Budán. 1798. 8r. 31 l. (L. hung. 618.)

84. Buda. 1798. A' magyar szóllásnak kezdetéről, és módgyárul való keresztényi tudomány. Budán, 1798. 12r. 24 l. (L. hung. 807 m.)

85. Göttinga. 1799. Gyarmathi Sámuel, Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata. Gottingae, 1799. 8r. XVI + 380 l. (L. hung. 397.)

86. Szombathely. 1799. Magyar-szó-játék. Az az olly mondások, mellyek hangjokra nézve meg egyeznek ugyan; de értelmikre egy mástól különböznek. Szombathelyen. 1799. 64 l. (L. hung. 1089.)

87. Komárom. 1800. Baróti Szabó Dávid. Orthographia-, és grammatica-béli észre-vételek a' magyar prosodiával egygyütt. Komárombann, 1800. 8r. 131 + 5 l. (L. hung. 778.)

88. Pozsony és Pest. 1800. Meliböi ungarischer Sprachmeister. Achte Auflage. Preszburg und Pest. 1800 8r. 6 sztan + 336 l. (Hung. 231)

89. Pozsony. 1801. Kisded magyar grammatika. Pozsonyban. 1801. 8r. 55 l. (L. hung. 360.)

90. Buda. 1802. Magyar Grammatica vagy-is a' haza' nyelvnek gyükeres megtanulására való intézet ugyan a' magyar nemzeti iskolák számára. Budán. 1802. 8r. 287 l. (L. hung. 363 a.)

— — Más kiadás Budán. 1802. 8r. 301 l. (L. hung. 363 b.)

91. Buda. 1802. Magyar Grammatika vagy-is a' haza' nyelvnek gyökeres megtanulására való intézet ugyan a' magyar nemzeti iskolák' számára. Budán 1802. 8r. 301 l.

92. Pozsony. 1802. Gubernáth Antonius. Institutionum linguae et litteraturae Hungaricae tomus I. Complectens grammaticam cum syntaxi. Posonii. 1802. 8r. 4 + 171 + 1 l. (L. hung. 396.)

93. Pozsony. 1803. Gubernáth Antonius. Institutiones linguae et litteraturae Hungaricae. Tomus II. complectens ornatam synthaxim cum phraseologia et cortesia. Posonii. 1803 8r. 8 + VI + 2 + 240 + 22 l. (L. hung. 396.)

Hazánkat Érdeklő Külföldi Szemle.

A VELENCZEI KÖNYVTÁR HAZAI VONATKOZÁSU LATIN KÉZIRATAI.

Közli: Csonotosi János.

A velencei sz. Márkról nevezett könyvtár, mely a »palazzo ducale«-ban őriztetik, a renaissance-nak egyik kimagasló alkotása. Alapját Bessarion bibornok és nicaei érsek vetette meg, midőn 1468-ban 900 görög és latin kéziratból álló könyvgyűjteményét a velencei köztársaságnak oly czélból adományozta, hogy az mint nyilvános könyvtár a köztársaság felügyelete alatt kezeltessék s a városi közönség és az ide özönlő idegenek művelődési érdekeit szolgálja. Ez volt a XV. században a harmadik nyilvános könyvtár Olaszországban.¹⁾

Van ugyan adat arra, hogy Petrarca 1362-ben a velencei tanácsnak azon ígéretet tévé, hogy könyveinek örökösévé a sz. Márkról nevezett egyházat teendő s ezért némelyek a könyvtár alapításának első nyomait említett esztendőben keresik, mivel azonban Petrarca ígérete ennek halála után teljesedésbe nem ment, s könyveiből, melyek mindenfelé elszóródtak, alig egynehány (köztük a Petrarca néven ismert kun-latin codex) jutott a Márk egyház tulajdonába, a könyvtár alapítójának őt el nem fogadhatjuk.

A könyvtár a tudományos irodalomban »Marciana« néven ismeretes, történetéről és kincseiről egész irodalom keletkezett, melyet Valentinelli a könyvtár latin kézíratairól kiadott 6 kötetes

¹⁾ Az első nyilvános könyvtár 1444-ben Florenczben, a második 1448-ban ugyanitt keletkezett. L. XV. századi könyvtári viszonyok s egy ismeretlen Corvin-incunabulum című értekezésünket a »Magyar Könyv-Szemle« 1789. 63 l.

munkájában, ¹⁾ a gyűjtemény történetéről irt bevezetésében 1—292 lapon részletesen ismertet.

E munkát vettük jelen közleményünkben alapul, abból ki-vonatoltuk a magyarországi vonatkozású kéziratok regestáit, melyeket alább részletesen ismertetünk. E munkára utaljuk olvasóinkat.

Kiemeljük azonban, hogy a könyvtárnak Bessariontól kezdve mai napig igen tanulságos története van. Nagylelkű és előkelő maecenások négy századon át folytatták és fejlesztették a nemeskeblű alapító művét s hazafias adományokkal, a könyvtárt első rendű európai cultur intézetté emelték.

Adományaik, ha hozzájuk a vásárlásokat és a szerzetes-rendektől acquirált könyveket számítjuk, a Marciana könyvtárlományát annyira gyarapították, hogy az ma körülbelül 200,000 kötet nyomtatvány és 7517 kéziratból áll.

Ez utóbbiak nyelvek szerint így oszlanak meg:

Keleti kézirat van.	223
Görög	558
Latin	2504
Olasz	4131
Francia, spanyol, német, holland, angol, ó-szláv és glagol	48
Külön osztályozott latin és olasz kézirat	153

Összesen . 7517 kézirat.

Ezek közt van igen sok unicum és ritkaság, továbbá nagyszerű zománcz és drágakövekkel diszített kötések, melyek a tudományos irodalomban mint elsőrendű cimeliák ismeretesek s tudományos és műtörténeti becsőkkel önálló monographiák foglalkoznak.

Kiemeljük ezekből a nagyszerű Grimani-breviariumot, melyet Grimani Domonkos bibornok 1523-ban könyvgyűjteményével együtt a Marcianak ajándékozott, s mely a benne levő miniatűrök, lapszéli diszítések és initialek fényes és mesteri kivitele miatt, a középkori könyvfestészet elsőrendű remekeihez tartozik.

¹⁾ Bibliotheca manuscripta ad s. Marci Venetiarum, digessit et commentarium addidit Joseph Valentinelli praefectus. Codices manuscripti latini Tom. I—VI. Venetiis ex Typographia commercii M.DCCCLXVIII—LXXIII.

Bennünket azonban ezuttal a latin kéziratok s ezekből különösen a magyarországi vonatkozásúak érdekelnek, melyekben a velencei könyvtár rendkívül gazdag. Ezek történetünk minden korszakára vonatkoznak s különösen a hazai középkorra több tekintetben egészen új világot vetnek. Jelentékeny számukat, Velence szerepe a középkorban s azon viszony, melyben századokon át hazánkkal állott indokolja.

E kéziratok közt van három Corvin codex melyekből kettő, úgymint: *Marcianus Capella de nuptiis Mercurii cum Philologia*, (az Attavantes által festett legfényesebb codexek egyike) és *Averulinus de Architectura*, (ismeretlen miniátornak remeke) 1789-ben a sz. János és Pálról nevezett velencei domonkosrendi zárdából, *Benvenuto de Rambaldi*s pedig ismeretlen időben és ismeretlen helyről kerültek a Marcianába. Mind a három kézirat az 1882 ik évi budapesti könyvkiállításon be volt mutatva.

Kerültek a Marcianába magyarországi vonatkozású kéziratok az Aldusok könyveivel is, és pedig Aldus Manutiustól 1597-ben és Niccolo Manutiustól 1722-ben. Az Aldusokról pedig tudjuk, hogy magyarországi maecenasokkal és tudósokkal élénk érintkezést foglaltak, s hogy több magyarországi vonatkozású kézirat volt birtokukban.

Egy nagyfontosságú culturtörténeti kéziratot azonban nélkülözünk a gyűjteményben t. i.: az árpádházi sz. Margit canonisatiójának jegyzőkönyvét, illetőleg a pápai követ által ez ügyben Budán megindított inquisitionnak jegyzőkönyvét, mely a múlt században a sz. Pál és Jánosról nevezett velencei domonkosrendi monostorban még megvolt s Dániel Inre által használtatott, de a szerzet többi kézírataival, úgy látszik, nem került a Marcianába, mert a Catalogusban nyoma nincsen.

Ezen kézirat igen terjedelmes volt, s egykoru tanu vallomásaiban nagybecsű culturtörténeti adatokat tartott fenn. Eltűnését sajnáljuk s azt hisszük, hogy a hazai culturtörténetnek jó szolgálatot lenne az, ki tudósainkat nyomára vezetné.

Tudósainkból a múlt század óta a Marcianában többen kutattak. Kiemelem közülök Dániel Imrét, Berzeviczi Albertet, Litterati Nemes Samuelt, Wenzel Gusztávot, Simonyi Ernőt, Nagy Ivánt, Römer Flórist, Frakuói Vilmost, Ballagi Aladárt,

e sorok íróját, gróf Kun Gézát, Thallóczy Lajost, Szalay Józsefet és Mircse Jánost, kik tanulmányaik szempontjából itten huzama-sabb ideig dolgoztak.

Megjegyzem még, hogy a regesták készítésében mindenben Valentinellit követtem. Ő catalogusában a könyvtár latin kéz-iratait 22 csoportra osztályozta, s leírásukat az osztályok sor-rendje szerint közli. A levélszámot azonban nem a rubrumban, hanem a leírásban említi.

Ezen sorrendet követem én is. Regestáimban megtartom mindenhol a kéziratok eredeti signaturáját és rubrumát, hogy a kutatóknak azok használatát a könyvtárban megkönnyítsem, ezenkívül a leírást latin, a jegyzeteket magyar nyelven adom. Az idézésnél tehát a kéziratok osztálya és folyó száma veendő figyelembe Végül megjegyzem, hogy közleményembem összesen 97 hazai vonatkozású kéziratot ismertetek, melyekből a bennün-kezt érdeklő regesták osztályszerinti sorrendben így következnek:

A VELENCZEI SZT.-MÁRK KÖNYVTÁR HAZAI VONAT- KOZÁSÚ LATIN KÉZIRATAI.

Classis I.

HAGIOGRAPHIA.

Cod. 27 chart. saec. XV. altitud millim. 600, latitud millim. 216
[Lat. I XLIV.] ME

»Candiani Bollani, libellus super principium Genesis, et quidem libri octodecim in tria prima capita eius libri.« A 115 levélre terjedő kézírathoz lapszéli jegyzetekkel egy levél van csatolva: »Patri suo ac domino fratri Andree Panonio Cartusiensi Candianus Bolanus sal. pl. — — — Librum super Genesim ad litteram prompter te ac tuo nomi-ni dedicatum manuque mea exscriptum per latorem presentium tui ordinis virum ad te mitto. — — — Ex urbe, die XIII. martii, 1466.«

Classis II.

LITURGICA.

Cod. 31 membr. saec. XIV. a. 170, l. 110. [Zanetti, Lat. CLIX.]

Diurnum in usum, crediderim, monialium ordi-nis ss. Benedicti et Bernardi. Psalmusok, énekek az

ó- és új szövetségből, továbbá hymnusok, antiphonákkal és közbeszótt egyházi beszédekkel.

Említésre méltó a naptárban, hogy jul. 4-ére esett *Translatio s. Martini*; s a közönséges szenteken kívül piros betűvel van megjelölve többek közt szent Margit napja is.

Classis III.

PATRES ET SCRIPTORES ECCLESIASTICI.

Cod. 6 chart. saec. XV., a. 290 l. 210 [L. II. XXIV.] ME.

6. *Epistola ad quendam regem qui hortatur sequi monita Seneca: et libellus qui intitulatur: formular honeste vite*, f. 90—93. *Opella et de quatuor virtutibus cardinalibus nuncupata*, Senecae perperam iamdiu tributa, quam **Martinus Pannonius** ex dumensi in Gallicia abbate, archiepiscopus in Lusitania braccarensis [inde **Martinus** dictus Pannonius, Dumiensis, Braccarensis] Mironi regi dicavit, edita est in »Maxima bibliotheca patrum lugdun.« vol. X. p. 382—385, sine littera dedicationis.

Cod. 73 membr., saec. XIV., a. 137, l. 102. [L. II. LXIV.] O.

14. *Errores quos communiter Patareni de Bosna credunt et tenent*. A 146 l.: In primis credunt et tenent quod duo sunt dii . . .«

Classis IV.

T H E O L O G I.

Cod. 52 membr., saec. XV. a. 320, l. 215. [L. III. CLXXVIII.]

Monachi anonymi libellus de exemplis naturalibus contra curiosos.

Az üresen maradt lapokra, a codex elején és végén, *Strada Filep* (milanói), különféle dolgokat írt be. Itt van egyebek közt egy vigasztaló levele *Guido de Rubeis* fiához, »*commendataria abbatae s. Chrisogoni intra iadrensem urbem Dalmatiae* [*Muriano, in sancto Cypriano, 24. octobris 1490*], a kinek kínálja e codexeket »*precio tantum modo levissimo quatuor ducatorum*« s igéri, hogy ő *Zárába* fog áthajózni, »*dummodo per menses singulos congrua merces unius saltem ducati deputetur.*«

Cod. 60 chart., 1497–1501, a. 315, l. 211. [L. III. VII.] Ye.

Antonii Gazii opuscula quatuordecim. Az utólsóhoz végül Gazius a következő jegyzést csatolta: »Divino favente numine, in festo vel solemnitate candidissimae ac glorissae virginis ac martyris Catharinae, currente anno Christi Domini 1511, dum Budae infirmus essem ego Antonius Gazius, artium et medicinae professorum omnium minimus, sacraeque theologiae discipulus utinam non inutilis, de inferno et impiorum suppliciis praesens opus absolvi . . .«

Classis VI.

HOMILETICI.

Cod. 9. membr., saec. XV. a. 375, l. 247 [L. III. LXXIX]

f. 77–80. Clementis papae sexti sermo, quando fecit processus contra interfectores Domini Andreae regis Siciliae, pontificatus sui anno quarto. Kezdetek: »Vox sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra gentium.«

f. 110–138. Eiusdem licentiae doctoratus, különböző egyházi személyek — s köztük »Gregorius, custos varadiensis« számára.

f. 167–169. Sermo domini Joannis Andreae pro domino Andrea de Hungaria. Kezdetek: »Sapiens in populo haereditabit honorem . . . quia Tullio testante . . .«

Cod. 10 membr., saec. XIV. a. 341, l. 233 [L. III. LXXVI] ME.

f. 320–331. Collatio pro responsione ad propositionem syndicorum universitatis neapolitanae, offerentium fidelitatis iuramentum et homagium dominae Joannae, ducissae Calabriae, natae condam felicis recordationis domini Caroli primogeniti ipsius regis Roberti, quarto die novembris, anno Domini 1330 in palacio regis, Castrinovi.

f. 321–322. Collatio facte certis universitatibus regni, pro consimili homagio, vicesimo eiusdem mensis.

f. 372–373. Collatio quando insignivit principatu Salerni Andream regis Hungariae primogenitum (!) et Joannam ducissam Calabriae.

Cod. 36 membr. saec. XV. a. 242. l. 130 [Z. L. IXCI] D.

b. Sermones quadraginta sex de tempore de sanctis auctoribus Ioanne de Pech

Classis VIII.

JUS CANONICUM.

Cod. 121. chart. saec. XVIII. a. 340, l. 222 [L. IV. XCI] Ma.

Acta de conciliis ecclesiasticis saeculi decimiquinti:

e. Compendium sermonis a Joanne Gersone coram Sigismundo et Joanne XXIII. habiti sub initio concilii constantientis. (Ugyan ez a beszéd meg van a 123. sz. XV. sz. kéziratban is.)

f. 189—265. Aeneae de Piccolominibus episcopi senensis, ac postmodum Pii II. pont. max. oratio ad Barones Hungariae. Kezdeté: »Sentio rever. patres . . . non leve pondus hodie meis humeris imminere . . .«

Megvan egy másik [L.XIV.I.] codexben is (42—95 l.) A szónok 1452. nov. havában Cusani Miklóssal, a pápától küldetve a bécsi convent előtt állott s a pápa megbízásából mondá e beszédet. Kiadta Mansius: Pii II. p. m. orationes. Lucae. 1755. p. I. p. 184—261.

Cod. 122 chart., saec. XVIII. a. 340, l. 220 [L.IV.XCII] Ma.

Acta quaedam concil. constantiensis, basileensis et tridentini.

f. 415—416. Articoli [20] di domanda di riforma, prodotti dagli ambasciatori cesarei alli legati del concilio di Trento, a nome dell' imperatore Ferdinando, il di 17 giugno 1562: »Che il concilio cominci dalla riforma delli costumi, e primieramente da quella della corte di Roma . . . 7 giugno 1562.«

Latinul olvasható: Concilium tridentinum. Patavii. 1563. ilyen kezdettel: »Constitutum nobis oratoribus . . .«

f. 423—424. Articoli posti in consultatione da Ferdinando imperatore, nell' anno 1563, nel tempo medesimo che celebravasi il concilio di Trento. Kezdeté: »Presiedevano alla consultatione, ordinata dall' imperatore Federico, Stafileo . . .«

Ezt küldik válaszul a császári tanácsban Stafileus Frigyes kir. gyóntató és Draskovics (Drascovitius) György pécsi püspök elnöklése alatt folytatott tárgyalásokra. E 11 cikkelyt, melyek Ferdinánd parancsára megbirálás végett hittudósai

elé terjesztettek, kiadta: *le Prat: Monumentorum ad historiam concilii tridentini*. Lovanii. 1785. V. p. 689.

Cod. 126 chart., saec. XVIII, a. 340, l. 222. [L. IV. XC.] Ma.

Acta quaedam conciliorum constantiensis et basileensis:

f. 105—110. Oratio Ambrosii Traversarii, generalis ordinis Camaldulensium, ad Sigismundum imperatorem habita Basileae anno 1435. Kezdetek: »Si quem forte movet ex celeberrimo summorum et sublimium principum . . .«

Szónok röviden elmondván a zsinat történetét elejétől fogva, annak Bolognába leendő áthelyezéséről stb. értekezik. Ki van adva a szerző művei közt. Florentiae. 1790. I. col. 1151—1158.

Cod. 132—132 membr., saec. XV, a. 343, l. 238. [Z. L. CLXIV. CLXVII.] B.

Concilium basileense, cum eius historia, Dominico cardinale Capranica auctore. A második kötetben pedig:

f. 129—188. Joannis de Ragusio, ordinis fratrum Praedicatorum positio et responsio facta in concilio basileensi, ad dicta magistri Joannis de Rachazano bohemi, in articulo communionis sub utraque specie, anno 1433.

Cod. 165 membr., saec. XV, a. 237, l. 170. [Z. L. CXC VII.] B.

f. 1—37. Regulae b. patris Benedicti.

f. 37—55, 61—67. Parvae homiliae.

Az első levélen festett kép van, melynek kezdőbetűje egy fehér ruhába öltözött szerzetes tüntet fel. Colophonja (67 lev.) a következő: *Secundo nonas decembris frater Bartholomaeus de Koloswar partis transilvaniae, tempore Clari abbatis sancti Juliani Martyris de Ariminio scripsit hoc memoriale et erat hungarus. Dum surgunt miseri nolunt misereri miseris.*«

Cod. 176 chart. saec. XV, a. 290, l. 193. [Z. L. CXLII.] B.

Opellae variae seu sententiae diversorum, in quaestione de usu bonorum temporalium Christi ac discipulorum ejus. Partes quinque.

Quarta pars:

f. 178—183. Responsio fratris Augustini episcopi zagabrensis: »In subjectis quaestionibus intentionis meae est . . .«

f. 197—199. archiepiscopico locensis: »Quaeritur utrum . . .«

Classis IX.

JUS CIVILE.

Cod. 6 membr., saec. XIV, a. 463, l. 299 [L. V. IX.] Ma

Justiniani Infortiati pars utraque, scilicet Digestorum libri.

f. 252—253. Olasz-, Dalmát-, Magyar- és Lengyelország püspöki székhelyeinek jegyzéke.

Cod. 59 chart., saec. XV, a. 212, l. 146 [L. XLIV, CXIX.] Mr.

f. 78—79. Epigrammata (inscriptiones) inventa apud Polam.

Cod. 71 chart., saec. XVI, a. 405, l. 263 [L. XIV, LXXV.]

Thomae Diplovatati tractatus de urbe Venetiarum, et de civitatibus, insulis et locis illustrissimo dominio aliquandiu subiectis.

f. 1—18. A felsorolt városok és szigetek közt vannak: Dalmatia, Pola, Jadera, Arbes, Veglia, Spalatum, Sybanicum, Nona Pagum, Cafisole (in insula Veglia) Scardona, Belgradum, Slavonia et comitatus Possega.

Cod. 75 membr., saec. XV, a. 195, l. 133 [L. X, LXXXVI.] F.

f. 1—24. Pauli Mauroceni, defensio Venetorum, ad Europae principes, contra obtrectatores. Dedicatio cardinali Marco Bembo utpote qui, Romae cum esset, partibus Venetorum apud viros principes favere poterat.

Quis ambitionis nota dignos Venetos, quis scelus in ecclesiam patrasse arbitrabitur, quod Foriulii patriarchis sexcies Hungaros in Venetos provocantibus, commeatusque et cetera opportuna ministrantibus, omni tandem devicta patientia, tot iniuriis provocati, defensionis arma susceperint, hostesque pulso, patria bellorum ostio in potestate retenta, tantoque emolumentorum servato, quantum custodiae sufficere posse arbitrati sunt, cetera eligendis pontificibus praeservarint?

Dux Stephanus Bossinae Ragusium terra obsidione premebat, mari vero cohibere non poterat: Venetos igitur exorare constituit, ut mari triremibus civitate compressa in suam potestatem vindicarent: renuit dux venetus, ambitioni praeferens patrum institutum.

f. 25—46. Pauli Mauroceni de rebus ac forma

reipublicae venetae Gregoria Heymburg, Germanorum doctori praeclarissimo

Saepenumero Hungarorum praesidia a Dalmatis in Venetos evocata fugarunt, et in patriam redire coegerunt. Universum semel exercitum, quem octuaginta millium nummorum excedere fama pertulerat, Maurocenus Andreas classis, exercitusque dux designatus, LXX.^{ta} millibus armatorum ipso cum rege fugavit et pene delevit.

Dalmatas saepenumero lacescentes, pacis gratia, precio, ac demum armis in potestatem redegerunt, praesidiis munientes, ne quid adversi ultra molirentur, plurima eorum rebellione praemoniti.

Sigismundum imperatorem ac Hungariae regem, quem ante e Teucrorum manibus liberaverant ultro, arma inferentem Italia discedere coegerunt.

Ragusium quod his temporibus Stephanus dux Bosniae terra machinis viribusque adortus est, cum illum in potestatem redigere non valeret. quod mari incumbens aquam, ceteraque opportuna ministrari cernebat, bina ternaque legatione principi nostro, ut illud suae subderet ditioni, suadere conatus est.

Cod. 93—94 membr., saec. XI—XVII a. 474, l. 312 [L. V.LVIII—LIX.] X.

Diplomata, instrumenta, acta de rebus venetis et exteris.

E gyűjteményben vannak: Zsigmond kir. kiváltságlevele Joanni Francisco de Capitibus listae 1434—1435; továbbá Rudolf (1595) és I. Leopold (1699) diplomái.

Cod. 96 membr., saec. XII—XV, a. 625, l. 430 [XIV, LXXI.] Ya.

Acta quaedam veneta, numero quadraginta septem, ex parte autographa, ab anno 1123 ad annum 1439. Egyebek közt:

Petitiones Venetorum bano Dalmatiae et Croatiae (1359.)

Litterae Barthol. Ursi, notarii ven., et Nicolai de Zech, bani Dalmatiae et Croatiae ad dominum Venet. (1351.)

Cod. 103 chart., saec. XIV—XV., a. 270, l. 210 [L. X.CCXCIX]. D. f. 1—10. Registrum litterarum dominorum Zachariae Con-

tareni et Jacobi de Priolis, ambasiatorum dominii Venetiarum ad Ludovicum regem Hungariae, missarum pro factis ambasiatae eis commissae ann. MCCCLXXIX.

Összesen 25 levél, melyek május 25. július 2-ig keltek Trevisóból, Spielenbergből, Villachból, Budáról, »Oresvár (Veresvár?)-ből és Bécsből; közülök 8 »dominio Venetiarum«, a többi »Benedicto olim bano, capitaneo Hungarorum in partibus Italiae; Jacobo Hispano comiti; magistro Ludovico Donato generali ordinis Minorum; magistro Urbano« van czimezve.

f. 10—64. Registrum litterarum dominorum Nicolai Mauroceni, decretorum doctoris, Zachariae Contareni, Jacobi Priolis, Joann. Gradonici et Michaelis Mauroceni, ambasiatorum dominii Venetiarum ad dominum Carolum de Durachio. ad pacem tractandam missorum, pro factis ambasiatae eis commissae a. MCCCLXXIX.

56 levelet foglal magában; csaknem mindenik a velencei tanácshoz küldetett Saciloból, Trevisóból és Mestreből, aug. 7., nov. 10; s azon békének történetét beszélik el, melyet a magyar kir. felhatalmazása mellett Durazzo Károlylyal kötöttek a velenceiek.

Cod. 104 membr., saec. XV—XVI, a. 330. [L. XCCCIV.] D.

Litterae sexdecim authenticae Aug. Barbadici et Leonardi Lauredani ducum ad Zachariam Contarenum oratorem, a die 27 aug. ad 11 decembris, 1501.

A szónoknak, ki a nürnbergi gyűlésre küldetik Miksa császárhoz, egyebek közt utasításul adatik, hogy a császártól kérjen menedéklevelet »Georgio et Sebastiano Justo a rege Hungariae oratoribus recedentibus, nec non Jo. Baduario accedenti.«

Codd. 105-106 membr. — chart., saec. XIV—XVI, a. 458, l. 360 [L. XIV, CI—CII.] Ye.

Codex diplomaticus aquileiensis. 1393.

E gyűjteményben vannak egyebek közt: »epistolae imperatoris Sigismundi; Francisci de Florentia; Christophori de Frangepanibus.«

Codd. 124—128 chart., saec. XV—XVI, a. 300, l. 210 [L. X.CLXXIV—CLXXVIII.] Ye.

Epistolae, pleraque latine, pontificum; principum; virorum religione, litteris, artibus illustrium. Nomina scribentium sic sequunt.

Vol. I. Continet epistolas: 189.— Et quidem: inter ceteras Abstemii Laurentii (manu propria); Argiropuli Joannis (m. p.), Averoldi Barthol., archiepisc. spalatensis; Baudini Francisci; Brandolini Philippi, Diphnici Georgii, episc. nonensis; Estensis Hippolyti, cardinalis; Estensis Nicolai, episc. adriensis; Perotti Nicolai episc. sipontini (m. p.); Picolominei Francisci, cardin. (m. p.), Sfortia Ludovici, ducis Mediolani.»

Vol. II. habet epistolas A episc. nitriensis; — — Beatricis, reginae Hungariae; — — Stephani, vaivodae Moldaviae.»

Vol. III. Estensis Herculis, ducis Ferrariae: Ferdinandi II. Siciliae regis.

Vol. IV. Litterae episcopi arcensis, ... Joannis Gatti, Ludovici Podacathari.

Végül van 116 okmány, többnyire eredeti kéziratban, nagyrészt latin és francia nyelven; vannak köztük pápai utasítások német- és magyarországi követek számára; — továbbá: epistola Frieder. III. et Maximil. I. imper. Casimiri regis Poloniae; Beatricis, reginae Hungariae et Bohemiae; Ladislai de Egervara; Rascie despoti, archiepiscoporum coronensis, ragusini, strigoniensis; episcoporum agriensis, arbensis, bosnensis; quinqueecclesiensis, sirmiensis, transylvani, vesprimiensis, waradiniensis, zagabriensis; oratorum apostolicorum Antonii de Grassis, L. de Agnellis, Raymundi Pereudi; Joannis de Giglis, collectoris in Anglia; Balthassaris de Piscia; Ludovici Podocathari, Persei Malvitii; Willelmi de Bibra, militis.

E levélgyűjteményt, a velencei nyilván. levéltár még gazdagabb gyűjteményével együtt a cyprusi származású Ludovicus Podacatharus, capaciói (Nápoly.) püspök s a IV. Sixtus, VIII. Ince, VI. Sándor, III. Pius és II. Gyula pápák alatt történt dolgok legalaposabb ismerője állította össze Rómában, hol 1506-

ban meghalt, unokaöcsét, Liviust hagyván egyetemes örökösül. Ez Velenczében 1555-ben elhunyván, a tizek tanácsa az ő összes kéziratgyűjteményét politikai oknál fogva az államügyésznek ítélte, a kitől aztán a mult században a velencei könyv- és levéltár birtokába ment át.

Codd. 132—133 chart., saec. XV, a. 330, l. 220. [L. XIV, XCIX—C.] Ye.

I. Leonelli Clericati, episcopi concordienensis, epistolae sexdecim, datae annis 1488—1480.

Köztük: epistolae quatuor oratoris pontificii ad regem Hungariae Innocentio pp. VIII. datae Buda a. 1489.

II. Epistolae fere 140, pleraque latine, authenticae, cum partibus per notas arcanas exscriptis Clericati, qua oratoris apostolici ad Maximilianum I. Romanorum regem, annis 1497—1499.

E jelentések szólnak egyebek közt a török elleni háborúról is, mit az összes követek, de különösen a pápai, velencei, magyar és lengyel küldöttek hevesen sürgették Miksa császárnál.

Cod. 141 chart., saec. XVI, a. 372, l. 260. [J. VII MDCXLIII.] O.

1. f. 4—6. Exemplum diplomatis, quo Sigismundus imperator comitem palatinum Andream Donatum renunciat. Basileae. 5 febr. 1434.

Cum A. Donati oratoris ven. opera [sic in diplomate], impedimenta coronationis Sigismundi sublata essent, caesar eundem Romae militem et consiliarium et familiarem suum fecit, aureis sexcentis annuis assignatis. Dissidiis inter concilium basileense et pontificem declinandis, eodem anno [1433] Sigismundus Basileam petit, Donato comite, cumque citato cursu paulo post Romam mittit, pontifici decreta concilii delaturum. Eapropter anno insequenti, Donatum ac eius familiam, filiosque legitimos comites palatinos elegit, privileggiis datis [ut supra], praesertim vero creandi quatuor milites et octo scutiferos, quibus extremis divisam nostram, serpentem videlicet cum cruce et litteris insculptis: O quam misericors es. dare possis. Insuper universae eius familiae libertatibus, immunitatibus ec. omnibus assertis, indulget ut armis propriis leonem aureum rampantem cum corona, et aquilam bicipitem in campo aureo addat, nec non Andreas et successores praesentet azzam vel speltam seu clavam varniam, pretii ducatorum triginta, quoties caesar Venetias accedet;

et gerat tanquam comes imperialis usquequo Venetiis morabitur: Scutum reformatum cum leone et aquila a fronte diplomatis depictum est: idem in insignibus familiae Donati conspicuum.

2. Bulla Sixti pp. IV. qua Zachariam Barbarum, venetum sibi oratorem, comitem palatinum renunciat. Romae, 25 maii, 1480.

Pontifex, praeter privilegia ab imperatoribus F. Cornelio et A. Donato collata, concedit ut orator eiusque descendentes arma et insignia nostrae, ex qua secundum carnem originem traximus, familiae de Ruvere, videlicet arborem viridem in campo caelesti cum foliis viridibus et glandibus aureis, seu croceis . . . gestare possint ac valeant. Desunt nova insignia quibus spatium paratum, ut et in clypeis familiae posterioribus considerantur.

Cod. 146 membr., saec. XVII, a. 302, l. 250. [K. XIV, CCVIII.] X.

Diploma quo comes Joannes Henricus a Tournon ac heredes, nobiles regni Hungariae creantur.

Leopoldus I. Romanorum imperator, ratione habita celeberrimae ac vetustissimae familiae a Tournon, a binis iam et ultra saeculis cardinalitiae et comitum dignitatis viris conspicuae, Joannem Henricum a Tournon, ipsiusque haeredes ac posteritates utriusque sexus, in numerum verorum antiquorum et indubitatorum regni Hungariae et partium eidem annexarum indigenarum ducit recipiendum, die 3 aug. 1696, iuramento seu homagio assumpto.

Documentum authenticum membranaceum, fol. 5, litteris polichromis, magna ex parte aureatis, insigne.

Cod. 187 chart., saec. XVI, a. 310, l. 215 [L. V. XLIII.] X.

Statuta, provisiones, litterae, mandata, pacta et conventiones communitatis Rochae de Pectoris, cum magnifica communitate et magnifico Consilio civitatis Belluni ¹⁾ per Antonium Lipsum notarium, exemplatum ad requisitionem Bartholomaei de Sopera et Jacobi Gaspardi de Subaguda, nuntiorum Rochae de Pectoris, ex suis originalibus, sub die Veneris ultimo augusti, 1571.

Ea, numero 67, composita et compilata sunt sub regimine eius, consilio Belluni, vicarii et rectoris Cosmae de Grotis de

¹⁾ Velencei város.

Aretio, anno 1470, quo Bellunum regi Hungariae Sigismundo suberat.

Cod. 191 chart., saec. XVII, a. 310, l. 216 [L. V. XCVIII.]

Statuta communitalis Glemonae, ab anno 1381.

Leonardus de Pers, vicecapitaneus pro Albertino de Spilimbergo capitaneo Glemonae, Fabianus massarius, provisores, consilium et commune advertentes statuta Glemonae varia esse, discordantia, pluribus voluminibus et membranis inclusa, dictant nova per Glemonae cancellarium Philippum Formentini notarium, anno 1381, causa guerrae inter regem Hungariae, ecclesiam aquileiensem, Genuenses, dominium Paduae et Venetos.

Cod. 212 chart., saec. XVIII, a. 301, l. 218 [L. V. XCIV.] T.

Statuta et ordinamenta communitalis et hominum civitatis Spalati, facta, edita et condita per nob. et sup. virum, dom. Percevalum Joannis de nobili et honorabili civitate firmana... potestatem civitatis Spalati, a. 1312.

Paginis 467—480 occurrunt statuta peculiaria comitum Spalati, Pantaleonis Justiniani, a 1305; Jacobi Gradonici, a. 1333; Maphaei Emo, ann. 1350—1352, 1367; ut et passim regum Hungariae Caroli a. 1319, Ludovici ann. 1350, 1365.

Cod. 215 chart., saec. XV, a. 210, l. 154 [L. V. XXXII.] Mk.

Statuta et privilegia civitatis Cathari.

f. 10—107. Statutis datis annis 1301—1417, nempe antequam Catharenses ultro se in fidem ditionemque Venetorum dedissent, accedunt partes seu decreta Venetorum quatuor pro annis 1423—1425; nec non diploma itale Stephani imperatoris Romaniae pro Catharensibus a. 1351., titulo: Privilegia et confinia civitatis Catharii; quod extremum ediderunt itale Plaminus Cornelius,¹⁾ latine tantum Farlatus.²⁾

Cod. 218—222 chart., saec. XVIII, a. 363, l. 216, a. 295, l. 160. [L. V. LXXV—LXXIX.] F.

Codex diplomaticus ordinis equestris s. Joannis Hierosolymitani, a saec. XII. ad XVIII.

Tom. IV., folior. 261, habet bullas pontificum et litteras principum, ann. 1561—1630: redundant acta imperatorum

¹⁾ Catharus Dalmatiae civitas etc. Patavii. 1759 p. 54—59.

²⁾ Illyr. sacrum. VI, p. 449—450.

Ferdinandi I. et II., ac Rudolphi II., plerumque alemannice.

Tom. V., folior. 306, comprehendit fol. 95—118, 181—224, 231—268, 270. litteras itale exaratas imperatorum Leopoldi I., Josephi I., Caroli VI., Mariae Theresiae.

Cod. 226 chart., saec. XVI. a. 257, l. 188 [L. V. L.] Ma.

Constitutionum sacri patavini collegii philosophorum ac medicorum libri quinque.

fol. LXI—LXIV. Matricula dominorum doctorum artistarum et medicorum sacri collegii patavini. Syllabus doctorum numero 122, quorum 62 anno 1550 inscripti; ceteri postea alia manu additi.

Cod. 293 membr., saec. XVI, a. 220, l. 150 [L. X. CCCXLIII.] Q.

Commissio Bernardo Balbi, comiti et capitaneo Sibenici, data ab Andrea Gritti duce, die 3 novembris 1430.

Pericopae sexaginta, pleraque latine, ad annum 1529. Inter alia praecepta: »Stipendiarii habentes uxores vel concubinas sclavas Dalmatiae vel Hungariae, non stent ad stipendia nostra. Subditi tranquillitate degant cum Turcis.«

Classis X.

PHILOSOPHIA.

Cod. 228 chart., saec. XV, a. 208, l. 142 [L. VI. CCXI.] Z.

Joannis Michaelis Carrariensis, de choreis musarum, sive de origine omnium scientiarum. Dedicatio incipit: »Alpharabii librum cum illum legissem, rever. Gabriel Rangone, in quo de scientiarum origine . . . « finit vero: ». . . teque patronum illustrem meum Gabrielem ad sibillinos annos summa cum gloria et sanitate perducatur.«

Tractatus in capita septem digesti, Gabrieli Rangono, episcopo agriensi et beatorum Sergii et Bacchi presbytero cardinali nuncupati.

Rangonus apud Clararum oppidum Brixiani agrinatus, s. Francisci regulam amplexus, Hungariam in Turcas et Hussitas peregrinatus est, quousque Matthias rex episcopum agriensem renunciavit, auctorque fuit ut Sixtus papa IV. in cardinalium caetum cooptasset.

Cod. 236 membr., saec. XIV, a. 354, l. 250 [Z. L. CCCCXXVI] P.

Francisci Petrarchae, opera varia.

f. 104—107. Quoddam propositum factum coram rege Hungariae [per Andream Contarenum et Michaellem Falerum, venetos ad eum legatos.] »Quanta de virtutibus et proprietatibus vestris divulgata sint et divulgentur per orbem . . .«

Opus commentitium iudicant et qui inter Petrarcae opera ediderunt.

Classis XI.

MATHESIS, ASTRONOMIA, ASTROLOGIA.

Cod. 63 membr. saec. XV. a. 340, l. 232 [Z. L. CCCXXVIII.] B.

f. 1—117. Epitome almagesti Ptolemaei, libris tredecim.

Magister Georgius de Feuerbach (sic), Bessarionis optimi et gratissimi principis desiderio satisfactorius, Ptolemaei almagestum seu magnae constructionis in compendium redegit. Moriens, au. 1461, perficiendum reliquit magistro Joanni de Kunigspurg, qui epitomen a praeceptore inaeptam, animum Bessarione confirmante, absolvit huicque dicavit.

Cod. 88. chart., saec. XVI. a. 200, l. 148 [L. VI. CCIII.] O.

Marcelli Squarcialupi, responsio ad epistolam Thomae Erasti ad Andream Duditium. »Annus iam est cum vir illustris Duditius ex Moravia, clarissimus autem orator Brutus ex Polonia mihi scripserunt . . .«

Thomas Erastus Plumbini, nobili Etruriae ciuitate, ortus, philosophiae et medicinae studiis apud nostrates, iuxta ac externos inclaruit. Rhaetiam, Bohemiam, Hungariam, Poloniam peragravit, exul a patria, religionis causa.

Cod. 89 membr., saec. XV. a. 290, l. 215. [Z. L. CCCXLII.] B.

Georgii de Puerbach, tabulae eclipsis solis et lunae. »Tempus coniunctionis vel oppositionis mediae luminarium . . .«

Textum, anno 1460 exaratum, foliis 1—8 ab auctore exscriptum, excipiunt tabulae, fol. 10—59 belle coloribus nigro et rubro delineatae. Eas waradienses appellarunt, quod Johannes de Monteregio episcopo waradiensis eas dedicasset.

Cod. 101 chart., saec. XVI, a. 335 l. 232. [L. VIII. XXI.] F.

f. 35—41. De praelaturis provinciarum mundi. »In civitate Romae sunt infrascriptae ecclesiae, quae patriarchales dicuntur«

Habentur tantum nomina praelaturarum, non praelatorum, Italiae; Dalmatiae; Albaniae; Hungariae . . . Bulgariae etc.

Classis XIV.

M E D I C I N A.

Cod. 26 chart., saec. XV, a. 292, l. 218. [L. VII. III.] F.

f. 1—48. Guillelmi a Varignana, practica medicinae. Dedicatio: »Cunctis militaribus accincto virtutibus nec minus intellectualium dyademate coronato, magnifico domino suo semper Meladino Croachorum (Croatorum) et Bosnebano, generalique domino totius territorii Chelin eius subiecti animo Guilglelmus [sic] de Varignana qualis professor in artibus et medicina . . .«

In fine: »in veneranda curia Jadrae sub anno Domini 1319. die Sabbati secundo exeunte decembris (31 dec.)«

Classis XVIII.

ARCHITECTURA.

Cod. 16 membr., saec. XV, a. 490. l. 306. [L. VIII. II.] Mk.

Antonii Averulini florentini, de architectura libri viginti quinque, ab Antonio Bonfinio asculano latine redditi, ad Matthiam Corvinum, Hungariae regem. Dedicatio: »Credebam, dive Matthia princeps invictissime, ad aequanda tuorum Romanorum gesta et ad comparandam immortalitatem . . .«; liber vero primus: »Cum in frequenti convivio essem ubi princeps quidam multis cum sodalibus laetum diem agebat . . .«

Opus ab Averulino, qui et Philaretus appellari consuevit, idiomate italico primum conscriptum, Francisco Sfortiae Mediolani duci epistola ¹⁾ ad initium posita dicatum, in codice senensi

¹⁾ Ex eodem, postmodum palatino Florentiae, n. 322, recens bibliothecae nationalis florentinae, publici iuris fecit cum nota, a. 1839 Joannes Gaye in Carteggio inedito d'artisti, t. I, p. 200—206.

se videretur, Iacobus Carrarius comes prodidit ¹⁾. Id autem anno 1460 factum suadet non tantum codex olim Peirescii, in quo latine opus erat, a Montfauconio cum anni illius annotatione relatus ²⁾ quantum auctor ipse de observatione horoscopi in urbe fundanda, scribens libro quarto: »Dominus [princeps nimirum, »a quo urbem extrui putat], ne qua sideris iniquitate gravetur, »mathematicos consulit et astrologos. Ex his unus astrorum peritissimus benignum horoscopon idibus aprilis futurum significat; nam eius diei hora decima, quando ab inita salute christiana annus tunc quadringentesimus et sexagesimus supra millesimum agebatur, nil faustius astronomica ratione fundari posse docebat.« Quadriennio post, opus, uti videtur, reformatum ipse auctor Petro Mediceo Cosmi filio, epistola nuncupatoria immutata, obtulit, Vasario teste, qui codicem Mediceo tunc datum a se visum refert. ³⁾ Codicem itidem alium italicum, in bibliotheca caenobii s. Hieronymi prope Valentiam Hispaniarum alias asservatum, ego in biblioth. gymnasii Valentiae Edetanorum, anno 1858 vidi; in eo titulos Antonii Averulini Philareti florentini, de architectura, ad Petrum Medicem, in italiano, saec. XV. Cum autem in Hungariam ad Matthiam Corvinum regem Franciscus Bandinius florentinus vir ingenio magnificentiaque excelsus, ⁴⁾ anno circiter 1482 accessisset, Averulini architecturam italice scriptam ad eum detulit; rexque pro insigni suo in bonas artes studio, Antonio Bonfinio apud se degenti, ut eam latine redderet, mandavit: quam equidem interpretationem trium mensium spatio se fecisse Bonfinius affirmat, scribens: »Addebat »animum architectura, quam tribus sane mensibus Antonius Bonfinius in latinam e materna lingua traduxerat.« ⁵⁾

Prooemio hoc idem nuncupationis volumen ab auctore innuitur: »Quid dixeris, iam viso hoc libro quem in latinum mihi »traducendum demandasti? Nonne statim, visa pontium ichno-

¹⁾ Lettere pittoriche, t. IV, p. 316; t. V. p. 234.

²⁾ Biblioth. ms. p. 1182.

³⁾ Codicem hunc bibliotheca Florentina nationalis habet hodieum [cl. XVII, cod. 30]. V. Vasari, Vite de' pittori. Florentiae, 1848. Vol. III. p. 290.

⁴⁾ Ficinus, epist. ad Iacobum Bracciol. Oper. t. II, p. 657.

⁵⁾ Rerum Hungariae decad. IV, lib. 7, p. 633 — ed. Francofurti, 1581.

»graphia, de traicendo marmoreo ponte Danubio, Traiani exemplo, ac de aedificandis plerisque urbibus in Pannonia cogitasti?»

Opus, libris quinque ac viginti, de urbe condenda, eiusque singulis aedificiis, tum sacris, tum profanis, tum publicis, tum privatis exstruendis exornandisque, praecepta tradens, Vasarius valde improbat, cui redarguendo, haec rite editores florentini. »Il giudizio che il Vasario dà dell' opera del Filarete non è »scevro d' invidia, nè senza un poco d'ingratitude; imperciocchè, sebbene vi sia poco ordine nelle materie, una noiosa prolissità di parole, e una affettazione di stile e di latinismi..., tuttavia »vi sono alcune notizie buone e importanti di artefici e di opere »d'arte, delle quali il Vasari fece suo pro nelle Vite; e molte »cognizioni scientifiche e pratiche delle tre arti, che egli non »dubitò di trasfondere nella sua Introduzione generale, senza »render giustizia nè dar minimo segno di gratitudine al Filarete, »del cui libro s'era in buona parte »giovato«¹⁾ Sumpsit auctor perpaucam ex Vitruvio ac Leone Baptista Alberto. Cum typis editum opus nunquam fuerit, haud inopportunum censeo, singularia quaedam ex eo proferre.

Libro tertio, ubi de marmoribus praecipuis: »Marmorum »feracissima quondam Graecia perhibetur, quod ea quae Romam »et Venetias advecta sunt plane testantur... Plerisque variae »animalium formae insunt, ab ipsa natura sponte productae; »quod in d. Marci basilica videre licet, ubi ad dexteram duae »insunt marmoreae tabulae, quibus dissectis eremita inest, qui »elatis manibus aliquod numen adorare videtur. Idipsum Byzantii »in celeberrimo Sophiae templo saepe visum est.«

Et libro XIX: »Non solum homines, verum et ipsam naturam pictura mirifice delectari novimus; quandoquidem in »marmoreis tabulis, quae in Marci basilica spectantur apud Venetos, humanas suapte natura figuras incesse vidimus.«

Libro VI: »Neque ex Dalmatia Trauensisque [sic] Hispania defecere statuarii, neque ex Istria Dominicus.« Locus corruptus Iacobi Traguriensis, architecti et statuarii praestantis. nomen habuisse videtur; a quo Istvanfius Novigradi arcem instauratam fuisse scribit;²⁾ ac Matthiae regi statuas

¹⁾ Loco citato, p. 291.

²⁾ Historia Hung., lib. 28.

tres, Herculis, Dianae, Apollinis, ex aurichaleo fusas commemorat Xistus Schier.¹⁾

Muriani, prope Venetias, historiam intersunt quae libro IX de porticu exornanda. »Sedilia in primis marmore obducemus: »a tergo ad tertium usque brachium altitudinis, ex vario vitro- »rum genere. tessellato marmore exornabimus: item alterius pa- »rietem depincto intus vitro incrustabimus, quod varias anima- »lium formas referet; spectatu quidem nimis admirabile. At »quis haec efficiet? Angelus, iniquam, Muranus mei amantissi- »mus, vitrariae artis peritissimus, qui etiam ex vitro crystalli- »num et pretiosorum lapidum colores adulterat, intus varias ima- »gines recondit, quas nemo est qui non admodum admiretur.«

Libro XI, ubi de ecclesia, non tamen constructa, uti verba praeseferunt: »Ecclesiam e vario marmore construximus intus, »tessellato opere pinximus: picturae auctor Marinus Muranus »Angeli Murani filius. Fenestrae omnes pictis specularibus ex- »ornatae: vitream mixturam testudo et culmina retinebant.«

Angelo huic operum vitrariorum artificii praestantissimo epitaphium Muriani in ecclesia divi Stephani positum iamdiu exscripsit Ioannes Georgius Palferus, retulitque, inter memora- bilia Venetorum monumenta [ex nostra biblioth. L. X, CXLIV, f. 227.]

- »Angele, pontificum qui secretarius eras,
- »Terrarum fueras miraculum dominis,
- »Cui patuit vitrea quidquid in arte latebat,
- »Nunc pars terra iaces, parsque retenta polo.
- »Angelo Beruerio suisque posteris sacrum.

Eius in laudem Ludovicus Carbo, ferrariensis habet epi- gramma [L. XII, CXXXVII, f. 46].

»Epigramma in Angelum venetum, optimum artificem cry- »stallinorum vasorum.«

- »Hic situs est vitream qui totam noverat artem,
- »Angelus angelico praeditus ingenio.
- »Lector apostolicus et secretarius olim,
- »Additus ad cives, florida terra, tuos.

¹⁾ De biblioth. Budensi, §. XII

»Hunc rex Alphonsus, byzantius induperator,

»Gallia dilexit, Insubrium dominus.«

Libro XXI de palatio ex Venetorum usu construendo praecepta traduntur, aedificii etiam fronte exhibita.

Libro XXIV, ubi de opere musivo: »Pictura vero quae ex »tessellati operis incrustatione fit iam exoleverat; sed apud Venetos aliquantulum instaurata est. Ex vitreis tessellis constat, »quae variorum sunt colorum: ex quoque calore quinque genere, luminum umbrarumque gratia fiunt. Vitra namque scalpello, prout res ipsa postulat, in tesserulas mutilantur, quas ubi »miro ordine praepararis in laevigato arido designatoque pariete, »indito glutine, affiges: glutinum autem tale ex calce fit, quod »sale careat et marmore. In Petri basilica Romae tessellata pictura a Giotto elaborata spectatur: item Venetiis in aede Marci »tabula spectatur ex tessalla tam tenui, ut ex ovorum putaminibus constare putetur.«

Textum libri XXV, de palatio quo Cosmus Mediceus Mediolani a Franciscus Sfortia duce donatus est, totum dedit Morellius in libro: *Notizie e' operi di digegno nella prima meta del secolo XVI ec.* Bassano, 1800, p. 161—164 »Sed de palatio »quod in urbe mediolanensi — planetae et duodecim signa »picta sunt.«

Operis Averulini a Bonfinio latine redditi exemplaria alia Romae exstare in biblioth. Vaticana et in tabulario sancti Petri in Vaticano, Mediolani in biblioth. Ambrosiana, et alibi, ex Montfauconio ex Mazzuchellio constat: omnium tamen luculentissimum procul dubio hoc est, quod pro Matthiae regis biblioth. Budensi scriptum et exornatum fuisse quisque videt intelligit. Pagina siquidem prima, quae Bonfinii epistolae initium affert, ad oram summam regis insignia, ad imam regem ipsum in throno sedentem exhibet; marginem vero praelia, corvi, aves, pueruli, flores, fructus implent, cum regis tropaeis, addita inscriptione: MA. C. TRO [Matthiae Corvini Tropaea]; omnia mirifico artificio depicta. Quinta itidem pagina, qua Averulini ad Mediceum epistola incipit, in parte summa regis insignia, in ima eadem multo ornatiora habet, inter varii generis aedificationes; in margina autem toto, aequae ac pagina prima, picturis varii generis, eiusdem tamen elegantiae, ornata est. Per totum quoque

opus schemata multa ad rem, de qua agitur, spectantia, diligentissime facta occurrunt; et in iis aedificiorum formae nonnullae ex nova praesertim architectura compositae. Codicem anno 1488 exaratum fuisse, anni illius nota, in lapide ad instar termini, qui libro undecimo depictus apparet, posita, indicio est. Biennio post, Matthiae rege vita functo, Ioachimus Turrianus venetus, ordinis Praedicatorum magister summus, cum sibi acquisivit, ac in bibliotheca coenobii sanctorum Ioannis et Pauli Venetiarum, quam instruebat, reposuit; in qua ad annum usque 1789 asservatus, bona tunc de causa, in Marcianam cum aliis plerisque translatus est.

Classis XXI.

HISTORIA ECCLESIASTICA.

Cod. 11 membr., saec. XIII, a. 358, l. 240, [L. IX. XXI.] X.

f. 202—217. Summa magistri Joannis Beleth, de reddenda ratione ecclesiasticorum officiorum, et quare et a quibus sint instituta, ac de quibus festis sanctorum.

Codex serius ab initio inscriptus: Anno Domini MCCCC. XXXI, circa festum beatae Catherinae virginis, Hungari sunt interempti, et quidam ex ipsis devastati in partibus Ciliae per Almanos, quosdam inhabitatores status ipsius Ciliae, regnante strenuissimo principe, rege Sigismundo.*

Cod. 24 chart., saec. XVI, a. 268, l. 202. [L. IX. XLII.] O.

f. 1—4. Instructiones ordinatae per r. r. d. d. cardinales deputatos rhotomagensen, theanensem, papiensem, et senensem, die sabbati XX. maii, MCCCC.LXXII, pro r. d. cardinali sancti Marci, s. s. d. n. Sixti pp. IV. in Germaniam, Hungariam et Poloniam legato destinato.

Legato praeceptum: imperatorem ad bellum contra Turcas, Hungariae et Poloniae reges ad mutuam pacem hortetur; quibus etiam confirmationem pacis inter Polonos et equites theutonicos initae proponant.

f. 5—7. II. Sixti pp. IV, instructiones datae Urso de Ursinis, episcopo theanensis, eius nuncio, ad ea quae agenda sunt cum imperatoria maiestate et rege Hungariae.

Orator, mense februario anni 1481, cardinali melphitano, die 19 ianuarii legato designato subrogatus, habet in commissis: pacem componat inter imperatorem, ac regem Hungariae; utrumque ad bellum in Turcas moveat. De cetero, instructionibus Aleriensis (20 sept. 1477) utatur.

f. 17—18. Eiusdem instructio de agendis per r. d. (Joannem Andream) episcopum aleriemsem, iturum ad partes Germaniae. »Primo ibit ad r. d. imperatorem et eius maiestatem visitabit . . . « Romae, die 20 septembris, 1477.

Missus est Aleriensis ad imperatorem ac regem Hungariae pro pace inter eos facienda, vel saltem induciis paciscendis.

f. 30—31. — — — — instructiones episcopo ratisbonensi (Henrico IV. de Absberg) legato ad Caesarem. »In primis . . . Cum eritis apud christianissimum filium nostrum . . . «

Imperatorem, ut pacem habeat cum Hungariae rege in Turcas iam proficiscente, rogari mandat.

f. 39—40. — — — — instructiones ad regem Hungariae pro pace tractanda inter hunc et caesarem. Romae, 15 dec. 1475.

f. 45—54. Innocentii pp. VIII, instructiones nuncio et oratori suo, de gerendis apud sereniss. regem Hungariae. »In primis cum ad . . . salutabit d. regem Hungariae, nomine . . . «

Tractet orator pacem regem inter et Caesarem; archiepiscopi colocensis a rege in vincula coniecti causam cognoscat; clericorum corruptos mores reformet; ecclesiae decimas pendi curet; pro ecclesiae Strigonensis ac Quinque ecclesiarum praepositis apud regem, qui eos beneficiorum suorum redditibus ac posteriorem etiam libertate priverat, intercedat; Joannem episcopum varadiensem ab olomucensi sede, in quam se intruserat, deiiciat eiusque in locum Joannem episcopum sirmiensem instituat, ac regem ipsum ad bellum in Turcas proferendum hortetur. Haec pontificis mandata.

f. 59—65. — — — responsiones ad litteras et informationes rerum hungaricarum Viennae, 30 ianuarii, 1489 datas per episcopum hortanum [Angelum Pecchinolium] nuncium et

oratore[m] apostol. ad Hungariae regem destinatum.«
 »Laudet primo et ante omnia, ac summopere probat . . .«

Legato mandat pontifex ut regem certio[m] reddat de admissis a se Bohemiae ac Romanorum regis legatis, gratulationis de pontificiatu accipiendae causae; pro Zizimo ad se deducendo serio laborasse, et Anconitanos, pro quibus rex intercedebat, ecclesiae communione ea una de causa se privasse, quod nonnulla adversus ecclesiasticam libertatem statuissent.

f. 116—126. Alexandri pp. VI instructiones cardinali rhentino [Petro Isuelleo], legato ad reges Hungariae, Bohemiae et Poloniae. »Cum res impiissimorum Turcorum, sicut palam est omnibus . . . Romae, 18 novembris, 1550.«

Bellum turcicum, quod legato promovendum erat, harum instructionum, argumentum est.

Acta fol. 39—40, 59—65 et 116—126. exscribenda curavi in usum academiae litterariae pestinensis mense iunio, 1852. (Valentinelli.)

Cod. 27 chart., saec. XVI, a. 326, l. 222. [L. IX. LXVI.] Y.

Epistolae, maxima ex parte autographae, virorum vel genere, vel dignitate, vel litteris illustrium, ad Petrum Paulum Vergerium, nuncium apostolicum ad Ferdinandum regem aliosque Germaniae principes. pro concilio cogendo, pleraeque annis 1533—1535.

Inter alias litterae Stanislai I. Thurzo episcopi olomuccensis et Georgii Logi silesiensis.

Cod. 28 chart., saec. XVI, a. 330, l. 220. [L. IX. LXVII.] Ye.

Petri Pauli Vergerii, nuncii apostolici ad Ferdinandum I. Romanorum regem, epistolae autographae ad principes et viros illustres, de concilio cogendo.

Earum potissimae datae sunt annis 1534—1545, Ferdinando regi, Alberto et Georgio marchionibus Brandenburgii, Ludovico palatino Rheni ac Bavariae duci, Joanni Faber episcopo vindobonensi

Codd. 79—84. chart., saec. XVIII, a. 310, l. 210 [L. IX. CXXV—CXXX.] R.

Bern. Mariae de Rubeis, schedae et monumenta ad eius opus: Monumenta ecclesiae aquil. Venetiis impressum a. 1740.

Sex voluminibus in folio, vel ab auctore, vel ab amicis

diligenti cura inscripta, exstant documenta plura, quorum minima pars in opus antea dictum illata.

Volumine secundo comprehenduntur: epistolae Sigismundi.

In quarto: Comites Cilleiae et Joannes de Moravia.

Cod. 98 chart., saec. XV, a. 210, l. 155 [L. IX. LXXV.] N.

f. 1—108. Historia salonitanorum pontificum atque spalatinorum, ab origine ad annum 1266. »Dalmatia secundum Isidorum, est prima pars Graeciae, et dicitur a Delmi . . .«

Opus Thomae archidiaconi spalatensis, et a Schwandtnero in Rerum dalmaticarum scriptores editum.

Auctor anno 1120 natus [cap. 30], spalatensis capituli archidiaconus [cap. 32], potestati Anconae legatus [cap. 33—34], spalati archiepiscopatu sibi oblato refutato [cap. 45], regi Hungariae legatus missus [cap. 47, 51], obit a. 1268, sepellitur in ecclesia s. Francisci Spalati. De eius historia ita Bail in editione altera praefatur: »Quomodocumque existimaverimus de Thomae Historia, de rebus tamen croaticis atque dalmaticis egregie meritum fateamur oportet, in primis si eruditae illi aequanimitati ius permiserimus, quae in toto archidiaconi genere, mirum in modum, pro eius ingenio elucet.« Quidam serius addidit notas marginales, quas inter sic f. 53 auctoris nomen, saeculo XV minime notum, divinatur: »Hic Thomas archidiaconus forsitan compiler huius operis.«

f. 109—125. Historia edita per Micham Madii de Barbacanis de Spalato, de gestis romanorum imperatorum et summ. pontif. pars secundae partis de anno Domini MCC nonagesimo [usque ad a. 1330.] »Nicolaus III. papa, dictus frater Hieronymus episcopus praenestinus, natus . . .«

Publici iuris facta est a Joanne Lucio in opere: De regno Dalmatiae et Croatiae. Amstelod. 1666. p. 371—380, et a Schwandtnero in Rerum dalmaticarum scriptores. Pars autem secundae partis dicitur relate ad historiam antecessentem.

f. 125—132. *Summa historiarum tabula a Cuthéis, de gestis civium spalatinorum sub brevitae compilata ex diversis chirographis de temporibus retroactis; et primo de peste et clade epidemica, quae cepit vigere Spalati, anno Domini millesimo CCC XL. VIII. luce XXV mensis decembris [ad a. 1366.]* »Heu pro dolor! Qui animi vel quae linguae hominum posset exprimere et explicare . . .«

Edita ibi a Joanne Lucio, p. 381—385; ac Schwan-
n-er o, quibusdam tamen in titulo immutatis.

f. 133. *Privilegium Alexandri Magni Slavis concessum et linguae eorum, extractum ex quodam libro graeco antiquissimo apud Constantinopolim reperto et translatum in latino de verbo ad verbum.*«

f. 136—137. *Litterae finium villae Cariae, in favorem Thomae de Lucaris, communis et civitatis Ragusii rectore Marino, q. Michaelis de Bona, die 28 febr., a 1403.*

Cod. 99 chart., saec. XVI, a. 210, l. 150. [L. X. CCXXVII.] N.

Chronica Dalmatiae et Saloniae per Andream Spalatinum. Folia 146. Idem est ac opus Thomae archidiaconi spalatensis, in codice praecedenti.

Codd. 100—107 chart., saec. XVIII. a. 383. l. 253. [L. IX. CLXIX—CLXXVI.]

Danielis Farlati: Illyricum sacrum cum continuatione Jacobi Coleti.

Emendationes et additamenta, manu continuatoris, addita sunt, raro admodum volumine primo usque tertium, frequentius quarto usque sextum. Idem Coletus quaedam quoque annotavit continuationis voluminibus septimo et octavo, ab eo annis 1817—1819 editis.

Cod. 120 membr., saec. XIV, a. 180, l. 130 [L. CCCLII.] B.

Jacobi de Voragine legenda aurea. Desunt nomina, quae in editionibus parent; inter alia: nomen s. Elisabeth.

Cod. 140 chart., saec. XV, a. 200, l. 155 [L. IX. LXI.] Z.

f. 49—45. *Petri Ranzano Vita b. Vincentii de Valentia libri tres.*

f. 119—123. *Vita s. Martini. Prologus:* »Plerique morta-

lium studio et gloriae saeculari inaniter dediti . . . «; vita: »Igitur Martinus Sabariae Pannoniorum oppido oriundus fuit . . . «

Cod. 184 chart., saec. XVIII, a. 310, l. 217. [L. IX. CXXXIV.] Ml.

Jacobi Antonii Tagliapietra: origo et series monasteriorum fratrum, tam monialium ordinis Praedicatorum s. Dominici. Opus partibus octo distributum.

f. 402—504. De monasteriis provinciarum Hungariae, Teutoniae, Bohemiae.

f. 584—641. — — — Daciae, Graeciae, Terrae Sanctae, Dalmatiae, etc.

Classis XXII.

HISTORIA PROFANA.

Cod. 5 chart., saec. XVI, a. 300, l. 210 [L. XIII. CXVIII.] N,

Dionysii Halicarnassaei, de Thucydidis historia iudicium, Andrea Dudutio pannonio interprete. »In iis libris, Q. Aelio Tubero, quos iam antea de imitatione conscriptos emisimus . . . «

Auctor, praepositus thermarum superiorum budensium et canonicus strigoniensis, versionem inscribit Q. Aelio Tuberoni. Codicem autographum cum literis et emendationibus eundem, collatione diligentiori instituta, censo ex quo Aldus Manutius Venetiis. a. 1560 publici fecit iuris, quemadmodum et exemplar impressum Marcianum idem est quod Duditius passim annotavit. Idem nuncupat editionem Patavio, III. nonas martii, 1560: »ill. ac. rev. D. D. Nicolao Olaho, archiepiscopo ecclesiae metropolitanae strigoniensis, legato nato, primati Hungariae, ac sacratiss. caesareae regiaeque maiestatis summo secretario, cancellario ac consiliario etc. principi optimo atque amplissimo«, his, ad normam typographi, in margine annotatis: Questo titolo tutto come sta, senza levare pur un punto, è tanto necessario al paese nostro che non si può lasciarlo senza offendere grandemente l'animo dell' arcivescovo, sicchè devoranda est haec barbaries.« Loca graeca promissiora sub fine voluminis leguntur.

Cod. 62 chart., saec. XV, a 293, l. 202. [Z. L. CCCCIX.] E.

Joannis de Crivellis, scriptoris apostolici, compendium historiae de romana republica, imperatoribus; bellorum civilium inter Caesarem et Pompeium, Augustum Caesarem et Antonium; Januae civitatis. Libri tres.

f. 1—29. Liber primus a regibus Albanis et generatione Romuli historiam reipublicae et gesta imperatorum usque ad Sigismundum Caroli filium excurrit.

Cod. 79 membr., saec. XV, a 170, l. 130 [L. X CCXXXV.] N.

Benvenuti de Rambaldi de Imola, libellus augustalis, seu imperatorum omnium a Julio Caesare ad Venceslaum abbreviata descriptio. »Primus igitur qui Romanorum arripuit imperium, fuit Julius Caesar, Lucii C. filius . . .«

Praeunt dedicationis epistola de qua infra; index alphabeticus centumtredecim vitarum, prooemium ad Nicolaum Marchionem Estensem: »Optas . . . heroicarum virtutum cultor posse faciliter.« Venceslai vita, prae aliis codicibus ac editionibus dat vitam Venceslai absolutam: »sed coronam imperii, animi segnicie, minime obtinuit omnem suam puericiam libidine et luxu foedavit: obiit cum tricesimum ageret annum. τολο:.

Quod notatu singulare accidit, id est Ant. Th. [Antonium Thebaldaeum] codicem hunc nuncupasse Divo Matthiae regi invicto Pannoniae Boemiaeque, epistola, quam anecdotam puto: »Mandavit mihi majestas tua et libellum de vitis imperatorum emendarem, quem, etsi propter barbarorum coluvionem, pertinacis mendae omni ex parte depravatum reperi, conatus sum reddere emendatiorem ac proprio scribere χριστογράφει. Sed cum sciam splendorem tuum plurima lectione oblectari, et velle ad unguem optima quaeque noscere, non videor propter summam auctoris brevitatem illi aut mihi satisfacisse; quod si gratum erit, expectabis a me novam editionem quae singulorum imperatorum vitas non ita ieunas, sed floridiores et uberiores enarrabit summo cum studio, nam nihil esset tam arduum atque laboriosum quod illius nutu avidissime non exsequeretur. Vale.« Novum augustalem libellum serius Thebaldaeum exarasse minime constat. Quod volumen hoc, non aliud, regi obtulerit, vel offerendum sibi proposuerit, ex eo liquet quod titulum paulo immutaverit, erasis enim verbis: Clarissime Marchio« (Nicolaus Esten-

sis) intulit »Serenissime rex« ac margines picturis ornavit, inferiori duobus puerulis apposis insignia eius regis tenentibus.

Cod 81 membr., saec. XVI, a. 210, l. 142. [Z. L. CCCCVII.] P.

Joannis Michaelis Nagonii vitae Caesarum, ab auctore cive Romano et poeta laureato dictae magnifico ac generoso d. Andrea Gritti p. veneto.

Idem Nagonius auctor est septem librorum poematum ad Wladislaum II. Boemiae et Hungariae regem, quos edidit Leopoldus Joannes Scherschnick. Pragae. 1777. 8°, et operis in codice classis hujus sub nro. 80. contenti.

Cod 114 chart. saec. XVI, a. 335, l. 234. [L. X. XLV.] Mk.

Index geographicus. »Aborsus et Crepsa, vulgo Ossero et Cherso in Illyrici ora iuxta Istrorum agrum . . .«

Volumen, foliorum 41, tabulis corioque aurato antiquitus compactum, caret folio primo [certe ob diagrammatum elegantiam abscisso] et quatuor fibulis.

Cod. 115 chart., saec. XVI, a. 310, l. 212 [L. X. CXLVI.] Z.

Petri Coppi, summarium totius orbis.

Praeest index fol. I—VII, quo operis distributio occurrit: Succincta huius operis descriptio in quatuor libellis colligitur. Primus in se continet descriptionem mobilis cum sphaeris et elementis et totam terrae geographiam cum mensuris partium . . . Secundus continet Europam, in qua sunt Hispania etc., praeterea . . . Illyricum, Hungariam etc.

Cod. 166 chart., saec. XV, a. 208, l. 157. [L. X. CVI.] M.

Marci Antonii Sabellici, de vetustate patriae aquileiensis libri sex. Folia 85.

Auctor, operis ceteroquin pluries editi, libros de universa Foroiulii historia pertractantes ita distribuit ut primo patriae situm, altero patriae vetustatem, tertio hunnicum bellum quarto longobardicum etc. excutiat.

Cod. 167 chart., saec. XVIII, a. 199, l. 133. [L. VIV, LXXXI.] Yc.

p. 143—231. Nicolai Canusii, iuliensis, de patriae restitutione libri duo.

Opus apologeticum adversus Sabellicum, qui Hunnium Utinum appellavit, quod ab Hunnis originem duxisse crederet.

p. 657—730. Discorso del sig. Cornelio Frangipane di Castello d'intorno i passi e le fortezze che dovrebbero farsi nella patria del Friuli, e delle distanze de'luoghi.

Nomini Cornelio Frangipane Jacobum Valvasone rite Fontaninius suffecit.

Cod. 170 chart., saec. XVI—XVIII, a. 302, l. 210 [L. XIV, LI.] Yc.

Opuscula variae eruditionis de rebus foroiuliensibus a Justo Fontaninio collecta, quaedam sua manu.

p. 195—237. Acta Sanctorum: Elisabetha langraviae Thuringiae

Cod. 171 chart., saec. XVI—XVIII, a. 324, l. 210. [L. XIV, XLIV.] Yc.

Opuscula a Justo Fontanino [qui plura sua manu exscripsit] collecta, foroiuliensia maxime.

f. 170—175. Epistolae variae . . . Sigismundi imperatoris dominis de Tarcento.

Cod. 178 chart., saec. XVIII, a. 269, l. 195. [L. XIV, CLIII.] R.

f. 41—48. Girolamo di Porzia, Descrizione del sito, confini, costumi, governi della patria del Friuli, coll' utile che da quella ne cava il serenissimo dominio, e spese che ivi fa.

Syllabis institutis urbium, fluviorum, torrentium, nundinarum, ecclesiarum cathedralium abbatiarum, praepositarum, capitulorum, praelatorum, castellanorum, communium, parlamentorum, vectigalium, arcium, feudorum, iurisdictionum, iis reliquum operis (f. 53—98) tribuit, plura interserens scitu digna de conditione loci, historia, populatione, familiis. Hic iurisdictionum ordo: Concordia . . . Castelnovo, Belgrado . . . Udine, . . . Gradisca, Gorizia . . .

f. 108—113. Catalogo degli opuscoli che si contengono in tre codici della libreria de pp. di s. Domenico di Capodistria.

Codici primo insunt epistolae Nicolai Sagundini cardinalis, . . . Petri Pauli Vergerii diversis etc.

Cod. 180 chart., saec. XV, a. 332, l. 239. [L. X, XI.] Yc.

Annales veneti serenissimi Andreae Danduli Venetiarum ducis.

Cod. 186 chart., saec. XVI, a. 345, l. 233 [L. X, X.] Mk.

Andreae Danduli chronicon, cum continuatione Raphaini Caresini.

f. 1—159. Libri quartus usque decimum chronici amplioris.

f. 160—64. Chronicon venetum incerti auctoris.

f. 165–197. Chronica edita per me Raphainum de Caresinis, cancellarium Venetiarum.

Opella, emendatior ac in editione, dat bellum hungaricum trifariam divisum, ut in vetustissimo authentico Caresini [It. VII.DCCLXX.]

Cod. 192. chart., saec. XV, a. 282, l. 193 [L. X, CCLIX.] N.

f. 1–53. »Incipit chronica Venetorum, edita per serenissimum dominum d. Andream Dandulo, inclitum Venetiarum ducem, et primum de pronosticatione urbis.«

f. 53–72. »Incipit chronica Raphaini de Carisinis, cancellarii Venetorum, continuando ystoriam post chronicam illustrissimi dom. Andreae Dandulo, inclyti Venetiarum ducis.

Cod. 193 chart., saec. XVII, a. 335, l. 299. [L. X. CCCLI.]

p. 1–224. Andreae Danduli Chronicon extensum.

p. 224–248. Continuatio prima.

p. 248–331. Chronica Raphaini de Carisinis cancellarii veneti, continuando ystoriam post chronicam ill. dom. Andreae Danduli etc.

p. 332–362. Continuatio tertia, annis 1497–1545.

Cod. 194 chart., saec. XVII, a. 335, l. 230. [L. X. CXXXVII.] Z.

»Incipit chronica (abbreviata) Venetorum, edita per serenissimum dominum d. Andream Dandulo, inclitum Venetiarum ducem, et primo de pronosticatione urbis.«

Apographum codicis praecedentis concludit prima continuatio, missis Caresino ac ceteris additamentis.

Sub fine, codex foliorum 100 inscribitur: »Chronica Danduli in bibliotheca s. Georgii Ven. incipit: Patronus ecclesiae« etc., desinit: »sepulture traditur.«

Cod. 195 chart. saec., XVII, a. 290, l. 280. [L. X. CCLXII.] N.

Idem ac praecedens, cujus est apographum, foliis 158.

Cod. 196 chart., saec. XVII, a. 380 l. 268. [L. X. VI.] X.

Idem, nullo exscriptionis discrimine, foliis 77.

Cod. 197 chart., saec. XVIII, a. 203. [L. X. CCLXXVII.]

Idem ex codice Regio parisiensi VIMCLXII. (6162) sic descriptus: »Codex chartaceus, olim Colbertinus, Ibi continentur: 1° Excerpta ex chronicis domini Andreae Dan-

dulo, inclyti Venetiarum ducis: ad calcem subiicitur catalogus ducum Venetiarum, ab urbis origine et Paulutio Romano, primo duce, ad annum 1480 et Joannem Mocenicum.«

Cod. 198 chart., saec. XVIII, a. 290, l. 200. [L. X. CLIV.] Z.

Idem *chronicon abbreviatum*. Foliis extremis 164—165 occurrit index ducum a Paulutio Anafesto ad Bartholomaeum Gradonico.

Cod. 199 chart., saec. XVIII, a. 330, l. 220 [L. X. V] X

Idem *chronicon abbreviatum*. Compendium in exemplo hoc finit ut in *chronico* extensum ad annum 1289. Codex paginarum 254.

Cod. 200 chart, saec. XVI, a. 410. l. 283. [CXXXVI.] Z.

Nomina ducum cum suis actibus *chronicae Andreae Danduli*.

Volumen foliis linteis constat 47.

Cod. 201 chart., saec. XVII, a. 300, l. 206. [L. X. CXXXVIII.] Z.

f. 1—6. Appendix *chronici Andreae Danduli*.

Principio statim continet fragmentum *chronici* brevioris ab anno 1280, quo finit extensum, ad annum nempe 1342, additis tantum nominibus electorum ducum. In calce lego: »Finis aliorum annalium usque ad haec tempora 1342.«

f. 7—57. *Raphayni Caresini*, continuatio *chronici veneti Andreae Danduli*, ab anno 1342 ad 1383.

Chron. primigenium, additamento nullo, legendum in *Scriptt. rer. ital.* XII. col. 417—483.

Cod. 202 membr., saec. XIV, a. 312, l. 240. [L. X. XXXVIa.] Ma.

Hec est *chronica Venetiarum* per annos Dom. nostri Jesu Christi divisa ultimo insertum est omnes rectores qui fuerunt per ducalem magnificentiam destinati tam ad partes *Dalmatiae et Croatiae* quam *Ystrie*.

f. 3—10. Actum primum de hedificatione *Venetiarum* (1421) et devastatione multarum civitatum facta per *Attilam* — mala fine *Atile* translatione sedis *Aquil.* in *Gradum*.

f. 194—200. Nomina rectorum *Sclavoniae*.

Cod. 205 membr., saec. XV, a. 262, l. 193. [L. X. CXLIII.] Z.

f. 1—179. *Laurentii de Monacis*, *chronicon civitatis Venetiarum. Libri XVI.*«

Cod. 206 chart., saec. XV, a. 210, l. 140 [L. X. CCXCV.] D.

Ex chronico veneto Laurentii Monacis liber XV.

Codici foliorum 26 deest quartum supra vigesimum.

Cod. 214 chart., saec. XV, a. 233, l. 171. [L. X. CCC.] D.

I. f. 3—17. *Chronica iadratina seu historia obsidionis Jaderae, anno MCCCXLVI.* »Decet acta strenua in chronicis historiographo sermone recondere non solum ut praeteritorum . . .«

Historia obsidionis Jaderae, iam septena vice rebellis, anno 1346 a Venetis habitae, a scriptore coaevo, scite et diligenter narrata. Auctor, etsi anonymus, Venetum se pandit quod frequentius ducem Andream Dandulum »dominum nostrum« apellet et reipublicae se plane addictum testetur. Habes in opere quod egregie opponas narrationi aequae anonimae eius obsidionis, a Joanne Lucio inter »Scriptores rerum dalmaticarum« relatae. Edidit itale codicibus Svaieri collatis, Jacobus Morellius Venetiis anno 1796, qua occasione eques Aloysius Pisani procuratoriam s. Marci dignitatem adeptus est.

f. 18. De obsidione in chronico narrata, hexametris XXXV.

f. 18—20. *Submissio civitatis Iadræ et districtus domino duci et communi Venetiarum.* »Ad laudem et gloriam... Constituti coram serenissimo d. d. Andreae Dandolo MCCCXLVI indictione XIII, die XV mensis decembris, Venetiis, in cancellaria Venetiarum«

f. 20. Epitaphium domini Petri Civrani, tumulo positum et sculptum super portam claustrum sancti Georgii maioris.

f. 21—23. *Commissio ducalis Domini Andreae Dandolo nobili Petro Civrano, capit. generali constituto Jaderae expugnandae.* Venetiis, die XI aprilis, XIII indictione MCCCXLVI.«

Dux mandat ut sit capitaneus generalis omnium galearumstrarum armatarum et disarmatarum, tam communis quam specialium personarum . . . ; civitas Jadræ debeat viriliter expugnari per mare et per terram, et accipi per vim belli.

Cod. 215 chart., saec. XVII, a. 209, l. 148. [L. X. CCXIV.] N.

Joannis Dominici Spazzarini, cancellarii patavini rerum venetarum quaedam.

Auctor sibi propositum in prooemio testatur »quam breviter perstringere universam historiam eorum, quae Veneti in continentem a primordio cum Patavinis, almae urbis venetae fundatoribus, cum Scaligeris etc. . . . hostibus etiam interea detectis regibus Pannoniae, Bohemiae, Poloniae quae ad haec usque tempora memoratu digna gessere«

Codex, foliorum 44.

Cod. 216 chart., saec. XV, a. 215, l. 152. [L. X. CXXV.] Mh.

f. 1—71. Philippi Callimachi Experientis, in libellum de hiis, quae a Venetis tentata sunt, Persis et Tartaris contra Turcos movendis. »Postquam Vladislaus Poloniae atque Hungariae rex, qui viribus et aspiciis simul suis, simul ceterorum«

Opus pluries vulgatum unacum oratione proxime insequenti.

f. 73—135. Eiusdem, ad Innocentium VIII. pont. max. Janua ortum, de bello inferendo Turcis oratio.

Oratio eo habita ut foedus cum rege Poloniae contra Turcas iniret.

f. 142—288. Ph. Callimachi Experientis, ad serenissimum principem Casimirum Poloniae, de rebus gestis in Hungaria et contra Turcos per fratrem ipsius divum Vladislauum Poloniae atque Hungariae regem inclitum. Libri tres.

Cod. 232 chart., saec. XV—XVI, a. 324, l. 223. [L. X. CCCV.] D.

f. 44—49. Marci Danduli, oratoris veneti apud Vladislauum Bohemiae atque Pannoniarum regem illustriss. habita oratio. »Cum Venetiis nunciatum esset, seren. rex, te Pannoniarum regem declaratum Acta Budae, X. cal. ianuarii, anno salutis 1493.

Oratio latuit diligentissimum Joannem degli Agostini, qui ceteroquin de ea legatione sic scribit: »Volendo . . . la repubblica congratularsi seco lui (cum Vladislao) della novella esaltazione a codesto secondo trono (Hungariae) spedi con carattere di suo ambasciadore il nostro Dandolo, il quale, passati ch' ebbe i convenevoli uffizj con Ladislao, si meritò da lui, a cagione di sua

eloquenza, unitamente colle divise, lo specioso titolo di cavaliere. (Scrittori veneti. t. II., p. 284.)

f. 61—64. Fr. Augustini Musaei tarvisini, eremitaе augustiniani, theologi, constitutio sive interrogatio a marescalcho caesar. maiestatis sibi et socio Joanni Petro cremensi facta post suum de Buda in Viennam reditum. »1535, a di 14 Febraro. Giunti in la città di Vienna a di 3 di febraro la sera tardi Zampiero da Crema et mi insieme . . .«

Si litterarum regista Francisci Contareni, veneti apud Carolum V. oratoris annis 1534—1536, quae apud nos asservantur (I. VII, DCCCII) scrutor, in epistola (Vienna, X febr. 1534) lego: »havendo inteso esser venuto in questa terra uno frate et uno secular, quali dicono esser sta servitori delli fioli q. Sor Alvise Griti et venir da Buda, et esser sequestrati nel suo allozamento con ordine che non parlino ad alcuno, parlai a sua maestà pregandola ec.

f. 65—70. Eiusdem, de expugnatione Megghes cui interfuit, ad Franciscum Contarenum oratorem. »Anno Dom. M.D.XXXIII. Die prima martii cum domino Antonio Gritti, filio illustrissimi domini gubernatoris, discessimus Buda . . . : die 19 febr. 1535 (m. v. 1534.)«

Tum constitutionem, tum narrationem de expugnatione Megghes codice altero (I. VII, DCCC II, f. 42—50) exscriptum edidit Joannes Nagy volumine tertio »Magyar Történelemi Tára.« Pest. 1857. p. 61—81.

Cod. 258 chart., saec. XVI, a. 292, l. 205. [Z. L. CCCVIII.] E.

Libri decem vitae, morum, rerumque gestarum (1387—1418) Caroli Zeni veneti, ad Pium secundum pontificem maximum, Jacobi (Zeni) feltrensis et bellunensis antistitis. Folia 100.

Continet inter alia epistolam reipublicae Venetiarum ad Ludovicum regem Hungariae datam in campis Clugiae, primo martii 1380: »Quid agas ut videas de nullo confisa«

Cod. 293 chart., saec. XVI, a. 319, l. 228. [L. X. CXLVIII.] Z.

Michaelis Cavichii, adversaria historica, praesertim veronensia, autographa.

f. 24—186. Ex pervetustis pugilaribus a me Michaelae C.

decerpta vernaculis et in latinum incultum usque ad annum 1500 paululum traducta etc.

Annales universi ad annum usque 1550, ratione continuo habita ad historiam Veronae; inter alia fol. 28: Ungari Veronam incedunt a. 951.

Cod. 317 chart., saec. XVI, a. 210, l. 140. [L. X. CLXVIII.] Z.

Codicem, quem primum possederant Franciscus del Fiorentino et Jacobus Sebastiani Schotti de Pisis, dono dedit Apostolo Zeno die 21 aprilis 1741 eques Hector comes Morelli, tenente colonello del reggimento Berlinghen al servizio della regina di Ungheria.

Cod. 325 chart., saec. XVII, a. 300, l. 205. [L. X. XL.] Ye.

f. 1—135. Dominici Zavorei, de rebus dalmaticis libri octo, admodum illustri ac reverendo d. d. Fausto Verantio episcopo chana diensi, sacrae caesareae regiaeque maiestatis consiliario, cognato et domino meo observandissimo.«

Auctor se benicensis, cum in familiaritatem Rudolphi II imperatoris receptus, Venetiis fieret suspectus, exulare cogitur, cui »intestino dolori ut medelam aliquam afferet, historiarum lectioni operam navare coepit, atque de rebus dalmaticis historiam contexere decrevit. Narratio ad annum usque 1437 perducta, minime est editum.

Cod. 329 chart., saec. XVIII. a. 210, l. 150. [L. X. CCLXXXIII.]

Ex Melchioris Inchofer annalium Hungariae tomo secundo excerpta.

Operis Inchofer a soc. Jesu tomus primus ad a. 1559 excurrent, editus est Romae a. 1644. Reliqua in codice nostro anecdota, quae a. 1100 pertingunt, saeculo proxime elapso, ex autographo Marci Gerlizi canonici zagabriensis, postmodum vero eius capituli bibliothecae dono dato, excerpta sunt in usum, credo, P. Philippi Riceputi pro Illyrico sacro, qui principio qui quaedam sua manu notavit.

Codicem foliorum 250, abb. Jacobus Coletti, domo Venetiis anno 1825 bibliothecae nostrae dono obtulit.

Cod. 330 chart., saec. XV, a. 307, l. 210. [L. X. XCIV.] Z.

»Ludovici Tuberonis, dalmatae, abbatis, commentariorum de temporibus suis.

Libri undecim.« »Felicioribus ingeniis ad exequendam historicam materiam subiecturus, scribendique facultatem praebiturus, statui amicorum hortatui . . .«

Opus non una vice editum. In impressionibus desideratur epistola qua auctor Gregorio Frangepani Colocensium pontifici commentaria nuncupat.

Cod. 339 chart., saec. XV, a. 338. l. 236 [L. X. CXXIV.] Mg.

f. 2—256. Dominici Bandini, sive Bandini filii, grammatici aretini, liber de populis, de aedificiis, de provinciis, de civitatibus, de insulis.

Ad Hiberniam insulam nominat strenuum militem Malatestum de Arimino, dictum Ungarum.

ADDENDA:

Ad. Classem VIII.

JUSCANONICUM.

Cod. 125 chart., saec. XVI. a. 280, l. 200 [L. IV. LXXIV.] Yc.

Acta conciliorum constantiensis [1414—1418] et basilienensis [1431—1449].

f. 1—276. Ordinationes, statuta, constitutiones, decreta ali-
aque acta et gesta concilii constantiensis.

Praecedunt acta pro loco concilii designando, breve Joannis papae XXIII. ad Franciscum Zabarellam archiepisc. florent. et Antonium de Chalant cardinales, missos ad Sigismundum Romanorum regem, ut ea de re conferant; illius ad hunc orationes; instrumenta notariorum; litterae Sigismundi et pontificis; magnatum, civium Constantiae; omnia anno 1413 data; item descriptio itineris papae a Bononia Constantiam usque.

Cod. 213 membr. saec. XIV. a. 240, l. 162 [L. V.LXXV.]

Statuta Scardoniae, a principio mutila incipiunt verbis extremis capituli secundi: »modo omnes praecipuas festivitates quas ecclesia solempni veneratione celebrandas denunciatur, volumus similiter operum vacatione veneri et coli et qui contra fecerit solvat bannum ad arbitrium curiae.

Rubricae numero 143. Occurunt officiales communis: buccarii, bruchinarii, tribuni vel pristaldi. Arma per

burgam et civitatem vetita sunt: ensis, gladius. cultellus, clava macia, lancea, burdo, manarium, panceria mulata, bracera. Plura insunt de barcis vel collis natantibus de piscatione, scilicet de piscibus captis tam cum igne, quam sine igne, tam diu quam noctu donandis comiti et iudicibus variis: auguilla, grongusbilizna, sive chembla, dentoso, scamalis, pulpibus, salpa, psovina, plasnacha.

Poena irrogatae sunt infamia, verbera, frustatio per civitatem; scocatio super nasum ab una auricula ad aliam; obtruncatio manus dexteræ, quæ libris quinquaginta redimi possit, carcer, destructio domus, bannus perpetuus omnibus diebus vitæ, punitiones ad arbitrium curiæ, suppensio per gulam pecuniariæ in libris denariorum parvulorum, solidis romanabibus iperperis. In mulierem acrius inquiri; nulla mulier nec malvendosa sive revenditrix debeat manere ad filandum in foro; nuncii teneantur rumpere connunculas, (colos) foeminae non faciant artes magicales, vel herbarias secus igne comburantur.

Cod. 214 chart. saec. XIV. a. 293, l. 219. [Z. L.CCXVIII.] E.

S t a t u t a S i b e n i c i libri sex. Conveniunt fere ex in tegro cum editione veneta anni 1608, cui emendandæ castigata confert eorum lectio. Foliis octo praeit capitulorum index. Plura occurrunt in textu compendia litterarum: tituli ut et pericoparum obeli rubro colore; rubro in coeruleo litterae capitulorum unciales notantur.

Codex habet folia 70 praeter desideratum sub fine libri primi. Etsi de aetate non liqueat, tamen certo certius ante annum 1412, quo libens reipublicae venetae potestatem subiit, volumen exaratum constat, quod passim loco verborum ducis et communis Venetiarum quae in editis habentur legatur domini regis.

Ad Classem X.

PHILOSOPHIA.

Cod. 250 memb. saec. XV. a. 212, l. 149 [LXIV.CXXVI.] Mg.

f. 30—33, Ambrosii Michete, dalmate oratio gratulatoria pro civitate sibinicensi ad Pasqalem Maripetrum, ducem Venetiarum, acta in ducali palatio, die Mercurii primo februarii MCCCCLVIII, indictione VI. Non admiretur celsitudo tua ill. pr. nosqui longis et maritimis navigationibus ab huiusmodi officio et munere legationis excusamur.

In ipsa oratione versus finem nominatur generosus equestris ordinis *M a r c u s Z e n o* praetor noster (*sibinicensis*) et *Urbanus Vignate* non minoris dignitatis quam auctoritatis *vir pontifex sibinicensis*.

Ad Classem XXI.

HISTORIA ECCLESIASTICA.

Cod. 90 chart. saec. XIV, a. 310, l. 215 [L. XIV.CXXXVII.] R.

f. 233—240. *Lezioni di mons. (Filippo) del Torre in propaganda.* »Quandonam patriarchatus Aquileiensis habuerit originem et an a Schismate.« Una e l'altra parte di questo »quesito e stata trattata dal Card. Baronio . . .«

Auctor adversatur opinioni nomen patriarchae a metropolitans aquileiensibus tempore schismatis usurpatum, quod de tribus capitulis appellatum saeculis sexto et septimo Dei ecclesiam infecerat, sibi que suadet illud nomen sensim sensimque enatum ex *a*) istius ecclesiae a Marco conditae praesentia, *b*) amplitudine quod Austriae partem Sclavoniae, Hungariam cis Danubium et provincias: Istriensem, venetam rheticam sibi subdidisset, *c*) praesulum dignitate, qui in conciliis romanis primo loco post pontificem sedebant.

Ad Classem XXII.

HISTORIA PROFANA.

Cod. 172 chart. saec. XVI—XVIII. a. 311. l. 218 [L. XIV,XLVIII.] H. f. 94—101. *Testamento di Mario Frangipani.*

Cod. 233. chart. saec. XV—XVI, a. 295, l. 210. [L. X.CCCIX.] D.

Exempla tractatum quorundam foederis et induciarum inter diversos diversorum temporum principes ab a. 1327 ad an. 1578 fol. 203.

16) 1493. 4. junii. *Sententiae super differentiis vertentibus inter Venetos et subditos imper. de confiniis Lupoglava, Semichii, Rotti et Cernigradi.*

E közlemény befejezése előtt kötelességemnek tartom *Veludo János* főkönyvtárnok és *gróf Soranzo* alkönyvtárnok uraknak, azon lekötelező előzékenységért, melylyel a »*Marcianában*« tett tanulmányaimat előmozdítani sziveskedtek, őszinte köszönetemet kifejezni.

Vegyes közlemények.

— Jelentés a Magy. Nemzeti Múzeum könyvtáráról. A M. Nemzeti Múzeum könyvtára az 1883 év első felében összesen 1542 kötet vagy füzet nyomtatvánnyal, 20 kézirattal, 3 színes kézrajzzal és 554 darab oklevéllel és levéllel szaporodott; és pedig ajándékol kapott 131 kötet vagy füzet nyomtatványt, 4 kéziratot, 36 darab oklevelet és levelet, vásárolt 437 kötet nyomtatványt, 16 kéziratot és 518 darab oklevelet és levelet. A beérkezett köteles példányok száma: 954. Könyvek, kéziratok és oklevelek vásárlására és könyvkötésre fordított 1403 frt 11 kr. Az olvasók száma 11,511-ra rugott, kik 21,208 kötet nyomtatványt, 907 kéziratot és 1891 oklevelet használtak.

— A múzeumi könyvtár kéziratgyűjteményének félévi gyarapodásából kiemeljük a következő ajándékokat és vásárlásokat: Majláth Béla múzeumi könyvtárőr ajándékozta a könyvtárnak: Szepesbela városának XV. századbeli jegyzőkönyvtöredékét, melyet felvidéki tanulmány útjában egy félreeső helyen talált. Madarász Zsigmond fővárosi nagybirtokos »Mausperger Frigyes: Index alphabeticus Corpus Juris hungarici« című három kötetes nagy ívrétű kézirattal gyarapította gyűjteményünket. A vásárlásokból különös figyelmet érdemelnek: S. Augustini nonnullae Epistolae című XI. századbeli latin kézirat, továbbá négy kötet magyarországi történeti és irodalomtörténeti Collectanea és »a Successioról való tractatusok« című 1603-ban Kolozsvárt készült magyar kézirat; két magyarországi XVII—

XVIII. századbeli emlékkönyv eredeti névbejegyzésekkel és kézrajzokkal; Sammlung jener Briefe, welche der Graf Fidel Pálffy bei Gelegenheit der mit dem Erzherzog Josef Palatin im Jahre 1819 in Italien gemachten Reisen an seine Frau geschrieben hat, egy kötet egykorú másolat; három színes kézrajz a pármái Corvin-codex három díszlapjáról. Mindezen kéziratok a hazai történetíráshoz és művelődéstörténethez nagybecsű adalékokat szolgáltatónak, s a múzeumi könyvtár gyűjteményében a kutatóknak könnyen hozzáférhetőkké lesznek.

— A Magyar Nemzeti Múzeum levéltára 1883 év első felében gazdag oklevélgyűjteménnyel gyarapodott. Mai napság már valóban ritka eset az, hogy vétel útján közel száz mohácsi vész előtti oklevél kerüljön a Múzeum birtokába, mely számnak csaknem fele az Árpádok és Anjouk korára esik. Az oklevelek egy teljes családi levéltárt képeznek s főleg Hont, Nógrád és a szomszédos megyékre vonatkoznak. A gyűjtemény darabjainak száma 484; mely szám a következőkép oszlik meg: Árpádkori 5, XIV. századi 25, 1400-1526. dátumu okl. vél. 55, XVI. századi 88, XVII. századi 136, XVIII. századi 175 darab. A gyűjtemény a Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött nógrádi és honti oklevelek hézagait nagy részt kitölti, s megszerzése nagy nyereség. Egyéb szerzemények közt kiemeljük különösen azon nagybecsű, harmincz darabból álló levélgyűjteményt, mely néhai Halm Károly müncheni könyvtárnok hagyatékából árverésen 386 márka 20 fillérért a List és Francke-féle lipcei cézértől megvétellett. Az orsz. fontosságu levelek kelte s írójuk a következők:

1. 1620. Bethlen Gábor. Az tekintetes és nagyságos vezér kaimakamnak Hadsí Juszuff agától küldött levelére való választétel. (Bethlen sajátkezű jegyzeteivel.)

2. 1629. apr. 3. Vág-Sélye. Pázmány Péter sajátkezű levele Bethlen Gáborhoz.

3. 1632. febr. 5. Kismarton. Eszterházy Miklós nádor levele Rákóczy Györgyhez.

4. 1632. márc. 11. Kismarton u. a. ugyanahhoz.

5. 1632. okt. 4. Konstantinápoly. Zalánczy István jelentése Rákóczy Györgyhöz.

6. 1635. dec. 5. Konstantinápoly. Sebessi Boldizsár jelentése Rákóczy Györgyhöz, ez utóbbi sajátkezű megjegyzéseivel.

7. 1636. febr. 12. Konstantinápoly. Sebessi jelentése Rákóczyhoz.

8. 1636. febr. 13. Konstantinápoly. Sebessi Rákóczyhoz.

9. 1636. febr. 15. ugyanaz.

10. 1636. febr. 15. Kolozsvár. Rákóczy György sajátkezű levele Sebessihez.

11. 1636. febr. 21. Konstantinápoly. Sebessi Rákóczyhoz.

12. 1636. febr. 29. Kolosvár. Rákóczy sajátkezű levele Sebessihez.

13. 1636. jul. 16. Gy. Fehérvár. u. a. ugyanannak.

14. 1636. sept. 18. Gy. Fehérvár. Rákóczy levele a portára küldött követekhez.

15. 1637. febr. 1. Fogaras. Rákóczy levele Sebessihez (sajátkezű utóirattal.)

16. 1637. febr. 14. Konstantinápoly. Sebessi Rákóczyhoz.

17. 1637. febr. 15. Konstantinápoly. A portai követek jelentése Rákóczyhoz.

18. 1637. febr. 28. Meggyes. Rákóczy a portai követeknek.

19. 1637. márc. 5. Konstantinápoly. Követek jelentése Rákóczyhoz.

20. 1637. márc. 16. Meggyes. Rákóczy a portai követeknek.

21. 1637. márc. 24. Meggyes. Ugyanazokhoz sajátkezű utóirattal.

22. 1639. nov. 2—7. Meggyes. Rákóczy sajátkezűleg, részben chiffrekkel irt instructiója Tholdalagi Mihály portai követ számára.

23. 1639. dec. 26. Kolosvár. Rákóczy levele Serédy István portai követhöz.

24. 1640. jan. 18. Kolosvár. Ugyanahhoz.

25. 1640. febr. 28. Fogaras. Ugyanahhoz.

26. 1640. márc. 19. Fogaras. Ugyanahhoz.

27. 1642. máj. 29. Gy. Fehérvár. Rákóczy sajátkezű levele. Serédy Istvánhoz.

28. 1642. máj. 29. Gy. Fehérvár. Rákóczy sajátkezű chiffrekkel írt levele Rácz István portai következ.

29. 1642. jun. 12. Gy. Fehérvár. Rákóczy Serédyhez.

30. 1647. marc. 12. Déva. Rákóczy levele Szalánczy István portai követhet.

-- **Nádasdy Ferencz gróf ladányi könyvtára.** Alkalmunk volt e napokban Nádasdy Ferencz grófnak nádasd-ladányi könyvtárát megtekinteni. A természetes érdeken felül, mely minket a könyvtár megtekintésére birt, járultak még Nádasdy Tamásnak személyéhez kötött azon történeti emlékek, melyek a hazai nyomdák keletkezésében elévülhetlen becsüek, s a kíváncsiság az egykori gróf Nádasdy püspöknek könyvtárát is láthatni, mely állítólag a nádasd-ladányi mostani könyvtárba bekebelezetett.

Az egyszerű csinnal és nagyúri nemes izléssel berendezett kastély egyik terme képezi a könyvtár helyiségét, melyben a 20—25 ezer darabból álló könyvtár felállítatik. A könyvtár-terem fél magasságán vasrácsosattal szegélyezett karzat futja körül a terem három oldalát, s az egészet két nagy, öntött vasból készült lustre világítja meg. Sajnos, hogy a könyvszekrények egyszerűen érdekes elegáns külsejével nem párosúl a czélszerűség is, mert a szekrények nem elég mélyek arra, hogy a remekmivű nagy foliánsok, atlaszok ezekben elhelyezhetők lennének, s így a könyvek egyrésze ott czélszerűen föl nem állítható s ezek a kastély egy más helyiségében, távolabb a könyvtár-teremtől fognak elhelyeztetni.

A könyvtár felállítása az ottani róm. kath. segédlelkész Horváth úr munkássága alatt gyorsan halad előre, a könyvek nagyrészt az állványokon már el vannak helyezve; a művelet nehezebb része azonban, i. az anyag beosztása, a számozás és lajstrom elkészítése még hátra van.

Háládatos és hasznos munkát végezend a rendező, ha az elvül kitzúzott szakrendszert következetesen keresztül viszi, s azon bibliographiai álláspontra helyezkedik, mely a formátumnak külső elhelyezése mellett, a tudományos kezelés nyomait is magán viseli, s a tartalomnak szakszerű beosztásában culminál. Addig is azonban, míg a rendezés catalogizálásának menetelét megkezdéné, nem lehet eléggé figyelmébe ajánlanunk, a »Magy.

Könyv-Szemle» megjelent évfolyamait, hogy elsajátíthassa azon tanulmányokat, melyek egy oly könyvtár felállításánál és rendezésénél, mint a nádasd-ladányi, a rendezőnek föltétlenül szükségesek.

A könyvtár általános jellegű s angol, franczia, olasz, német és latin munkákat tartalmaz, a földrajz, történelem, heraldika, vallás, a természet tudományok, szépirodalom, gazdaság s a régi classika literaturák köréből, a hungáricák aránylag csekély részét teszik a könyvtárnak, régi magyar nyomtatványok közül pedig alig van egy, kettő; érdekes incunabulumainak száma azonban kisebb nyomtatványok alakjában megközelíti a harminczat. Sajnos az, hogy már közel huszonöt év óta a könyvtár nem gyara pítatik, s abban kivált a hazai tudományos és szépirodalmi újabb termékek hiányzanak. Azon körülmény, hogy a dúsgazdag Nádasdy Ferencz gróf, hazafiui nemeslelkülettel bir, reményleni engedi, hogy a jelen végleges rendezés alkalmával e hiányon is segítve leend.

M. N.

— Janus Pannonius: *Sylva panegyrica és epigrammainak* 1518-ik évi bási Frobenius-féle kiadását vásárolta meg legközelebb a Nemzeti Múzeum könyvtára a Morbio-féle auctióból Münchenben. Ezen auctio sok nagybecsű kéziratot és ritka nyomtatványokat hozott könyvpiaczra s Európaszerte az amatőrök közt nagy érdeklődést keltett. Az árverés hetekig tartott s nagy pénzösszeget eredményezett. A mi példányunk egyike a legszebbeknek. Levelei tiszták, margói nagyok, a címlap kerete és zár vignettje sértetlenek. Mint kiadás a ritkábbak közé tartozik, az ajánlást Beatus Rhenanus írta. Címe a következő: »Jani Pannonii Quinqueecclesiensis Episcopi Sylva Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum. Et eiusdem epigrammata nunquam antehac excusa. Basileae a. ud Jo. Frobenium mense Julio Anno M.D.XVIII. 4-edrét. 100 számozott + 2 számozatlan lap.

— Néhaj Vetter Antal altábornagy örökösei azon díszoklevelet, melyet a boldogult mint Pozsony szabad királyi városának megválasztott díszpolgára e város törvényhatóságától nyert, a Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozták.

— **Hazai és külföldi könyvtári buvárlatok.** A Nemzeti Múzeum megbízásából a nyári szünidőben a múzeumi könyvtár követhető tisztviselői tettek könyvtári buvárlatokat. Majláth Béla könyvtárőr a bécsi történeti kiállítást tette tanulmány tárgyává, melyen a Nemzeti Múzeum könyvtára 13 ritka nyomtatvánnyal, metszettel és egyleveles nyomtatvánnyal, Simor János esztergomi bibornok-érsek 3, herczeg Eszterházy Miklós 50, gróf Pálffy Daun Lipót 10, Keglevich Angelica grófnő 1, Ráth György 1, és Sopron városa levéltára 1 darabbal, vagyis 7 hazai kiállító 79 darabbal vett részt. A kiállítás történeti bibliographiai, mű- és culturtörténeti szempontból igen tanulságos volt s a kutatóknak a tanulmányozásra rendkívül gazdag anyagot szolgáltatott. Majláth tagja levén azon bizottságnak, melyet a m. történelmi társulat Budavár visszafoglalásának kétszázados évfordulója alkalmából, az 1886-ban rendezendő budapesti történeti kiállítás előmunkálatainak megtételére kiküldött, a kiállítást összes arányaiban behatóan tanulmányozta, különös tekintettel azonban a magyarországi vonatkozású nyomtatványokra s műtárgyakra, melyekből a kiállítás jelentékeny contingenst szolgáltatott. Kutatásainak eredményét önálló tanulmányban szándékozik feldolgozni, melyből a »Pesti Napló« f. é. 264. 265. száma igen érdekes mutatókat hozott. Csontos János múzeumi könyvtári segédőr, a heiligenkreuzi, santflóriani, kremsmünsteri, seitenstetti és linzi zárdakönyvtárakban, továbbá az augsburgi, nürnbergi, bambergi és erlangeni nyilvános könyvtárakban folytatta kutatásait a »magyarországi vonatkozású középkori kéziratok és Corvin-codexek felderítésére«, az ezekről irandó bibliographiai monographiához. A heiligenkreuzi cistercita könyvtárról tudomásunk volt, hogy az ötvenes években Jankovich Miklós hagyatékából jelentékeny számú kézirattal gyarapodott, melyeket Komáromy heiligenkreuzi apát Jankovich örököseitől vásárolt a könyvtár számára. Ezen kéziratok átvizsgálása képezte Csontos kutatásainak tárgyát. A mostani könyvtárnok: P. Swoboda János úr azonban, ki a könyvtári hivatalt csak rövid idő óta ideiglenesen viseli, ezen vásárlásról nem tudott adni felvilágosítást. S mivel Komáromy apát évekkal ezelőtt meghalt, s a régi könyvtárnok dr. Neumann ismert orientalista s bécsi egyet. tanár ez idő szerint Heiligenkreuzban nem volt, a vásárlásra

pedig az idősebb rendbéliek sem emlékeztek, az ügy miben állásáról a helyszínen tájékozást szerezni nem sikerült, miért is a Jankovich-féle kéziratoknak tervezett megvizsgálását más alkalomra kellett halasztania. Megvizsgálta azonban a könyvtár hazai vonatkozású kézirateit, melyekből az 1200 után készült magyar szentek legendája a budapesti könyvkiállításon be volt mutatva. Kiemelendők: *Joannis de Utino Chronikája* a XV. századból német nyelven, mely a wolfenbütteli hasonló latin krónikának pendantja, s utolsó két levelén a magyar királyok krónikáját tartalmazza. Az illető fejezet czíme: *Hy hebt sich an dy Chronik der vngarisch Kunig. Anno domini 969. Geysa ein Fürst etc.* végződik V. Lászlóval. A krónika szövegében vannak a felsorolt királyok miniature arczképei kezdetleges kivitelben. E kézirat irodalmunkban egészen ismeretlen. Signaturája: Cod. S. Crucis. Nr. 166. Egy másik latin kézirat a XIII. századból, (Cod. S. Crucis nr. 226) azért érdemel figyelmet, mert a mohácsi csatáról érdekes egykoru feljegyzést tartott fön, melyet itt egész terjedelmében közlünk. Ugyanis a kézirat utolsó levelén kissé elmosódott írással ez olvasható: »Anno domini 1526 in vigilia nativitatis marie venerunt saevissimi Turci Civitatem in regalem (Budensem) post stragem factam, ac succubuerunt Ungari rege ipso clementissimo Ludouico nomine, wayvoda Joanne causam dante, qui quidem rex inventus in palude met, miserrimeque sepultus monasterium fratrum nostrum (sic) pelisiense cum compluris (sic) alys combusserunt, vnus fratrum nostro in monasterio combustus est. Hec ego conscripti frater Georgius Pelisiensis professus. Videns intelliges suamque cum fratribus saecularibus In cuius rei testimonium exportavi ij calices argenteos deauratosque, unamquae casulam albam cruce aurea decorata sine alys utensilibus pro necessitate expensum percepi mutuo a R. in X. patre domino Gwillelmo 9 talle-ros monete usualis viennensis, pro quibus sua reverenda paternitas habet quietantiam seu cartulam meo sub nomine proprioque scripto roborato Wienne. hec facta sunt in curia Sancte crucis in testimonium Wolffanus civis viennensis, haud non Vdricus dispensatores eiusdem domus aliorumque extraneorum que dicta sunt. Michael de pelisio posoniensis

(conclivis), frater Jacobus de paradiso, frater Petrus monachus professus de Pastro.»

Seitenstettenben a benczések könyvtárában a következő kéziratok voltak átvizsgálandók: 1. *Antonii Constantii poetae italielegia ad Mathiam Hungariae Regem*, melyre Mátyás király nevében Janus Pannonius felelt. Ezen elegia Janus Pannonius költeményeiből hiányzik s irodalmunkban a Csontos által a műlki könyvtárban talált XV. századbéli kéziratból ismeretes. Ugyan ő talált ezen elegiából egy másik XV. századbéli kéziratot, az olmczi csász. nyilv. könyvtárban, mely ekkorig felhasználva nincsen. A seitenstetteni könyvtárban van a harmadik ilyenmő kézirat, mely az előbbi kettőnél régibb, 8-adrétben 6 levélből áll s önálló egésznek képez. 2. *Oracio Polycarpi, In Cancellaria Mathie Hungariae Regis protonotarii acta Nürnberg coram amplissimo conventu electorum sacri imperii anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo, XVI. kalendas marcias; XV. sz. kézirat egy colligatumban, 3 levél.* (Megvan egy múzeumi és több külföldi kéziratban is.) 3. *Joannis Regiomontani Tabulae Mathiae Regi dicatae. XV. sz. kézirat.* 4. *Joannis Pannonii Epipi Quinqueecclesiarum in Laurentium Vallam epigramma*, a »Laurentii Vallae libri VI. de elegantia linguae latinae« című XV. századbéli kéziratban. *Sant Flóriánban* az ágostonrendiek nagyszerű könyvtárában, melyet P. Czerny Albin könyvtárnok mintaszerűen rendezett, s hol a kutatóknak külön dolgozóterem áll rendelkezésére, *Mária királyné psalteriuma*, a »Psalterium trilingue latinum germanicum et polonicum« érdekelte buvárunkat. E kézirat a XIV. sz. származik, a magyar Anjou címekkel és egymást keresztező, 2 góth m.-ből álló monogrammal van díszítve, s a tudományos irodalomban mint legrégibb lengyel nyelvemlék ismeretes, melyről ekkorig egész irodalom keletkezett. E kéziratot sokan Mária királyné egykori tulajdonának tartják. Csontos paleographiai és provenientialis szempontból vizsgálta meg a kéziratot s az eddigiektől eltérő eredményre jutott. Ezenkívül még a következő hazai vonatkozású kéziratok érdemelnek figyelmet: a) *Historia de S. Elisabetha*, című két leveles töredék, a XIII. század második feléből neumákkal és hymnusokkal.

A töredék régi breviariumból származik s tartalmazza a sz. Erzsébet officiumának, hymnusának és sequentiájának legrégebb dallamát. *b)* Legenda longa et sermo de S. Elisabetha, és Tropus de s. Elisabeth cum notis musicis, mind a kettő a XIV. századból. *c)* Liber sextus decretalium cum glossis Joannis monachi. XIV. sz. hártya kézirat, borítéktábláján közjegyzői okmánnyal 1388-ból, melyben »Theodoricus condam succentor scolarium de Corona nunc vero de rivulo dominarum« az ellene támasztott rágalmaktól tisztáztatik. (Ez oklevelet kiadta Teutsch.) *d)* Instructio principis terrae ad regendos bene populos. Compilatus a Ferdinando III. Imperatore, nunc vero ab Ludovico Batthyány comite et campo mareschallo Josepho archiduci in xenium oblata. XVIII. századi kézirat. A könyvtár története és kéziratai különben Czerny Albin alapos monographiáiból ismereteseek. Kremsmünsterben a benczések gazdag könyvtárának kéziratairól P. Hugo Schmid könyvtárnok nagyszabásu raisonné catalogust indított meg, melyből ekkorig 3 füzet látott napvilágot. Itt a Mátyás király korára vonatkozó kéziratok érdemelnek figyelmet. Kiemeljük: *a)* Oratio funebris Joannis Rôt de Casu Illustris Comitiss Virici de Cillia. (Cod. lat. 10.) XV. sz. colligátumban. Tudtunkkal kiadatlan. *β)* Ladislai Regis Hung. legatio ad Regem Galliae ad petendam sponsam, germanice. XV. sz. kézirat. *γ)* Collatio habita Vienne coram gubernatore Regni Hungariae et Domino Cardinale Archi Eppo Strigoniensi et Domino de Cilia et ceteris episcopis et prelatibus de regno Hungariae et Comitibus pluribus et ambasciatore Bohemie Moravie etc. pronunciata per magistrum Jodo cum de Hailbrunna. XV. század papirkézirat (Cod. lat. 85.) *δ)* Isota Nogarolla levelezései az olasz humanistákkal és másokkal. Ezenkívül több XIII—XIV. sz. kéziratban megvan sz. Erzsébet legendája, officiuma és többféle hymnusai neumákkal; továbbá: »Genealogia Sancte Elisabethae et beate Hedvigis, quae fuit soror matris S. Elisabeth. XIV. századi hártya kézirat; és más bennünket érdeklő, de már felhasznált kéziratok. A lincezi zárdakönyvtárakból a Capucinusok könyvtára érde-

mel figyelmet, mely a szerzetnek hazánkkal való összeköttetésénél fogva több ritka magyarországi vonatkozású ősnymtatványt s egyéb könyveket tartalmaz. Bennünket érdeklő kéziratai azonban nincsenek. Az erlangen i egyetemi könyvtár, az itt levő Corvin codex miatt bír reánk fontossággal. A kézirat kis gót betűkkel, finom hártýára van írva s latin bibliát tartalmaz. Sem a címlapon, sem a szövegben nincs sehol Mátyás király címere, de a finom kivitelű préselt bőrkötés mind a két tábláján rajta van reliefben Mátyás király tallérnagyságu arczképe a gyűrűs hollókkal, s ezek alapján vindikáljuk a Corvinának. A kézirat a brandenburgi örgrófok ansbachi könyvtárával került Erlangenbe s a Corvina ekkor ismert maradványai közt az egyedüli, mely boritéktábláján Mátyás király arczképével van díszítve. Ez leginkább a bécsi ambrasi gyűjteményben levő arczképhez hasonlít, de a király halántéka körül nem cserfalevele, hanem babérkoszorút tüntet fel. A kötés a wolfenbütteli Psalterium kötésével egy műhelyből való. A bambergi királyi könyvtárban a bennünket érdeklő kéziratok a következők: »1. Elisabethens Leben, egy a XIV. s egy a XV. századból. 2. Petri Beneventani Compilatio V librorum Decretalium, tertia vocata quam Paulus Vngarus interpretatus est. XIV. sz. hártýakézirat. 3. De Attila Rege Hunnorum Rubrica. XIV. sz. kézirat. 4. Joannis Mandevilla: Reise in den Orient. XV. sz. kézirat. 5. A bambergi királyi archivumban érdekes acták Magyarország XVI—XVII. száz. történetére. Az augsburgi királyi könyvtárban ismeretes »Claudius Ptolomaeus Cosmographiája«, melyet 1465-ben egy névtelen hazánkfiá másolt, és Joannis de Manlevilla iter Sanctum in lingua vulgari. XV. sz. kézirat. Jacobus de Marchia (szegedi quardián) collatioja a budai rabbi ellen, melyet Georgius Rauttenstrauch in Pelisio (Pilis) a XV. században másolt, a müncheni udvari könyvtárba került és kiadatlan; a többi hungaricák fel vannak használva. Ismeretlenek azonban irodalmunkban a Thuróczy krónikájának augsburgi kiadására vonatkozó levelezések, melyet a krónika hazai kiadói, különösen Theobaldus Feger budai könyvárús Rat-

dolt Erhard augsburgi nyomdászszal folytattak. Ezek a XV. századbeli hazai művelődési viszonyokra érdekes világot vetnek s felderítésükre megtette Csontos Augsбургban a kellő intézkedéseket. A »nürnbergi Germanisches Museum« könyvtárában levő hungaricák ismereteseek. Egészen ismeretlen azonban a nürnbergi városi könyvtárban levő, II. Ulászló könyvtárából származó azon fényes kiállítású kézirat, melyet Csontos ezuttal itt felkutatott.

Ez ívrétű kézirat latin nyelven van írva s a kiválóbb szultánok életrajzát tartalmazza. Szerzője ismeretlen, de az ajánlás után ítélve, melyben az ismeretlen szerző II. Ulászlónak írja, hogy a munkát az ő megbízásából írta, következtetjük, hogy a munkát oly ember írta, ki II. Ulászló szolgálatában állott. Bonfin legyen-e, vagy Nagonius? Nem akarjuk ezuttal eldönteni. A kéziratot 7 ív-rét nagyságú fényes miniature díszíti, melyek ugyan attól a miniatortól valók, ki a velencei Averulinust, a müncheni Beda Venerabilist és a Pulszky Ferencz által Gherardonak tulajdonított Corvin-codexeket festette. A kézirat címlapján a címernek való hely üresen maradt, de két oldalon ott van II. Ulászló monogrammjá W. R. (Wladislaus Rex), mint a müncheni, párisi, prágai és más codexeken. E kézirat tehát arról tanuskodik, hogy azon miniator, ki az említett Corvin-codexeket festette, II. Ulászló szolgálatában is állott. Ki legyen ezen érdekes ismeretlen? a madocsai apát-e, kinek neve II. Ulászló 1494-iki udvartartásában előfordul, vagy pedig más? nem tudjuk meghatározni. Ezenkívül van még a városi könyvtárban Dürernek következő eredeti kézírata: »Vier Bücher von menschlichen Proportio« ívrétben igen jól conserválva.

Mindezen kéziratokat Csontos bibliographiai szempontból behatóan megvizsgálta, a történeti becsűeket lemásolta s azok jellemző lapjait a múzeumi könyvtár számára lefényképeztette. Ezenkívül a nürnbergi királyi levéltárban nyomozásokat indított meg Koberger Antal nürnbergi XV. századbeli nyomdász magyarországi vonatkozásainak felderítésére, melytől a XV. századbeli hazai könyvkereskedés történetére, sőt az 1484-iki esztergomi missaléban foglalt s állítólag Kobergernél Nürnbergben megjelent szent István királyról szóló magyar éneknek mibenlétéről is érdekes felvilágosításokat várhatunk. Megjegyezzük

hogy Csontos ez alkalommal általános bibliographiai szempontból a nürnbergi »Germanisches Museum« nyomdászat előtti metszeit, nyomtatványait és ritka kéziratait is áttanulmányozta, valamint átkutatta a müncheni kir. udvari könyvtár és az ottani nemzeti muzeum ősnymondászati ritkaságait, melyekből e két intézet rendkívül gazdag gyűjteményt bír. — Dr. Fejérfarkas László a muzeumi könyvtár oklevélgyűjteményének levéltárnoka a német-ujvári ferenczrendiek könyvtárát vizsgálta át, melyben nagybecsű hazai vonatkozású középkori kéziratokat, három hazai XV. századi magyarországi könyvmásolót, egy XIII. sz. magyarországi missálet, egy XV. sz. magyar nyelvemléket, számos pálos- és ferenczrendi kéziratot és egy ismeretlen XVI. századbéli német-ujvári magyar nyomtatványt talált. Kutatásainak eredményéről folyóiratunk más rovata hoz jelentést. Utaljuk erre olvasóinkat.

Zárjuk vázlatos jelentésünket annak constatalásával, hogy a múzeumi könyvtár tisztviselőinek ez évi tudományos kutatásai a hazai bibliographiának jelentékenyen gyümölcsöztek.

— **Tarczy Lajos könyvtára.** Néhány Tarczy Lajos, a néhány év előtt elhunyt hírneves pápai tanár s akadémiai rendes tag körülbelül 5000 kötetből álló szakkönyvtárt hagyott hátra, melyre ezennel felhívjuk a szakférfiak figyelmét. A boldogult 40 évet meghaladó időn át a természettudományoknak szenvedélyes művelője volt, mely idő alatt ezen irodalomból jelentékeny szakkönyvtárt gyűjtött össze. Gyűjteményében megvannak a Magyar Tudom. Akadémia kiadványai s a hazai szakirodalom termékei teljesen, a külföldi szakirodalomból pedig a kiválóbb munkák. Kivánatos volna, hogy ezen könyvtár, melyben a felsoroltakon kívül, a Tudományos Gyűjtemény egy teljes példánya, továbbá jogi, történeti és politikai munkák is találhatnának, el ne kallódjék, hanem együtt maradjon s valamely hazai intézet számára biztosíttassék. Megszerzése méltányos feltételek mellett lehetséges,

— **A Thökölyi Sabbas-féle fővárosi intézet könyvtára,** mely körülbelül 6000 kötet nyomtatványból áll, rendeztetik. A rendezést Popovics Mladen intézeti felügyelő vezeti, kinek képzettsége és ügyszeretete biztosítékot nyújt aziránt, hogy a műveletet a könyvtártudomány mai igényeinek megfelelőleg fogja végrehajtani.

— **A budapesti ferenczrendiek könyvtára**, mely újabban a pozsonyi ferenczrendiek duplumaiból incunabumokban és kéziratokban jelentékeny gyarapodást nyert, a rendezésben már annyira előhaladt, hogy most már a rendszeres czédula catalogus készítésére kerül a sor. A rendezés Dosztál Gaudentius házfőnök felügyelete alatt történik, kinek buzgóságától e téren is sok jót várhatunk. (L. a »Magyar Könyv-Szemle« 1880. évfolyam 50—51. l.)

— **Luther Mártonnak a törökök ellen irt munkái.** Az evangélikusok hazánkban is Luther M. születésének négyszázados évfordulóját ünneplik. Talán nem lesz érdektelen ezen alkalomból felsorolni azon munkákat, melyeket a nagy reformator az épen azon időben folyt török háborúk alkalmából irt, s melyek épen ezért hazánkat is közelről érdeklik. Tudva van, hogy Luther eleinte hazánk irányában meglehetősen ellenséges álláspontot foglalt el, s hogy még 1524-ben is »Zwei kaiserliche uneinige und widerwärtige Gebote« című munkájában (Plochmann és Tornischer által kiadott összes munkái 24-ik kötetében) a mellett izgatott, hogy a német hadakat ne vigyék a török ellen. Luthert ekkor az vezette, hogy Magyarországnak a pápa fogta pártját s ez ország a lutheránusok megegyezésére törvényt hozott, melyet néhány ízben végre is hajtottak. De jobban megismerkedvén az itteni viszonyokkal gondolkodásában fordulat állott be, s már 1525-ben kezdett egy röpiratot írni, melyet csak 1528-ban végzett be s 1529-ben adott ki: a mohácsi vész után, akkor midőn Bécset is fenyegette a török. E röpirat volt: *Vom Kriege wider die Türken.* Mart. Luther M.D.XXIX. (Nemz. Múzeum) 1528 oct. 9-én irt ajánlattal Fülöp hesseni landgrófnak (F₄ 47. sz. l.) Bécs ostroma a törökök által egy másik röpirat írására is birta, mely tulajdonkép tábori beszéd volt: »Eine Heerpredigt widder den Türken. Mart. Luther. Wittemberg; M.D.XXIX.« (H, 54 sztl l. 2 l. üres. Nemz. Múz.) mindkét munka csinos kerettel ellátva. Ez utóbbi 1530 elején új kiadásban is megjelent. (Grässe és Weigel Thesaurus). Buda elesése után ismét nagy tevékenységet fejtett ki. 1542-ben újra kiadta a »Heerpredigt« (Egyet. kvtár). »Vom Kriege wider den Türken« (Weigel 1870-iki Thesaurusa.) Ezeket megelőzőleg irt egy új munkát is: »Vermannunge zum

Gebet wider den Türken» mely rövid idő alatt három kiadást ért: 1541-ben Wittemberg és Nürnbergben (Weigel Thesaurusa 163 ik l.) s 1541-ben Wittembergaben (Egyet. könyvtár). Aztán lefordította Pater Richardus: Refutatio Alcorani című munkáját. »Verlegung des Alcoran Bruder Richardi Prediger Ordens Anno 1300. Verdeutschet durch D. Mart. Luther MDXXXII« (Múz.) mely rövid idő alatt (Wittemberg, Augsburg) két kiadást ért. De a mennyiben hosszú időn át egyetlen forrás volt, s ma is elsőrangú forrás, nevezetesebb a Machometis Alcoran melynek teljes címét és tartalmát a Meusel-féle Bibliotheca historica (II. Vol. I. Pars. 227.) Bibliander alatt teljesen adja. E munkának három fol. kötete van, I. Az Alcoran s arra vonatkozó munkák. II. Az Alcoran czáfolatai. III. Historiae Saracenorum. E munkát Bibliander szerkesztette s a két első kötetet egyszerre két kiadásban adta ki. Az első kötet élén van egy praemonitio szöszerint megegyező szöveggel, egyik kiadásban »Philippi Melanchtonis« a másikban »D. Martini Lutheris« nevét hordva élén. A III-ik kötet a Historiae Saracenorumnak 3. kiadását ismerem. Kettőt Luthertől, egyet Melanchtontól, Luther az olvasóhoz irt előszót a magáé élén, Melanchton ajánló levelet a szászherceghez a magáé élén. Az egyik Luther-féle kiadás teljesebb, ahhoz 9 a másik kiadásban nem levő munka van csatolva. E munkákat tulajdonkép Bibliander szerkesztette s adta ki, s Luther és Melanchton valószínűleg azért irták az előszót, hogy kelendőségét biztosítsák. Ez elsőrangú forrás a magyar történethez is. (Egyet. s Múz. könyvtárak.) Sz. S.

— Zágrábi Breviarum 1505-ből. Knauz Nándor a régi magyarországi missalékről és breviariumokról irt nagybecsű munkájában a zágrábi breviarum 1505-ik évi kiadását, Horvát Istvánnak a római »Bibliotheca Barberini« catalogusából vett jegyzete alapján sorolja fel s hozzáteszi, hogy ezen kiadás irodalmunkban egészen ismeretlen és hogy semmi nyoma, hogy hazánkban valahol léteznék. Azon helyzetben vagyunk, hogy ezen breviarum címét és rövid leírását a budapesti ferenczrendiek könyvtárában levő csonka példányról közölhetjük. A breviarum 8-adrétű és naptárral kezdődik, melyben a magyar szentek szokott napokon vannak rubrumban felsorolva, ezután rubricák kö-

vetkeznek és a tabula vagyis index, melyek 11 számozatlan levelet tesznek ki. Ezekből az első levél, mely a naptár után következett, hiányzik, s az említett levélszámba felvéve nincsen. Ezután jönnek a psalmusok nagyobb typussal és 111 számoz. lev. Ezt kisebb typusu szöveg váltja fel, mely a 98. számozott levéllel kezdődik és az 512 számozott levéllel végződik. Ezután még 3 számozatlan levél következik, s ezzel a breviariumnak vége. A colophon az 512-ik levélen van s így hangzik: »Explicit Breviarium secundum vsum ecclesiae Zagrabiensis magna cum diligentia revisum et fideli studio emendatum. Impressum Venetiis per Lucantonium de Giunta florentinum. Impensis Joannis Pap (sic) librarii budensis Anno domini M.CCCCV. pridie idus Junii.« Ezután a nyomdász bélyege következik L. A. monogrammal. A breviariumból a már említett leveleken kívül a következő számozott levelek hiányzanak: 295—297 és 422—423. A szöveget initálékba foglalt fametszetű képek díszítik. Ezek közt van sz. László és sz. Erzsébet képe; sz. István képe a 423. levéllel ki van tépve; sz. Imre képe a szövegben nem fordul elő. Megjegyezzük, hogy a budapesti ferenczrendiek ezen breviariumot a pozsonyi ferenczrendiek könyvtárából kimustrált kettős példányokkal kapták s így valószínű, hogy ezeknél egy másik teljesebb példány még létezik.

— **Kaprinay István** 1755-ben »Urnapi bizonyítás« cím alatt adott ki egy 98 s 4 szatlan lapból álló kis munkát, melybe saját maga a kötés tiszta lapjára következő jegyzetet írt: »Hoc opus P. Stephanus Kaprinai composuit quinque mensium labore postquam pluribus vicibus diversis in locis de hoc argumento, non sine fructu dixisset. Legitur ab omnibus Haereticis; imo etiam Catholicis, maxime concionatoribus, que in solo comitatu Zempliniensi Anno 1759 festo Theophoriae sex sciuntur ex eo fuisse concionati. Unus Calvinista Capitaneus Regiminis Esterhazy post tertiam lectionem est conversus Trenchinii. Laudetur Christus! In saecula. Amen. Item Togatus unus Debreczinensis Varadini, ut mihi a fide dignis relatum est.« Sz.

— **Régi könyvbejegyzések a győri püspöki papnövelde könyvtárában.** A bibliographiában a régi könyvbejegyzések törté-

neti és művelődéstörténeti fontosságát bizonyítani nem kell. Becsők ismeretes a szakférfiak előtt, s folyóiratunk többször közölt már ily adalékokat. Ezeknek számát most a győri püspöki papnövelde könyvtár néhány bejegyzésével kívánjuk gyarapítani, melyek culturtörténeti szempontból több tekintetben érdekesek. Igy egy latin Biblia ősnymtatványon, mely Nürnbergben 1482-ben látott napvilágot ezen XV. század végére, vagy a XVI. elejére való bejegyzés olvasható: »*Ad Sanctum Wolfgangum ista Biblia pertinet in proximo adjacentis Civitatis Seproniensis.*«¹⁾ Encas Silvius ad Alfonsum Arag. Regem de Historia Bohemiae. Romae 1478 die X. mensis januarii című incunabulumon pedig a colophon után ezen egykoru jegyzet áll: »Jo Gozthon Strigoniensis perlegit Pragae feliciter sub famulatu et clientela Reverendissimi D. Georgii Eppi Varadiensis Secretarii primarii, Invictissimi Wladislai Reg. Hung. Bohem etc. 8 die martii 1502.« Ez a Gosztonyi később nyitrai püspök lett s 1522-ben II. Lajos megbízásából a nürnbergi birodalmi gyűlésen vett részt. A harmadik bejegyzés magyar nyelvű, Thuróczy Krónikájának 1488-iki brünni kiadásán olvasható s a XVI. századból származik. Ott ugyanis, hol a szerző Péter király szájába ezen szavakat adja: »*omnesque principes et potestates in regno hungarie theutonicos constituam, et terram eius hospitibus implebo, et eam universaliter in potestatem theutonicorum.*« A lapszálon erős vonásokkal ezen megjegyzés olvasható: »*a h a n é m e t B e s t y e.*« Kitől származik e megjegyzés, meghatározni nem tudjuk, de a vonások nagyon hasonlítanak Veranchich írásához, kinek erős magyar érzülete és magyar munkái ismeretesek.

— **Az első erdélyi magyar hirapról.** Sándor István jegyezte fel, hogy az első erdélyi magyar hirlapnak az »Erdélyi Magyar Hirvivő«-nek szerkesztői Fábíán Dániel és Tserei Elek voltak, de magáról a lapról csak annyit mondott, hogy rövid életű volt. Mikor szűnt meg, nem jegyezte fel. Toldy

¹⁾ Ott volt a pálosoknak zárdájok.

a lap megjelenését 1791-re tette s azt írta, hogy Kolozsvárott jelent meg. A tény megfelel ugyan a valóságnak, a mennyiben 1790 végén kiadója Hochmeister Márton Nagy-Szebenből átköltözött Kolozsvárra, midőn az erdélyi főkörmányszék Szebenből ide helyeztetett át. Jakab Elek: *A z e r d é l y i H í r l a p i r o d a l o m T ö r t é n e t e* című akadémiai értekezésében azt írja, hogy »e rendkívül ritka erdélyi magyar folyóiratot tudós megmentője, Szabó Károly, Kraszmán a Cserey könyvtárnak a földön hevert és rothadó papírszemetei közül szedegette össze.« Az *E r d é l y i M ú z e u m* b a n megvan a folyóirat 1—12. száma a 7-dik kivételével. Minden szám 4 levélre terjedő egy-egy kis ívből áll két levélnyi *T o l d a l é k* k a l. Az egyes számok fametszetű rajzzal voltak díszítve, Magyarország és Erdély egyesített címere fölött egy szalagon a lap címe *E r d é l y i M a g y a r H í r - v i v ő*, mely alul a kiadás napjával ismétlődött; a címer fölött kiterjesztett szárnyu koronás sas volt karmai közé szorított pallossal és uralkodói pálczával. — A hirlap említett 11 száma unicu n gyanánt tekintetett, mert említés sem igen téteztett felőle. A budapesti ref. collegium Ráday könyvtárában is megvan 12 száma, 48-tól 61-ig az 57. és 58-dik kivételével, melyek a lap történetére érdekes világot vetnek. Az 1790. novembor hó 25-én kiadott 56-dik számban egy Jelentés van, mely következőleg hangzik: »Mivel a Felséges Fő Körmány Széknek Kolozsvárra lett által költözésével a Nyomtató Sajtóknak is nagy résziben által kell vitetődni, méltóztassanak Erdemes Olvasóink ez úttal meg-engedni, hogy a jövő Héten ezen költöződés mián tsak egy Ujságnak ki-botsátásával szolgálhatunk; a következő Hetekben Kolosvárról a honnan fogjuk ezen egy Ujságnak el maradását ki-pótolni kötelességünknek tartjuk.« A lap kolozsvári számai részletes tudósításokat hoztak az erdélyi országgyűlésről, mely közlemények eredetiségük és érdekességüknél fogva jóval felülmúlták a korábbi, többnyire más lapokból összeállított számait. Toldalék ez utóbbi számok egyikével sincs, hihetőleg elvesztek, mert lenniök kellett, s így a szépirodalom nincs képviselve benne. Az első számokban tudományos értekezést is találunk, e későbbiekben minden tért az országos események és politikai hírek foglaltak le, csaknem ki zárólag ilyenmő tudósításokból álltak a későbbi számok mind.

1790. deczember hó 30-án jelent meg az I. évfolyam utolsó (61-dik) száma, mely a lap folytatását ígérte s új előfizetést is hirdetett, ez úgymond: »a Kolosvárt lakókra nézve tészen 2 Rft. 15 kroat, másokrs nézve 3 Rft. 15 ugyanannyi kroat.« Tehát bizonyos, hogy a lap 1791-ben is élt, érdekes volna tudnunk meddig? Vajha előkerülne II. évfolyama is.»

Ferenczy József.

— Egy 1499-ik évi boroszlói missale ára 1515-ben. Ismeretes, hogy a régi missaléknak külföldi könyvpiaczokon ma nagy áruk van. Különösen a magyarorsz. missalék kelnek igen drágán, áruk antiquariusi catalogusokban 400—800 márka közt váltakozik. Érdekesnek tartjuk azért a régi könyvtárak összehasonlítása szempontjából felemlíteni, hogy a boroszlói káptalan könyvtárában van egy 1499-ik évi boroszlói missale, melyről egykoru feljegyzés tanusítja, hogy 1515-ben három magyar forintért vásárolták. A missalet Thurzó János boroszlói püspök egyházmegyéje használatára 1499-ben nyomatta, a címlapon ott díszlik a Thurzó család és a nyomdász fametszetű czímere s egykoru kéztől a könyv 1515. évi becsára ezen feljegyzésben van megörökítve: »G e k a u f t u m 3 G u l d e n h u n g a r i s c h e 1515.« Ezen ár más ez időbeli missalék akkori áraihoz viszonyítva alacsonynak mondható.

— Magyarországi pálosok régi inventariuma. A gróf Festetics család keszthelyi könyvtárában fönmaradt a magyarorsz. pálosok régi inventariuma, melyre, mint kevésbé ismeretesre ezenel felhívjuk a szakférfiak figyelmét. Ezen inventarium a XVI. század első felében latin nyelven íratott, 4-edrétben 129 beirt levélből áll s az első részben (1—44 levél) a magyarországi pálosrendi zárdák privilegiumainak és adományleveleinek registrumát, a másodikban pedig (új számozással 1—85) a szerzet történetére vonatkozó pápai bullákat, továbbá a magyar királyok, főpapok és pápai követek kiváltság leveleit tartalmazza. E kéziratot Eggerer a pálosokról irt Annaleseiben részben felhasználta, mint XVI. századbéli hazai registrum és másolókönyv (Copial-Buch) azonban a hazai irodalomban ekkorig még méltatva nem volt. — Középkori történetírásunk általában régi chartulariumokban, re-

gistrumokban és másolókönyvekben fölötté szegény. Ismeretes a pannonhalmi főapátság »Liber ruber« című chartulariuma és Registruma, továbbá a zágrábi káptalan és a toposztkői apátság chartulariuma, valamint a váradi káptalan XVI. századbeli másolókönyve, ezeken kívül azonban káptalaink, hiteles helyeink és monostarainktól régi chartulariumok, registrumok és másolókönyvek nem maradtak fön. Annál érdekesebb tehát a pálosok inventariuma, mely bizonyos tekintetben a chartularium becsével bir, s történeti, diplomaticai és culturtörténeti szempontból egyaránt figyelmet érdemel. Az inventarium 7 levél kivételével, melyek a XVII. századból származnak, a XVI. század első felében iratott és pedig az irás után ítélve a registrum valószínűleg 1530 körül, a pápai bullák és kiváltság levelek néhány évvel későbbén. Ki regisztrálta az első csoportban felsorolt okleveleket s ki másolta a másodikban foglaltakat? ennek a kéziratban nyoma nincsen. Annyi azonban a szövegből kivehető, hogy az ismeretlen szerző a régi oklevelek olvasásában nagy jártassággal nem birt s a személy és helyneveket több helyen hibásan olvasta. Megjegyzem még, hogy az ismeretlen szerző az oklevelek registáit minden zárdánál a legrégibb adománylevéllel kezdi s többnyire a legújabb keletűvel végzi, s így a registák az egyes zárdák vagyoni viszonyairól s az eredeti adománylevelek hollétéről a kutatónak elegendő tájékozást nyújtanak. Az egész registrumban 1521-nél újabb keletű oklevél felsorolvan nincsen. A szövegben, a címek, fejezetek és rubrumok nagyobb, a registák és másolatok kis cursiv betűkkel vannak írva. A kézirat különben kiadatlan. Teljes címe a következő: »Inventarium privilegiorum omnium et singularum domorum Ordinis Heremitarum Sancti Pauli primi heremite et primo de Nozthre.« Következnek e zárdá kiváltság- és adományleveleinek registái 1366—1499-ig. Ezek után jönnek a többi zárdák privilegiumai, melyeknek azonban itten csak a címeit közöljük. Ugy mind: Privilegia de Chalad, Elephanth, de Posonio, Rana, Nova Civitas, Monyorokerék, Chaktornya, Lepaglava, Streza, Garyg, Zagrabia, Dobrakwthya, Zenthbenedek, Baych, Sanctus Ladislaus in Baronya, Saluator, Bodrogzygethe, Sanctus Jacobus in Pathack, Serdahel, Sanctus Paulus in Tolna, Thoold, Mindzenth, Wethahyda, Sanctus Do-

minicus, Sanctus Petrus in Simigio, Ewrmenyes, Enyere, Jenew, Sanctus Jacobus in Zala, Waason, Porwa, Caatka, Weresmarth, Agria, Calodwa, Erdeel, Zekelhaza, Sanctus Jeronimus, Kapolna, Zentyogh, Zylagh, Tyscha Beregh, Maromorus, Beregh, Wylye, Ezen, Onghwar, Therebes, Wyhel, Ghewncz, Sancta Catherina, Tokay, Sanctus Philippus et Jacobus, Lad, Gewr, Sentlilek in dedes, Wyhaz, Gombazegh, haromheghy, Sanctus spiritus in Pilisio, Sancta Crux, Alba Ecclesia, Cheht, Zambok, Sanctus Andreas, Sanctus Ladislaus in Kekes, (sic) Sancta Anna prope Hangon.« Összesen tehát hetven pálosrendi zárda, melyeknek adományleveleit a regestrum többnyire időrendben rövid kivonatban sorolja fel. Megjegyezzük azonban, hogy e sorozatból több hazai pálosrendi zárda neve hiányzik. A kézirat második része a legközelebbi számozatlan levélen kezdődik ezen cím alatt: »Copie Bullarum et Priuilegiorum Ordinis Heremitarum Sancti Pauli Primi Heremites sub Regula Beati Augustini Episcopi Deo Famulantium. Summos per pontifices Romanos Legatosque eorum de Sedis Apostolice plenitudine necnon Serenissimos Reges et principes ac Antistites hungarie aliasque personas auctenticas et idoneas in ipsius ordinis fratrumque eiusdem fulcimentum ac robur perpetuum, indultarum et concessorum.« Következik négy számozatlan levélen a bullák indexe XVII. századbeli kéztől készítve. Ezután jönnek a bullák, nem szoros chronologiai sorrendben, XVI—XVII. századbeli másolatban. A legrégibb írás, mely itt az első 73 levélen észlelhető, a XVI. század első feléből és pedig egy kéztől származik. Ez jelölte meg a leveleket római számmal. A 73b és 74—76 leveleken levő bullákat két későbbi XVI. századbeli kéz másolta, míg a 76—79. leveleken levőket XVII. századbeli kéz írta. Ezzel a kézirat tartalma ki van merítve. A kézirat egykoru kötése zöld hártya, színes vágással. — Kíváncos volna, hogy ezen kézirat, mely a hazai pálosok történetéhez oly becses adatokat szolgáltat, s mely mint Registrum és másoló könyv, a ritkább hazai forrásokhoz tartozik kiadassék s a kutatóknak jobban hozzáférhetővé legyen.

16

Ez alkalomból érdekesnek tartjuk a múzeumi könyvtár gyűjteményéből egy 1629 ik évi latin egyleveles nyomtatványt itt bemutatni, mely a magyarországi pálosrendi monostorok statisztikai kimutatását tartalmazza, a mint azt Pázmány Péter 1629-iki nagyszombati zsinaton összeállította. Ezen nyomtatvány széles ívrétben, plakát alakjában, év, hely, nyomda és nyomdász megnevezése nélkül van kiállítva, s felsorolja a Magyarországon létező és az elpusztult vagy megszűnt pálosrendi zárdák neveit. Szövege, mely csak a papir egyik oldalára van nyomva, a készthelyi inventariumot jelentékenyen kiegészíti. Azt hisszük tehát hogy a hazai történetbuvároknak teszünk szolgálatot, midőn ezen bibliographiai szempontból is ritkű egyleveles nyomtatványt, melynek Pázmány Péter a szerzője folyóiratunkból újból lenyomatjuk s felhívjuk reá az érdeklődők figyelmét. A nyomtatvány címe és szöveget a következő:

»**Tabula Monasteriorum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae sub corona Regni in Hungariae, quorum Cathalogum retextit. Eminentissimus ac Reverendissimus S. R. E. Cardinalis et Archiantistes Strigoniensis Petrus Pazmanny in Appen. 2. Syn. Dioecesanæ habitae. Anno 1629. — S. Laurentij supra Budam. S. Crucis in Pilisio, ubi quiescit Beatus Eusebius Strigoniensis, cum quobus primis discipulis: Beato Benedicto & Stephano Ungaris. S. Spiritus in Pilisio S. Ladislai de Kekes. S. Joannis bapt: de Veres-Mart. S. Sixti de Veres-Mart. B. M. V. de Nóstre. De Rena. De Posonio in Thal B. Mariae Virg. De Tornallya B. V. Mariae. S. Joannis Baptistae de Elefant. S. Spiritus de Dios-Győr. S. Spiritus de Dedes. S. Mariae Magdalenae de Agria. B. M. V. De Gombaszeg. De Nyarad. De Haromhegy. De Laád B. V. M. S. Annae de Tokay. S. Aegidy de Vyheli. S. Catharinae de Güncz. S. Philippi & Jacobi. Corporis Christi de Unguar. De Essen. De Beregh De Maramaros B. V. M., De Kapolna. De Szilagy. S. Hieronymi de Nagy falu. B. M. V. de Kalodua. De Erdeli B. M. V. De Székelyhaza. De Pòka falua. De Tótfalud. De Szent Mihály kőve. De Baranya. De Salvatore ad portum Dravae. Omnium Sanctorum de Baich. S. Jacobi de Patach. De Thöld. De Szerda hely. S. Pauli in Tolna. De Vethida. De Mind-szent. S. Petri in Simigio. S. Dominici de Szakachi De Garyg B. M. V. S. Benedicti in Slavonia. S. Annae**

de Dobra-Kuttya. B. M. V. de Zagrabia. Rhemetense. De Stre-
 cza in Sclavonia. De Kamoncza B. V. M. De Chak-tonya S.
 Helenae. Lepoglaua. B. M. V. De Gyűzd. S. M. Magdalenae
 de Eörményes. B. M. de Enyere. De Jenő. S. Jacobi de Szala.
 De Salvatore in littore maris in Dalmatia. De Catha B. V. M.
 De Porua B. V. M. De Gútesd B. V. M. In Istria ad lacum
 B. V. M. S. Helenae de Zpaás. De Czirquemeza B. V. M. S.
 Joannis de Lyka. B. M. V. de Alba Ecclesia. S. Andrae de
 Vissegrad. Annuntiationis B. M. V. penes. castrum Bolondocz. De
 Boldog kő ultra Temes. De Busan in Dalmatia. De Barand. S.
 Crucis de Bodrog-szigete. B. M. V. de Chalad. S. Eustachij de
 Chút. De Dubicz in Dalmatia B. M. V. S. Elizabeth in ideg-
 siit. S. Emerici in latere montis Rodochun. De Eczék. De Ga-
 thal ultra fluvium Temes. De Szent György. S. Helenae in
 littore Maris Adriatici in Dalmatia. In Insula Pilis. In Insula
 Hernadi. In Jenő Majori. S. M. Magdalenae de kő kut. S. La-
 dislai Regis in kis Bathe. S. Sigismundi Regis. in Gerchen. S.
 Michaelis de Tarczy. S. Nicolai de sub Burgo. S. Nicolai de Si-
 migio. De Paumgart. S. Wolffgangi Supra Sopronium. De Pa-
 thalan. S. Petri de szladkagora. S. Spiritus de monte usa. De
 Szalonok B. M. V. S. Joannis Bapt: de Sámbock. De Thalad in
 Saladiensi Comitatu. De Torpa in Agriensi Dioecesi. De Terebes.
 B. M. V. De Villye in Comitatu Unguariensi. De Vason S. Mi-
 chaelis Archan. B. M. V. Assumptae de Urög. B. M. V. in Tran-
 sylvania. Varadiense. S. Nicolai Agriense. Corporis Christi Dyos
 Gijőriense. S. Mariae Magdalenae Agriens. B. M. V. Budense.
 S. Pauli Budense, in quo S. Antonius Archiepiscopus florentinus
 asseruit sepultum B. Joannem Dominici Cardinalem. In eodem
 Capitula generalia constat interdum fuisse celebrata. S. Petri
 in Istria de sylvis nuncupato. B. M. V. de novo Castro in Dal-
 matia. B. M. V. Turunnie in Croatia. S. Elisabeth de monte. B.
 V. M. de Brinnis in Dalmatia. S. Ladislai de Gyula. S. Stephani
 Romae in Monte Celio. Non desunt qui affirmant multo plura
 fuisse hujus Candidae Religionis Domicilia, quorum ego tamen
 notitiam non habeo. Unicum non praetereundum memoratu dig-
 num censeo, quod Joannes Zualardus Eques Sanctissimi Sepulchri,
 in libro suae Hierosolymytanae peregrinationis Anno 1587. fol
 246. annotavit describens montem Thabor. & tria tabernacula

Salvatoris Moysis & Eliae haec subjungit imediate idiomate, italico in haec verba: Fuit etiam magna Ecclesia fabricata per S. Helenam cum uno Monasterio bene dotato a Rege Hungariae, quod in habitabat magna multitudo Monachorum Hungarorum Ordin. S. Pauli primi Eremitae &c. Porro Divos Reges Regni Apostolici, Montem Thabor devotionis causa, inuitasse, innuere videtur Privilegium quoddam Andreae Regis 2. emanatum super possessione in Comitatu Hontensi, cujus meminit Stephanus Verbetius Part. 2. Tripartitii tit: 14. Széles ívrét 1 lap szöveggel. A helynevek azonban több helyütt hibásan vannak közölve.

— Ismeretlen Grolier-kötés a kismartoni ferenczrendiek könyvtárában. A magyar történelmi társulat f. é. augusztus havában Sopronban tartott vidéki nagygyűlése alkalmával egy könyvtári bizottság is működött, mely Sopronban az ag. evang. lyceum, a benzések és domonkosrendiek, Kis-Martonban pedig a ferenczrendi és a herczeg Eszterházy-féle könyvtárakat vizsgálta at. Ez alkalommal utóbbi helyen a ferenczrendieknek egy XVI. századbéli Grolier-kötés jött napfényre, melyre ritkaságánál fogva ezennel felhívjuk olvasóink figyelmét. E kötés az egyedüli ismert Grolier-kötés az országban. Ismeretes, hogy Grolier a XVI. században a franczia könyvkötészetben új irányt inaugurált, mely egész Európában terjedt el s a rajta nyilvánuló finom műizlésnél fogva sokáig külön iskolát képezett. A Groliergyűjteményéből származó eredeti kötések, melyeken rajta van az ismeretes felírás: »Grolier et amicorum« a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, melyeknek egy-egy valódi példányáért mesés összegeket fizetnek az amateurök. Az általunk talált Grolier-kötés nem ezen categoriából való, mert nem volt Grolier példánya s nincs rajta a most említett felírás, de Grolier izlésében készült, mely izlés a XVI. században Franciaországból elterjedt Angol-, Német és Olaszországba s mindenhol mint Grolier-kötés (Relieure genre Grolier) ismeretes. A »Le Bibliophile Français« cz. munkában találunk vagy tizennégy ily kötetet, melyek mind Grolier izlésében készültek. A kismartoni kötés hasonló ahhoz, mely az említett munka II. kötetében (Páris 1869) 236. lapon hasonmásban látható.

Szükségesnek tartjuk még megemlíteni, hogy Bruschi us

Gáspárnak: Magni operis de omnibus episcopatus epitomes. Nürnberg 1549 8°. című munkája az, mely Grolier izlésében van kötve, a mit megmagyaráz azon körülmény, hogy ez azon dedicationalis példány, melyet a szerző Ferdinánd császárnak ajándékba küldött. A címlapon ugyanis ezen feljegyzés olvasható: »Serenissimo potentissimoque Regi DIVO Ferdinando Rom. Hung. ac Bohem. Regi et Austrie Archiduci Domino suo clementissimo ddd. auctor. Föltehető tehát, hogy a szerző a Ferdinánd királynak küldött példányt oly borítékba kötötte, mely akkor a legizlésesebb volt. A kötés fac-similéjét alkalmilag közölni fogjuk.

— **Hornyánszky Viktor nyomdája.** Culturális viszonyainkat semmi sem illusztrálja jobban, mint a nyomdáknak szemmel látható szaporodása s azon haladás, melyet a nyomdászati technikában évről-évre tesznek. Fővárosunkban több nagyszabásu nyomda létezik, melyek a tudomány mai igényeinek megfelelően vannak berendezve s működésüket azon törekvés vezeti, hogy a külföldi nyomdászat vívmányait hazánkban meghonosítsák s nyomdászatunkat magasabb színvonalra emeljék. E nyomdákat olvasóink sokkal jobban ismerik, hogy sem róluk ezuttal külön megemlékeznünk kellene. Érdekesnek tartjuk azonban felemlíteni, hogy Hornyánszky Viktor nyomdája, mely évtizedek óta a jőnévű fővárosi nyomdákhoz tartozik, újabb időben a nagy nyomdák sorába lépett s f. évi augusztus 1-étől fogva nagy átalakuláson ment át. A nyomda a Hornyánszky örökösök tulajdona, az Akadémia bérházának földszinti helyiségeiben a nagy nyomdák izlésében van berendezve s Knoll Károly ismert akadémiai könyvtáros szakértő vezetése alatt áll. Felszereléséből kiemeljük a következőket: a nyomdában 6 legújabb szerkezetű, gőzerőre berendezett sajtógép működik a legelőkelőbb johannisbergi és augsburgi gyárakból, továbbá nagy készletben vannak újdonság új betűi, sokféle ábéczéje, initialéi és vignettei. Ezenkívül legújabb szerkezetű stereotyp nyomdával is bír. Szedőinek száma 60—80 közt váltakozik. A nyomdának törekvése: a fővárosi nagy nyomdák mellett megállni helyét a hazai irodalom szolgálatában s pontos, izléses, egyenletes és correct munka

által szélesebb körben kiérdemelni a közönség pártfogását. Rézsűnkről a nyomdának szerencsét kívánunk az új aerához, s ha Knoll Károly tervét keresztülviheti, hogy a könyvkiállításon bemutatott magyarorsz. nyomtatványok initialéit, vignetteit és címlapdíszzeit, melyekben határozott magyar motívumok vannak, a nyomdában lassankint alkalmazni fogja s behozza a nyomtatványokba az igazi magyar stylt, úgy a vállalat nemcsak a hazai bibliographiának, hanem az ipartörténetnek is jelentékeny szolgálatot fog tenni. A nyomdában az új aerában igen izléses kiállításban megjelent »Báró Eötvös Józsefnek Gondolatok« című munkája, melyet Ráth Mór adott ki s itt fog megjelenni Budenz József tanár díszalbuma, melyet tanítványai 25 éves jubilaumára készítenek. Ajánljuk a vállalatot a szakférfiak és a közönség figyelmébe.

— A »Magyar Könyv-Szemle« 1883. évfolyamának első négy füzetét a »magyar irodalom 1883-ban« című bibliographiai rovat nélkül veszik olvasóink. Ezt a jelen kötetből azért hagytuk ki, hogy a következő kettős füzetben minden megszakítás nélkül egyszerre közölhessük s a magyar irodalom 1883. évi termékeiről általános képet nyujtsunk. Szándékunk a hátralevő kettős füzetet, mely a bibliographiai rovatval 16 ívre fog terjedni. 5—6 hét alatt s az 1884. évfolyam első három füzetét ezen év június havában közrebocsátani s helyrehozni a késedelmet, mely a »Magyar Könyv-Szemle« pontos megjelenésében a szerkesztő hibáján kívül keletkezett. Addig is kérjük olvasóink és elvbarátaink szives támogatását, előfizetőinket pedig arra kérjük, hogy a hátralékos előfizetési pénzeket Knoll Károly akadémiai könyvkereskedésébe beküldeni sziveskedjenek. Megjegyezzük, hogy a »Magyar Könyv-Szemle« jelen 4 füzete a múzeumi könyvtár házi füzete, melynek minden főközleményét múzeumi könyvtári tisztviselők írták. A jövő kettős-füzet Thaly Kálmán, Szabó Károly, Majláth Béla, Nagy Gyula, Ráth György és Csontos Jánostól fog hozni közléseket és két fac-simélét a Mercurius Veridicus és Hungaricus című kurucz hirlapokról.

